

NEOLİBERALİZMİN EĞİTİM FELSEFESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

T.C.
Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Felsefe Anabilim Dalı
Felsefe Doktora Programı

Hasret KÖKTEN

Danışman: Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK

Kasım 2020
DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Hasret KÖKTEN

ÖN SÖZ

Eğitim felsefesi, eğitim içerisinde felsefi dayanağı bulunan, eğitim kavramlarının ve problemlerinin felsefi bir bakış açısına bağlı kalınarak ele alınmasını ve incelenmesini ifade eder. Bu alanın konuları felsefe ve eğitim ilişkisi içinde ele alınmaktadır.

Türkiye’de eğitim felsefesi çalışmalarını incelediğimizde henüz istenilen düzeye gelmediği ve çalışmalarla ilgili kaynakların azlığı göze çarpmaktadır. Ülkemizde eğitim felsefesi çalışmalarının hem sınırlı olduğu hem de genel itibariyle çoğu çalışmanın filozofların eğitim ile ilgili söylemleriyle sınırlandırıldığı, bunun yanında bir yöntem veya bir bakış açısı önerisi eksikliği de göze çarpmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, ülkemizdeki sınırlı ve yetersiz olan eğitim felsefesi çalışmalarına yöntem ve bakış açısı olarak katkıda bulunma amacı taşımaktadır. Bu yüzden çalışmayla ilgili konular hayatımızı birebir etkileyen ve güncel olan neoliberal felsefenin eğitim ile ilgili düşünceleri üzerinden ilerlemektedir.

Yaşadığımız dönemde siyasal, sosyal ve ekonomik olguların hızla değişimi ve bu değişimin eğitime etkileri önemli bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Çalışmanın konusunu oluşturan neoliberal felsefe son elli yılda bu değişimi etkileyen en önemli düşüncelerden birisi olmaktadır. Neoliberalizmin bilfiil ekonomik, sosyal ve siyasal hayatı etkilemesiyle birlikte eğitimde de bir düşünme ve yaşama biçimi olarak hayatımıza belirgin biçimde yansıdığı görülmektedir. Bu çerçevede neoliberalizmin eğitime yönelik önerileri, etkileri, teori ve uygulamadaki sorunları, bu sorunlara yöneltilen eleştiriler günümüzün en çok tartışılan, irdelenen ve merak edilen konuları arasındadır.

Neoliberal felsefe yaşadığımız dönemde ve toplumda eğitim kurumlarının şekillenmesini sağlayan bir eğitim anlayışıyla karşımızdadır. Bu konunun seçilme sebeplerinden birisi de budur. Hem bir eğitimci hem de bir ebeveyn olarak neoliberal düşüncenin eğitim kurumlarına yansımaları birçok bireyi derinden etkilemekte; eğitimin ekonomik imkânlarla dayandırılması, farklılıkları görmezden gelmesi, seçme olanaklarını sınırlaması, ölçmeyi standarda bağlaması ve çocuğun ortak öğrenmesine yönelik önerileri birçok ebeveyni ve eğitimciyi birtakım çıkmazlarla karşı karşıya bırakmış durumdadır. Ancak böyle bir eğitim anlayışının içinde bu sorunları çözmek sadece ekonomik koşullarla sınırlı gibi gösterilmektedir. Fakat bu doğru değildir. Çünkü insan sadece ekonomik bir varlık değildir. Dolayısıyla konu kişisel, toplumsal, ekonomik ve siyasal

boyutuyla ilginç ve cazip durmaktadır.

Konuyla ilgili yapılan araştırmalar sırasında, araştırmanın merak edilen yönünün fazla olması dolayısıyla, çok geniş bir literatür incelemesi ve okuması yapılmaya çalışılmıştır. Neoliberalizm ve onun felsefi temelleriyle ilgili Türkçe ve İngilizce birçok kaynağa başvurulmuştur. Ancak kaynakların okunması sırasında, neoliberal eğitimin ya baştan itibaren yerden yere vurulduğu ya da yaşamın realitesinden uzak bir şekilde fazlaca övgüye maruz kaldığı görülmüştür. Fakat biz konuya öncelikli olarak tarafsız bakmaya, konuyu temele aldığı klasik liberal felsefi gelenekten itibaren incelemeye, anlamaya yönelik bir yol izledik. Ortaya konulan eğitim anlayışının teorik ve olgusal durumunun ne olduğu üzerine eşit mesafeden bakarak neoliberal eğitimin epistemolojik, ontolojik, etik temelleriyle ilgili, bir bakış açısı çerçevesinde, tespitlerde bulunmaya ve bazı problemlerin felsefi bir dille ortaya çıkartılmasına yöneldik. Dolayısıyla bu çalışmada eğitim felsefesi içindeki eğitim anlayışlarının incelenmesinde, bir eğitim felsefesi akımının nasıl ele alınacağına yönelik bir çabaya girişerek, bu ele alış biçiminin, önerinin diğer eğitim felsefesi çalışmalarına yol gösterici olması amacını da taşıdık. Bu bağlamda ise, çalışmanın doğasından kaynaklı, çalışma esnasında çok geniş ve ayrıntılı bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaya bağlı olarak konuyla ilişkili birçok kavram ve düşünceye değinilmiş, neoliberal eğitim anlayışının teorik temelleri ve uygulama şekli, eleştirel bir bağlamda ele alınmıştır. Bunun yanında neoliberal eğitim anlayışına karşı ortaya çıkan yeni ve alternatif eğitim önerileri üzerinde de ayrıntılı bir biçimde durulmuştur. Böylece çalışmanın sonuna doğru neoliberalizm ve onun eğitim anlayışıyla ilgili eleştirel ve sorgulayıcı birçok önerme ortaya konulmaktadır.

Eminim ki her doktora tezinin kendi içinde bir hikâyesi vardır. Bu tezin çalışma dönemi de neredeyse üç yıl sürdü. Bu zaman dilimi uzun ve zorlu bir süreci kapsadı. Uzun bir hastalık dönemiyle mücadele ettik. Kabullenmekte zorlandığımız kayıplar yaşadık. Arkasından gelen salgın süreci çalışma hızımızı yavaşlattı. Ancak yaşayanlar için hayat devam ediyor. En önemlisi de sorumluluklarımız ve ideallerimiz hala bizimle. Benim için bu tezi bitirmek bir idealdi. Bu ideali gerçekleştirmek hem ülkem hem de çocuklarım, ailem için faydalı olma düşüncesi büyük bir motivasyon kaynağım oldu. Benim için uzun, yorucu ve zorlu bir süreç nihayet bitmekte... Bu çerçevede süreç boyunca sunduğu akademik destek, yardım ve entelektüel yönlendirmeleri için sabrı için danışman hocam saygıdeğer Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK'e, akademik yönlendirmeleri için Prof. Dr. Fatih

S. M. ÖZTÜRK'e, Prof. Dr. Talip KABADAYI'ya, Prof. Dr. Fikri GÜL ve Dr. Öğrt. Üyesi Sibel KİRAZ'a, dostlukları için Dr. Öğrt. Üyesi Esin GÜLLAÇ ve Öğr. Görv. Havva ERGÜR'e, eğitim hayatımda desteğini hep hissettiğim babam Mustafa İNCE'ye, gösterdiği büyük sabır ve destek için sevgili eşim İsmail Murat KÖKTEN'e, verdikleri güç ve enerji için kızım Öykü ve minik oğlum Erdem'e teşekkürlerimi sunarım.

Bu tez Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü (BAP) tarafından **2018SOBE013** numaralı Doktora Tez Projesi kapsamında desteklenmiştir.

Hasret KÖKTEN

ÖZET

NEOLİBERALİZMİN EĞİTİM FELSEFESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

KÖKTEN, Hasret
Doktora Tezi
Felsefe Anabilim Dalı
Felsefe Doktora Programı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK

Kasım 2020, VII+ 301 Sayfa

Eğitim ve felsefe ilişkisi, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bu ilişkiden ise karşımıza eğitim felsefesi çalışmaları çıkmaktadır. Eğitim felsefesi felsefenin spesifik, uygulamalı bir alanıdır. Eğitim felsefesinin içeriğini oluşturan konuların başında ise felsefe tarihindeki filozofların eğitime yönelik analizleri ve önerileri gelir. Böylece eğitim felsefesinde önemli yeri olan eğitim anlayışları çıkmaktadır.

Günümüzde ise temelinde güçlü felsefelerin olduğu çeşitli eğitim felsefesi anlayışları görülmektedir. Bunlardan biri neoliberal düşüncenin eğitim felsefesidir.

Neoliberalizm klasik liberalizmin, 20. yüzyılla birlikte, çağın ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılmış halidir. Burada devlet ve devletin kurumsal yapılanmasıyla ilgili yeni söylemler dikkat çekmektedir. Eğitim kurumu da devletin işlevinin değişmesinden payını alan kurum olmuştur. Bu bağlamda neoliberal anlayış 20. yüzyılla birlikte eğitimde gözle görülür bir değişime ve dönüşüme neden olmuş ve kendine özgü bir eğitim anlayışı ortaya koymuştur. Ancak bu eğitimin teorik birçok önermesi eleştiriye açıktır. Eğitim felsefesi içinde ise neoliberal eğitime yönelik ayrıntılı biçimde eleştirilerde bulunan eğitim anlayışlarından biri eleştirel pedagojidir.

Çalışmanın amacı öncelikli olarak neoliberalizmi anlamak ve neoliberal eğitim anlayışının felsefi temellerine yönelik incelemede bulunmaktır. Bu temeller epistemolojik, ontolojik ve etik temel şeklinde sıralanabilir. Burada neoliberal eğitim anlayışının epistemolojik, ontolojik ve etik temellerinin incelenmesinin amacı ise eğitim felsefesine bir bakış açısı, konuyu ele alış biçimi önerisinde bulunmaktır. Bu ele alış biçiminin ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmasından sonra neoliberal eğitim eleştirel bir gözle ele alınarak, onun içindeki özgürlük ve demokrasi sorunu üzerinde durulacak ve onun teori ve uygulamadaki problemlerine değinilecektir. Bunun yanında eleştirel pedagojinin neoliberal eğitim anlayışının eğitim ile ilgili sorunlarına yönelik eleştirileri ve önerileri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Liberalizm, Neoliberalizm, Eğitim Felsefesi, Eğitim Epistemolojisi, Eğitim Ontolojisi, Eğitim Etiği, Özgürlük, Demokrasi, Eleştirel Pedagoji

ABSTRACT

AN EXAMINATION ON EDUCATION PHILOSOPHY OF NEOLIBERALISM

KÖKTEN, Hasret
Doctoral Thesis
Philosophy Department
Philosophy Doctoral Programme
Adviser of Thesis: Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK

Kasım 2020, VII + 301 Pages

Relationship between education and philosophy is an important topic to consider. Philosophy of education studies originate from this relationship. The educational philosophy represents a specific, applied field of the philosophy. The analyses and suggestions made by philosophers in the history of philosophy regarding education are leading among the topics constituting the content of educational philosophy in general terms. Therefore, educational understandings having an important place in the educational philosophy appear.

Today, there are various educational philosophy understandings originating from strong philosophies. One of these is the educational philosophy derived from neoliberal thought.

Neoliberalism is a version of the classical liberal tradition, which has been restructured in accordance with the needs of the period in the 20th century. In this regard, new discourses on state and institutional structuring of the state draw attention. Educational institution is one of the organisations affected most by the change in the function of the state. In this respect, neoliberal understanding caused a significant change and transformation in education in the 20th century and resulted in an original educational understanding. However, many theoretical propositions of this educational understanding are open to criticism. Regarding the educational philosophy, one of the educational approaches criticizing neoliberal education in detail is critical pedagogy.

The goal of this study is to understand the neoliberalism and to examine the philosophical bases of neoliberal education. These bases may be ranked as epistemological, ontological and ethical ones. The reason for examining the epistemological, ontological and ethical bases of the neoliberal education is to suggest a different perspective and discussion type on the philosophy of education as a discipline. After providing this method, way of discussion in detail, neoliberal understanding of education will be handled in critical perspectives by discussing the issues of freedom and democracy in itself, and problems in theory and practice will be argued. In addition, the identifications and suggestions made by critical pedagogy regarding the educational problems of neoliberal education understanding will be discussed.

Keywords: Classical Liberalism, Neoliberalism, Educational Philosophy, Educational Epistemology, Education Ontology, Educational Ethics, Freedom, Democracy, Critical Pedagogy

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERALİZMİN DOĞASI

1.1. Neoliberalizmin Tarihsel Arka Planı: Klasik Liberalizm.....	14
1.1.1. Klasik Liberalizm ve Eğitim.....	42
1.2. Neoliberalizm.....	54
1.2.1. Özgürlük ve Demokrasi.....	60
1.2.2. Adalet ve Eşitlik.....	65
1.2.3. Çoğulculuk.....	73
1.2.4. Piyasa Ekonomisi.....	76

İKİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERALİZMİN EĞİTİM ANLAYIŞININ FELSEFİ TEMELLERİ

2.1. Eğitimde (Felsefi) Temeller Sorunu	84
2.1.1. Epistemolojik Temel	101
2.1.2. Ontolojik Temel	106
2.1.3. Etik Temel	108
2.2. Neoliberal Eğitimin Epistemolojik Temelleri.....	114
2.2.1. Bilginin Kapsamı ve Sınırları.....	115
2.2.2. Bilgide Çoğulculuk.....	132
2.2.3. Müfredat ve İçerik.....	138
2.3. Neoliberal Eğitimin Ontolojik Temelleri.....	144
2.3.1. Kişilik, Kimlik ve Özerk Birey.....	145
2.3.2. Neoliberal Devlet ve Özerk Okul.....	157
2.3.3. Eğitimde Eşitlik ve Adalet.....	164
2.3.4. Küreselleşme Olgusu.....	170
2.4. Neoliberal Eğitimin Etik Temelleri.....	185
2.4.1. Ahlakî Özerklik ve Sözleşmeye Dayalı Etik.....	186
2.4.2. Neoliberal Etik.....	205

2.4.3. Ahlak Eğitimi ve Eğitim Ahlakı.....	209
--	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMELLERİN SORGULANMASI

3.1. Eleştirel Pedagoji Açısından Neoliberalist Eğitim Anlayışının Sorgulanması.....	221
3.2. Teorik Açından Neoliberalizmin Eğitim Anlayışının Sorgulanması.....	233
3.2.1. Hedefleri Bakımından.....	234
3.2.2. Bilginin Kapsamı ve İmkânları Bakımından	240
3.2.3. Müfredat Bakımından.....	247
3.3. Pratik Açından Neoliberalizmin Eğitim Anlayışının Sorgulanması.....	252
3.3.1. Fiziksel Altyapı İmkânları Bakımından.....	253
3.3.2. İnsan Doğasına Uygunluk Bakımından.....	258
3.3.3. Sosyal Yapının Nitelikleri Bakımından	264
3.3.4. Değerlerin Gerçekleştirilebilirliği Bakımından.....	272
 SONUÇ.....	 281
KAYNAKLAR.....	288
ÖZ GEÇMİŞ	301

GİRİŞ

Dünyanın 20. yüzyılın sonlarına doğru yaşadığı değişimler başta ekonomi olmak üzere bilgi, teknoloji ve eğitim alanında birçok farklılaşmaya neden olmuştur. Aynı zamanda 1980’ler sonrası dönem toplumsal, ekonomik ve siyasal olarak “neoliberal” yapıya doğru bir dönüşümü temsil etmektedir. Bu neoliberal değişimin ele alınması için öncelikle aşağıdaki soruların cevaplanması önemlidir. Dünya neden liberalizmden neoliberalizme doğru bir değişim geçirmiştir? Bunun sosyal yaşama ve devlet kurumlarına yansımaları nasıl olmuştur?

20. yüzyılın ortalarıyla birlikte neoliberalizm, eğitim alanında üniversitelerden düşünce kuruluşlarına; medyadan şirketlere, finans kuruluşlarına; İMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası örgütlere kadar geniş bir alanda destek bulmaktadır. (Harvey 2005: 3) Neoliberal düşünce, kurumsal kârlılığı, vatandaşlarının refahı, taraftarların şirketlere ücretsiz hüküm sürmesinin ve bireyleri kendi ekonomik çıkarlarını gözetmek için serbest bırakmanın en iyi yol olduğunu iddia etmektedir. (Hursh ve Henderson 2011: 175) Neoliberalizm bu özellikleri çerçevesinde düşünüldüğünde ontolojik olarak birey, serbest piyasa ve minimal devlet anlayışları şeklinde üç temel varlık biçimini kabul eder. Bu varlık biçiminin çalışma şeklinin değişmesinden en çok etkilenen öğelerden birisi ise eğitim ile ilgili öğelerdir.

Adından da anlaşılacağı üzere neoliberalizm klasik liberal düşüncenin çağımızda kendini yenilemiş biçimidir. Bu nedenle araştırmamızda, klasik liberalizmle neoliberalizm arasında zaman zaman geçişler yapılmıştır.

Felsefe tarihinde 18. yüzyılla birlikte klasik liberal geleneğin ortaya çıktığı bilinmektedir. Liberalizm, Avrupa’da binyıl süren feodalite sisteminin parçalanması sonucu, toprak soylular denilen aristokrat sınıf ile sanayi ve ticaretin gelişmesinin yanında kentleşme olgusu ile ortaya çıkan burjuva sınıfı arasındaki çatışma sonucu gelişen bir sistemdir. (Öztekin 2003: 255) Bu çatışma sadece ekonomik bir çatışma şeklinde değil, aynı zamanda toplumsal statü ve etkinlik kaynaklı da olmuştur. Özellikle

daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan serbest piyasa ekonomisi anlayışının kökleri de burada yatmaktadır.

Klasik liberalizm bazı fikir adamlarına göre “bırakınız yapsınlar”, “bırakınız geçsinler” gibi serbest piyasa ekonomisini içeren kavramlarla açıklanan, temelde ekonomik olan, uzantı olarak siyasal sistemleri de ilgilendiren bir akım olarak ele alınabilir. Liberal ideolojide burjuva sınıfı, ekonomik sorunları olmadığı için aristokrat sınıf ile hukuksal haklar bağlamında eşit olmak ister. Eğer hukuksal eşitlik elde edilirse bu sınıf, siyasal sistemde de söz sahibi olacaktır. (Öztekin 2003: 255-256) Bu özellikleriyle liberal teori hukuksal, siyasal ve ekonomik bir yapılanmanın varlığını temsil etmektedir. Temelinde felsefi söyleminde olduğu bu siyasi yapılanmada özgürlük, birey, devlet, mülkiyet, ekonomi gibi birçok kavram ve düşünce ele alınarak yapılandırılmaya çalışılmıştır.

Vergara’ya göre liberal düşüncenin amacı, sadece toplumun işleyiş tarzını anlamak ve açıklamak değil; aynı zamanda insan zihnini, onun bireyselliğini ve bireysel özgürlüğe dair bakışını daha da yetkinleştirmektir. (Vergara 2014: 35) Felsefe tarihi içerisinde liberalleri temsil eden, özgürlüğü en geniş şekliyle ele alarak liberalizmin en temel değeri olarak vurgulayan ilk düşünürler Hobbes, Locke ve sonrasında Mill olmuştur. Bu düşünürler, aynı zamanda geçmişte istenen özgür toplumdan çok daha özgür bir toplum tasarısını ortaya koyan reformculardır. Hobbes ve Locke’yi liberalizm için önemli kılan özellikle onların özgürlük idealini inşa etmeye çalıştıkları bir sistem önerisinde bulunmaları ve bunu toplumsal bir değişim, gelişim şekli olarak yansıtmaya çalışmalarıdır. Klasik liberal geleneğin etkisinin azaldığı ve bu geleneğin güncel olguları yönlendirmede yetersiz kalmaya başladığı yerde 20. yüzyılın ortalarıyla birlikte, klasik liberal geleneğin kavramlarını, bakış açısını miras olarak alan ve dönemin ihtiyaçlarına göre tekrar yorumlayıp aynı zamanda devletin işleyişinde yeni birdünya görüşü ortaya koyan, özgürlük-demokrasi-adalet-eşitlik gibi kavramları yeniden tanımlayan ve bu kavramlara yeni boyutlar kazandıran neoliberal düşünce ortaya çıkmıştır. Bu süreçte dünyada ekonomik, siyasi, toplumsal birçok yeni yönelimin olduğu görülmektedir. Eğitim de bu yeni yönelimlerden etkilenmektedir. Hal böyle olduğunda çağımızdaki farklılaşma ve anlayış değişikliği en çok eğitimi ve eğitim uygulamalarını etkilemiştir.

Neoliberalizm ile eğitim arasındaki ilişki incelendiğinde, burada neoliberalist anlayışa bağlı olarak sermaye gruplarının istekleri doğrultusunda eğitimin yeniden şekillendirildiği görülmektedir. Neoliberaler küresel pazar içinde şirketlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hızlı bir biçimde her şeyin dönüştürülmesi gerektiğini iddia ederler. Bu doğrultuda desteklenen neoliberal bakış açısı devleti, devletin sağladığı eğitimi de bu ideolojiye göre yeniden tanımlamakta ve şekillendirmektedir.

Yeni liberalizmde devlet yeni bir kimlik kazanır. Sermayenin koruyucusu olur ve onun rolü, piyasayı korumak için parasal, mali, sosyal ve eğitim politikalarının çıkarılmasına ve geliştirilmesine indirgenir. Devletin meşruiyeti bu işleve sadık kalabilme yeteneğine dayanmaktadır. (Brown 2003: 10) Neoliberalizmde bireysel vatandaş ise en önemli hedeflerden biri haline gelir. Bu, A. Smith'in bireyciliği ile ilgili değildir, neoliberalizm vatandaşların “yaşamın her alanında girişimci aktörler” olarak rolünü yeniden tanımlamaktadır. Bununla birlikte, neoliberal vatandaş kendini serbest piyasanın sunduğu birçok seçenikle temsil edilen özgürlüğün gücüne sahip olarak tanımlar. (Baltodano 2012: 493) Bu bağlamda eğitim bu neoliberal bireyi, vatandaş yetiştirmede önemli bir işleve sahiptir. Dolayısıyla neoliberal reformların en çok etkilediği alanlardan biri de eğitim kurumları yani okullar olarak kabul edilebilir.

Apple'e göre eğitim, eğitim politikası, felsefesi, finansmanı, müfredatı, pedagojisi ve değerlendirmesine özgü kaynakların iktidarın ve ideolojinin iç içe geçtiği alanlardan birisidir. Bu bağlamda eğitim hem neden hem sonuç hem belirleyici hem de belirlenendir. (Apple 2004: 97) Birçok yönden bakıldığında eğitim ve felsefe iç içe geçmektedir. Yani eğitim ile ilgili herhangi bir şey ele alındığında bu eğitim felsefesi çalışmalarından ayrı düşünülemez. Bu bağlamda neoliberal felsefe ile ilgili ortaya çıkan ekonomik, siyasi, toplumsal değerler ve her türlü bakış açısı onun eğitim anlayışını da belirlemiştir. Neoliberal düşüncenin ortaya koyduğu eğitim anlayışıda bu şekilde gelişmiştir.

Felsefi dayanakları olan bir eğitim akımının anlaşılabilmesi için eğitim felsefesinin ontolojik, epistemolojik, etik, politik ve estetik temellerinden hareket ederek inceleme yapmak önemlidir. Buna dayalı olarak da neoliberalist eğitim anlayışının epistemolojik, ontolojik ve etik temellendirmelerinin teorik olarak nasıl oluştuğu ve bunların uygulanabilirliğine dair çıkarımlar yapmak gereklidir. Aynı zamanda bu bir eğitim felsefesi akımının incelenmesi için önerilen ele alma, sıralama

veya tartışma biçimidir. Bu çalışmada da ilk olarak eğitim felsefesi içinde eğitim ve felsefe ilişkisinin önemi üzerinde durarak, bir eğitim felsefesi anlayışının veya akımının nasıl ele alınması ve incelenmesi gerektiğiyle ilgili orijinal bir ele alış, sıralama ve tartışma şekli önerisinde bulunmak amaçlanır. Bu ele alış biçimi ise eğitim felsefesinin temellerinden yola çıkılarak yapılacaktır. Çünkü bir eğitim felsefesi akımı ele alınırken onun felsefi temellerini incelemek daha uygun durmaktadır. Aslında burada “Bir eğitim felsefesi anlayışı nasıl ele alınır ve incelenir?” gibi sorulara cevap bulma anlayışı da bulunmaktadır. Bu sorulara bağlı olarak burada sadece ontolojik, epistemolojik ve etik temeller teorik ve pratik yönleriyle ayrıntılı bir biçimde incelenecektir. Eğer bir eğitim felsefesi anlayışı ortaya koyarsak veya bunun incelemesini ve tartışmasını yaparsak bu ontolojik, epistemolojik, etik, politik ve estetik gibi temellere dayalı bir şekilde yapılmalıdır. Ancak seçilen konunun özellikleri bağlamında neoliberal düşüncenin, neoliberal eğitimin temellerini yapılandırma ve ele alma biçimi dikkate alınarak sözü edilen bu temeller şimdiye kadar karşılaşılan sıralamanın dışında, bu çalışmaya özgü bir biçimde yapılmıştır. Bu sıralamanın ele alınabilmesi için ise önce eğitimin birey ve toplum için nasıl bir unsur olduğuna bakılmalıdır.

Eğitim bir toplumun değişimi ve dönüşümünden etkilenen, aynı zamanda bu değişimi etkileyen en önemli unsurdur. Eğitim mevcut olan siyasi yapılanmanın ideolojisi doğrultusunda bilgi ve becerileri aktarmakta ve özellikle mevcut olan siyasi düşüncenin kendi yapılanmasına uygun yaşayan bireyler yetiştirmekle görevlidir. Günümüzde eğitim anlayışının şekillenmesinde, sistemli bir eğitim programının oluşturulmasında ve bu eğitim etkinliğinin sürdürülmesinde neoliberalizmin etkisinin ne kadar ve nasıl olduğu önemli bir soru olarak ortadadır.

21. yüzyılda birçok devletin eğitim planlamasını yaparken neoliberalist anlayışa yer verdiği görülmektedir. Bu bağlamda neoliberalizmin bir eğitim felsefesi var mıdır? Neoliberalist eğitim anlayışının felsefi kurgusu nasıl yapılmıştır? Böyle bir eğitim anlayışı var ise bu eğitim felsefesinin eğitimin felsefi temellerini yapılandırma biçimi nasıldır? Neoliberalist eğitimin epistemolojik, ontolojik ve etik yani teorik temelleri nasıl şekillendirilmiştir? Teorik temellerin problemleri var mıdır? Neoliberal eğitimde teorik temellerde tespit edilen birtakım problemler pratik temellere nasıl yansımaktadır? Bu soruların hepsi neoliberal eğitim felsefesinin kendine özgü olduğu içerisinde cevaplayabileceği sorulardır. Eğer neoliberal eğitim felsefesi bağlamında bu sorular

cevaplanabilir ise neoliberalizmin neliği ve onun kendine ait kavramları ile eğitime, teorik ve pratik olarak, nasıl felsefi bir bakış biçimi kazandırdığı da ele alınmış ve söylenmiş olacaktır. Neoliberalizm ve onun eğitim felsefesi üzerine yapılan bu incelemede, neoliberal eğitim anlayışının etkilerinin neler olduğu, bu eğitim felsefesinin günümüz eğitim kurumlarında nasıl kullanıldığına dair, uygulamaya yönelik bilgi de verilecektir. Neoliberal eğitimin temellerinin felsefi bir bakış açısıyla ortaya konması sonucunda neoliberalist eğitimin teorik olarak yetersiz, eksik ve uygulamada imkânsız görünen yönlerine de dikkat çekilecektir. Bu yüzden burada eğitim felsefesi çalışmaları içinde örnek teşkil etmesi bakımından aşağıdaki düzene göre geniş çaplı bir eğitim felsefesi incelemesi ve tartışması hedeflenir. Bunun için ise tez üç bölüme ayrılmış ve üç bölümün içeriği aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

Tezin ilk bölümünde öncelikli olarak neoliberal düşüncenin tarihsel arka planı yani klasik liberalizm ve klasik liberalizmin temel kavramları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacaktır. Bu kavramları ele alırken klasik liberal düşüncenin temelini oluşturan ve bu felsefeye varlık kazandıran Hobbes, Locke ve Mill'in klasik liberalizm ile ilgili düşünceleri öne çıkartılarak onların bu geleneğe teorik bağlamda katkılarına değinilecektir. Klasik liberal düşüncenin sözü edilen bu temel kavramları ise insan doğası ve insanın doğal durumu, birey, özgürlük, mülkiyet, devlet ve piyasa ekonomisi kavramlarına yönelik bir sorgulamayla başlamaktadır.

Liberal geleneğin içinde ilk olarak Hobbes, insan doğasının bencilliğinden bahseder ve bu bencilliğin insanlar arasında ortaya çıkarttığı çatışmayı vurgular. İnsan kendi doğasından kaynaklı olarak doğa durumunda yani devletin henüz ortaya çıkmadığı yerde, sürekli savaş ve çatışma halindedir. İnsanlar bir süre sonra bu çatışma durumundan uzaklaşmak için yollar arayacaklar ve belki de çözümünü uzlaşmada, sözleşmede bulacaklardır. İnsan barışa ulaşabilmek için ise akla uygun bir biçimde, isteklerinin ve özgürlüğünün sınırlandırılmasına razı olacaktır.

Klasik liberalizmin diğer düşünürlerinden Locke ise doğal durum ve medeni durum ayrımı yaparak doğrudan doğal durumu savaş durumu olarak nitelendirmez. Ancak doğa durumunu bozan birtakım insanlar vardır. Zira o, doğa durumunu zedeleyerek sorunlar ortaya çıkartabilir. Bu ise doğal durumdan yeni duruma geçmenin nedeni olabilir. Aslında doğa durumunun olumlu kabulüne rağmen çatışmadan kaçınma durumu söz konusu edilmektedir. Bu yüzden birey bir anlaşma ve sözleşme durumunu

yani devleti tercih eder. Bu durumda birey doğasına aykırı olmayan, özgürlüğü ve eşitliği vurgulayan, bir devletin içindeki sözleşmeye rasyonel bir tutumla dahil olabilmektedir. Böylece hem Hobbes hem de Locke'nin felsefesinde insan doğası, onun zihni bir yana bırakılarak anlaşılabilir.

Buradan hareket ederek Hobbes ve Locke'nin insan zihnine yönelik analizleri, doğuştan gelen düşüncelere karşı olan itirazları ve deneyimi önemli gören empirist geleneği temsil eder. Böylece klasik liberal filozoflarda zihin insan doğasını ve onu biçimlendirmenin temel ögesi olarak görülür. Bu durumda zihin ve zihni kullanmaya yönelik yetenek ve beceri her insanda vardır. O halde insanın emeği mülkü kendi aklının ürünüdür, kendisindedir. Yani birey özgürdür, mülk edinme hakkına sahiptir. Bu bağlamda liberal düşüncenin mülke verdiği önem ve mülk edinme özgürlüğü üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmaktadır.

Hobbes özgürlüğü engellerin ortadan kalkması, Locke özgürlüğü bireyin akli aracılığıyla eylemde bulunma biçimi olarak ele alır. Mill'in özgürlüğü bireysel tercihlere göre yaşamayı içerir. Özgürlük insanın gizli güçlerini ortaya çıkartmasına yardımcı olmaktır. Bu bağlamda özgürlük hem bireyin hem toplumun yaşamasını ve ilerlemesini sağlayan en önemli değer olarak ele alınır. Burada temel alınan özgürlüğün işlerlik kazandığı en önemli yer ise mülkiyet edinmeye dayalı özgürlük olarak belirtilir. Zira burada hem özgürlükleri güvence altına alan hem de mülkün güvenliğini koruyan sözleşmecî devlet gerekli görülür. Buraya kadar klasik liberal anlayışın temel kavramları ele alınarak bu felsefenin genel öğeleri üzerinde durulmuştur. Sonrasında ise klasik liberal geleneğin bu kavramları bağlamında ortaya çıkan Hobbes, Locke, Mill ve Dewey'in eğitim anlayışlarını içeren klasik liberal eğitime değinilir.

Klasik liberal felsefenin önemli filozofları kendi dönemlerinde uygulanan eğitim anlayışını eleştirerek hem liberal geleneğe uygun hem de empirist bakış açısını öne çıkartan eğitim önerilerinde bulunmuşlardır. Liberal eğitim değişime açık olan, bilimsel düşünebilen bireyler yetiştiren liberal anlayış ve liberal ekonomi sistemini benimsemiş bir devletin uygulayacağı, liberalizmin vatandaşlık bilincinin kabulünü önemseyen, devletin düzenleme yaptığı ve kontrol ettiği sistematik bir eğitim anlayışını içermektedir. Liberal eğitime Locke'nin, Mill'in katkıları gözden kaçmamaktadır. Bunun yanında 20. yüzyılla beraber liberal eğitime katkıları olan diğer bir eğitim filozofu ise Dewey olmuştur.

Klasik liberal geleneğin ve ona ait eğitim anlayışının ele alınmasından sonra neoliberalizmin nasıl ortaya çıktığı ve kavramları nasıl temellendirdiğine yönelik incelemeye geçilecektir. Neoliberalizm toplumsal problemlerin çözümü olarak serbest piyasayı, özelleştirmeyi, her türlü özel girişimi, tüketici tercihini önemseyen ilkelere sahiptir. Bu çerçevede neoliberalizm; serbest piyasa düzenini, hukukun üstünlüğünü ve devletin etkinliğinin azaltılmasını öne çıkarır.

Chicago Ekonomi Okulundan Hayek ve Friedman, Amerikalı siyaset felsefecisi Rawls gibi düşünürlerin çalışmalarına dayanan neoliberal politikalar 1980'lerle beraber hayatımızı etkilemeye başlar. Özellikle bahsi geçen bu düşünce okulu, ekonominin güçlü bir biçimde düzenlenmesini savunan ve önceki on yılların refah durumunu yaratan Keynesyen politikalara tamamen karşı çıkmaktadır.

Bu teori serbest piyasa, bireysel özerklik, bireysel girişim özgürlüğünü ve rekabeti destekleyen bir dünya görüşünü temsil eder. Neoliberalizmde özellikle piyasa ekonomisi, piyasaya uygunluk ve homo-economicus anlayışı öne çıkar. Bu bağlamda neoliberal devlet bireyin ekonomik çıkarına dayalı her türlü girişimini destekleyen bir durumda olmalıdır. Böylece neoliberal düşüncenin ekonomik çıkarı içinde önemli bir yere sahip olan eğitim, neoliberalizmin temelindeki kavramlar ve amaçlar çerçevesinde değişmeye başlar. Neoliberalizmi daha iyi anlayabilmek için ise özgürlük, demokrasi, adalet, eşitlik, çoğulculuk, piyasa ekonomisi gibi kavramların ele alınması önemlidir.

Neoliberal düşünce, özgürlüğü insan için önemli bir değer olarak kabul etmektedir. Neoliberalizmin önemli düşünürlerinden Hayek özgürlüğü insanın kendi kararlarına dayandırır. Burada özgürlük insanın amaçlarını gerçekleştirebileceği fırsatlar için gerekli görülür. Ekonomik amacı olan tüm özgürlükler devlet tarafından korunmalıdır. Rawls ise bireysel ve temel özgürlükleri birincil değer olarak kabul eder ve bu özgürlüklerin, bireylerin liberal bir sistemde hedeflerini gerçekleştirmesi için gerekliliğinin üzerinde durur. Rawls'ın özellikle özgürlük üzerine düşüncelerinin Kant'tan etkilendiğine dair iddialar bulunur. Burada sözü geçen temel özgürlükler ise ancak demokratik bir devlette var olabilir. Çünkü demokrasi geleneği ve neoliberal devlet anlayışının özgürlükleri güvence altına alma amacını taşıyan ortak paydaları bulunmaktadır. Böylece katılımcı bir yönetim anlayışı da ortaya çıkmış olacaktır. Ancak son dönemlerde neoliberalizme, bu demokrasi anlayışına yeterince yaşama olanağı vermediği için eleştiriler yöneltilir.

Neoliberal düşünürlerin özgürlük ve demokrasiden sonra en çok üzerinde durduğu kavramlardan birisi de adalettir. Rawls'a göre adalet, özgürlük ve eşitlik değerlerinin ilişkiler üzerine nasıl uygulanacağına dair geçerli bir ilke önermek amacı taşır. Dolayısıyla adalet bir erdem olarak ele alınmaktadır. Hayek'e göre ise adalet, bilinçli eylemlerde bulunurken belli tarzdaki davranış kurallarına uymayı içerir. Neoliberal bir devletteki adalet anlayışı, her koşulda, bireylerin ortak davranış kurallarını şekillendirir.

Neoliberal düşüncede demokrasi, eşitlik ve adalet kavramından sonra ise çoğulculuk anlayışı gelir. Çoğulculuğun işleyebilmesi için öncelikle demokrasinin yerleşmesi gerekir. Ancak neoliberallerin çoğulculuk düşüncesi herkesi kapsayan bir bakış açısına mı sahiptir? Rawls'a göre çoğulculuk, bireylere eşit özgürlüklerin tanınmasının en büyük güvencesidir. Dolayısıyla burada siyasal bir çoğulculuk öne çıkartılmaya çalışılır. Hayek ise çoğulculuğu demokrasiden hareketle ele alır. Ancak ona göre çoğulculuk kamuoyunun ve halkın talebini daha iyi karşılayacak sonuçlar üretebiliyorsa çoğulculuk görüşünün hüküm sürmesine izin verilmelidir. Bu yüzden neoliberal bir devlette çoğulculuk üzerine pek çok şey söylenebilir. Çünkü neoliberal bir devletin içinde piyasanın işlemesi için çoğulculuk önemlidir.

Neoliberal devlet ekonomik işleyişi ön plana çıkartmak adına, piyasa ekonomisinden söz eder. Neoliberal bir devlette piyasa ekonomisi ve piyasadaki rekabet hakkıyla yönetilebilmelidir. Böylece piyasada verimlilik ve çeşitlilik ortaya çıkacaktır. Neoliberal düşüncede piyasa ekonomisi ile yoksulluğun ortadan kalkacağına dair bir tez ortaya konulur. Ancak koşulları aynı olmayan bireylerin piyasa ekonomisinde zengin olma imkânı nedir? Böyle bir toplumda her bireye aynı imkânlar sağlanabilir mi? Bu durum koşulları eşit olmayan bireylerin yok olması, ezilmesi anlamına gelir mi? Ancak her ne olursa olsun neoliberal devlet piyasanın işleyişine müdahale edemez. Bu yüzden piyasada büyük bir mücadele vardır. Bu mücadele okulları, hastahaneleri, üniversiteleri de kapsamaktadır.

Tezin ikinci bölümünde ise öncelikle eğitimde felsefi temeller sorununa değinilecek ve sonrasında ise neoliberal eğitimin felsefi temellerini içeren epistemolojik, ontolojik ve etik temeller üzerinde durulacaktır.

Eğitimde felsefi temeller bölümünde felsefe, eğitim ve eğitim felsefesi kavramları ayrıntılı bir şekilde ele alınarak eğitim felsefesinin neliğine, çalışma şekline ve uygulamalı bir felsefe alanı olmasına yönelik tespitlerde bulunmak amaçlanır. İnsanı temele alan disiplinlerden biri olan felsefe hangi konularda eğitime katkılarda bulunmaktadır? Bunun için hedeflerde ne öğretmeliyiz? Neden öğretmeliyiz? gibi birçok soru önem kazanır. Bu çerçevede temellerin ayrıntılı ele alınması önemlidir.

Neoliberalizmin eğitim felsefesinin teorik temelleri sıralanırken öncelikle eğitimin epistemolojik temeli ele alınmıştır. Eğitim epistemolojisi üzerinde dururken “Eğitim epistemolojisi nedir? Nasıl bir insan yetiştirmeliyiz? Ne öğretmeliyiz? Neden öğretmeliyiz? Kime öğretmeliyiz?” sorularına cevap bulmaya çalışılır. Bu soruların cevabı, neoliberal düşüncenin önemli temsilcilerinden, Hayek ve Rawls’ın zihne, bilgiye yönelik felsefeleri incelenerek verilecektir.

Hayek’in zihne bakış açısı Kantçı olarak nitelendirilir. Hayek burada bireylerin bilgiyi “inşa etme” (yapılandırmacı) özelliğini öne çıkartmaya çalışır. Rawls da felsefesinin temeline Kant’ı yerleştirir. Böylece neoliberal düşüncenin eğitim anlayışının ortak bir epistemolojik içeriği ortaya çıkar. Bu epistemolojinin önemli unsurlarından biri ise girişimciliği destekleyen piyasa bilgisidir.

Hayek’e göre bireyin girişimciliğini ve piyasada var olmasını sağlayan her türlü bilgi eğitim için önemli olmalıdır. Bu durumda Hayek neoliberal bir eğitim ortamında okulların epistemolojik görevlerine dair bir yol haritası da ortaya koymuştur. Rawls ise Hayek’i destekleyerek neoliberal bir vatandaşın ortaya çıkmasına destek veren vatandaşlık eğitiminden bahsetmektedir. Yukarıda sözü edilen özgürlük ve demokrasi sorunun başladığı ve tespit edildiği teorik yer tam olarak burasıdır. Yani epistemolojik temeldir. Çünkü burada seçme özgürlüğünün sınırlandırılması ve her yerde standart hale getirilen bir bilgi ve öğrenme durumu söz konusudur. Dolayısıyla neoliberal eğitimde bireyin potansiyelinin geliştirilmesi gibi bir kaygı yoktur. Bu ise eğitimde oluşturulan müfredat ve içerik durumunu etkilemektedir.

Bir eğitim programında müfredat kalıcı ve değişmez özelliğe sahip değildir. Eğitim bilgi verme, öğrenme ve öğretme süreçleriyle ilgili olduğundan gerek müfredat gerekse derslerin içeriği eğitimin epistemolojik temelleri yani teorik temelleri arasında yer almaktadır. Neoliberal düşünürler bir eğitim ortamında bu teorik temellere dayalı

bireyin ekonomiye ve piyasaya dahil olmasını sağlayacak teknik ve uygulamalı alanları öne çıkartır. Ancak bu durum müfredatı piyasayla aynı hizaya getirmek şeklinde eleştirilir. Rawls ise kapsamlı bir eğitim programı yerine liberal bireyin yetişmesini sağlayan, daha sınırlı olan vatandaşlık eğitimi anlayışını önerir. Dolayısıyla neoliberal eğitim anlayışı baştan itibaren müfredat ve içeriğin sığılığına yönelik eleştirilerle karşı karşıya kalmaktadır. Aynı zamanda, burada demokrasi ve özgürlük sorununun temelinde bireye dayatılan zorunluluk durumu göze çarpar. Burada birey seçme hakkını, özgürlüğünü yitirir ve “her şey piyasa için” sloganı öne çıkar. (Bu sloganla eğitim milli olmaktan uzaklaşmaya başlar.)

Epistemolojik temelin ayrıntılı incelenmesi sonrasında ontolojik temel ele alınacaktır. Öncelikle burada neoliberal felsefeyi temsil eden birey, devlet ve onların doğası üzerinde Hayek ve Rawls’ın felsefelerine de değinilerek durulacaktır. Sonrasında ise yine Hayek ve Rawls’ın felsefelerine dayalı olarak “Eğitim ontolojisi nedir? Kimlere eğitim verilmeli? Eğitim öğretim ortamlarının düzenlenmesi nasıl olmalı? Eğitim nasıl sunulmalıdır? Kimlere ne kadar öğrenme olanağı sağlanmalı? Daha fazla eğitim verilecek olanlar nasıl seçilmeli?” soruları ele alınacaktır.

Eğitimin ontolojik temelleri eğitim olgusunun var olmasını sağlayan unsurlardır. Bunlar öğrenci yani birey, onun doğası, kimlik, özerklik, okul, devlet ve benzeri kavramlardır. Ayrıca bu kavramlar eğitimin gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan koşulları da içermektedir. Ontolojik temel, eğitimde insan, kimlik, özerklik, kişilik, okul, devlet ve bunlara dayalı özsel ve olgusal işleyiş biçimlerinin tutarlılığı üzerinde durur. Aslında burada eğitim akımlarının temellerine aldığı felsefe çerçevesinde neoliberal düşüncenin bu kavramları farklı tanımladığı ve eğitim içinde bu kavramlara farklı anlamlar yüklediği de görülmektedir.

Neoliberalizm eğitimi bir sektör olarak şekillendirmek istemiş ve onu (serbest) piyasanın bir parçası haline getirmeye çalışmıştır. Neoliberalizm okul ve üniversite gibi kurumların özelleştirilmesini önerir ve bu kurumların çalışma şeklini ise serbest piyasaya bırakmanın önemini vurgular. Neoliberal düşüncede eğitimin geneli piyasanın işleyişine bırakılmalı ve eğitimde evrensel ölçütler geliştirilmelidir. Bu amaçlar ise neoliberal düşüncenin tüm ülkelerde tercih edilen bir sistem haline gelmesi için önemli görülmektedir. Böylece karşımıza neoliberal düşüncenin küreselleşme olgusu ile bir

araya gelme ve yaygınlaşma durumu çıkmaktadır. Bu bağlamda ontolojik temeller içinde küreselleşme olgusuna değinmek zorunlu hale gelir.

Küreselleşme bir ilişki yapısı veya bir süreç olarak ele alınır. Sosyal, kültürel ve ekonomik yönleri olan bir olgu olarak küreselleşmenin neoliberalist düşünce ile ilişkisi ve bağlantısı nedir? Neoliberal düşünce küreselleşmenin ortaya çıkma sürecinde birebir etkin olmamıştır. Ancak temele aldığı unsurlar bağlamında küreselleşmenin hızını ve işleyişini etkileyen bir özelliğe sahip olmaktadır. Küreselleşme bireylere sağladığı özel mülk edinme özgürlüğü ve olanakları ile ekonomik faaliyetlerin piyasalar tarafından belirlenmesi, düzenlenmesi ve kontrol edilmesi bağlamında neoliberal düşünce ile uzlaşmaktadır. Küreselleşmenin daha çok ekonomik yönüyle ilişkili olan neoliberalizm serbest piyasanın gelişmesi ve yaygınlaşması için eğitim kurumunu ve onun olgusallığını ortak bir amaç çerçevesinde kullanmaktadır.

Ontolojik temele yönelik özellikle teorik incelemenin ardından yine Hayek ve Rawls'ın felsefi bakış açıları dikkate alınarak neoliberal eğitimin etik temelleri incelenecektir. Bu bölümde ise neoliberal düşünceye dayanarak "Eğitimde etik temel nedir? Eğitimde ne için, hangi davranışları kazandırmalıyız? Ahlaklı olmak için sadece adalet ve buna benzer neoliberal düşünceyi içeren kavramlar yeterli midir? Rekabetçi ve girişimci bireyin piyasanın içinde adalet ilkesini ahlaki bir ilke şeklinde kullandığını nasıl anlayacağız?" gibi soruların cevaplanması ise hem neoliberal eğitimin etik temellerini anlamamıza yardımcı olacak hem de eğitimde felsefi temellerin, teorik çerçevede nasıl ayrıntılandırıldığının örneği verilmiş olacaktır.

Eğitimin epistemolojik ve ontolojik temellerinden sonra onu etik temellerden, değer dünyasından, ahlaktan ve ahlak eğitiminden ayırmak imkânsızdır. Eğitim ahlaki bir girişimdir. Etik bölümünde de neoliberal anlayışı temsil eden Hayek ve Rawls'ın etikle ve ahlaklı olmakla ilgili düşünceleri ele alınarak Kant'ın etkisine vurgu yapılacak, ahlak eğitimi ve neoliberal etik ile ilgili konulara yönelik önermeler üzerinde durularak özerklik ve sözleşmecî ahlak anlayışı temellendirmelerine değinilecektir.

Ahlaki gelişmeyi ve değişmeyi kriter alan bir sistemde ahlak eğitimi önemli görülür. Ahlak eğitimi okulların, gençlerin ahlaki düşünce ve eylemde etik olarak olgun yetişkinler olmasına yardımcı olur. Bir eğitim ortamında ahlak eğitimi kaçınılmazdır. Neoliberal eğitim ortamında bireyin ahlak eğitimini şekillendiren en önemli teori

Kohlberg'in bilişselci ekolüdür. Kohlberg gibi liberal geleneğin önemli temsilcisi Rawls da bireylerin ahlaki, politik ilke veya kuralları açısından düşünmeyi ve bunlara uymayı öğrenmelerinin önemi üzerinde durmaktadır. Kohlberg ahlak eğitiminde, ahlaki ikilemlerin tartışılması yoluyla çocukların ahlak gelişiminin sağlanabileceğini savunur ve bu düşünce neoliberal eğitim anlayışının ahlak eğitimine yönelik planlamalarını etkiler. Neoliberal düşünce okullarda ahlak eğitiminin de üzerinde durarak aslında ortak bir etik anlayışın gelişmesine yönelik bir çabaya girişir. Bu durumda da neoliberal düşüncenin kendine özgü etiği ortaya çıkar.

Neoliberal eğitim anlayışının (teorik) temellerinin ayrıntılı bir biçimde incelenmesi sonucunda neoliberal düşüncenin kendine özgü bir eğitim felsefesine sahip olduğu açıkça görülmektedir. Bu tespit sonrasında epistemolojik, ontolojik ve etik temeller dikkate alınarak neoliberalizmin eğitim felsefesinin, eğitim alanında eğitim programları oluşturulurken bu programlara etkileri ve yenilikleri ortaya konulmaya ve tartışılmaya çalışılır. Aynı zamanda yapılan bu ayrıntılı inceleme eğitim felsefesi alanına eğitimin felsefi temellerinin ele alınması ve incelenmesi bağlamında katkıda bulunur.

Neoliberalizm ve onun eğitim felsefesinin temellerin ortaya konulması çerçevesinde, neoliberalizmin neliği ve onun kendine ait kavramları ile eğitime nasıl bir felsefi bakış açısı kazandırdığı da eleştirel bir tutumla açıklanmış olacaktır. Böylece neoliberalist eğitim felsefesinin epistemolojik, ontolojik, etik öğelerinin yapılandırılması da ifade edilme olanağı bularak incelenecektir. Bu temellerin felsefi bir bakış açısıyla ortaya konması sonucunda, neoliberalist eğitimin yetersiz ve uygulamada eksik veya insan için imkânsız görünen içeriğine dikkat çekilerek bunların yeniden ele alınmasına yönelik öneriler ve yeni bakış açıları geliştirilebilir. Diğer bir deyişle neoliberal düşüncenin eleştiriye açık olan yerleri üzerinde de durularak neoliberalizmin teorisyenlerinin görmediği ya da görmek istemediği eksikliklerin de ele alınması, eğitimin bir sonraki aşaması için bize yol gösterici olacaktır.

Tezin üçüncü bölümünde ise neoliberal eğitim anlayışının epistemolojik, ontolojik ve etik temelleri üzerine yapılan eleştiri öne çıkmaktadır. Eğitim felsefesi içerisinde neoliberal eğitimi eleştiren, yeni bir bakış açısı ortaya koymaya çalışan eğitim anlayışlarından birisi eleştirel pedagojidir.

Bu durumda eleştirel pedagoji, bu çağın seçeneği olarak yeni bir eğitim felsefesini barındırmaktadır. Bu yüzden neoliberal eğitim anlayışının teorik ve pratik temellerinin eleştirisi yapılmadan önce neoliberal eğitime karşı keskin duruşu olan eleştirel pedagojiden bahsetmek önemlidir. Dolayısıyla burada eleştirel pedagojiyi temsil eden, neoliberal eğitim anlayışına bir alternatif olarak eleştirel pedagojinin eğitim anlayışını öne çıkartmaya çalışan eğitim filozoflarının ve düşünürlerinin neoliberal eğitimi neden, nasıl eleştirdiği üzerinde durulur. Eleştirel pedagojinin kısaca ele alınmasından sonra neoliberal eğitim anlayışının öncelikle teorik açıdan sorgulanmasına geçilecektir. Bu sorgulamada ise neoliberal eğitimin eleştirilen teorik yönlerine değinilecek, eleştirel pedagojinin önerileri ve problemleri çözme yöntemi üzerinde durularak neoliberal eğitim anlayışına karşı uygulama örneklerini de içeren alternatifler geliştirilmeye çalışılacaktır.

Sunulan bu alternatiflere bağlı olarak: “Eleştirel pedagojinin önerileri özgürlüğe ve demokrasiye dayalı yeni bir eğitim anlayışı geliştirebilir mi?” sorusunu cevaplama amacı da vardır. Bu sorunun cevaplanmasında ise klasik liberal gelenekten gelen ve neoliberal düşüncenin de önemli gördüğü, neoliberalizmin temelindeki özgürlük ve demokrasi sorunu üzerine dikkat çekilecektir. Çünkü neoliberal düşüncenin en önemli sorunlarından birisinin, bireye sunduğunu söylediği, özgürlük ve demokrasinin tam olarak kullanılamamasıdır. Burada birey piyasaya adanmış, her şeyin ekonomik değeriyle ele alındığı bir sistemde özgürce yaşama ve seçme, düşüncelerini ifade etme özgürlüğüne ne kadar sahiptir? Özgürlüklerin tam olarak yaşanmadığı bir yerde birey kendini ifade etme ve farklılıklarıyla yaşama imkânına nasıl sahip olabilir? Böyle bir sistemde demokrasiden söz edilebilir mi? Özgürlük ve demokrasinin pratik olarak yaşanmadığı bir yerde adaletten ve eşitlikten bahsedebilir miyiz? Dolayısıyla burada özgürlük ve demokrasi sorununa yönelik ortaya çıkan teorik ve pratik eleştiri, çalışmanın bir diğer amacı olarak kendiliğinden varlık kazanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERALİZMİN DOĞASI

Neoliberalizmin ayrıntılarıyla ele alınması ve anlaşılabilmesi için öncelikli olarak neoliberal düşüncenin temelini oluşturan klasik liberal geleneğin felsefi bakış açısının incelenmesi önemlidir. Bu çerçevede burada ilk olarak klasik liberal geleneğe ve bu geleneğin birey, bireyin doğası, özgürlük, devlet, demokrasi, eşitlik, piyasa gibi kavramları ele alma biçimine değinilecektir. Aynı zamanda liberal gelenek içindeki düşünürlerin eğitime yönelik önerileri ele alınacaktır. Sonrasında ise neoliberal düşüncenin ortaya çıkışı, gelişimi, klasik gelenekten miras aldığı kavramlara kazandırdığı yeni bakış açıları üzerinde durularak bu kavramların problemlerine vurgu yapılacaktır.

1.1. Neoliberalizmin Tarihsel Arka Planı: Klasik Liberalizm

Klasik liberalizm felsefe tarihinde 18. yüzyılla birlikte ortaya çıkan sosyal, siyasal, toplumsal hayatta etkili olduğu öne sürülen diğer felsefelerden daha farklı bir düşünce biçimi olarak yorumlanabilir.

Klasik liberalizm genel hatlarıyla insanı, toplumu, sosyal ve siyasal ilişkileri insan doğasından yola çıkarak ve zihnin çalışma biçimine ayrıntılı şekilde vurgu yaparak ele almaktadır. Önceki yüzyılda benzer problemleri ele alan çeşitli felsefe anlayışlarından örneğin sofistler ve hümanizm gibi akımlar bu problemleri ve olguları liberaller kadar bütüncül ve ayrıntılı bir biçimde ele almamışlardır. Bu bağlamda ortaya çıktığı dönem itibarıyla klasik liberal tezler insan hayatına, insan doğasına, aklına, özgürlüğe, demokrasiye, mülkiyete, devlete dair ayrıntılı analizler yaparak insana ve onun toplumsal gerçekliğine yoğun bir şekilde temas etmiştir.

Klasik liberal düşüncede: “İnsan doğası ve insanın doğa durumunda olması ne anlama gelmektedir? İnsanlar doğa durumunda nasıl yaşamaktadır?” tarzında sorular insan ve insana dair her türlü toplumsal düzeni anlamamız için önemli bir başlangıç

noktası oluşturur. Locke ve Hobbes gibi klasik liberal düşüncenin teorisyenlerinden bazıları insan zihnine, insanın sahip olduğu değer dünyasına ve onun toplumsal yaşamdaki varlığına değinmeden önce, insan doğasına ve onun doğal durumuna değinmenin önemine işaret etmişlerdir.

Klasik liberal düşüncenin önemli temsilcilerinden Hobbes Leviathan'da insanın "doğası gereği" bencil olduğundan bahseder. İnsan doğası gereği bencildir. O bir yandan beslenme, barınma gibi ihtiyaçlarını doyumak için çabalamakta bir yandan da başkalarına iradesini kabul ettirmek için uğraşmaktadır. Ancak insanların arzu ve eğilimleri birbirinden farklı olduğu için bu durum, aralarında çatışmaya neden olmaktadır. Dolayısıyla insan, doğasından kaynaklı olarak "herkesin herkesle savaş durumunda" olduğu ortamda yaşamaktadır. Doğa durumundaki herkes bu savaşta eşit güce veya imkâna sahiptir. Doğa durumunda "insan insanın kurdu"dur. Bu bağlamda insan hayatı boyunca doğal durumda, doğası gereği, sürekli bir çatışma içindedir. İnsanlar yaşamak ve varlıklarını devam ettirmek amacıyla aklın rehberliğinde uzlaşma yolunu arayacaklar ve onlar, doğasından kaynaklanan çatışma durumuna son vermek isteyeceklerdir.

Hobbes felsefesinde doğa durumundaki insanlar, fiziksel ve zihinsel güçleri bakımından kabaca eşittirler. Onlar kendi çıkarını düşünür ve yaratılışları itibariyle ölümden kaçma eğilimindedir. Diğerleriyle çatışan arzulara sahiptir. İleri görüşlüdürler, başkalarından gelecek saygıyı arar ve herkes bir başkasının kendisini boyunduruk altına alabileceğinin farkındadır. (Metin 2014: 243) Yani bu koşulları düşündüğümüzde doğa durumunda insanın çatışma ve kavga içinde olması olağandır.

Hobbes'e göre insan doğasında üç tane çatışma ve kavga nedeni vardır. Bunlar rekabet, güvensizlik, şan-şeref olarak sıralanabilir. İnsan güven için şan, şeref ve şöhret için mücadele etmeye yönelir. Rekabet ortamında insan, bireylerin kişiliklerine ve sahip olduğu şeylere egemen olma amacıyla şiddete başvurabilir. Dolayısıyla güvenin olmadığı ortamda insanlar kendilerini korumak için, şan ve şeref için, küçümsenmemek için şiddet kullanabilir. (Hobbes 2001: 94) Güvenliğin olmadığı ve sürekli kavga durumunun olduğu koşulların değişebilmesi için insanların, birbirleriyle olan çatışmalarına son verecek ve onların aralarındaki sorunu çözecek üstün bir güç olmalıdır. İnsanlar doğa durumunu terk etmek istemeyebilir ama bu durumda herkes tehdit ve tehlike altındadır. İnsanların doğa durumundaki yaşam biçiminin çatışmalarını

ortadan kaldırabilmek için bir otorite ihtiyacı doğar. Ancak insanların doğa durumunda yaşadıkları gibi yaşayabilecekleri bir ortamın olması için onlar doğa durumunda sahip olduğu özgürlüklerden ödün vermeden karşılıklı olarak uzlaşmak ve barış içinde yaşamak isterler. Bu durumda birey huzur içinde yaşayabilmek için sınırsız olan isteklerinden vazgeçebilmelidir. Fakat doğa durumunda bu zordur ve herkes her istediğini yapma hakkını kendinde görmektedir.

Doğada herkes istediği her şeyi yapma hakkına sahip olduğunu düşündüğü sürece çatışmanın sona ermesi mümkün değildir. Böyle bir ortamda barışın sağlanması olanaksız hale gelecek, her birey diğer bir birey için düşman durumuna düşecektir. Düşmanlığın olduğu bir yerde özgürlükten bahsedilmez. Biri diğerini egemenlik altına almak istediğinde çatışma ortamının doğması kaçınılmaz olur. Bu bağlamda doğa durumu var olduğu sürece insanın bencil varlığını devam ettirmesi zorlaşır. İnsan kendisi için başka olanakların olduğu bir arayışa doğru yönelir. Doğa durumu insanın bencil doğasına uygundur. Ancak insan hem güvenlik altında değildir hem de bir kere doğa durumunu ihlal ettiğinde geri dönmesi olanaksız hale gelmektedir. Bu noktada insan bu durumundan uzaklaşarak anlaşmanın, uzlaşmanın yolunu aramak zorunda kalır. Hobbes'e göre bu koşullarda, hiç kimse doğanın ona verdiği yaşama süresi kadar yaşamayabilir. Dolayısıyla yaşadığımız sürede bütün yolları kullanarak barış aramalıyız. Aksi takdirde kendimizi koruyamayız. (Hobbes 2001: 97) Şayet herkesin her şeye hakkı olduğu, herkesin herkesle savaş durumu yaşadığı bir ortamda herkes kendi aklıyla hareket ediyor ve kendini düşmanlarından korumak için her şeye hakkı olduğunu düşünüyorsa bu durumda, barış içinde yaşamak ve bireysel güvenliği sağlamak olanaksız hale gelir ve düşmanlık gelişir. Bireyler birbirlerinin varlığını ortadan kaldırmak isterler ve güvenlik durumu tehlikeye düşer.

Güvenden yoksun olma, barış durumunun ortadan kalktığı güvensizlik ortamını ifade eder. Güvenliğin olmadığı ortamda ise bireyin yaşantısını tehlikeye sokacak rekabet ve kavga durumu egemen olur. Bu kavga ve rekabet durumunu sona erdirecek, varlıklarını devam ettirecek uzlaşmaya ihtiyaç vardır. Bunun için insanlar aklın rehberliğinde birbirlerine zarar vermemeye dair bir sözleşme yapmaktadırlar. Barış ve güven içinde yaşamak için bu zorunlu görülmektedir. Hobbes ise sözü edilen bu durumu medeni durum olarak kabul etmektedir.

Hobbes gibi insan doğası ve doğa durumu üzerine çözümler yapan bir başka liberal düşünür de Locke olmuştur. Locke da Hobbes gibi doğal durum ile medeni durum arasında ayırım yapar. Ancak Locke doğal durumu bir savaş ve çatışma durumu olarak görmez. Doğal halde yaşayan insanlar doğaları gereği, doğa yasası çerçevesinde birtakım haklara sahiptir. İnsanlar doğa durumunda hem özgür hem de eşittirler. Bu da onların eylemlerinin genel çerçevesini oluşturmaktadır. İnsanlar doğanın onlara verdiği haklara dayalı olarak herkesi bağlayan bir doğa yasası kaynaklı ve bu yasaya uygun eylemde bulunmalıdırlar. Fakat doğa durumunda bu yasaya uymayan insanlar ortaya çıkmaktadır. Bu insanlar doğa durumunu bozmaktadır. Böylece doğal durumdan yeni bir duruma geçilmektedir.

Bu nedenle Locke göre her ne kadar insanın doğal durumu olumlu olsa da onlar doğa durumunda eşit ve özgür olsalar da bu durumu terk etmek zorunda kalırlar. Dolayısıyla doğa durumunu terk etme nedeni Locke felsefesinde farklı bir şekilde ele alınmaktadır.

Locke göre insanların doğa durumunu terk etmelerinin nedenleri şunlardır: Herhangi bir çatışma durumunda başvurulacak bir yetkilinin olmaması, en küçük bir uzlaşmazlığın insanı savaşa götürmeye hazır olduğu, birbiriyle savaşan insanlar arasında hüküm verecek bir yetkilinin olmadığı savaş ve çatışma durumunun önlenememesi doğal durumu terk etme nedenidir. Dolayısıyla insanların toplum içinde yaşamayı tercih etmelerinin ve doğa durumunu terk etmelerinin en önemli nedeni çatışmadan uzak durmaktır. (Locke 2004c: 19) Çünkü insanlar güvenlik içinde hayatlarını sürdürmek ister, savaş ise bunun için engeldir. Dolayısıyla insan kendi geleceği için doğa durumunun kendisini terk etmiş ve bir sözleşmeye dahil olmak istemiştir. İnsan bu sözleşmeye, doğa durumunda sahip olduğu özgürlük ve eşitliğe, yasalar aracılığıyla sahip olmaya devam etmesi koşuluyla dahil olmaktadır. Aslında insanlık için bu durum bir tercihte bulunmadır.

Doğa durumunun kendine özgü tehlikeleri de vardır. Bu yüzden insan kendisi için hangisinin daha uygun olduğuna dair bir seçim yapmayla karşılaşmış ve önceliklerine göre devleti, sözleşmeyi oluşturmak istemiştir. (Guttek 2006: 191)

Bu koşullar dikkate alındığında liberalizm akılcı bir uzlaşma durumu olarak nitelendirilebilir mi? Bu tercih, tüm insanlar için de aynı değeri taşır mı? Bu değer ve

değerli olan nedir? Locke'nin düşüncesinde ve ortaya koyduğu liberal gelenekte bu değer in özgürlük olduğu görülmektedir. Bu özgürlük ise akla dayalı olmalıdır. Çünkü bu özgürlük sayesinde bireyler eylemlerini bir düzene sokabilirler. Bu durum ise özgürlüğün bireysel boyutunu ifade eder. Bu bireysel boyut ise ileriki sayfalarda daha ayrıntılı ele alınacaktır.

Özgürlüğün bir de toplumsal boyutu olmak zorundadır. İnsanın sahip olduğu doğal özgürlük, kendi yönetimi için doğa yasasına tabi olmaktır. Toplum içerisinde yaşayan bireyin özgürlüğü, uzlaşmayla kurulmuş devletin yasama iktidarından başka bir yasama iktidarının altında olmamak, başka yasal sınırlama ya da irade altına girmemektir. Hükümet altındaki insanın özgürlüğü, toplumdaki her insan için ortak ve o toplum içinde kurulmuş yasama iktidarı tarafından çıkarılan kurala sahip olmak ve uymak anlamına gelmektedir. (Locke 2004c: 21) Bu uyma durumu ise o toplumda yaşayan her birey için geçerli olmalıdır. Toplumdaki her birey bir diğerinden daha farklı bir ayrıcalığa sahip değildir. Dolayısıyla iktidar tarafından oluşturulmuş olan bu kurallar o toplumdaki her bireyi kapsamaktadır. Bu çerçevede her birey toplum içinde de doğadaki gibi hem eşit hem de özgür olabilmelidir. Ancak bu özgürlük sınırsız bir özgürlük değildir. O halde insan sahip olduğu özgürlüğün sınırlarını bilmeli ve bu özgürlüğe uygun davranışlarda bulunmalıdır. Liberal gelenekte bu davranışları düzenleyecek olan yasalar dır. Bu yasalar ise insanların çatışma olmadan yaşayabileceği bir ortam için yapılmaktadır. Dolayısıyla bu yasaların düzenlenmesi yani devlet önemlidir.

Doğa durumunun kendine özgü tehlikeleri de vardır. Bu yüzden insan kendisi için hangisinin daha uygun olduğuna dair bir seçim yapmayla karşılaşmış ve önceliklerine göre devleti, sözleşmeyi oluşturmak istemiştir. (Guttek 2006: 191) Bu seçim en iyi yaşam biçimi gibi bir talebin yanında insanın çatışma olmaksızın yaşayabileceği bir ortam içinde yapılmıştır. Burada da insan aklının bir işleyişi söz konusudur. Birey kimseye zarar vermeden yaşayabilmelidir. Böylece diğer bireylerinde varlığı anlam kazanmış olur. Bu anlam sayesinde ise birey kendisinin dışındaki diğer bireylerin varlığını kabullenmiş ve onlara karşı zarar vermemesi gerektiğini idrak edebilir. Bu idrak ise yasalarla gerçekleşir.

Bir yerde yasalar düzenlenirken doğa yasaları üzerine temellendirildiği ölçüde doğrudur. (Locke 2004c: 12) Dolayısıyla bir devletin yasaları ile ilgili düzenlemeler

yapılırken insanların doğa durumunda sahip olduğu haklar da dikkate alınmalıdır. İnsan bir devletin içerisinde yaşamayı tercih ettiğinde de kendi doğasından uzaklaşmamalıdır. Locke'nin sözleşmeye dayalı olarak temellendirdiği devletin varlık amacı, doğa durumundaki hakları koruyan bir siyasal yapılanma olmasıdır. Bunun için de Locke'nin felsefesi çerçevesinde, liberal bir devletin yasaları oluşturulurken bu yasalar önce bireyi temele almalı, sonrasında ise özgürlüğü birey ile ilişkilendirmelidir. Devlet bir toplumda bu özgürlük planlamasını yaparken de her türlü kurumun işleyişini özgür birey ve bireysel özgürlükler bağlamında düzenlemelidir. Bir devletin yapılan sözleşmeyi yansıtacağı, özgürlüğü temele alan yasalarına göre düzenlemelerini yapacağı önemli kurumlardan biri de eğitim kurumudur. Çünkü bu kurumlar, yapılan sözleşmeyi sürdüreceği bireyleri eğiten ve yetiştiren kurumlar olacaktır. Dolayısıyla liberal devlet, eğitim planlamasını yaparken varoluşunun temelini oluşturan kavramların kendisi için önemini bu kurumlara yansıtmalıdır. Bu durumda insan doğası daha önceki dönemlerde hiç hesaba katılmadığı kadar önem kazanmaktadır. Liberalistler bu durumdan dolayı insan doğasına diğer düşünürlerden daha fazla değinmek zorunda kalırlar. Bunun yanında onlar yazılarında insan doğası için eğitimin önemi üzerinde ısrarla dururlar.

Liberalistler insan doğasına ilişkin iyimser görüşlere sahiptir. Onlar eğitim aracılığı ile insanların kendi hedefleri doğrultusunda davranmaları ve kendi ihtiyaçlarına cevap verecek bir sosyal düzen oluşturmanın önemini vurgular. Bu yüzden her kurumda özgürlükler korunmalı; insanlara araştırma, çalışma, konuşma, düşünme gibi özgürlük alanları eşit koşullarda sağlanabilmelidir. Aynı zamanda bu sayede devlet, bireyin sosyal gelişiminin de olanaklarını oluşturmalıdır. (Guttek 2006: 198) Liberal düşünürler insan doğası ve insan için doğal olan her ne ise insanın aklın rehberliğinde buna ulaşması gerektiği fikrindedir. Dolayısıyla insan akıyla uyuşmayan ve akla ters düşen her şey aslında onun doğasına da aykırıdır. Örneğin Hobbes felsefesinde devletin ortaya çıkma sebebi güvensiz ortamdan güvenli ortama geçme şeklindedir. Ancak Hobbes bunu savunurken akla uygunluğu temel koşul olarak alır ve devletin, sözleşmenin akla uygun bir yaşam şekli oluşturmasından söz eder. Locke de doğa durumunun olumlu işleyişinden bahsetmesine rağmen yapılacak olan sözleşmede insan aklına uygun olacak şekilde biçimlendirilen yeni bir düzenlemeye vurgu yapar. Bu yüzden insan doğası ve onun doğal durumu ile ilgili her türlü değişimde aklın öncülüğü ve akla uygunluk önemli bir koşul haline gelir. Bu çerçevede akıl ve aklın çalışma biçimi liberaller için

önemlidir. İnsan doğası akli bir yana bırakarak anlaşılabilir. Bu nedenle liberalistler akıl kavramını en önemli insani unsur olarak kullanmışlardır.

Hobbes'e göre insan aklının çalışma şekli, aklın parçalarının bir araya gelmesinden oluşan bir bütün veya bu bütünün bir başka bütünden çıkartılmasından meydana gelen bir "bakiye" gibi düşünülmelidir. Böylece sahip olduğumuz bütünün, parçaların adlarının, diğer bir parçanın adı ile ilişkisinin düşünülmesi sonucunda var olduğu anlaşılır. Burada aklın çalışma şeklinin en önemli sonucu olarak analiz ve sentez işlemlerine vurgu yapıldığı, adların aklın çalışmasında oldukça önemli olduğuna işaret edildiği görülmektedir. Dolayısıyla aklın varlığı ve işleyişinin en önemli kanıtı, aklın belirli koşullar doğrultusunda elde ettiği ve kendisinde daha önceden var olmayan adların mevcudiyetidir. Hobbes felsefesinde akıl düşünme üzerine geliştirilmiş bir yetenek olarak düşüncelerimizin vurgulanması ve söylenebilmesi için üzerinde uzlaşmış genel adların üzerinde işlem yapabilme, yani birleştirme, bir araya getirme ve ayırma işlemi yapmaktan başka bir şeyi içermemektedir. Düşüncenin işaretlenmesi ve adlar aracılığıyla ifade edilmesi, insan aklının varlığının ve insanın doğasının gelişme şeklini göstermektedir. (Hobbes 2001: 41-42) Başka bir ifadeyle aklın içindekileri dışa yansıtma, yani dil kullanımı hem akıl varlığını hem de insan doğasının gelişim seyrini ortaya koymaktadır.

Hobbes, aklın işleyiş ve adları oluşturma biçiminin ise rasyonalist felsefenin söylemlerinden farklı olarak doğuştan gelmediğini ifade eder. Akıl bu işleyişi düzenli bir yöntemle ortaya koyar. Yaşam üzerine yönteme dayalı, sistematik bir şekilde düşünme aklın en önemli görevidir. Ancak yaşama dair düşünmenin temelinde bireyin yaşadığı deneyimler vardır. Bu deneyimler sonucunda akıl, düzenli bir şekilde işlediğinde empirik olan bilgiye de ulaşmaya yatkındır.

Liberal düşünürlerin insan aklına yönelik yaklaşımları, aklın işleyişini ele alma tarzları, aklın önemine ilişkin çözümlenmeleri felsefe tarihinde akli ele alan diğer filozoflardan daha farklı olmuştur. Diğer filozoflarda akıl bilme yetisiyken liberal filozoflarda akıl veya zihin insan doğasını ve onu biçimlendirmenin anahtarı olarak görülmektedir.

İnsanda akıl-düşünme, ilişki kurma, algı ve belleğin tersine doğuştan gelmediği için bunlar deneyimle elde edilir. Bunlar adların doğru şekilde kullanılması sonucu,

adlarla olan bağlantılardan, onların birbirine bağlanması olan tasarımlara ilerlerken çalışılan konuyla ilgili adlar, sorunların bilgisine, yani “bilim” denilen şeyin içeriğine ulaşıncaya kadar belirgin bir yöntemin benimsenmesi sonucunda elde edilir. “Bilim sonuçların ve bir olgunun bir başka olguya bağımlılığının bilgisidir. Bilim sayesinde yapabileceğimiz şeylerden, istediğimizde nasıl olup da başka bir şey veya başka bir zamanda benzer bir şey yapabileceğimizi biliriz.” Dolayısıyla ona göre bir olayın, olgunun nasıl, hangi sebeplerle ve ne şekilde ortaya çıktığını ve geliştiğini bilirsek benzer nedenleri denetleyebileceğimiz zaman o sebeplerden birbirine yakın, birbirini destekleyen sonuçların çıkmasını da sağlarız. (Hobbes 2001: 44-45) Böylece açıklamalar yapılabilir ve sonuçlara ulaşabiliriz.

Hobbes'in düşüncelerinin yanında Locke da akıl/zihin ile ilgili birtakım açıklamalar yapmıştır. Hobbes'ten sonra Locke felsefesinde de zihin kavramının önemli bir yer teşkil ettiğini görmekteyiz. Locke için de insan zihninin genel işleyişi insanın doğasıyla ilişkilidir. İnsanın neyi, nasıl bileceğine dair her türlü bilginin kaynağında deneyimler yer alır. Bizim bir ad veya bir kavram ortaya koyabilmemiz için yaşamla iç içe olan deneyimlerin birebir içerisinde yer almamız önemlidir.

Locke insan zihnini “boş bir levha” (tabula-rasa) veya “beyaz bir kâğıt” şeklinde kabul eder. Söz konusu boşluk ise deneyim sürekliliği sonucu elde edilen birikimle dolar. Bu işlem için belirli bir deneyim sürecinin geçirilmesi zorunludur. (Locke 1999: 27) “Zamanla zihin, duyum yoluyla edinilen ideler üzerindeki işlemleri aracılığıyla düşünme ideleri adı verilen yeni ideler takımı biriktirir. Bunlar, zihin dışında olan nesnelere duyumlarımız üzerinde bıraktığı izlenimlerdir. Zihnin bu nesnelere üzerinde düşündüğü zaman kendi iç gözleminin de nesnesi olacak olan kendine özgü güçlerden doğan kendi işlemleri, bütün bilginin kaynağıdır.” (Locke 1999: 28) Locke insan bilgisinin temeline deneyimi koyarak zihnin çalışma biçimini belirleyen şeyin deneyim süreçleri olduğunu gösterir. Düşünmemizi sağlayan ilk şey, anlık deneyimlerimizdir. Bu durum insan doğasının bir gerekliliğidir. Aslında insan doğal olarak deneyim sürecine girdiği her yerde zihnini de işletmiş olmaktadır. Ayrıca zihnin işleyiş şekli tüm insanlarda aynıdır. Çünkü Tanrı herkese kendi deneyimleri sonucunda kullanabileceği yetiyi vermiştir. Tanrı herkese bu konuda eşit davranmıştır. Dolayısıyla işleyiş bakımından ele alındığında zihin ve imkânları her insanda vardır. Zihni kullanmaya

yönelik yetenek de her insanda mevcuttur. Ancak insanlar bu imkânlarını farklı biçimlerde kullanmaktadırlar.

Dünyayı insanlara ortaklaşa veren Tanrı, onlara dünyayı yaşamının ve refahı sağlamanın imkânlarını değerlendireceği yetiyi de vermiştir. O her insanda mevcuttur. Bu yüzden dünyada yaşayan insanların bedeni, emeği, elinin işi tam anlamıyla mülkü kendi aklının ürünüdür ve kendisindedir. (Locke 2004c: 26) Özel anlamda Locke'nin genel anlamda liberalizmin mülkiyet kavramına verdiği öncelik buradan kaynaklanmaktadır. Kişinin kendisinin olanın onun sahipliğinde bırakılması, onun varlığının adeta ayrılmaz parçası olmaktadır. Bu nedenle Locke, bireyin sahip olduğu olanaklar doğrultusunda elde ettiği mülkiyetin özerkliğine vurgu yapar. Bireylere hangi konuda olursa olsun eşit olanaklar verilse de onların doğası gereği aklını ve yeteneklerini farklı kullanmaları sonucu sahip olduğu şeyler değişmektedir. Bu yüzden mülkiyet için kurallar önemli hale gelmektedir. Her insanın varlığı önemlidir ve korunmalıdır. Hiç kimse bir başkasının varlığına veya malına zarar vermemelidir. Bunun için uyulması gereken kurallar herkes için geçerli olmalıdır.

Buraya kadar üzerinde durduğumuz insan doğası, insan zihni, doğal durum, medeni durum ve sözleşme kavramı klasik liberalizmin temel dayanaklarını anlatmaktadır. Buna ek olarak liberal düşüncede birey, özgürlük, devlet ve mülkiyet, demokrasi, devlet ve demokrasi ilişkisi, piyasa ekonomisi kavramları da ele alınmalıdır. Bu kavramlar liberal düşüncenin sosyal, siyasal ve ekonomik yapılanması ve bu yapılanmaya ve tezlerine uygun şekilde anlam kazanmıştır. Başka bir deyişle klasik liberalizmi daha net biçimde anlayabilmek için bu kavramların klasik liberal düşüncede hangi anlamları içerdiğinin üzerinde durmak ve bunlar arasındaki ilişkiye vurgu yapmak önemlidir.

Hobbes ve Locke gibi liberalist düşünürler insan akli ve insan doğasına ilişkin düşüncelerini ortaya koyarken bu kavramların birey temelli düşünülmesi ve ele alınması gerektiğini vurgularlar. Liberal düşüncede birey akli sayesinde ve doğası gereği özerktir. Bu yüzden liberal anlayışlar, bireyin kendi doğasını ve özerkliğini topluluktan daha önemli görür. Liberalizm, kişinin bireyselliğinin toplumdaki önceliğini kabul eder. Liberaller bireyin özerkliğini: "Tüm insanlar eşit ve özgür doğarlar." ifadesiyle öne çıkartmaktadırlar. Bireyin varlığını, onun özerkliğini siyasal yapının içerisinde eşit

ve özgür biçimde temellendirirler. Görüldüğü gibi liberalizmin izinden gidenler temele alınan birey ve bireycilik kavramları üzerinde daha yoğun biçimde durmuşlardır.

Yayla'ya göre günümüzde klasik liberalizmin tanımı: “Bireyci bir toplum sistemidir.” şeklinde yapılır. (Yayla 2003: 148) Liberalizmin bireyciliği özellikle bireyin varlığını temellendirmeye yönelik olan, ontolojik olarak da ifade edilebilecek bir bireyciliktir. Onlara göre liberalizmde birey, sistemin temel varlığıdır. Bireyin varlığı gerçektir. Birey her türlü kurum veya yapılanmanın üstündedir. Birey toplumdan önce var olmuştur. Liberal bir sistemde, bireyin hakları toplumun haklarından önce gelmektedir. Bu durumda klasik liberalizmde haklar temellendirilirken “birey” olmanın önemi sürekli olarak vurgulanmıştır. (Yayla 2003: 150) Bu da liberalizmin bireyci bir sistem olarak tanımlanmasının nedenini göstermektedir. Ancak buradaki bireycilik, benmerkezcilik veya bencillik değil; bütün toplumsal sistemde başka bireyi gözetecek şekilde inşa edilme anlamına gelmektedir. Buna bireylerin çıkarları da dâhildir. Dolayısıyla liberal düşüncede bireyin çıkarları dışında daha üstün bir çıkar anlayışı yoktur. Bu yüzden birey özerktir ve toplumdan önce gelmektedir. Bireyin sahip olduğu özerklik siyaset, eğitim gibi alanlarda da dikkate alınır. Hem siyasette hem de eğitimde bireyin özerkliği temele alınarak bireye kendi geleceğini kontrol etme hakkı verilmelidir. Bireyin enerjisi, yaratıcılığı ve gelişimi yasaların ona verdiği haklar ve eğitimin kazandırdığı beceriler sayesinde gerçekleşir. Bu yüzden bireyin her türlü eylem ve araştırmalarına ilişkin ona uygun koşullar sağlanmalıdır. Çünkü bireyin önemi her yerde aynıdır.

Birey toplumdan daha önemli olduğunda ise onun yaşadığı sosyal düzenin her türlü olanağından yararlanma hakkı olduğuna göre liberal bir sistemde onun özgürlüğünün öne çıkması doğal bir sonuçtur. Bu durumda kişinin bireyselliğini yaşayabilmesi için birey davranışlarında özgür olmalı ve yönetimin otoritesi ile müdahalesi onu engellememelidir. Devlet kurumlarının baskıcılığı karşısında bireyin özgürlüğü korunmalıdır. Bu bağlamda liberalizmde birey kavramı onun sahip olduğu özgürlükler çerçevesinde ele alınmaktadır.

Yani liberal sistemde özgürlük, insan varoluşunun ve onun gelişme sürecinin temel zorunluluğudur. En genel anlamıyla özgürlük bireyin baskı, etki ya da zorlamalardan bağımsız şekilde eylemlerini kendi isteklerine göre belirleyebilmesidir. Özgürlük, insanın neyi isteyip neyi istemediğine dair kendi iradesiyle karar verme

durumudur. İşte düşünce tarihinde özellikle Hobbes, Locke, Mill gibi liberal filozoflar farklı dönemlerde özgürlüğe atıfta bulunmuş, özgürlüğün yaşanabilme olanaklarını düşünmüş ve bunu ifade etmeye çalışmışlardır. Aynı zamanda düşünce tarihinde bu filozofların yanında Montesquieu, Rousseau, Marx gibi filozoflar da özgürlük kavramına değinmiştir. Ancak onlar özgürlüğü; temel, vazgeçilmez bir olgu değil, genel olarak insan için iyi olan bir öge şeklinde ele almışlardır.

Özgürlüğün ne olduğunu sorgulamak bireyi anlayabilmek için önemlidir. Öncelikle en basit olarak özgürlükten, bireysel özgürlükten, dışardan gelen engellerin ortadan kalkması anlaşılmalıdır. Burada ifade edilen dış engeller, çoğunlukla insanın istediğini yapma yetkisinin bir kısmını elinden alabilir. Ancak kişi kendisinde kalan gücü usa vurarak aklının yönlendirdiği şekilde kullanmaktan vazgeçmez. (Hobbes 2001: 96) Hobbes'in özgürlük anlayışında kişinin eylemlerini engelleyecek müdahaleler kabul edilmez. Özgür birey zekâsı aracılığıyla istediği şeyi yapmakta engellenmemiş kişidir. (Metin 2014: 243) Buradaki özgürlük insanın doğal durumundaki özgürlüğünü ifade etmektedir. Ancak bu özgürlük, sivil toplumun gelişmesiyle birlikte değişir ve egemenin belirlediği çerçeve içerisinde, hukuksal bir zemine dayanarak eyleme dönüşmeye başlar. Sivil toplumun kurulmasıyla beraber, özgürlük de kurulan sivil yapıya bağlı olarak oluşturulan yasalarla sınırlandırılır. Hobbes'in aklın yönlendiriciliği dediği durum bu olmalıdır. Otoritenin olmadığı her yerde bireyin özgürlüğü tehlike altındadır. Kişi öncelikle yaşamaya dair özgürlüğünü güvence altına almak ister. Bunun için de kendi iradesiyle bilinçli bir şekilde güvensiz ortamdan kurtulmak için egemenin varlığını kabul eder. Bu tercih durumunda bireyin iradesinin işleyişi onun özgürlüğünün varlığını göstermektedir. Liberal düşünürler bu sistemde, kişinin bir egemenin otoritesi altında yaşayarak özgürlüğünden vazgeçmiş olmadığını iddia eder. Dolayısıyla birey, liberal yapının içinde, özgürlüğünü hukuksal bir zeminde garantilemiş olmaktadır. Bu da bireyin özgürlüğü ve özgürlüğün getirdiği sorumlulukları özgür bir iradeyle tercih ettiği anlamına gelmektedir. Bazı yorumculara göre liberal bir sistemde özgürleşmenin yolu tekil bireyler olmanın dışında karşılıklı hak devri veya sözleşme aracılığıyla oluşturulan, adeta kendimizi ona bağladığımız egemen bir irade yaratmaktan geçmektedir. Bireyin başka bir güce tabi olması onun özgürlüğünün engeli olacağına göre hem itaat hem özgürlük nasıl sağlanacaktır?

Bireyler güvenin bulunmadığı yaşamsal bir açlıktan kurtulmak için ve kendilerine güvence sağlama karşılığında egemene itaat etmeyi “özgür iradeleriyle” tercih ederler. İradenin korku, yaşam kaygısı gibi zorlamalarla ortadan kaldırılmaya çalışılması liberal bir sistemde doğru görülmemektedir. (Furkun 2005: 64) Özgürlüğü seçmek ve onunla yaşamak bir irade ve akıl durumudur. Zorunluluk içerisinde yaşayan insanların ne iradelerinden ne de özgürlüklerinden bahsedilir. Bu nedenle insanlar irade kullanımını anlamsızlaştıran zorunluluklara mahkûm edilmemelidir. Bu bağlamda ise iradenin ya da özgürlüğün sınırı sorunu kendini gösterir.

Locke bireyin doğal durumda sahip olduğu özgürlüğün sınırsız bir özgürlük olamayacağını ifade eder. Özgürlüğü düzenleyen doğa-akıl yasası mevcuttur. Bu yasa akla dayalıdır, o halde akıl özgürlüğü yaşamak için bir engel değildir. Aklın rehberliğinde eylemde bulunmak özgürlük için zorunluluktur. Doğal durumdaki insan, aklın rehberliğinde hareket ettiği için özgürdür. Birey eylemlerine akıl aracılığıyla yön verdiği sürece özgürdür. Doğal durumda kişi zorunluluklar içerisinde yaşıyorsa onların özgürlüğünden bahsetmek olanaksızdır. (Locke 2004c: 95-96) Locke’ye göre de doğal durumdaki kişi mecburiyete dayalı bir biçimde yaşıyorsa onun özgürlüğünden bahsetmek imkânsızdır. Çünkü bu durumdaki kişi aklını kullanabilecek durumda değildir. Aklını kullanabilenler neyin özgürlük olduğunu neyin özgürlük olmadığını net bir biçimde ayırabilirler. Bu da özgürlüğün, bireysel özgürlüğün temelinde “düşünselliğin” yattığını göstermektedir.

Locke’nin özgürlük anlayışının temelinde öncelikle bireyin düşünebilmesi sonrasında ise düşündüğünü eyleme geçirebilmesi yatmaktadır. Yani bireysel istekleri doğrultusunda yaşayabilen insan özgürdür. Özgürlüğün temelinde, dıştan ve içten gelen tüm engel ve baskıların olmama durumu yatar. (Locke 2004c: 100-101) Locke’nin bu yargıları, insanın doğal yaşamında olabilecek bir özgürlük durumudur. Ancak birey, doğal yaşamda iradesini ve aklını kullansa da ne kadar özgür olabilir? Locke doğal durumda, birey bilinçli olsa bile bu özgürlük durumunun kesintiye uğrayacağını düşünür. Bu yüzden bireysel özgürlük vaadinde bulunan, uzlaşmayı içeren bir siyasi yapıya geçilmelidir. Locke’ye göre bu bireysel özgürlük vaadini gerçekleştirecek olan güçlü bir siyasi yapı olmalıdır.

Hobbes felsefesinde insan varlığının devamlılığı ve güvenlik ihtiyacının çözümü için sözleşme (devlet) ve birey ilişkisini ele alır ve işler. Locke ise Hobbes’den farklı

olarak insan yaşamı için temel değer olarak özgürlüğü öne çıkarır. Hobbes devletin ortaya çıkma sürecinde sözleşmeyi çok fazla önemser. Locke ise devletin özgürlükleri garanti altına alması sözüne dayalı olarak sözleşmeye onay verir. Hobbes felsefesinde sözleşme ilk olarak bireyin varlığını korumak ve güvenlik için onay alır. Ancak Locke özgürlüğü siyasi bir kurumun içindeki sözleşmenin en temel değeri olarak görür.

Locke, siyasi yapının kurulmasıyla ve sivil topluma geçişle birlikte özgürlüğün değiştiğini vurgular. Siyasi yapılanma ortaya çıktıktan sonra birey, uzlaşma sonucunda kurulmuş siyasi kurum tarafından ortaya konulan ortak aklın yasasına dâhil olur. Bu yapıda bireyin, kendi özgürlüğünü düzenleyebileceği siyasi bir oluşum söz konusudur. Burada bireyin aklına değil ortak akla uygun şekilde yapılmış yasalar ön plana çıkar. İnsan, yasaların izin verdiği ölçüde özgürlüğünü temellendirmeye çalışır. (Locke 2017: 34-35) Locke, bu yasaların bireyin özgürlüğünü garanti altına alacağına dair şüpheye düşmez. Yasalar ortak aklın ürünü olduğu için sivil toplum da bireyin özgürlüğüne dair hiçbir gerileme olmayacaktır. Aslında özgürlük aynı özgürlük, akıl aynı akıldır. Dolayısıyla bu siyasi yapılanmada özgürlüklerden ödün verilmemiştir. Çünkü insan, kendi doğasına aykırı olan hiçbir yapılanmanın ve yasanın içinde olmak istemez, istememelidir.

Locke, toplumda yapılan yasaların amacının özgürlükleri korumak ve genişletmek olduğunu savunur. Birey yasaları koyma ve onu geliştirme yeteneğine sahiptir. Bu yeteneğe sahip olan bireylerin ortaya koyduğu yasalar özgürlük için var olur. Sivil toplumda yasanın olmadığı yerde özgürlük de yoktur. Yasalar özgürlüğün güvence altına alınma şeklidir. (Locke 2017: 37-38) Yasa yoksa özgürlük de yoktur diyen Locke, doğası gereği sınırlandırıcı olan yasaların aslında özgürlüğün zorunlu koşulu olduğu kanaatindedir. Çünkü bireyi koruyacak, onun gelişimini destekleyecek tek şey bireyin özgür eylemde bulunmasına zemin hazırlar. Ancak Locke'nin gözden kaçırdığı nokta siyasi yapılanmanın olduğu her yerde her ne kadar bireyin özgürlüğünden bahsedilse de özgürlüğün, insanın doğal durumda yaşadığı özgürlüğe göre kısıtlanmış olmasıdır. Çünkü burada birey, ortak bir aklın geliştirdiği yapılanmanın içerisindeki özgürlüğe dahil olmak durumundadır. Bu durum devletin kurumlarından biri olan eğitim için de geçerli olmalıdır.

Liberal bir devletin özgürlüğü güvence altına alan yasaları sayesinde, o devletin içinde var olan eğitim kurumlarında da özgürlükler korunmalıdır. Bir devletin içinde

bireyin özgürlüğünü temel alarak yapılan yasalar aracılığıyla, birey eğitim ortamında özgürce konuşma, bilgi edinme, öğrenme, araştırma, bilimsel düşünme ve düşündüklerini ifade edebilme özgürlüğüne sahip olur. Eğitim ortamında da bu tarzdaki özgürlüklerin sağlanması, bir devletin yaşayabilmesinin önemli unsurlarından birisidir. (Guttek 2006: 212) Bu bağlamda liberal ideolojiyi benimsemiş siyasi yapılanmalarda araştırma yapmak, o araştırmanın sonuçlarını kullanmak, istediği alanda çalışmak, istediği dersi seçebilmek bireyin özgürlüğünün temellendirilmeye çalışıldığı liberal bir sistemin eğitim öğelerinin bir kısmını içerir.

Klasik liberal düşünürlerin içinde özgürlük kavramını en temele yerleştiren ve ayrıntılı analizlerde bulunan diğer bir düşünürde Milldir. Mill bireyin ve bireyselliğin özgürlükten ayrılamayacağını, bireyin potansiyelinin ve yeteneklerinin onun bireysel özgürlüğünden hareketle geliştirilebileceğini belirtir.

Mill felsefesinde özgürlüğün en kısa ifadesi, seçtiğimiz yolda bireysel iyiliğimiz için çalışmaktır, şeklinde yapılmıştır. Bireyler seçimlerini, kendileri yapmaları koşulu ile özgürdür. Özgürlük, insan doğasının kendi gizil güçlerini hayata geçirmesini, kendi doğasını en temel değer olarak görmesini sağlayan bir güçtür. Toplumsal gelişme ve ilerlemeyi sağlayan şey, bireyin özgürlüğünü kullanabildiği ortamlardır. Bireyin tam olarak yaşama koşulu onun özgürlüğüdür. Birey bir toplum içerisinde yaşamaktadır. Toplum içerisinde yaşayan bu bireyin özgürlüğü toplum tarafından benimsenen siyasal yönetim tarafından yapılır. Bu bağlamda toplum ve birey birbiriyle sürekli etkileşim içerisinde. Bu birey hem var olmaya hem de toplumun yararını himaye etmeye çalışır. (Mill 2014: 125-126) Bu yüzden birey ve onun ortaya koyduğu değer önemlidir. Ortaya konulan bu değer doğası gereği diğerlerinden farklıdır. Bir bireyin varlığının devamı onun düşüncesinin varlığının devamı ile aynıdır. İnsanlar farklı düşündüğü için özgür yaşamaktan mahrum bırakılmamalıdır. Hiçbir birey bir diğer bireyden farklı düşündüğü için susturulamaz veya herhangi bir yaptırımla karşı karşıya kalmaz. Dolayısıyla bireylerin birbirine ve bireysel özgürlüklere karşı hoşgörülü bir tavra sahip olması önemli hale gelir.

Bir devletin içinde hoşgörü önemlidir. Mill devletin varlık nedenini bireyin özgürlüğüne dayandırdığından bu özgürlüğün yaşanabilmesi için hoşgörü ortamının önemini vurgular. (Heywood 2013: 50) Burada hoşgörü yoksa özgürlüğün yaşanabilme ihtimali de yoktur. Farklı düşüncelere karşı hoşgörünün olmadığı bir devlet kendi varlık

nedenini ortadan kaldırarak gelişmeyi ve ilerlemeyi de engelleyecektir. Bu yüzden liberalizm sadece düşünme özgürlüğü değil, bu özgürlüğün güvencesini sağlayan bir devlet yapılanması oluşturmalıdır. Yani liberal bir devlette önemli değerlerden birisi bireyin düşünme özgürlüğü, diğeri ise başkasının varlığına zarar vermeden düşünceyi ifade edebilme ve düşündüklerini eyleme geçirme özgürlüğüdür.

Düşünce özgürlüğü ile aynı derecede önemli olan diğeri bir özgürlük de bireyin düşündüklerini ifade edebilme olanaklarına sahip olmasıdır. Bir devlette herhangi bir düşünce susmaya mecbur bırakılabilir. Ancak bu düşünce; doğruları içerebilir, doğrulardan çok uzak da olabilir. Susturulan düşünce doğru olmasa bile onda bir kısım gerçekliklerin barınması mümkündür. Gerçekliğin kendisi olarak kabul edilen bir düşünce, tartışmaya ve eleştiriye açık olmalıdır. Bir düşünce kabul edilmeyip ve onun söylemlerine yer verilmediğinde, onun karşısındaki düşünce dogma halini almışsa gerçeğin ortaya çıkmasına engel oluşturmuştur. Düşüncelerde dogmalara düşmemek için özgürlüğü bireyin yaşantısında işleyen, farklı düşünme biçimlerine yer veren siyasal düzen insanlık için oldukça önemlidir. (Mill 2014: 123) Ancak bu noktada bireyin düşünme ve ifade özgürlüğünün temelinde ve kapsamında, neyin olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır.

Mill için özgürlük din, vicdan ve inanç özgürlüğü ile başlar. Bu özgürlük kategorisi, bireyin her konudaki duygu ve düşüncelerindeki özgürlüğü ifade eder. Uğraşlardaki özgürlük durumu da eylemlerinde bir başkasına zarar vermediği müddetçe bireyin en önemli hakkıdır. Başkalarına zararı olmayan amaçlar için bir araya gelme ve eylemde bulunma özgürlüğü bireyin girişimciliği için gereklidir. (Mill 2014: 58-59) Birey bu girişimcilik sayesinde kimseye zarar vermeden eylemde bulunur. Mill'e göre özgürlük, gelişme ve nihaî olarak da kendini gerçekleştirmeyi başarmak üzere insani kapasiteyi gerektirir. (Heywood 2013: 45) Özgürlük birey ve onun yaşamıyla ilgili eylemlerini gerçekleştirebilmesi için gereklidir.

Geniş kapsamlı bir özgürlük imkânı bulan birey, bir başka bireye zarar vermeden eylemlerini gerçekleştirebilir. Bir devletin içerisinde bireye yapılan herhangi kısıtlayıcı bir müdahale, onun özgürlüğüne dair bir baskı ortamı oluşturmaktadır. Mill, bireyi özgürlüğün temelinde alarak bireye maddi ve manevi baskıda bulunmanın onun özgürlüğünü zedeleyeceğini savunur. Bu yüzden birey her konuda ikna ve telkin edilmelidir. Bireye müdahale yapılacak tek durum, bireyin bir başkasına mutlak surette

zarar verebilecek olduğu durumdur. Birey mutlak bir özgürlüğe sahip olmalıdır. Birey bir başkasına zarar verdiğinde onun özgür olması olanaksızdır. (Mill 2014: 53-54) Özgürlüğün tek başına bir durum olmadığına ve daima bir başkası karşısındaki eylem durumu anlatıldığına göre her serbestlik özgürlük diye nitelendirilemez. Bu noktada özgürlük kavramında sınır sorunu ortaya çıkmaktadır.

“Özgürlük adını hak eden tek özgürlük, başkasını saadetlerinden mahrum etmeye ve onların saadet elde etme çabalarına engel olmadığımız sürece kendi iyiliğimizi kendi bildiğimiz şekilde arama özgürlüğüdür.” (Mill 2014: 63) Tüm insanlar kendi bildiği gibi yaşama özgürlüğüne sahiptir. Liberal bir devletin varlığının amaçlarından birisi de budur. Bir birey bir başkası gibi düşünmek zorunda değildir. Liberal birey her türlü olguya akılla yaklaşmalıdır. Bu yüzden o eğitimde, sosyal ve siyasal olaylarda kendi kararlarını verebilmelidir. Böylece bireyler farklı düşünme, yaratma ve yaşam biçimi geliştirme gibi becerilere sahip olabilir. Bu da ancak eğitim kurumlarının eğitim planlaması yaparken eğitim için özgürlüğü temel bir öge olarak ele alması sonucu gerçekleşir.

Okullar her açıdan bireylerin özgürlüğünü sağlamakla görevlidir. Okullar liberal vatandaş yetiştirecek işleve, değere ve yönetime sahip olmalıdır. Okullarda bireylere tanınan özgürlük ve bu tarzda özgürlük bilincinin oluşturulması bireyin, toplum ve devletin içerisinde doğru kararları vermesini sağlar. Aynı zamanda birey tarafından verilen kararlar, devletin varlığını güvence altına almayı da amaçlar. (Guttek 2006: 213) Okullarda uygulanacak olan eğitimde, bireylere aynı bilgiler ve değerler verileceğine göre bu durum bireylerin kendilerine özgü olmasını ortadan kaldırır mı?

İnsanların birbirine benzemesi ve tek tipleşmesi görülmeyen toplumsal bir sorundur. İnsanlara bireyselliğin önemi anlatılmalıdır. Düşünceler arasında farklılıkların bulunmasının önemi vurgulanmalıdır. Kimse kimseye benzemek zorunda değildir. Hayatın tek düze haline getirilmesi kimsenin işine yaramayacaktır. Çeşitlilik hayal edilebilecek en güzel toplumsal durumdur. (Mill 2014: 156) Bu nedenle eğitimde insanları benzeştirmek değil onların farklılıklarını destekleyen eğitim ortamları oluşturabilmek önemlidir. Böylece her birey kendi yapısı içinde gelişme imkânı bulacak ve toplumsal gelişmeye vesile olacaktır. Mill’e göre bireyselliğin gelişmesi toplumun gelişmesi ile aynı şeydir. Gelişen bu bireysellikler aracılığıyla iyi yetişmiş nitelikli insanlar ortaya çıkar. (Ryan 2011: 657) Bireyselliğin gelişmesi toplumun gelişmesini

destekler ve iyi yetişmiş nitelikli insanlar, bireyselliğin gelişmesi sayesinde var olur. Bireylerin bir arada yaşadığı kurumların ve okulların en önemli işlevlerinden biri de bireyselliğe ve farklılığa önem veren politikalar izlemek olmalıdır. Bireyin gelişmesi demek kendi aklını kullanarak kendi yaşantısına kendisi için en iyi olacak şekilde yön vermesidir.

Kendi yaşamını kendisi belirleyen kişi yaşamak için bütün yeteneklerini kullanan kişidir. Görmek için gözlemde bulunur, gelecek için düşünür ve muhakeme eder; karar verebilmek için malzeme toplar ve sınıflandırma yapar. Birey kendi yaşantısıyla ilgili kendisi ne kadar fazla karar verirse bu niteliklere ihtiyacı daha çok artar. (Mill 2014: 134) İnsanların bireyselliklerini destekleyen şey, onların farklı yaşam deneyimlerine sahip olmasıdır. Her insan aynı şeyi yaşasa da bu deneyimlerden farklı sonuçlar çıkartacağı için bireylerin yaşam biçimleri birbirinden farklıdır. Hiçbir birey diğer bir bireye benzemek zorunda değildir. Bireylerin ortak değer dünyaları oluşabilir. Ancak oluşan bu değerler, bireysellikten ödün verilmesini gerektirmez. Liberal bir sistemde bireysellikler özgürlük sayesinde, farklı düşünme imkânlarıyla gelişmektedir. İnsanların farklı düşünme biçimleri nasıl olumlu olarak karşılanıyorsa farklı yaşam tarzlarına da özgürlükler sağlanmalı ve bu yaşamın içinde birey istediği gibi yaşam deneyimi elde edebilmelidir.

Kymlicka Mill'in burada tekrar hoşgörüyü vurgu yaptığından söz eder. Daha önce de belirtildiği gibi, Mill'in felsefesinde sık sık üzerinde durduğu hoşgörü öncelikle özgürlüğün yaşanması için temel kriterdir. Kymlicka'ya göre Mill'in felsefesi içinde, özgürlük bilincine karşı gelişen hoşgörü yanında, farklı düşünme ve yaşama tarzlarına karşıda hoşgörü gösterilmektedir. Bu yüzden Mill düşünce ve farklılıklar üzerinde sahip olmamız gereken hoşgörü durumunun da önemini tekrar vurgular. İnsanların farklı düşüncelerini olumlu karşıladığımız gibi farklı yaşama tarzlarını da olumlu karşılamalıyız. (Kymlicka 1992: 41) Başkalarına zarar vermemek şartıyla bireylerin farklı yaşam tarzı oluşturma özgürlüğünü de tanımak gereklidir. Birey, sözü edilen bu farklılıklar içerisinde hoşgörüyü dayalı istediği yaşam tecrübelerini elde edebilmelidir. Hoşgörü liberal bir devlette bireyleri bir arada tutabilecek önemli toplumsal değerlerden birisidir. Bireyselliklerin yasalarla korunmasının yanında, topluma kazandırılacak hoşgörü değeri de bireyin ve devletin varlığı için önemli kılınmaktadır. Bu kadar farklı bakış açısının olduğu bir ortamda, eğer devlet ve yönetici toplumsal ve bireysel

hoşgörüyü destekleyecek adımlar atmaz ise bu toplum bir süre sonra terk edilmeye çalışılan savaş ve karışıklık durumuna geri dönebilir. Liberal bir siyasi yapılanma, bireyselliğin ve özgürlüğün yasalarla güvence altına alınmasının yanında, bir değer olarak hoşgörü bilincini, bireyin ve toplumun sahip olması gereken en önemli öge olarak öne sürer. Bu hoşgörü ise bireyin yaşantısının her alanına yansımalıdır. Böylece bireyler her zaman doğal durumda olduğu gibi özgürce yaşayabilirler.

Liberalizmde nasıl bireylerin doğal durumda yaşarken sahip olduğu özgürlük hakkı devlete geçildiğinde devam ediyorsa mülk edinmesi de aynı şekilde düşünülür. Liberal sistemde özellikle yasama, bireyin mülk edinme hakkını güvence altına almalıdır. Mülk edinme bireyin sahip olduğu temel haktır. Liberal bir devletin mülk konusunda adil bir tutuma sahip olması zorunludur. Devlet mülk üzerinde adaleti sağlayabilmek için emek veren, çalışan, üreten kişiyle emek vermeyen ve çalışmayan kişi arasında ayırım yapmalıdır. İnsan emek verdiği toprağın, ürünün ve nesnenin sahibidir. Dolayısıyla benzer ortamlarda aynı imkânlarla sahip olsak da onu işletme ve kullanma yeteneğimiz aynı olmayacağı için sahip olduğumuz mülkler de birbirinden farklı olur. Bu yüzden devlet mülkün güvencesi olmalı, mülk konusunda adaleti sağlamalı ve kişiye sahip olduğu şeyi istediği şekilde kullanma hakkını vermelidir. Dolayısıyla mülkün olduğu yerde adaletin işlenmesi şarttır.

Adalet, “herkese kendisinin olanı verme” iradesidir. Mülkiyetin olmadığı yerde, adaletsizlik de yoktur. Aynı şekilde devletin varlığının olmadığı yerde de özel mülkiyet yoktur. Dolayısıyla orada her insan her şeyin üzerinde hak sahibidir. Devlet yoksa adalete aykırı olan bir durumda yoktur. Bu yüzden adaletin doğası gereği olan anlaşmalara uyulmalıdır. Anlaşmaların geçerliliği, insanları onlara uymaya teşvik edecek devletin kurulmasıyla başlar. Aynı zamanda mülkiyet de devletin varlığıyla başlar. (Hobbes 2001: 106) Bireyler verdikleri emek ile mülkiyetlerinin sınırlarını belirler. Toprağa emek vermek, çalışkan olmak, elindekini değerlendirmek ve aynı zamanda akıllı olmak, bireylerin birbirinden farklı olduğunu ve mülk edinmede eşitlik gibi bir ilkenin işlemediğini göstermektedir.

Toprak insan tarafından işlendiği, ekildiği, değerlendirildiği, sürüldüğü ve ürünlerinden yararlanılabildiği oranda ona emek veren kişisindir. İnsan toprağı emeği ile müşterek olandan ayırır. İnsan kendini yoksul durumdan uzaklaştırmalıdır. Dünya akıllı olanın ve çalışanın kullanımına verilmiştir. Emek, insanın dünyada sahip olmak

istediği şeyler üzerine ilişkin kazandığı hakkın aracıdır. İnsan emeğini toprağa kattığı yerde, toprak artık ondan alınamayacak biçimde onun mülkiyeti olmuştur ve müşterek olmaktan çıkmıştır. Birey o mülkün üzerinde hak sahibidir. (Locke 2004c: 30-31) Çünkü o, emeği ile toprağı değiştirmiştir. Doğa ise kendi varoluşu içinde değişmez. Onu ancak emek değiştirir. İlk başta her şey müşterektir, emek sarf edildikçe kişisel hak edişler ortaya çıkar. Mülkiyetin temelini insanın kendi varlığına bağlayan Locke, insanın doğadaki eylemlerini kendi mevcudiyeti için yaptığı düşüncesindedir. Akarsu'ya göre burada mülkiyetle ilişkili olarak çalışma kavramı ortaya çıkar. İnsanın kendi emeğinin eseri kendisine aittir. Böylece çalışarak sahip olduğu her şeyin üzerinde mülkiyet hakkı elde eder. Onun çalışarak elde ettiği şeyler üzerine hiç kimse hak talebinde bulunamaz. Mülkiyet hakkını kazandıran insanın çalışmasıdır. (Akarsu 1967: 76)

Doğada birçok şeyin müşterek olmasından dolayı insan, mülkiyetin temelini kendi varlığına ve emeğine bağlar. İnsan icatlar ve sanatlara dayalı, yaşamaya dair her türlü koşulu geliştirirken insan kendi varlığını güçlendirmek veya konforunu sağlamak için yaptığı şeylerin büyük bölümünü kendisi için yapmaktadır. Bunlar öncelikle bireyin kendisi için yapılmıştır ve tek bir kişiye aittirler. Dolayısıyla bireyi ve onun bireyselliğini temsil etmektedirler. Böylece emek veren birey, emek verdiği şeyin mülkiyet hakkını alma başarısına sahip olmuştur. Artık sahip olunan o mülk, onun bireyselliğinden de bir parça taşımaktadır. Çünkü birey o mülkün üzerinde aklını ve yeteneğini işletmiştir. Dolayısıyla Locke göre bireyin çalışması sonucunda, doğa durumundaki şeylerden değiştirebildiği ve yeteneği doğrultusunda kullanabildiği kadar şey, onun bireysel hakkıdır. (Locke 2004c: 39-40) Bireyin edinebildiği mülkiyet miktarı ne olmalıdır? Bireyin mülkiyetinin sınırları ne olmalıdır?

Locke buna kendince bir sınır belirler ve ona göre; kişinin mülkiyetinin sınırlarının aşırılığı, servetinin genişliğinde değil, servet içindeki herhangi bir şeyin telef olmasına veya yok olmasına bağlıdır. (Locke 2004c: 41) Bu durum bireyin mutlu olması için de önemli bir koşuldur. Çünkü birey burada kendini açar zekâsını ve yeteneğini nasıl kullandığını gösterir. İnsanın mutlu olması bir anlık hazza bağlı değildir. Aslında insan geleceğe dair birçok isteğine ulaşmak için o nesnenin sahibi olmuştur. İnsan iradesinin sınırları da böylece çizilmiş olmaktadır. Çünkü birey zekâsını ve yeteneğini işlettiği mülkün, nesnenin sahibidir. Böylece hem mülkünü hem de kendi

varlığını liberal devlet aracılığıyla güvenceye almış olur. Bu güvenceye alma durumu sonucunda devlet, gelecekteki arzularına ulaşma yolu için de garanti vermiştir. Ancak insan yaşamında mutluluğa ulaşma yöntemleri birbirinden farklıdır. Bu yüzden birey devlete ve yeteneğini geliştirmenin imkânını sağlayan, eğitim gibi onun organize ettiği kurumlara ihtiyaç duyar. Bir bilim alanının eğitimi almak, o alanda uzmanlaşmak doğrudan bireye mülk vermez. Ancak geliştirdiği beceriler sayesinde, mülk edinmesi için kendisinin sahip olduğu yeteneği geliştirme ve kullanma imkânı sağlar. Liberal bir sistemde eğitim bireyin mutluluğa, mülke, üretmeye, tüketmeye ulaşma yollarından biridir.

Liberalizm bireylerin birey olmasını sağlayan haklarını, özgürlüklerini ve mülk edinmeyi içeren teşebbüslerini yasalara göre bir zemine dayandırmayı amaçlamıştır. Bunun için de devletin (eğitim gibi) kurumlarını bir araç olarak kullanmaktan kaçınmamıştır. Liberal bir devletin varlığı için bunu zorunlu görmüştür. Fakat burada uzlaşma ve bu uzlaşmaya dayalı sözleşme her zaman önemli görülmüştür.

Daha önce de vurgulandığı üzere liberalizm devletin ortaya çıkışını, devletin bireylerle karşılıklı anlaşma yapması şartıyla onu sınırlama ve kurallara bağlama amacı güden bir sözleşme teorisini içerir. Hobbes Leviathan'da sürekli buna vurgu yapar. Sözleşmenin kriteri olarak barışı aramayı ve kendini korumayı temel alır. Akli yasa da bunlar içindir. Böylece insan tabi hukukla uzlaşmakta, yasamanın ortaya koyduğu irade de kurumsal işleyişe yerleşmektedir. Devlet yapılanmasının olduğu yerde, yasama aracılığı ile karmaşadan ve çatışmadan uzaklaşma söz konusudur. Ancak bu durumda oluşan siyasi yapılanmada herkes, her şey hakkında hak talebinde bulunmamalıdır. Bu durum karmaşaya neden olur. Bu karmaşanın ortadan kalkması gerekir. Bireyin varlığının devamı için insanlık doğal karmaşa durumundan nasıl uzaklaşır? Bunun için nasıl bir organizasyon gereklidir? Devlet nasıl ortaya çıkar? Devlete neden ihtiyaç duyulur?

Hobbes insanların devlete ihtiyaç duyma sebebi olarak, “kendi yaşamına dair belirsizlikleri ortadan kaldırma” isteğini gösterir. Savaşın olduğu koşullarda çalışmaya imkân bulunamaz. Bu durumda tam anlamıyla çalışmanın emek karşılığı belirsiz olabilir. Ne toprağın işlenmesi ne yeryüzü hakkında bilgi ne zamanın hesaplanması, sanat, yazı ne de tam anlamıyla bir toplumun varlığı söz konusudur. Sürekli bir ölüm korkusu ve tehlike mevcuttur. Bu durumda insan yaşamında yalnızlık, fakirlik, kötülük

ve vahşilik hâkim olduğu için insan hayatı kısa sürebilmektedir. Çünkü birey sürekli bir çatışmanın ve savaşın içerisinde. Bu herkesin herkesle savaş durumunda olduğu doğa durumudur. (Hobbes 2001: 95) Herkesin herkesle “savaş durumunda” olduğu doğa durumunda kişileri şüpheye düşürmeyecek olan bir sözleşme gereklidir. Ancak bu sözleşme kişiler arasında kolayca yapılamaz. Bunun için kişilerin anlaşmasını ve işbirliği yapmasını sağlayan bir güce ihtiyaç vardır. Bu genel ve kapsayıcı bir güç olmalıdır. Ayrıca sözleşmenin geçerli olması için ve kabul görmesi için de bu güce ihtiyaç duyulur. Hobbes’e göre ise bu güç herkesin eşit olduğu doğa durumunda olamaz. Bu yüzden sözleşmeye, karşılıklı anlaşmalara ve işbirliğine dayalı ortaya çıkan bir devlete gerek duyulur. Böylece tehdit ortadan kalkar ve bir güven ortamı gelişir.

Yapılan sözleşme ve gerçekleştirilen işbirliği sayesinde oluşturulan bu güven ortamı, mülkiyete olan tehdidin ortadan kalkmasına ve o şeyin bireye ait olmasına yönelik hukuksal bir durumun ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır. Bu durumda bir sözleşme yapılmış olmakta ve tüm bireylerin çıkarları diğer bireylerin çıkarlarıyla örtüşmektedir. (Furkun 2005: 57) Bireylerin çıkarları zedelenmediği sürece bir devletin içerisinde olmak onlar için sorun teşkil etmez. Aynı zamanda insan kendi yaşamına dair belirsizlikleri ortadan kaldırarak hayatını istediği gibi yaşama hakkını elde eder. Hobbes’e göre devletin ortaya çıkmasından itibaren, insanların kendi yaşamlarına dair belirsizlikleri ortadan kalkmış olur. Çünkü devletin olmadığı yerde çatışma görülür. Çatışma olmadığı ortak tutumlar söz konusu olduğunda, bireyler tehlike içinde değildir. Dolayısıyla bu ortam bir barış ortamıdır. İnsanlar sükûnetle ve barış içerisinde hayatlarını sürdürürler. Bu barış ve sükûnetin devam etmesi için insanlar, dâhil olduğu tüm anlaşmaların kurallarına uymalıdır. Eğer insanlar sınırsız hak talebine devam ederlerse savaş durumu sürebilir. Bunun sona ermesi ancak anlaşmayla olur. Ancak Hobbes herkesin söz vererek dahil olduğu ve yaptığı bu anlaşmanın ihlali durumunu adaletsizlik olarak görür. Böylece liberal geleneğin adalet kavramını ele alış şeklide ortaya çıkmış olur.

Bu durumda eğer bir anlaşma yapılmış ise onu ihlal etmek adaletsizliktir. Daha önce de söz edildiği gibi, sözleşmenin, devletin olduğu yerde adalet olmalıdır. Bu yüzden adaletin başlangıcı ve kaynağı doğa yasasında yatar. Adalet karşılıklı sözleşmeye uyma, yaşantımıza zararı dokunacak herhangi bir eylemde bulunmamıza engel koyan aklın bir kuralıdır. Adalet aynı zamanda bir “doğa yasası”dır. (Hobbes

2001: 107-108) Adil olan bir devlette bireyin varlığı ve güvenliği için hiçbir tehlike yoktur. Rahat ve mutlu bir hayat sürmenin en temel koşulu adil bir devletin içerisinde yaşamaktır. Çünkü adil bir devletin içerisinde, tüm insanlar sözleşmeye uyar. Dolayısıyla bir doğa yasası olarak ifade edilen adalet, insanın yeryüzündeki yaşamının özerkliği ve bu özerkliğin korunması için önemlidir. Bu yüzden Hobbes adaleti “erdemli” olma, adaletsizliği ise “kötülük” durumu olarak vurgular. Adaletli bir devlet yasaları ihlal etmeyen bir devlettir. Güvenli ortamın devam etmesi için adil olan bir devletin varlığını korumak önemlidir. Çünkü liberal bir devletin ilk amacı: “Adil bir toplum oluşturmak, bu toplumun içerisinde yaşayan bireylerin güvenliğini ve özgürlüğünü sağlamak, onların rahat ve mutlu bir hayat yaşamalarını temin etmek olmalıdır.” Bu bağlamda devletin içerisinde özellikle bireysel güvenlik önemlidir. Bireysel güvenliğin sağlanması bireyin yapmaya karar verdiği eylemlerinin de güvenli bir biçimde gerçekleşmesinin temel koşuludur. Bu da bir devletin içerisindeki bireylerin kişiliklerinin temsilini önemli hale getirir. İnsanlar devletin içerisinde kendi istekleriyle tek bir kişi tarafından temsil edilmeye başladığında bir tek kişilik haline gelirler. Yani ortak bir otoriteye bağlı olan bir tek kişilik haline dönüşürler. Bu durumda kişiliği birlik haline getiren şey, bir kişiliği oluşturan temsil edilenin değil, temsil edenin birlikli yapısıdır. Birlikli yapının temeli, kişinin bu birlikteliği gönüllü kabul etmesidir. Böylece Hobbes insanların aralarında anlaşma sağlayarak herkesin kişiliğini temsil etmek için kimin temsilci olacağına karşılıklı sözleşmelerle karar verdiklerinde devletin varlığının ortaya çıkmış olduğunu belirtir.

Bu durumda devletin özü bir kişide toplanmıştır. Bir devletin içerisinde bu kişiliği taşıyan kişiye ise egemen denir. Onun dışında kalan her insan, ona vatandaşlık bağıyla bağlı olan kişidir. Bu bağlamda bir devletin içinde egemenlik iki biçimde elde edilir: İlki onun egemenliğini kabul etmeyene, savaş yoluyla boyun eğdirme; diğeri ise güvenlik ihtiyacının karşılanacağı vaadi ile boyun eğdirme yoluyla sağlanır. (Hobbes 2001: 130) Bu boyun eğdirme biçimlerinden ilki zorla, diğeri ise gönüllü katılım yoluyla gerçekleşir. Bu şekilde kurulmuş bir devlet sözleşmeye dayalı olmanın en ideal halidir. Aynı zamanda yönetme hakkı verilen egemen de bireylerin barış içerisinde yaşamalarını zorunlu kılan yasaları koyacak ve uygulayacak kişidir. Böylece egemen, huzur ve barış için neyin gerekli olduğunu bilen iyi bir yargıç ve yasa koyucu olmalıdır. Dolayısıyla egemen her durumu ayrıntılı şekilde içeren, kendi yönetme durumunu

tanımlayan sözleşme yapmalıdır. Ancak bu sözleşme karşılıklı hak devrini de getirir. O halde yapılan bu sözleşme herkesi, her koşulu ve vaadi kapsar.

“Doğa durumundaki bireyler bir kez haklarını egemene transfer ettikten sonra sözleşmeye uymak zorunda olduklarını kabul etmelidirler. Egemen belirlendikten sonra bireylerin sözleşmeye bağlı kalacakları konusunda anlaşmaları, toplumun oluşumunun nihai adımıdır.” (Metin 2014: 246) Egemene yönetme hakkını veren kişi, gücü elverdiği ölçüde ondan yararlanmanın vasıtalarını da devretmiş olur. Bir kişiye yönetme hakkını verirken aynı zamanda askere bakmak, vergi toplamak yargıçlar atamak hakkını da vermiş oluruz. (Hobbes 2001: 102) Hobbes’in sözleşmeye dayalı olan devletin içinde yöneticinin görevleri böyleyken, bu durum liberal bir devlete nasıl yansıyacaktır? Liberal bir devlette egemenin otoritesi de olsa bir düzenleme ve sözleşme zorunludur. Önceden belirlenmiş kurallar olmalıdır. İnsanlarda bu düzende yaşamak için söz vermiş olurlar. Dolayısıyla bir devletteki hukuk kuralları, bireyin diğer bir bireyle olan ilişkisinin temelini oluşturur. Bu yüzden bir devletin içinde oluşturulacak olan tüm hukuk kurallarının, ortak akla ve bireylerin çıkarlarına dayanması gereklidir. Böylece hem Hobbes’in anlayışı hem de liberal bir devletin hukuk kuralları, akıl aracılığıyla elde edilir. Bu kurallar insanın huzurunu ve barışı bozan şeyleri yapmasına engeller koyar. Böylece sözleşme sayesinde haklar ve özgürlük alanları belirlenmiş olur.

İnsanların güven içinde, çatışma olmadan ve mutluluk içinde yaşamasını sağlayacak ve kendi emekleriyle kendilerini besleyebilecek durumda olmalarını sağlayacak şey, bir sözleşmeye dâhil olmalarıdır. Bunun için de halkın yasakları bilmesi ve liberal bir devletin içerisinde yaşamaya yönelik olan yurttaşlık bilincini kazanması ve onu öğrenmesi gerekmektedir. İşte bu noktada öğrenme ya da öğretme kavramları ortaya çıkmış, burada yeni bir eğitim olgusu ve öğretme anlayışı zorunlu hale gelmiştir. Öğretmek yetkisi bağlamında birtakım görevlilerin devlet adına vatandaşları, egemene olan görevleri konusunda bilinçlendirmelerini, eğitmelerini sağlamak ve onlara neyin doğru neyin yanlış olduğu ve neyin haksızlık içerdiğini öğretmek, devletin görevidir. (Hobbes 2001: 175) Hobbes, devletin en önemli görevlerinden birisini eğitim olarak görmektedir. Bir devletin devamlılığını sağlayabilmesi için o devletin vatandaşlarının da o siyasi yapının devamını sağlayacak bilince erişmesi gerekir. Burada öğretme görevine sahip olan kişi, kendi yetkisi veya isteğine göre değil de egemenin dolayısıyla devletin ona verdiği yetkiyle ve devletin varlığına zarar vermeyecek şekilde öğretme

amacını gerçekleştirmelidir. Öğretme işlevinin en önemli amacı da bireyin devletin içerisinde iyi bir yurttaş olmasını sağlamaktır. Eğer birey yurttaşlık bilincini yasalara uygun bir şekilde kazanırsa devletin içinde ortak hukuk kurallarına bağlı olan bireylerin varlığı da devamlılık kazanır. Bu bağlamda devlet, bireyleri iyi yurttaşlar ve mutlu bireyler olarak yetiştirir. Hobbes'e göre bunu başarmak için devletin yasalar yoluyla bir planlama yapması gerekir.

Guttek'e göre liberal düşünürlerin yasalar yoluyla hiçbir otoritenin düşüncesine bağlı kalmadan yaptığı eğitim planlamaları, düşüncenin ortaya çıktığı çağ için çok önemli bir yeniliktir. (Guttek 2006: 191) Eğitim yasalar yoluyla planlanmalıdır. Eğitimin içerisinde devletin varlığının temeli olan yasalarla çatışacak hiçbir öğe bulunmamalıdır. Eğitim verme görevi, bireylerle tek tek ilgilenilmesinin ötesinde, bir ülkedeki halkın bütününe eğitilmesi çerçevesinde, genel bir rehberlik yoluyla, bireylerin kendi yaşamlarına kolayca uygulayabilecekleri iyi yasaların yapılması ve bu yasaların yaşama aktarılması sonucunda hedefine ulaşır. (Hobbes 2001: 234) Dolayısıyla Hobbes'e göre eğitimin önemli hedeflerinden biri iyi vatandaşlar yetiştirme amacı taşımasıdır.

Düşünce tarihinde liberal teoriye Hobbes'ın birey, özgürlük, sözleşme ve devlet kavramları çerçevesinde yaptığı katkı kadar liberal geleneğin oluşmasında, bu kavramlara Locke'nin de önemli katkıları olmuştur. Locke da Hobbes gibi devletin içerisinde oluşturulan yasaları insanların kendi aralarında yaşadığı sorunları çözme aracı olarak düşünür. Bu yüzden liberalizmde birey, yaşadığı siyasi yapılanmanın kötülük durumunu ortadan kaldırma, güvenliği sağlama gibi bir görevi yerine getirme amacı da taşıdığını bilmelidir. Locke sivil toplumun başlangıçta emniyet ve güvenliği sağlama amacıyla kurulduğunu söyler. İnsanlar ise yaşamları boyunca bu emniyet ve güvenliğe sahip olmak için sivil topluma dahil olmuşlardır. Sivil toplum aracılığıyla her bir kişi, diğer insanlarla birlikte eşit biçimde yaşamının bir parçası olarak kendisinin yapmış olduğu yasalar karşısında özne haline gelmiştir. (Locke 2004c: 77)

Yasalar yapıldıktan sonra, birisi kendi otoritesiyle yasanın gücünden kaçınabilir ve kendisinin düzene uymaması ya da kendisine bağlı olanlardan birinin yanlış yönlendirmesi nedeni ile üstünlük iddiasında bulunarak muafiyet isteyebilirdi. Ancak hiç kimse sivil toplumda, sivil toplumun yasalarından muaf tutulamaz. (Locke 2004c: 78) Başka bir ifadeyle yasalar önünde herkes eşittir, çözüme atılan ilk adım buradan başlar. Bu yüzden devlet doğa durumunda yaşanan sorunların çözümü için en iyi

çaredir. Dolayısıyla devlet birey için en iyi seçenektir. Ancak devletin içinde yapılan yasalar insana ve onun doğasına uygun olmalıdır.

Bu durumda insanlar, liberal devletin içinde, tıpkı bir aile içerisinde yaşıyorlarmış gibi birbirlerinin haklarına ve özgürlüklerine karşı saygılı bir yaşam sürerler. (Çilingir 2019: 36) Locke devleti önemseyerek devletin içinde yapılan yasaların insan doğasına aykırı olmaması gerektiğini savunur. Çünkü insanlar doğa tarafından özgür ve eşit kılınmışlardır. Birey devletin içerisinde yaşamaya başladıktan sonra da onun her türlü özgürlük ve eşitlik durumu devam etmelidir. Ona göre insanların doğa aracılığıyla özgür, eşit ve bağımsız olmasından dolayı, devletin içinde yaşayan hiç kimse kendi onayı olmaksızın servetinden mahrum edilemez. Dolayısıyla bireyin devletin içerisinde kendisini doğal özgürlükten mahrum etmesinin ve bu bireyin sivil toplumun içine girmesinin tek yolu, insanların rahat, güvenli, barışçıl bir yaşam sürdürmeleri amacıyla mülkiyetlerinin güvenli kullanımının ve sivil toplumun üyesi olmayanlara karşı daha büyük güvenliğe sahip olan bir topluluğa katılma ve birleşme konusunda yaptığı anlaşmadır. (Locke 2004c: 81) Fakat bu anlaşma özgür bireyler arasında olmalıdır.

Doğa durumu dışındaki bir topluluk içerisine dahil olmak isteyen bir kişinin, bir toplumun amaçları için bütün güçlerini, başka bir biçimde kararlaştırılmamışsa topluluğun çoğunluğuna bıraktığı kabul edilmelidir. Bu uygulama ise ancak bireyler arasında yapılan bir anlaşma sonucu olabilir. Siyasal bir toplumun başlamasını sağlayan ve onu resmi olarak kuran şey, toplumsal anlamda birleşme ve bütünleşme konusunda çoğunluğu oluşturmayı tercih etmiş çok sayıda kişinin, özgür insanların onayından ve uzlaşmasından başka bir şey değildir. (Locke 2004c: 83-84) Çünkü insan doğal halde eşit ve özgürdür. Doğası gereği de böyle yaşamak ister. Aslında insana en uygun yaşayış onun doğa durumundaki yaşama şeklidir. Ancak insan doğa durumunda yaşamak istese de orada insan için tehlikeler çok fazladır. Bu yüzden insan doğa durumundan vazgeçer. Güvenlik içerisinde yaşamak insan için en önemli ihtiyaçtır. İnsan bu ihtiyacını doğa durumunda karşılayamaz.

Doğa durumundaki çekişmelerin ve çatışmaların ortadan kalkması için başvurulacak ortak bir otorite mevcut değildir. Bu çerçevede Locke'ye göre doğa durumundan sivil toplum durumuna geçiş bu türden sapmaların ortadan kaldırılması için tek çözüm olarak kabul edilir. (Çilingir 2019: 40) Doğa durumunda insan

söylendiği kadar özgür ve eşit olsaydı aynı zamanda bir araya gelmek zorunda kalmasaydı, kişiye birey olma imkânı sağlanabilseydi, doğa durumunu terk etmek istemezdi. Doğa durumundaki insanın birçok hakka sahip olmasına karşın insan için bu hakkın kullanımı belirsizdir ve başkasının müdahalesine açıktır. Doğa durumunda, insanın kendisine ait olan mülkiyetin kullanımı güvensiz ve korumasızdır. Bu gerçeklik, doğa durumundaki insanın özgür olmasına rağmen korkularla ve tehlikelerle dolu olan doğa durumunu terk etmeye zorlamaktadır. (Locke 2004c: 103) Bu noktadan itibaren mülkiyetin anlam ve önemi ortaya çıkmıştır. Her ne kadar insanın özgür olması için mülkiyet zorunlu değilse de özgürlüğün kullanım alanlarının temsili olduğu için mülkiyet önemlidir.

İnsanların devlette bir araya gelmelerinin ve kendilerini hükümet altına koymalarının en önemli sebebi, mülkiyetin korunmasıdır. Doğa durumunda mülkiyetin korunamaması önemli bir eksiklik ve sorundur. Doğa durumunda bilinen yasada bir eksiklik söz konusudur. Bunun yanında doğa durumunda tarafsız bir yargıcın eksikliği de vardır. (Locke 2004: 104) Aynı zamanda bu yargıcın, özellikle mülkiyet üzerinde yaptırımını doğru biçimde uygulama iktidarı da eksiktir. Birey burada bahsedilen eksiklikleri fark ettikten sonra bu koşullarda yaşamak istemez ve bu soruna çözümler üretmeye başlar. Mülkiyetini korumak için bir güce ihtiyaç duyar. Ancak bu gücün akla dayalı bir şekilde yapılandırılması önemlidir.

Bireyler arasında yapılan sözleşmenin veya iktidarın asli görevi doğa durumundaki aksaklıkları ve sapmaları ortadan kaldırmak, böylece de mülkiyeti güvence altına almaktır. (Çilingir 2019: 40) İnsanların topluma ve devlete girmelerinin en önemli amacı, mülkiyetlerini güvenlik içinde kullanmaktır. Burada sözü edilen amaca ulaşmanın en önemli yolu, oluşturulmuş yasalardır. Bunların içeriğinin akla dayalı olması gereklidir. (Locke 2004c: 111) Çünkü akıl, üzerinde herkesin uzlaşabileceği sonuçlara ulaşabilir. Yasa koyucunun yasayı koyarken ki dayanağı kendi bireysel tercihleri olduğundan bunun öteki bireylerce paylaşılması söz konusu olamaz. Oysa herkes için ortak iyi kategorisindeki herhangi bir içerik, herkesten onay alır. Bu bağlamda Locke da yasamanın varlığının temelini oluşturan ilk yasa olarak toplumun ve toplumun içerisindeki her bireyin kendi varlığının ve özgürlüğünün korunmasını gösterir. Yasamanın şekillenebilmesi için toplumun izni önemlidir. Kamunun seçtiği ve atadığı bir yasama kurumu olmadan hiçbir yasa toplumun onayından geçmiş sayılmaz.

Toplumun onayı olmaz ise karşılıklı uyulması gereken anlaşmalar olmaz. Bu durumda tek başına yasanın varlığı değil, o yasanın geçerliliği uzlaşmaya dayanmış olur. Yasanın herkesçe benimsenmesi yasanın ortaya çıkması kadar önemlidir. Fakat burada yasanın yürütülmesi problemi ortaya çıkmaktadır.

Locke yasaların yürütülmesi problemini, topluluk için, insanların bir araya gelmesi için, tek iktidar tarafından uygulanmasını önemli görür. İnsanların toplumda ilk defa bir araya gelmeleri üzerine çoğunluk, topluluğun iktidarını kendinde topladığından topluluk için, bir zamandan diğerine yasalar yapmaya ilişkin bütün iktidarı kullanabilir. Aynı zamanda bu yasaları kendi görevlendirdiği görevliler eliyle yürütmeye çalışır. Bu durumda bu şekilde geliştirilmiş hükümet biçimi kusursuz bir demokrasiyi temsil eder. (Locke 2004c: 109) Yasa yapmaya ilişkin gücünü insan doğasına aykırı olmayan kurallar koymak için kullanan bir devletin, toplumdan onay alması ve bu yasaları hiçbir zaman çiğnememesi iktidarı asıl belirleyenin halk olduğunu gösterir; bu da demokrasinin işleyişidir. Bu bağlamda bir devlette demokrasi, bireylerin varlığını ve özgürlüğünü korumak için vardır. Liberal bir devlette temel değer, bireyin varlığı ve özgürlüğü olduğu için ona en uygun sistem demokrasidir. Aynı zamanda demokrasi bir devletin yasalara uygun şekilde yönetilmesinin en uygun ifadesidir. Dolayısıyla burada hem yasanın yapılmasında hem de yasanın uygulanmasında halkın desteği önemli olmaktadır.

Liberalizmde sözleşme, medeni durum, birey, özgürlük, mülkiyet, devlet ve demokrasi gibi kavramları ele aldıktan sonra bu kavramların ekonomi ile ilişkilerini ortaya koyabilme amacı doğar. Burada öncelikle piyasa ekonomisi kavramı temellendirilmeye çalışılır. Piyasa ekonomisi kavramı liberalizmin daha çok iktisadi yönünü içermektedir. Bu kavram ekonomik olmakla birlikte bireyin ekonomi alanındaki özgürlüğünün de nasıl kullanılacağına dair bir ipucu taşır. Bu bağlamda piyasa ekonomisi kavramı liberal bireyin mülkiyete dayalı özgürlüğünü nasıl kullanacağına dair sunulan bir rehberdir. Liberal devlette piyasa ekonomisi sayesinde, birey ekonomik alanda özgür ise onun yaşamın diğer alanlarında da özgürlüğü kullanmasının önü açılmaktadır.

Liberalizmde ekonomik özgürlük ile genel anlamda özgürlük hep iç içe geçmiştir. Bu yüzden liberal bir sistemde ekonomik özgürlüğün var olması demek, aynı zamanda piyasa ekonomisinin mevcut olması anlamına gelmektedir. Liberal sistemde

piyasa ekonomisinin oluşmadığı yerde özgürlükten bahsetmek olanaksızdır. (Yayla 2003: 178) Aslında liberalizmde özgürlüğü yaratan, piyasa ekonomisidir. Bundan dolayı liberal sistemlerde politik özgürlüklerle ekonomik özgürlükler iç içedir. Bu bağlamda liberalizm, ekonomideki bir özgürlük teorisi olarak da değerlendirilmektedir.

Piyasa ekonomisi bireyin liberal bir devletin içerisindeki özgürlüğünün ve refahının garantisidir. Piyasa ekonomisinin geliştiği bir devlette mülkiyete saygı duyan, onu koruyan adil bir hukuk sistemi olmalıdır. Piyasa ekonomisinin işlediği yerde devlet, ekonomik işleyişe müdahale etmeksizin sadece yasaları düzenleme görevine sahip olur. Piyasa ekonomisi her türlü rekabete açıktır. Piyasa ekonomisinde devlet rekabeti destekler ve girişimciye güvenir. Devlet sadece herkese eşit şekilde uygulanan yasalar yapar, bireyin haklarını güvence altına alır, onun dışında piyasa kendine özgü rekabet ile gelişir. Yayla'ya göre piyasa ekonomisi, üretim araçlarının kişiye özgü olan sahipliği altındaki işbölümünü içeren sosyal sistemdir. Aynı zamanda birey haklarını tanıyan mülkiyetin bireylere ait olduğu ve özel olduğu bir sistemdir. Özel mülkiyetin olmadığı ve desteklenmediği bir yerde piyasa ekonomisinden bahsedilemez. (Yayla 2003: 192) Piyasa ekonomisi özellikle bireylerin ihtiyaçları ve beklentileri üzerinden yapılandırılır. Burada birey kendi tercihini kendisi yapar, her birey piyasada kendi adına davranır. Bireyler piyasa içinde tüketim ve üretimle ilgili eylemlerde gönüllüdür.

İnsanların her biri kendi aralarındaki ekonomik ilişkilerde hem kendi başına son bir amaç hem de diğer bireylerin amaçlarına ulaşmak için faydalanacakları bir araç olmaktadır. Bu sistemde tüm bireyler gönüllüdür. Bireysel yargıların ve menfaatlerin emrettiği şekilde işbirliği yapıp yapmamakta özgürdür. Piyasa düzeninde zorlamaya yer yoktur. Piyasa ekonomisinde her birey özgürdür. Girişim becerisine bağlı olarak üretebilir veya tüketebilir. (Smith 2006: 47-48) Ancak bu noktada piyasa kavramının ne olduğu ve nasıl ifade edildiğini ele almak gerekir.

Yayla'ya göre "piyasa" iş bölümü altında çalışan bireylerin eylemlerinin iç içe geçmesiyle gerçekleşen bir süreçtir. Başka bir deyişle piyasa, bir sosyal durum olarak ifade edilir. Piyasada herkes hem üretici hem de tüketicidir. (Yayla 2003: 194) Bu çerçevede piyasada güce sahip olmak önemli bir durumdur.

Piyasada durmak bilmez bir güç arzusu vardır. Nedeni ise insanların ellerindekinden daha fazla hazzı ulaşmayı istemesi değil, iyi yaşamak için elinde olan

imkânların daha da çoğunu elde etmeden güvence altına alamayacağına dair olan gerçektir. Ancak Hobbes'e göre bu piyasa rekabeti barış içinde gerçekleşmez, bu rekabetten dolayı çatışma devam eder. (Hobbes 2001: 76) Bu yüzden piyasa ekonomisinin uygulanacağı yerde güçlü ve tarafsız bir hukuk sistemi zorunludur. Bu hukuk sistemi aynı koşullarda her bireye aynı özgürlük hakkını tanımalı ve herkese aynı şekilde işlemelidir. Böylece bireyin girişimlerini desteklemelidir. Dolayısıyla liberal sistemde piyasa ekonomisi gücünü bireysel teşebbüs özgürlüğünden almaktadır. Piyasa ekonomisi kaynağın ve emeğin bireylerin ihtiyaçları için en verimli şekilde kullanılmasını öne sürer. Piyasa ekonomisi bireyin üretim ve tüketime dâhil olmasını ve onun aynı zamanda her türlü girişimini desteklemeyi içerir. Bireysel özgürlüklerin desteklendiği bu tarzdaki sosyal-ekonomik işleyişte, birey eğitiminin bir kenara bırakılması söz konusu değildir.

Değişen ekonomik ve siyasal anlayış içindeki çeşitli ekonomik görüşlerin liberal devletlerin eğitim politikaları üzerinde etkisi olmuştur. Liberalizmin eğitim politikasında bireyin ekonomik, siyasal ihtiyaçları ve onu ekonomik anlamda başarıya götürecek planlamalar yapılmaya çalışılmıştır. Liberal toplumlar meslek seçimi bağlamında bireyi özgür bırakmışlardır. Liberalizm ilerlemeyi, gelişmeyi sağlayacak hangi becerilere ihtiyaç varsa o tarzdaki eğitim ortamlarını yaygınlaştırmayı amaçlar. Aynı zamanda liberal devlet bireyin eğitim aldığı ve yeteneklerini geliştirdiği alanda iş bulma güvencesinin garantisini de vermektedir. (Guttek 2001: 96)

1.1.1. Klasik Liberalizm ve Eğitim

Bireyi ve onun özgürlüğünü temel alan klasik liberalizm ele aldığı birçok sorunun yanında, eğitime yönelik problemlere de değinmiştir. Liberal düşünceyi temsil eden Locke, Hobbes, Mill gibi filozoflar; siyasal, sosyal, toplumsal ve ekonomik sorunların yanında ve bu sorunlarla bağlantılı bir şekilde eğitim olgusuna da kayıtsız kalmamışlardır. Bu bağlamda klasik liberal düşüncenin teorisyenleri hem eğitime değinmişler hem de ona olgusal olarak özel bir yer ayırmışlardır. Onlar kendi dönemlerinde hâkim olan geleneksel eğitim anlayışlarını ve uygulamalarını onaylamayarak kendi felsefelerine uygun, yeni bir eğitim şekli teklif etmişlerdir. Dolayısıyla sözü edilen bu düşünürlerin, yaşadıkları dönemde uygulanan geleneksel eğitim programlarına alternatif olarak sundukları eğitim anlayışları da mevcuttur.

Bu düşünürler tarafından önerilen eğitim programları, özellikle liberal bir ideolojinin eğitim anlayışı şeklinde geliştirilmemiştir. Liberal düşünürler kendi çağlarının eğitim anlayışını, insanın gelişiminde ve onun bilimsel düşünme becerisi kazanması aşamasında yetersiz olarak görürler. Bu yüzden onlar kendi dönemlerinde uygulanan eğitim programlarına insan doğasına uygun olmaması, doğru yöntemleri kullanmaması, insan özgürlüğünü öne çıkartan öğelerden ve bilimsellikten uzak olması nedeniyle eleştiriler yöneltirler. Liberal düşünürlerin öncelikle kendi çağlarına yönelik sonra da takip eden yüzyılları etkileyen eğitim anlayışları, klasik liberalizmin eğitim felsefesi olarak değerlendirilir. Bu düşünürlerin eğitim ile ilgili olarak ortaya koydukları düşünceler bazen birbirini destekler bazen ise diğerini tamamlar. Hobbes, Locke ve Mill gibi düşünürlerin ortaya koyduğu eğitim önerileri, liberal bir devletin bu ideolojiye dayalı olarak yapılandığı kurumlarda kullanabileceği bir eğitim görüşü, liberal eğitim programı ve liberal eğitim diye adlandırılır.

Eğitim kavramı eğitimcilerce değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Bunlardan öne çıkanlardan biri liberal eğitimidir. Liberal eğitim öğretmenlerin öğrencileri zorlamadıkları, ezbere dayanmayan, bireysel yaratıcılığı köreltmeyen, değişime açık olan, bilimsel düşünebilen bireyler yetiştiren eğitim modeli diye tanımlanır. (Gutek 2006: 198) Liberal düşüncenin öğelerini temel alan eğitim; bireyleri yaratıcı, bilimsel düşünme biçimini benimseyen, özellikle empirik bilimlere dayalı ve özgürleştirici, demokratik bir eğitim programı ile yetiştirmek istemektedir. Liberal eğitimde bu programın organizasyonunu sağlayacak kurum “devlet”tir.

Dolayısıyla liberal eğitim, öncelikle liberal anlayışı ve liberal ekonomi sistemini benimsemiş bir devletin uygulayacağı, liberal sistemin vatandaşlık bilincinin kişilerin hayatlarına yansıtacağı, devletin düzenleme yaptığı ve kontrol ettiği sistematik bir eğitim anlayışını içermektedir.

Bu noktada ilk olarak karşımıza Locke çıkmaktadır. Locke “Eğitim Üzerine Düşünceler” adlı kitabında, ruhu bilge olmayan bir kişinin hiçbir zaman doğru yolu bulamayacağını, erdemli olmanın oldukça önemli olduğunu belirtir. Ancak onun insanda eleştirdiği en önemli şey “erdemsizlik”tir. İyi insanların yetişmesi için bu insanlarda bulunmasını istediği şey de erdemlilik. Eğer bir insanda herhangi bir “değer” oluşturulacaksa bu sadece eğitimle gerçekleştirilebilir. Erdem eğitimle elde

etmeye çabaladığımız, zor ve değerli bir hazinedir. Bu yüzden eğitim ona yer açmalı ve çocuğa bu yolda hem toplumsal hem de bilimsel deneyimler kazandırmalıdır. (Locke 2004b: 77) Locke burada erdemli olmanın koşulu olarak insanın kendi yaşamını akılla yönlendirmesini gösterir. Eğer çocukların ruhlarını erdemli ve doğru bir şekilde biçimlendirmek istiyorsak onlara iyi ve akla dayalı alışkanlıklar erken yaşta ve eşit koşullar sağlanarak kazandırılmalıdır. Ancak bu noktada otoritenin ve geleneğin yeri sorunu doğmaktadır. Çünkü otoritenin egemenliği ve geleneğin olduğu gibi uygulanması deneyim görüşüyle çelişir.

Her toplumda ayırım yapılmaksızın çocuk eşit koşullarda ve eşit şekilde küçük yaşta eğitime alınmalıdır. Erken yaşta çocuklara verilen eğitim onların kişilik özelliklerinin oluşumunda önemlidir. Erdemli bireyler yetiştirmek için erken yaşta çocuğu bu bilinçle yetiştirme koşulu önemli hale gelir. Biz çocukların erdemli ve dürüst birey olmaları, özgürce seçim yapabilmeleri için eğitimi bilinçlice kullanmalıyız. (Locke 2004b: 47-48) Bu eğitim aracılığıyla insanlar, akıl öncülüğünde özgür olmak istemelidirler. Bu durumda birey, bilinçli bir şekilde seçimler yapabilmeli ve otoriteyi reddedebilmelidir.

Eğitim felsefesinde Gutek'e göre Locke'nin hem epistemoloji hem de siyaset kuramı, değişmez ilkelere dayanan otorite ve geleneğin mükemmelliğinin reddini göstermeye çalışır. Locke'nin ampirizminin en temelinde bilimsel yöntemin üstünlüğü yatmaktadır. Locke doğuştan düşünceler fikrini en baştan reddederek insanların farklı düşünsel yetilerinin ve farklı potansiyellerinin olduğunu kabul etmektedir. (Gutek 2006: 190)

Mill'in eğitim felsefesi ise insanların genel olarak bilişsel, duyuşsal ve ahlaki kapasitelerini geliştirmek için çocuklukta eğitildiği bir program şeklinde ortaya çıkar. Yetişkinlikte bu süreç bireyin özerklik, bireysellik ve sosyalliğinin daha yüksek kapasitelerini geliştirdiği kişisel gelişim şeklinde devam eder. Bu sürecin devam etmesi için çeşitli sosyal ve politik kurumlara destek ve katılım şarttır. (Schmitter, Tarcov ve Donner 2003: 87) Burada pratik eğitim ve ahlak eğitimi kişilik oluşturma, bireyselliğin gelişimi, demokrat bir vatandaş olma, faydalı olma ve fayda sağlama sonucunda mutlu bir birey haline gelme anlayışını doğurmaktadır. Mill bu eğitim anlayışıyla bireysel mutluluğu elde etme, kişinin bilişsel ve duyuşsal beceri alanlarını üretme kapasitesi

bağlamında geliştirme koşulu olarak da kabul etmektedir. Bunun için eğitimin birçok kademesi her bireye eşit imkânlar dahilinde belki de zorunlu tutularak sunulmalıdır.

Acaba liberal düşünörlere göre eğitime tabi tutulacak olan bireylerin doğaları, kökenleri, aidiyetleri arasında derece farkı veya üstünlük var mıdır? Liberalist düşünörlere bunu reddeder ve insanların doğuştan herhangi bir üstünlüğe sahip olmadığını öne sürerler. Bu bağlamda Locke eğitim ile ilgili düşüncelerinde öncelikle erdem eğitiminin yani değer eğitiminin bahsederek ortak toplumsal bir değer dünyasına vurgu yapar. Bu ortak değer dünyasının yanında, devletin planladığı bir eğitim ortamında özgürlüğünü kullanan bireylerin uygulamalı bilimlerdeki gelişimi ve kendi tercihlerine bırakılan meslek seçimleri önemli olarak görülür. Böylece önerilen bu yeni eğitim anlayışında baskı ve otorite dışında bireyi merkeze alan bir eğitim ortamı önemli hale gelmektedir. Aynı zamanda bu eğitim anlayışında bireyi özgür kılan, onun ahlaklı ve erdemli kişilik özelliklerine sahip olmasını öneren, akla uygun kuralların içinde yaşayan, akla uygun eylemlerde bulunan, bilimsel yöntemin bilincinde olan ve aynı zamanda bu yöntemi yaşamın her aşamasında pratik olarak kullanan bireylerin yetişmesi öne çıkmaktadır.

Locke liberal teorisinde her bireyin eğitime katılma hakkının olduğunu ve bunun devlet tarafından planlanması gerektiğini savunarak kralların tanrısal haklara sahip olduğuna ve bu hakların kan bağı aracılığıyla asillik kazanan aristokratlara inmesine ve bu doğuştan gelen sınıflara dayalı verilen eğitim anlayışına karşı çıkar. Liberal teorisinin siyasal yaşam ve eğitimde değişim yaratması gerektiğini vurgular. Locke bu değişimin en önemli aşamasının ise devlet tarafından herkese aynı eğitimin verilmesi olduğunu savunur. Tüm vatandaşlar için gerekli olan eğitim, onlara liberal hükümetin eşit şekilde yasama, yürütme ve yargı da görev almalarına yönelik her türlü imkânı sağlayacak şekilde olmalıdır. Bu aynı zamanda bir devletin bireye sağlayacağı vatandaşlık haklarını ve vatandaşlık eğitiminin de temeli anlamına gelmektedir. (Gutek 2006: 193) Carrig'e göre Locke'de eğitimin amacı hem pedagojik hem de politik boyutuyla ele alınmaya çalışılmıştır. (Carrig 2001: 42) Pedagojik boyut daha çok öğrenme ve bu öğrenme aşamalarına dayalı olan bilişsel gelişimi içermektedir. Yani Locke eğitimin pedagojik boyutunda erdemli ve iyi bir insan olmaya, toplumsal değerleri önemsemeye, ailevi (babadan gelen değerler) değerleri kazanmaya ve bilimsel yönteme dayalı düşünmeye yönelik önerilerde bulunmuştur. Dolayısıyla burada öğretim daha öncelikli hale

gelmektedir. Eğitimin politik boyutunda ise pedagojik içerikle temeli atılan ve desteklenen iyi vatandaş olma, liberal bir devlette bireylerde olması gereken özgürlük bilincine sahip olma ve sözleşmeye olan bağlılığını sürdürme anlayışı önemlidir. Bu durumda burada duyuşsal gelişim öne çıkar. Böylece Locke eğitimde, bireyin hem bilişsel olarak destekleneceği hem de duyuşsal anlamda politik bir kişiliğe sahip olması yani liberal bir vatandaş olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu yüzden Locke çocukların en küçük yaştan itibaren eğitim kurumlarına dahil edilmesini aynı zamanda her bireyin eşitlik ilkesine dayalı olarak devletin sağladığı eğitim imkânlarından yararlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Locke gibi Mill de özellikle temel eğitim kademelerinin devlet tarafından planlanarak her bireyin eşitlik ilkesi doğrultusunda bu eğitimden yararlanmasının önemini vurgular. Toplum sistemli bir okul olmadan akla dayalı yaşama becerisine sahip olan insanları yetiştirmede her zaman başarılı olamayabilir. Bu durumda eğitim masraflarının çocuğun ailesine bağlı olma şartı da olabilir. Yine de eğitimin devlet tarafından sevk ve idare edilmesi önemlidir. (Mill 2014: 208) Böylece birey en azından temel eğitim kademesinde de toplumsal değerleri içeren, faydacı, bilimsel yöntemi kullanmaya yönelik ortalama bir eğitime dahil olacaktır. Dolayısıyla özgür bir hukuk sisteminin işlemesi için bireylerin bilinçli, özgür katılımı sağlanmış olacak, özgürlüğü temel alan anayasa sistemlerinin muhafaza edilmesi kolaylaşacaktır. Bu eğitim kişinin hem anayasal özgürlüğünü hem de siyasal katılımının devamını sağlamada, sosyalleşmede, yeteneklerin beslenmesinde önemli bir göreve ve pratik yarara sahip olacaktır.

Mill de Locke'yi destekler biçimde eğitimi, belirli karakter özelliklerinin gelişimini ve insan yeteneklerinin beslenmesini ve geliştirilmesini teşvik etmek için uygun sosyalleşme veya karakter oluşumu aynı zamanda Aydınlanma liberalizminin amaçları ve ilkeleri doğrultusunda desteklenir ve ilerletilir bir öge olarak ele alır. Ona göre eğitimde bireyselliği desteklemek, sorumlu demokratik vatandaşların özerk kişiliklerini eğitmek ve sosyalleştirmek gereklidir. İnsanların çocukluklarından itibaren onların her türlü deneyimden yararlanarak bireyselliklerini geliştiren bir eğitim ve öğretimden geçmeleri önemlidir. Böylece insan belli bir yetişkinliğe ulaştığında, kendi yeteneği ve algılama gücünden yararlanarak, kullanılabilir yöntemin hangisi olduğuna karar vererek, bilgiyi bizzat kendisi elde edecektir. Kişide tecrübeleri aracılığıyla bilgiyi

elde etme ve yorumlama becerisi söz konusudur. İdrak etme, yargıda bulunma, ayırma, zihinsel ve ahlaki yönelimler insana özgü bu yetenekler eğitim sayesinde gelişecektir. (Mill 2014: 133-134) Birey bu yetenekler sayesinde sosyal ve ekonomik işleyişe dahil olacaktır. Böyle eğitim aslında bir kişilik ve kapasite geliştirme alanı olarak ele alınmaya çalışılmaktadır.

Mill toplumun ve bir toplumdaki bireylerin gelişimi için sosyal, ekonomik ve politik kurumların işleyişine dahil olması gerektiğini ifade eder. O; bireylerin eğitim düzeyinin ve onların üzerindeki eğitim etkisinin, eğitim kurumlarının vatandaşın mevcut ahlaki ve entelektüel kapasitesinin en iyi şekilde geliştirildiği sürece önemli olduğunu savunur. Bu politik sürecin sadece pedagojik bir görüşü değildir. Aynı zamanda politik bir sürecidir. (Ryan 2011: 655) Böylece Mill de Locke'a benzer bir şekilde eğitimin pedagojik ve politik yönüne vurgu yapar. Aynı zamanda Mill, tüm sosyal sınıflarda entelektüel kazanımı teşvik etmenin eğitimin iki boyutunun, eşit şekilde sağlanmasıyla gerçekleşeceğine dair bir ekleme de yapmış olur. Böyle bir eğitimde söz edilen entelektüellikteki birey, ona fayda sağlayan hem özgürlük hem de demokrasi bilinci ile yetişmiş olacaktır. Mill'in eğitim anlayışı sadece özgürlüğü değil, toplum için faydalı olan demokrasiyi de bir yaşam biçimi olarak savunmaktadır. Dolayısıyla onun faydacı geleneği eğitimde de karşımıza çıkar.

Mill kısaca eğitim sanatının amacını, tüm uygulamalı sanatlarda olduğu gibi, arzu edilen insan özelliklerinin geliştirilmesi, özellikle de belirli insan kapasitelerinin ve mükemmelliklerinin geliştirilmesi ve beslenmesi olarak algılanan fayda sağlama şeklinde özetler. (Schmitter, Tarcov ve Donner 2003: 86) Eğitim dahil tüm pratik sanatları düzenleyen bu fayda ilkesi, Mill'in görüşüne göre bireylere ve topluma fayda sağlama, insanlar için uygun olan mal veya değer anlayışı açısından analiz edilir. Eğitimde insanlar için en değerli fayda sağlama ve mutlu olma şekli, daha fazla insan yeteneklerinin geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Mill insanları; bireyselliklerini, yeteneklerini keşfedecek ve geliştirecek sosyal varlıklar ve özerk bireyler olarak algıladığından eğitim sürecinde, insan doğasına ilişkin ilerlemeci görüşün gelişmesini sağlamak ve insanlar için iyiyi içeren eylemlere teşvik etmek için birbiriyle ilişkili fayda sağlayan eğitim hedeflerini önerir. Bu bağlamda Mill'in faydacılığı, bireylerin davranışından toplum ilişkilerine kadar her türlü konuyu içerir. Böylece demokratikleşmiş özgür bir toplumda özerk bireylerin yaratılması ve bu özerkliğin

sürdürülmesi süreci, insanların anlamlı, bireysel hayatlar yaşamasına yardımcı olur. Bu çerçevede vatandaşlar yaşadığı toplumda eğitim sayesinde hem demokrasiye hem de her türlü özgürlüğün yaşanmasına destek verir.

Eğitim insana, vatandaşlara kamu çıkarı güdülerıyla birlikte hareket etmeyi ve bunu alışkanlık haline getirmeyi öğretmelidir. Eğer bu durum mümkün olmaz ise özgür bir anayasa yapmanın koşulları sağlanamayacaktır. Siyasi özgürlüğün yerel halktan destek alamadığı toplumlarda bunu görebiliriz. (Mill 2014: 212) Böylece eğitimin fayda ilkesine dayanması ve bunu toplumsal alana yayma gibi bir çabasının olması, bu eğitimin içindeki bireyler açısından özgür ve mutlu olmanın önemli bir koşuludur. Dolayısıyla bir toplumda yaşayan her anne ve baba çocuğunun eğitimine büyük önem vermeli ve ona doğru değerleri öğreten bir ortamda yer almasına özen göstermelidir.

Çocuğunun eğitimine önem veren bir anne babanın ona bırakacağı en önemli miras şu dört unsurdan oluşur: Erdem, yaşam deneyimi, yaşama tarzı ve bilgidir. Locke, “erdem” bir yetişkinde bulunan özellikler içinden en önemlisi ve birincisi olarak öne çıkarır. Erdem olmadan mutlu olmak mümkün değildir. (Locke 2004b: 155) Erdem ise değerle mümkündür. Değerler toplumsal niteliklidir. Dolayısıyla eğitimin toplumsal yaşayışla bağı kurulmalıdır. Diğer yandan değerler bireye, o kişiyi eğitimin merkezindeki tek ve özerk bir birey olarak görmekle verilebilir. Bu da eğitimde hem bireyin değerli olması hem de onun niteliklerinin hesaba katılması sonucunda elde edilir.

Locke eğitimde erdemden bahsederken aslında değerler eğitiminden bahsetmiş olmaktadır. Bilgelik için erdemli olmak, bir değer dünyasına sahip olmak önemlidir. Locke değer dünyasını da önemli gören bir eğitim anlayışından bahsederken iyiyi aldığımız kaynak olarak “Tanrı”dan ve Tanrı kavramının öğretilmesinden bahseder. Bu eğitimin ahlakı destekleyici, bütün insanlığın korunması ilkesiyle düzenlenmiş ve insan aklına uygun olmasının da vurgusunu yapar. Böylece erdem eğitimi hem bilge hem de iyi insanların yetişmesi için önemli hale gelecektir.

Erdemli bireyler yetiştirmeye ve bu bireylerin bu yolla mutluluğuna ve özgürlüğüne önem veren bir eğitim anlayışında, öğrencinin kendi kişilik özelliklerine, becerilerine ilişkin sınırlamalara göre ayarlanmış, öğrenciyi kendine ve başkalarına yararlı kılacak erdemleri geliştirmek için bireysel özgürlüğün gelişimi desteklenmelidir.

Burada sözü edilen erdemler aynı zamanda insan doğasına uygundur çünkü her birey farklıdır. Bu yüzden eğitimde bireylerin doğalarından kaynaklı olan farklılıklarından dolayı onlara mutlu olmalarını sağlayacak akıl yürütme becerileri kazandırmak önemli hale gelir.

Her şeyden önce, çocuklar akıl yürütmeye teşvik edilmelidir. Bu yüzden eğitimde erdemli bireyler yetiştirmek, mutluluğu geliştirmek şeklinde ele alınabilir. (Schmitter, Tarcov ve Donner 2003: 82) Böylece liberal öğelere göre şekillendirilen her eğitim ortamında her bireye erdemli ve mutlu olmanın koşullarını sağlamak için herkese doğalarına uygun, eşit koşullarda, eğitim verilebilmelidir.

Her birey eşit eğitim haklarına sahip olmalıdır. Liberal bir devlette her birey aynı şartlarda temel insan haklarına dayanan, güç dağılımı ilkesine uygun, temsili kurum ve süreçleri ayrıntılı inceleyen ve bu kurumların oluşumuna destek veren vatandaşlık eğitimine de tabi tutulmalıdır. (Guttek 2006: 194) Buraya kadar öne sürülen eğitim amaçları ve eğitim düzeni, üzerinde durulan vatandaşlık eğitimi tesadüfî bir ortamda gerçekleştirilmez. Bu noktada devletin eğitimdeki rolüne yönelik problem ortaya çıkar. Klasik liberaller serbest piyasa ekonomisini savunarak devletin sadece düzenleyici bir görevinin olmasından bahsederler. Bu da ancak yapılacak olan doğru yasalarla gerçekleşecektir. Ancak çoğu klasik liberal düşünür eğitimle ilgili çocukların belirli yaş aralıklarında zorunlu eğitime alınmasının, özellikle eğitim alanında bireylerin hayatında devletin aktif bir rolünün olmasının gereğini savunurlar. Fakat bu eğitim ortamında bireysel özgürlük, bireyin özgür seçimlerde bulunması, onlara meslek seçiminde haklar verme gibi esnekliklerin de olması eğitimin demokratik yönüne önemle vurgu yapar. (Guttek 2006: 196) Liberal bir devlette uygulanacak olan eğitim programlarında bireye, bireyin özgürlüğüne, gelişimine büyük önem verilmelidir. Bunun için, böyle bir eğitim ortamının demokratik olması devlet için, birey için ve bu bireylerin haklarının ve özgürlük alanlarının korunması için gereklidir. (Noddigns 1998: 29) Liberal bir eğitim ortamında öncelikle eğitim yaygın olmalı ve temel eğitim kademesinde zorunlu olarak planlanmaktadır. Aynı zamanda bu eğitim gelişmeye ve ilerlemeye dayalı; bilimsel yöntemi kazanmaya, kullanmaya, uygulamaya yönelik; akla güven duyan, bireyin eğitimin merkezinde ve özgür olduğu, seçebildiği ve tercihler yapabildiği demokratik öğelerin baskın olduğu, bireyin uyum sağlama ve problem çözme becerisini geliştiren

ve onun güçlü olmasını sağlayan, sürece dayalı gibi özelliklere sahip olmalıdır. Bu özellikler ise bireye küçük yaştan itibaren kazandırılmalıdır.

Birçok ortamda iyi koşullar sağlandığında akla uygun bir şekilde yönlendirilmiş birey, eğitim süreci sonunda kendini yönetmeye bırakılmalıdır. Çünkü iyi yetiştirilmiş, dürüst, yetenekli bir birey bunu başarabilir. Bu yüzden eğitimle karşılaşacağı durumlara karşı göstereceği tavır erken yaşta öğretilmelidir. (Locke 2004b: 49) Eğitim sayesinde kazandırılan bilimsel yöntemi de içeren beceriler, çocuğun ruhunun özgür kılınmasında ve özgürlüğün bilinçlice farkına varılmasında önemli bir koşuldur. Bu yüzden çocuklara küçük yaşta sağlanan farklı ve çeşitli öğrenme ortamları, özgür bir kişiliğin oluşumunda ve bu kişiliğin topluma faydalı bir birey olmasında da önemli görülmektedir.

Locke'nin "Eğitim Üzerine Düşünceler" adlı kitabında tüm vatandaşlara kazandırılması gereken eğitimin dört amacından bahsedilmektedir. Bu amaçlardan en önemlisi olan erdem bir yetişkinde bulunan özelliklerin içinde en önemlisi olarak kabul edilmelidir. Birey mutlu olmak istiyorsa erdeme sahip olmalıdır. (Locke 2004b: 155) Dolayısıyla kişiyi yetiştirmede bu amaçlardan en önemlisi ve birinci sırada olan doğruluk (erdemlilik) eğitimiyle bireylerin yaşamlarını akılla yönlendirmeleri sağlanır. Eğitimin ikinci amacı, akıl ve pratik zekâ ile kişilere işlerini başarıyla yapabilme ve sağduyulu olabilme yetisi kazandırma hedeflenir. Üçüncü amaç, kişiyi iyi yetiştirme ve terbiye etme, onu sosyal yaşam konusunda yetiştirmeyi amaçlar. Diğer amaçlar ise ahlak, siyaset, toplum, özgürlük, kanun, tarih, empirik bilimler gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. (Guttek 2006: 190) Bu bağlamda devletin içinde yaşayan her aile, her birey çocuğuna toplumda ortak bir şekilde kabul edilen değerleri vermenin eğitimle ilgili koşullarını oluşturmaktadır. Özellikle Locke'nin erdem eğitimi onun eğitiminin birinci amacı olarak yorumlayan bazı eğitim felsefecileri eğitimin ikinci amacını, akıl ve zekâ ile kişilere bilimsel düşünme becerisini kazandırma şeklinde özetler.

Locke, Mill gibi liberal düşünürlerin ortaya koyduğu eğitim önerileri liberal eğitim olarak adlandırılan eğitim anlayışının temelini oluşturmaktadır. 20. yüzyılda liberal eğitim felsefesine etkide bulunan eğitim filozoflarından biri de J. Dewey olmuştur. J. Dewey 20. yüzyılın önemli eğitim filozoflarından biridir. Dewey'in eğitim ile ilgili düşüncelerini, onun pragmatik felsefesinden ve ayrıca onun etkilendiği klasik liberal felsefenin özgün kavramlarından bağımsız düşünmek zordur. Dewey klasik liberal düşünceyi doğrudan etkileyen bir düşünür olmamıştır. Ancak Dewey;

liberalizmin temelini oluşturan insan aklı ve doğası, bireysel özgürlük, demokrasi, bilimsel düşünme ve uygulama gibi birçok kavramı geliştirdiği ilerlemeci eğitim felsefesinde liberal eğitim düşüncesinin temellerini destekler ve ona güncel katkılar sağlar. Bu bağlamda Dewey kendisini klasik liberal felsefenin eğitim filozofu olarak tanıtmaya da onun ortaya koyduğu eğitim felsefesi liberal eğitimin gelişimini ve uygulama biçimini derinden etkilemiştir.

Dewey eğitim ile ilgili düşüncelerinde öncelikle geleneksel olan eğitim anlayışına karşılık ilerlemeci, demokratik, öğrencinin yeteneklerini temel alan, öğretilen şeylerin sürekli gelişimi ve değişimine dayalı, bireyselliğin önemli olduğu, deneyimler ve uygulama yoluyla öğreten, problem çözme becerisi kazandıran, fayda sağlayan, devlete ait düzenlemelerle işleyen bir eğitim anlayışını savunmaktadır. (Dewey 2007: 22-23) Dewey insan aklını problem çözmeye, toplumsal ve bireysel yaşamı etkileyecek faydalı şeyleri üretmede en büyük güç olarak düşünmektedir. Fakat bunun için eğitimin bireyin özgürlüğünü temel alan bir felsefesinin de olması şarttır.

Dewey bu tarz eğitim ortamlarının yaygınlaşması için bir toplumun eğitimine yön veren belirgin bir felsefenin olması gerektiğini vurgular. Dewey eğitim felsefesini, eğitimde yürütülecek olan bir plan ve program şeklinde özetler. Ona göre bu plan deneyim içerisinde deneyim yoluyla, zamanının koşullarını içeren, belirli hedefleri olan, bilginin pratik ve pragmatik değerini öne çıkartan, problem çözme becerisini geliştiren, entelektüel ve ahlaki örgütlenme sağlayan, deneysel bilimlerin yükselişi sayesinde ilerlemeyi kolaylaştıran birçok öğeyi içinde barındırmalıdır. (Dewey 2007: 36-37) Bunlardan en önemlisi ise pragmatik düşünme tarzıdır.

Pragmatik düşünceye eğitim felsefesinde önemli bir yer açan Dewey, pragmatizme dayalı bir şekilde eğitimde bireyi merkeze alarak onun ihtiyaçlarına, zorunlu toplumsal gereksinimlerine, bireyin sorunlarını çözecek bilgi ve becerilere, uygulama ağırlıklı programa, değişime açık olmaya, kısacası bireyi yaşamdan soyutlamadan, yaşamla içi içe olan bir eğitim anlayışına değinmektedir. Böylece eğitimin içeriği öğrencinin hemen kullanabileceği, bilimsel bağlamı olan, bireyin becerilerine dayanan, problem çözmeyi geliştiren, kişinin güçlü olmasını sağlayan, farklılaşabilen, yaşantı ve uygulama yoluyla da öğrenilen bilgilerle donanık olmalıdır. (Sönmez 2012: 97-98) Bundan dolayı Dewey'in eğitim felsefesinde eğitim yaşamdan bağımsız düşünülmemektedir. Dewey yeni bir eğitim planı geliştirirken öncelikle var

olan geleneksel eğitime karşı bir alternatif oluşturmakla işe başlar. Bu alternatif ise yaşama iç içeliği önemseyen, problem çözmeye dayalı, uygulama ağırlıklı, bireyin gelişimini önemli gören özgür, demokratik bir anlayış içermektedir. Böylece eğitim bu sayede birey ve onun bireyselliğinin, demokrasi bilincini kazanmasının, bireysel özgürlüğünün en önemli destekçisi haline gelmiş olmaktadır. Yani Dewey'in eğitim anlayışında sadece pratik beceriler kazandırmak değil, aynı zamanda siyasal bir bilinç kazandırmak, demokratik bir zihniyet oluşturmak da önemlidir. Bu da Locke, Mill gibi klasik liberallerin vatandaşlık eğitimi anlayışıyla örtüşmektedir. Dewey bireyin ve toplumun bilimsel düşünmeye yöneldiği, uygulamalı, bireye problem çözme becerisini kazandıran, pragmatik felsefeye uygun, özgürlükçü bir eğitim ortamında demokratik öğelere bağlı bir biçimde eğitim almasını önermektedir. Bu bağlamda Dewey demokratik tarzda bir yaşama bilincinin kazanımlarının da eğitim ile sağlanmasını önemli görmektedir.

Dewey demokrasiyi birlikte yaşamanın, ortak ve yan yana yaşantıların bir biçimi şeklinde tanımlar. Birey bu zenginlik ve çeşitlilik içinde hem kendi faaliyetini çeşitlendirmiş olur hem de değerlendirme imkânı bulabilir. Böylece birey eğitimde tek yanlı faaliyetlerden uzaklaşır ve gelişmeye yatkın olan güçlerini/yeteneklerini geliştirebilir. Bu gelişim farklılıkların bir arada olabilmesinin, karşılıklı fikir alışverişinin, uyumun, güçlü bireyselleşmenin ve etkileşimin bir sonucudur. (Dewey 1996: 97) Birey eğitim ortamında kazandığı demokrasi bilinci sayesinde bireysel yeteneklerini, bilgisini toplumsal akıl ile birleştirmiş olur. Böylece birey çatışmaların ortaya çıkmasını engelleyerek bireysel, toplumsal ve siyasal gelişmelerin olumlu tarzda ortaya çıkmasını sağlar. Dolayısıyla burada demokrasi özgürlüğün, bilimsel gelişmenin, büyümenin, ilerlemenin ve bireyin varoluşunun koşuludur.

Dewey'in eğitim felsefesi demokrasi bilincinin yanında yaşam boyu öğrenme, gelişme, ilerleme ve uyum sağlama sürecini öne çıkarır. Dolayısıyla bu büyüme ve uyum sağlama insan gelişimi için gerekli hale gelmiştir. Bu durum liberal demokrasi içindeki bir eğitim şeklidir ve insanın gelişimi için gerekli olan bir durumdur. Dewey'in eğitim olarak büyüme anlayışı onun eğitim felsefesinde, öğrencilerin kendilerini daha fazla eğitmek için isteklerini ve yeteneklerini artırma eğiliminde olmalarını önemli görür. Ancak bir kişinin ihtiyaç duyduğu eğitim türü büyük ölçüde bireysel ihtiyaçlar ve bireyin koşulları tarafından belirlenir. Bu nedenle eğitici olmak için okullar bireyin istek

ve ihtiyaçları doğrultusunda onun bilimsel yönünü geliştirecek biçimde daha da demokratik hale gelmelidir. (Riley ve Welchmar 2003: 107)

Dewey gibi liberal eğitim düşüncesine katkıda bulunanlar, eğitimde öncelikle bireyi eğitimin merkezine alırlar. Bu ortamda bireyin aklına ve onun bilimsel yöntemi kullanma yeteneğine, sürekli değişime, problem çözme becerisinin kazanımına, özgürce, demokratik tarzda yaşama bilincine ve ilerlemeye vurgu yaparlar. Böylece onlar, liberal bir eğitim anlayışının en önemli dayanağının bireysel özgürlük ve bilimsel bilgi arasındaki ilişki olduğunu savunmuşlardır. Böylece klasik liberal eğitimde demokratik ilkelere dayalı, devletin kontrol ettiği ve düzenleme yaptığı bir eğitim ortamından söz edilir. Aynı zamanda devlete ait olan bu eğitim kurumlarında, eşitlik ilkesine dayalı olarak her birey eşit koşullarda eğitim ve vatandaşlık hakkına sahip olmalıdır. Burada bireyin özgürlüğü, refahı, bilimsel yöntemi kullanma becerisi hem bireysel hem toplumsal anlamda faydalı olan, bireyin mutlu olmasına vesile olan bir eğitim anlayışı ele alınmaktadır.

Flanagan'ın liberal eğitim ile ilgili ifade ettiği ve genel özellikleri itibariyle günümüzde ortak kabul gören bu eğitim anlayışının özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir. Liberal eğitim bireyselliği ne çıkartan ve kutsayan insanlar yetiştiren, demokratik vatandaşlar olarak sözleşmeye bağlı kalarak yükümlülüklerini yerine getiren, ulusal öğeleri de destekleyen denetlenebilir bir eğitim planı önermektedir. Liberal eğitim planı somut ve mantıksal düşünmeyi geliştiren, okuryazarlığı önemseyen ve bunu sayısal verilerle denetleyen, tarihsel bilincin ve bilimsel metodun takdir edilmesini önemli görmektedir. (Flanagan 2000: 4) Aynı zamanda bu eğitim özgürlük, bireyselleşme, bilimsel düşünme, sözleşmeye uyma, iyi vatandaş olma gibi liberal değerlere önem veren ve sanat çalışmalarını da destekleyen, farklı deneyimlerin sağlanmasını ne çıkartan, en az bir disiplini derinlemesine inceleme fırsatı sunan, ilerlemeyi destekleyen ve eğitimde uzmanlaşmayı öneren içeriğe de sahiptir.

Liberal dşnrlr insanlardaki bilimsel araştırma ve ilerleme yeteneğini temele almanın önemi üzerinde dururlar. Onlar okullar aracılığıyla hem insanın hem de önerilen demokratik devlet yapılanmasının işleyeceğini ve gelişeceğini kabul ederler. Örneğin Locke eğitimi öncelikle erdem ve ahlak eğitimi şeklinde ele alır. Locke bireyin iyi birey ve vatandaş olmasının ilk amacı olarak erdem eğitimine vurgu yapar, sonrasında ise eğitimi bilimsel yöntemi kullanan, zgr, medeni bir devlette olması

gereken vatandaşlık bilincine sahip erdemli bireylerin yetişmesi için önemli bir etkinlik alanı olarak ele alır. Mill ise eğitimi felsefenin en temelindeki özgürlüğün geliştirileceği, farklılıkların destekleneceği, fayda sağlayan ve bireyi mutlu kılan bilinç oluşturma şeklinde ele alır.

Dewey ise eğitimde öğrenci merkezli bir ortamda kişinin pragmatik öğelere göre yetiştiği, problem çözme becerisini geliştiren, özgürlük ve demokrasi bilincine sahip olduğu bir ortam önermektedir.

Klasik liberal eğitim aynı zamanda siyasal ve sosyal anlamda karşılıklı sözleşme kurallarının gereğinden dolayı devletin bireye karşı sorumluluğunu yerine getirdiği yerlerden birisi olmaktadır. Böylece birey devlete karşı vatandaşlık sorumluluğunu tam anlamıyla yerine getirebilecektir. Klasik liberal sistemde siyasal yönetimler yaygın halk eğitiminin ve halkın kültürlenmesini önemli görmektedir. (Guttek 2006: 211) İlkokul gibi temel eğitim kademelerinde okuma-yazma, temel matematik-fen becerilerinin yanında kişinin siyasal anlamda aktif olmasını sağlayan, genel bir vatandaşlık bilincine de vurgu yapılır. Liberal düşüncede özgür yaşayan, demokrasiye güven duyan bilinçli bireylerin yetişmesi için vatandaşlık eğitimi üstünde önemle durulur. Böylece birey bilinçlice planlanmış eğitim sayesinde sözleşme gereği devlete karşı olan sorumluluğunu yerine getirmiş olur. Karşılıklı olarak oluşan güven duygusu devam eder. Burada bireyde bilinçli tercihler yapma becerisi, sözleşmeye karşı sorumlu olma bilinci, özgür olma ve bu özgürlük sayesinde elde edilen bilimsel düşünme yöntemi de gelişmiş olur.

1.2. Neoliberalizm

Klasik liberal geleneğin yeni versiyonunu temsil eden neoliberalizm 1980'lerden sonra klasik liberalist ideolojinin dönemin beklentilerine cevap vermek amacıyla farklı bir şekilde düzenlenmiş hali olarak ele alınmaktadır. (Turner 2008: 47) Neoliberalizm de liberalizm gibi toplumsal hayatı şekillendirmek amacı taşıyan ekonomik temelli, kendini siyasal ve hukuksal alanda da gösteren bir dünya görüşü olarak betimlenebilir. Bu görüş toplumsal problemlerin çözümü olarak serbest piyasayı, özelleştirmeyi, her türlü özel girişimi, tüketici tercihini öne çıkartan ilkelere sahiptir. Bu görüşte devletin gücü ve yetkisi azaltılmaya çalışılır, bireysel özgürlüklerin garanti altına alınmasıyla girişimcinin ve özel sektörün gücünü artırma çabası güdülür.

Neoliberalizmin ilkeleri serbest piyasa düzeni, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü kavramları, devletin yapısının değişimi ve etkinliğinin olabildiğince azaltılması, başka bir deyişle devletin minimize edilmesi, özel mülkün garanti altına alınması şeklinde sıralanabilir.

1980'lerle beraber baskın bir söylem haline gelen neoliberalizm ekonomi, endüstri ve eğitim gibi alanlarda gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere kadar eğitim alanında özellikle üniversitelerden düşünce kuruluşlarına, medyadan, şirketlere, uluslararası örgütlere kadar geniş bir destek bulabilmektedir. (Harvey 2005: 3) Görüldüğü gibi neoliberalizm belli bir dönemdeki anlayış biçimi olmaktan öte bu dönemi etkileyen ve belirleyen toplumsal, politik ve ekonomik tarzdaki yeni bir yapılanmayı getirmektedir.

Harvey, neoliberalizmi öncelikli olarak bir ekonomi ve politika teorisi olarak kabul eder ve bu teori de insanların refahını arttırmanın yolunun özel mülkiyet, serbest piyasa ekonomisi, bireysel gelişim ve girişim özgürlüğü olduğunu belirtir. Bu durumda devletin görevi, özgürlüğe dayalı eylemlere uygun bir kurumsal çerçeve yaratarak bu çerçeveyi piyasa ekonomisine bağlı bir şekilde korumaya çalışmak olmalıdır. (Harvey 2005: 2-3) Bu da piyasa düzeninin nasıl işleyeceğine dair yapılan vurgudur. Neoliberalizmde piyasa düzenine yapılan vurgu kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesi, bireysel özgürlüğün korunması için vazgeçilmez bir mekanizmadır. Klasik iktisatın yöntemini kullanan ve geliştiren neoliberaler serbest piyasaların, malların ve hizmetlerin gönüllü olarak değişmesinden üretkenlik, verimlilik, sosyal refah ve özgürlüğün teşvik edilerek toplumda doğal bir düzenin oluşturulacağını iddia ederler. (Turner 2008: 4) Ortaya çıkan bu düzen bireysel özgürlüğü temele alarak kişilerin kendi tercihlerini özgürce yapmalarına ve bireylerin mülkiyet edinme haklarına sahip olmayı doğurur.

Özel mülkiyeti öne çıkartan bu sistem, özel mülkiyete verilen önemle neoliberal ideolojinin vazgeçilmez bir parçasını oluşturur. Aynı zamanda bu ilke bireyin topluma karşı değerini de güçlendirir. Neoliberal devlet mülkiyet edinme özgürlüğünün sonucu olarak serbest piyasada karar vermeyi bireyin özgür girişimciliğine bırakır ve bunu yerleştirmek için bir araç işlevi görür. Bu durum, hiçbir devlet kurumunun yasal olarak istila edemeyeceği özel mülkiyet ve özerklik alanını tasvir etmeye çalışır. (Turner 2008: 5-6) Neoliberalizmde özel mülkiyet sosyal düzenin vazgeçilmez ilkelerindedir.

Devletin içinde toplumun menfaatleriyle özel mülkiyet arasında tercih yapılması gerektiğinde özel mülkiyet toplumun menfaatlerinden daha önemli görülmektedir. Böylece devlet, bireylere sağlanan özel mülkiyet edinme hakkını güvence altına alarak serbest piyasanın işleyişini garantilemeli, hukuk ve güvenlikle ilgili tüm düzenlemeleri yapabilmelidir. Buna ek olarak devlet eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi alanlarda piyasalara uygun düzenlemeler yapabilmelidir.

Güvenlik, hukuk, eğitim ve sağlık düzenlemesi gibi alanlarda devlet, piyasanın düzenine ve işleyişine olabildiğince az müdahale etmelidir. Neoliberal devlet, insanların bütün eylemlerini piyasaya taşımak gibi bir amaç içermektedir. Bu yüzden devlet bilgi üretmek, üretilen bu bilgi ile yeni teknolojiler ve veri tabanları geliştirmek, bu teknolojileri pazarda satmak hatta pazarın kararlarını yönlendirmek gibi her türlü ortamın oluşabilmesi için girişimcileri desteklemektedir. Bu duruma ek olarak neoliberalizm için eğitim ortamlarını piyasaya göre şekillendirmek, piyasaya yön verebilecek bilgi ve teknoloji üretmek için önemlidir. Ancak devletin piyasayla ilgili durumu tahmin etmesi zordur. Bu yüzden, neoliberal devlette siyasal olarak, pazarda bireyler arasında gerçekleşen sözleşme ilişkilerine gerekmedikçe müdahale edilmemesi önemlidir. Böylece neoliberal düzenlemeye sahip olan bir devletin, hukuksal düzenlemeleri piyasanın ekonomik ihtiyaçlarını dikkate almak zorundadır.

Neoliberal bir devletin siyasal sınırları ve hukuksal düzenlemeleri tamamen piyasanın ihtiyaçlarına göre belirlenir. Burada vatandaş “homo-oeconomicus” tur. Homo-oeconomicus sosyal, kültürel ve politik yaşamın her bir alanını maliyet, fayda, üretim ve verimlilik gibi basit ekonomik ilkelere indirger. Neoliberalizm; insan yaşamının her yönünü bu hükümet biçimine çekmek için bireysel özgürlüğü içeren yeni söylemler, kurumsal uygulamalar, ödüller, normlar ve yeni sağduyu değerleri geliştirir. (Brown 2003: 9) Böylece neoliberal devlet bireysel özgürlüklerin garanti altına alınması sonucu bireylerin piyasayla ilgili eylemlerini, ifade ve seçme özgürlüklerini sözleşmeye dayalı olarak düzenleyebilir. Bu yüzden neoliberal devlet, hukuksal yapılanmasında bu sözleşmelerin kutsallığını korumaya çalışır. Aynı zamanda neoliberal devlet içindeki hukuksal düzenlemelerde serbest piyasa ve ticaretle ilgili alanlarda özgür bir biçimde çalışma, temel insani fayda olarak görülür. (Harvey 2005: 64-65) Dolayısıyla burada hukuk kuralları ile düzeni sağlamaya çalışmak önemli hale gelir.

Friedman'a göre neoliberal devlet hukuk ve düzeni sağlayıp sürdüren, mülkiyet haklarını tanımlayan, kuralların yorumu üzerindeki anlaşmazlıklarda hakemlik yapan, anlaşmaları yürüten, rekabeti geliştiren, parasal çerçeve sağlayan, bireyleri piyasa ekonomisinden mahrum bırakmayan sosyal yaşamla ilgili küçük çapta ekonomik etkinliklerde bulunan, hukuka bağlı bir konumda olmalıdır. (Friedman 1988: 65) Bu durumda neoliberal bir devlette hukukun üstünlüğü oldukça önemlidir.

Turner, neoliberalizmde hukuk devletine olan bağlılığın ve hukukun üstünlüğünün ön plana çıkartılmasını önemli görür. Burada yasalar ve kanunlar, hukuk devleti tarafından belirlenen temel ilkelerle sınırlandırılmalıdır. Yasalar ve kanunlar, piyasa toplumundaki otonom bireyler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi için bir araçtır. Bu durum devletin, hukukun üstünlüğünü öne çıkartarak bireysel özgürlüklerin korunması yoluyla istikrarı güvence altına alma amacını göstermektedir. O halde kanunlar, bireysel çatışmaları önlemek için bireysel özgürlüklere hizmet edecektir. (Turner 2008: 4) Böylece hukuksal alandaki bu uygulama hem toplumsal hem de insani faydayı doğuracaktır.

Neoliberalizm, piyasa işlemlerinin kapsamının ve sıklığının artması sonucu toplumsal faydanın da en yüksek düzeye çıkacağından söz eder. Bunun içinde insan eylemlerinin tümünü, piyasa alanına taşıma çabasına girer. Bu bağlamda neoliberal süreçte bir yandan bilgi yaratma teknolojisi diğer yandan pazardaki kararları yönetecek veri tabanları icat etme, kullanma, transfer etme yeteneği geliştirilmeye çalışılır. (Harvey 2005: 3) Burada teknolojinin, bilginin gelişimini ve değişimini desteklemek önemlidir. Bu durum ise piyasa ve piyasanın içinde rekabet edebilmek için gereklidir.

Neoliberal devlet piyasayı ve piyasada rekabeti destekleyen, diğer devletlere kıyasla piyasayı daha da iyileştiren yeni kurumsal düzenlemeler ve örgütlenmeler aramaya isteklidir. Neoliberal devlette, bireysel özgürlük garanti edilmekle beraber, birey kendi eylemlerinden ve refahından sorumludur. Bu refah şekli eğitim, sağlık gibi alanlara kadar geniş bir yelpazeyi içine alır. (Harvey 2005: 66) Bu da neoliberalizmin etki alanının doğal olarak yaygınlaşmasını anlatmaktadır. Kendi eylemlerinden sorumlu olan birey iyi olanı, kendini bir iyiye götüreceği olan imkânları da talep edecektir. Böylece siyasal ve toplumsal organizasyonlarda, kurumlarda değişiklik kendiliğinden doğacaktır. Bu çerçevede bireyin piyasadaki ekonomik ilişkileri önemli hale gelerek her şey piyasa için dönüştürülecektir.

Neoliberalizmin temel vurgu noktaları birey ve bireyin ekonomik ilişkileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Neoliberalizm bireyi ekonomik bir varlık olarak düşünür. Bireye ekonomik ilişkileri çerçevesinde her zaman pazarın kurallarını ve özel girişimi dikkate almayı önerir. Neoliberalizm aynı zamanda eğitim ve diğer sosyal hizmet alanlarında kamu giderlerini azaltmayı, güvenlik ve bu alanlara yönelik kontrol ağını azaltarak arzu edilen kurumları yönetmeliklerle hızla piyasaya uygun biçimde şekillendirmeyi hedefler. (Kopnina 2015: 121) Dolayısıyla ekonomik alanda kamu mülkiyeti ve etkinliğinin azaltılması gerekir. Bunun diğer anlamı birçok alanda olduğu gibi eğitimde de özel girişim ve özelleştirmenin öne çıkmasıdır. Bu ortamda artık kamu yararı, toplumsal fayda anlayışı geri plana itilir. Bunun yerine bireysel sorumluluk ve fayda öne çıkar. Bu durumda bireyler eğitimde ve diğer alanlarda karşılaştığı sorunlarını kendi bireysel çabaları ve girişimci kişiliğiyle çözüme ulaştırmak zorunda kalır. Böylece bireyin birçok konudaki başarısı ve başarısızlığı sadece onun çözüm üretme yeteneğine dayandırılmış olur. Bu bağlamda eğitimin değeri ve anlamı da köklü bir değişikliğe uğrar.

Hill de buna benzer bir tespitte bulunur. Ona göre, neoliberalizm ve eğitim arasındaki ilişki incelendiğinde, neoliberalizmin temel prensiplerinin ortaya konmasıyla birlikte eğitimin anlamının değiştiği görülür. Eğitim sermaye gruplarının istekleri doğrultusunda daha uygun insan ve işgücünü yetiştirmek için planlanmaya, özellikle 1990'larla beraber eğitimin içeriği sermayenin beklentileri doğrultusunda değiştirilmeye başlanmıştır. Pazarların ihtiyaçları doğrultusunda yeni eğitim alanları oluşturulmuştur. (Hill 2010: 125-126) Böylece neoliberal devlet diye adlandırılan devlet biçimi ortaya çıkmıştır. Çünkü burada bireysel refahın artacağına yönelik bir beklenti doğmuştur.

Neoliberal devlette piyasaya yönelik her türlü girişimin ve bu girişim sonucunda elde edilen başarının bireyin refahını etkilemesi önemlidir. Bireysel başarı ve piyasa sisteminde bireyin yetenekleri, becerileri ve başarıları onun refah düzeyinin artmasına yol açar. Başarısızlık ise refah düzeyinin azalmasına neden olur. Bundan dolayı eğitim, bireyin refahını arttırmak için yeteneklerine yatırım yapması gereken alanlardan en önemlisi olarak kabul edilir. Bireyin başarısızlığının en önemli sebebi de doğal olarak bireyin kendine yeterince eğitim yatırımı yapmamasıdır. Zira burada her bireysel başarının arkasında, kişinin bilinçli şekilde kendine yaptığı eğitim yatırımı

bulunmaktadır. Bu yatırımın içinde hem bilgi ve yetenek üzerine gelişim hem de neoliberal vatandaşlık bilgisi yer almaktadır.

Neoliberalizmde neoliberal bireyin topluma ve toplum içinde işleyen piyasaya katılabilmesi için gerekli olan siyasal vatandaşlık bilincine sahip olmasının, bireyin her türlü piyasa girişiminin onun siyasal kültürüyle yakın ilişkisi olduğunun, bireyin her türlü teşebbüsünde özgürlük alanlarına dair haklarını bilmesinin önemi üzerinde durulur.

Rawls bu durumu bireyin yurttaşlık bilinci ile de birleştirmektedir. Toplumlarda çocukların eğitime yönelik ilgi ve ihtiyaçları siyasal ve ekonomik açıdan, vatandaş olarak gelecekteki rollerinden ve kamusal kültürü anlama ve kurumlara katılabilme, ekonomik olarak bağımsız olma, toplumun hayat boyu kendi kendine yeten üyeleri olmaları ve siyasal erdemlere sahip olmaları gibi gerekli özellikleri geliştirmeleri zorunluluğundan doğar. (Rawls 2007: 235) Dolayısıyla burada birey kendi kendine yetebilecek becerilerle donanık olmalıdır.

Neoliberal bir sistemde verilecek eğitim, çocukların her konuda kendi kendine yeten bireyler olmaları için yeteneklerini geliştirmek amacıyla çeşitli imkânlar sağlamalıdır. Aynı zamanda bu eğitim kişileri, özgürlük gibi siyasal erdemlere teşvik etmeli ki bu bireyler toplumun geri kalan kısmıyla olan ilişkilerinde toplumsal işbirliğinin koşullarına uyum sağlayabilmelidir. (Rawls 2007: 234) Bu yüzden bireyin içinde bulunduğu siyasal sistemdeki her türlü siyasal erdeme sahip olabilmesi ve özgür bir birey olması önemli görülmektedir. Bu bağlamda neoliberal bir devlette kişiye kazandırılacak erdemlerden birisi özgürlük, diğeri ise bu özgürlük bilincine bağlı oluşacak olan demokrasi olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak neoliberallerin ortaya koyduğu özgürlük ve demokrasi ideali insana ne kadar uygundur? Bu soru neoliberal düşüncenin ortaya koymaya çalıştığı özgürlük ve demokrasi için sorulması gereken en önemli sorudur. Bu çerçevede burada neoliberal düşüncenin öncelikle özgürlük ve demokrasi anlayışına, buna dayalı olarak geliştirdiği neoliberal adalet, eşitlik, çoğulculuk ve piyasa ekonomisi kavramlarına yönelik düşüncelerine değinilerek ortaya koydukları bu kavramların eleştirel bir gözle ele alınması amaçlanmıştır.

1.2.1. Özgürlük ve Demokrasi

Neoliberal felsefe klasik liberal geleneğin de etkisiyle özgürlüğü en önemli değer olarak alır. Neoliberalizmde özgürlük “uygarlığın en temel değeri”dir. (Harvey 2005: 5) Neoliberal düşüncenin kurucuları da insan onuruna uygun olan bireysel özgürlüğün önemini vurgulayarak bireyin eylemlerinin temelindeki özgürlüğü siyasal kültürün vazgeçilmez ölçütü ve şartı olarak görürler.

Neoliberalist teorinin temsilcilerinden Hayek özgürlüğü, birinin bir başkası ya da başkalarının keyfi iradesinin zorlamasına maruz kalmadığı durum olarak kabul eder. Özgürlük, insanın kendi karar ve planlarına göre hareket etmesini temsil eder. Yani burada “başkasının keyfi iradesinden bağımsızlık” vardır. (Hayek 1978: 11) Bu bağlamda Hayek’e göre özgürlük en kısa şekliyle, bir insanın başkalarının zorlaması altında kalmaksızın davranabilmesi, hareket etmesi anlamına gelmektedir. Yani özgürlük, başkalarının keyfiliğinden bağımsız olma durumudur. (Yayla 2000: 23) Burada özgürlük bireysel ve kişisel fırsatlara sahip olma durumunun temellendirilmesi için önemlidir.

Özgürlük öngörülemez ve kestirilemez fırsatlar için şarttır. Biz de özgürlüğü amaçlarımızdan çoğunu gerçekleştirebilme fırsatını bulabileceğimiz için istemekteyiz. (Hayek 1978: 29) Hayek özgürlük tanımının içerisine üç anlam eklemeye çalışmıştır. Bunlar siyasal, içsel ve iktidar anlamındaki özgürlüklerdir. Siyasal özgürlük, yönetimin seçimine ve denetlenmesine yöneliktir. İç özgürlük, irade ve akla yönelik bireysel özgürlüktür. İktidar anlamındaki özgürlük ise bireysel özgürlüklerin hukuksal karşılığıdır. (Yayla 2000: 23-24) Fakat her ne olursa olsun tüm özgürlüklerin ayrıntılarına değinmek önemlidir.

Tüm özgürlüklerin hukuksal alanda ve uygulamalarda ayrıntılarının olması gereklidir. Hukuksal alanda ve uygulama alanlarında özgürlüklerin devlet tarafından korunması, özgür ve eşit vatandaşların yeteneklerinin gelişmesi ve kullanılması için şarttır. Aynı zamanda bu özgürlükler birbirleri ile uyumlu hale getirilmelidir. Bu yüzden özgürlüklerin uygulama alanlarını düzenleyebilmek devlet için şarttır. (Rawls 2007:327) Bunun düzenleme için ise özgürlüğün bireylere sağladığı faydaya bakılmalıdır.

Özgürlük bir doğa durumu değil bir uygarlık esası olsa da bir tek tasarımda ortaya çıkmadı. İnsanlar özgürlüğün sağlayacağı faydaları keşfettikten sonra, özgürlüğün saltanatı genişlemeye ve özgür bir toplumun nasıl çalışacağını sorgulamaya başladılar. (Hayek 1978: 54) Özgürlüğün teorik olarak onaylanması onun pratiğe yönelmesi anlamına gelmekteydi. Nasıl özgürlük bir bilince ve tekâmüle bağlıysa özgürlüğün pratik uygulanabilirliği de bir sürece tabi olmalıdır. Ayrıca özgürlük herkes için herkesin menfaatine bir durumdur.

Harvey'e göre de neoliberal devlet, bünyesinde barındırdığı özgürlükler sayesinde mülk sahibi kişilerin, özel işletmelerin, çokuluslu şirketlerin ve finansal sermayenin menfaatlerini ön plana çıkartmaktadır. (Harvey 2005: 5) Neoliberal devlet bu sayede, bireysel özgürlükleri garanti altına almakta, her türlü kurumsal düzenlemeyi bu özgürlüklerin temellendirilmesi ve kullanılabilmesi üzerine yapmaktadır. Neoliberalizmin ürettiği bu özgürlük anlayışının kökeninde hem Locke'nin hem de Mill'in etkilerini görmekteyiz. Ancak burada kısaca belirtilen Locke ve Mill'in özgürlük anlayışında bireyin özgürlüğü en temele alınmıştır. Fakat Rawls ve Hayek özgürlüğü öncelikli olarak, piyasa düzenindeki serbestlik olarak ele almaktadır.

Böylece Hayek'in ekonomik yapılanmasının aslında bireysel özgürlük fikrinde yerleşik olduğu görülmektedir. Hayek'in bireysel özgürlük kavramı hukukun üstünlüğüne dayanmaktadır. Hayek hukukun üstünlüğünün "hükümetin bilinen bir kuralın uygulanması dışında asla bir bireyi zorlamaması gerektiği anlamına geldiğini" bunun "yasama organının yetkileri de dahil olmak üzere tüm hükümetin yetkileri üzerinde bir sınırlama oluşturduğunu" ve ayrıca bu durumun vatandaşlara, hayatlarını devlet tarafından zorlanmadan planlayabilecekleri "güvence altına alınmış özel bir alan" sağlaması gerektiğini düşünür. (Notturmo 2006: 435) Bu yüzden Hayek, bireysel özgürlüğün ekonomik sonuçlarından dolayı değerli görülmesinden yanadır. Çünkü bu ekonomik sonuçlar insan için önemlidir. Devlet de ekonomik düzenin devamlılığı için bireysel özgürlükleri korumalıdır.

Friedman'a göre de neoliberalist bir devletin en önemli işlevinin, bireysel özgürlükleri korumak, adalet ve düzenin sürekliliğini sağlamak, özel anlaşmalara bu unsurları uygulatmak ve bu sayede rekabetçi piyasaları güçlendirmek olduğu görülmektedir. (Friedman 1988: 15) Böylece bireysel özgürlüğün korunması sayesinde

devletin gücü sınırlanır ve özgürlükler yaygınlaştırılabilir. (Friedman 1988: 17) Bu yüzden liberal devletler öncelikli olarak bireyin özgürlüğünü temel alır.

Liberal bir devlet için bireysel ve temel özgürlükler birincil değerlerdir. Temel özgürlükler ifade özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, söylem ve siyasal özgürlükler şeklinde sıralanabilir. Bunlar yeteneğin gelişimi, bilinçli olarak kullanımı için gerekli olan şartlardır. Bu özgürlüklere ek olarak, seyahat özgürlüğü ve özgür meslek seçimi, sorumluluk bilincinde olan makamlara dair güç ve yetkiler, her hedefe uygun araçlar olarak anlaşılan gelirler ve varlıklar, bireyin kişisel saygısının toplumsal temelleri olarak kabul edilmelidir. Bireysel özgürlüğü temsil eden bu temel öğeler, kurumların ve vatandaşların bireysel olarak kendileri hakkında değer duygusuna sahip olmaları, yeteneklerini geliştirip kullanmaları, hedeflerini özgüvenle ileri götürebilmelerinden dolayı gereklidir. Bireysel özgürlüklerin içerisinde özellikle vicdan özgürlüğü, eşit siyasal özgürlükler, ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü ve siyasal özgürlükler için temel bir değer olarak kabul edilmektedir. (Rawls 2007:337) Görüldüğü gibi burada Rawls, özgürlük kavramının kapsamına nelerin girdiğine ayrıntılı olarak değinmektedir. Her ne kadar Locke birtakım özgürlükleri sıralasa da Rawls kendi çağında ortaya çıkan yeni özgürlük alanlarını da dahil etmektedir. Rawls'a göre bu temel özgürlük alanları da artık bu çağda vazgeçilmezdir. Aynı zamanda Rawls Locke göre özgürlük alanlarını daha da çok genişletmiş ve neoliberal düşüncenin özgürlüğe bakış biçimini derinden etkilemiştir.

Weber Rawls'ın özgürlüklerle ilgili önerilerini yorumlarken, Rawls'ın çalışmaları boyunca özgürlüğün önemli ve vazgeçilmez bir değer olarak üzerinde durduğunu öne sürer. Yani Rawls için özgürlük önemli bir değerdir. Rasyonel bir içeriğe sahiptir. Bu değer anlayışında ise Rawls Kant'a dönmekte ve Kant'ın özgürlüklerle ilgili söylemlerinden etkilenmektedir. (Weber 2010: 90) Johnson'a göre Rawls'ın politik felsefesi genellikle Kantçı olarak tanımlanır ve Rawls bu ilişkilendirmeden kaçınmaz. (Johnson 2005: 201). Böylece Rawls'ın odaklandığı özgürlük anlayışının temellerinde Kant'ın etkisinin olduğuna dair bir sav ortaya atılmaktadır. Daha sonraki bölümlerde adalet ile ilgili benzer bir sav daha karşımıza çıkacaktır.

Fisk ise Rawls'ın Kant ile olan bağlantısından öte Rawls'ın özgürlük anlayışının temelinde en çok Locke'nin etkisinden bahseder. Rawls'ın temel aldığı özgürlük

anlayışı Locke'nin özgürlük anlayışıyla uyuşmaktadır. Bu özgürlük anlayışı ise Rawls tarafından piyasa ekonomisinin ve liberal demokratik kurumların yapıcı bir eleştirisine ve dolayısıyla reformuna hazırlanmak için kullanılır. Yani bu özgürlük insanların ekonomik hayattaki çıkarlarına odaklanmaktadır. (Fisk 1989: 58) Dolayısıyla Fisk'e göre Rawls'ın özgürlük anlayışının temelinde Locke'den bahsetmemek bir eksiklik ve onun özgürlük anlayışını tek kaynağa dayandırmak, liberal kaynaklardan bahsetmeden siyasal bir içerik oluşturmaktır. Bu da neoliberal düşüncenin üzerinde durduğu temel özgürlüklerin eksik anlaşılması anlamına gelmektedir. Bu çerçevede neoliberal sistemde temel özgürlüklerin olması gereklidir.

Özgürlük sadece teorik bir kavram olarak ele alınmaz, bireylerin eylemlerine dair düzenlemede de gerekli görülür. Bu özgürlük bireyin egemenliğinin ve varlığının devamının garantisidir. Bu durumda her vatandaşın tüm temel özgürlükleri güvence altına alınmalıdır.

Liberal ideolojide temel özgürlükler devredilmez. Temel özgürlükler hiçbir vatandaşın elinden alınamaz. Temel özgürlüklerin korunması; demokratik bir devlette bireylerin, egemenliğin bir parçası olduğunu ifade eder. Anayasa yani hukuk kuralları, bu egemenliğin, her vatandaşın temel özgürlüklerinin bütünlüğünü güvence altına almasını gerekli görür. Bu gereklilik temel özgürlüklerin uygulanmasını öngören adil, demokratik bir siyasal sistem ortaya koyar. (Rawls 2007: 391) Demokratik bir siyasal düzenin yaşanabilmesi için bireylerin özgürlüklerinin güvence altına alınması önemlidir. Aynı zamanda demokrasi konusunda klasik liberallerin ve neoliberallerin siyasal açıdan ortaya koydukları bakış açısı birbirinden farklıdır. Klasik liberalizmde demokrasinin işlevi uygulanabilirliğindedir. Burada devletin iyi niyeti ve uygulama amacı öne çıkar. Neoliberalizm çağında ise demokrasi, yükselen bir değer, sürekli vurgu yapılan faydalı bir kavram, hedeflenir bir yapıya bürünmüştür. Özgürlüğün piyasa sisteminde işleyiş kazanabilmesi için temel şart olur. Özgürlük önemli ancak özgürlüğün pratik alanda yer bulması için demokrasi ön koşul haline gelir. Yani demokrasi, homo-economocusun istediği şekilde ve istediği ortamda anlam kazanmaya başlamaktadır.

Her vatandaşın adil, eşit ve demokratik bir siyasal düzenin içinde yaşayabilmesi için temel özgürlükler şarttır. Özellikle demokrasi vatandaşlar arasında içinde doğdukları ve yaşamlarını sürdürdükleri toplumun temel yapısı içerisinde siyasal bir

ilişki biçimi olarak ortaya çıkacaktır. Demokrasi aynı zamanda vatandaşların oy kullanma ya da başka yollarla birbirleri üzerinde kullandıkları yaptırımcı siyasal güç konusunda eşit paya sahip olduğuna işaret eder. (Rawls 2007: 252) Demokrasi geleneği ve liberal devlet geleneği, devlet faaliyeti olarak seçme ve oy kullanma hakkı ve bu siyasal demokrasinin verdiği hukuksal eşitlik konusunda çoğu zaman uzlaşmaktadırlar. Liberal demokraside alınan kararlar özgürlüğe dair temel ilkeler üzerinden ele alınıp uygulanmalıdır. Bu ortak kabuller ve yaşayış tarzı özgür bir toplumun vazgeçilmez koşuludur. Demokrasi, sınırsız bir hükümet anlayışını temsil etmez. Demokratik bir hükümet, bireysel özgürlüklere karşı hassas olmalıdır. Çünkü o her zaman bireysel özgürlüğün işleyesine muhtaçtır. Bireysel özgürlükler ve demokrasi bir devletin varlığının önemli teminatlarından. Demokraside bireysel özgürlükler tanımlanmaktadır. Bu bağlamda bir devletin içindeki demokrasi, amaç değil araç olarak görülmelidir. Demokrasi bireysel özgürlüklerin teminatıdır. Demokrasi insanlığın sahip olduğu yegâne barışçıl değişim şeklidir. (Hayek 1978: 106) Dolayısıyla her bireyin bu değişim şekline ve bilince sahip olması gerekir. Bu çerçevede bireyler için demokrasi bilincine yönelik eğitim gereklidir.

Demokrasi, bir devletin içindeki kişileri eğitebilmekteki en etkin yöntem olarak kabul edilir. Bireylerin herhangi bir konuda kanaatinin oluşabilmesi için demokrasi eğitimi önemli görülür. Fikir oluşturmada toplum içinde yaşayan bireyler, çoğunluk aktif olarak görev almalıdır. (Hayek 1978: 107) Demokrasi dinamik bir yaşam biçiminin en önemli ölçütlerinden biridir. Demokrasinin en önemli öğelerinden biri özgürlük olarak gösterilir ve bu özgürlük uzun vadede bireyler için yaratıcılığı ve üretkenliği desteklemek için gereklidir. Böylece demokrasi sayesinde çoğulcu bir bakış açısı da kabul görmüş olacaktır.

Neoliberalizmde demokratikleşme amaçlarının öncelikle özgür bireyler yaratmak için gerçekleştirilmesinin hedeflendiği ileri sürülür. Bu durumda ekonomik etkinlik ve demokratikleşme amaçlarını organik bir biçimde ilişkilendiren neoliberal yaklaşıma göre devletin ekonomiye müdahalelisinin sınırlandırılması, bir yandan bürokrasinin hâkimiyetine son verirken bir yandan da sivil toplumun güçlendirilmesini ve demokratikleşmeyi sağlayacaktır. Buna göre bu demokratikleşme süreci katılımıcılığı arttıracak, varsayılan yerleşmeyi ve çoğulculuğu neoliberal demokrasi anlayışının gelişmesi için önemli görecektir. Bu yaklaşıma göre yönetim gerek merkezi düzeyde

gerekse yerel düzeyde çoğulculuğu geliştirecek bir adım olacaktır. Yönetimsel bir katılımcılık mekanizması olarak katılımcı demokrasi doğrultusunda demokrasiyi önemli bir adım sayan neoliberal anlayış, böylece kararların devletten topluma dayatıldığı tek yönlü bir yönetim anlayışından, devlet, toplum ve özel sektörün katılımıyla oluşturulan çoğulcu ve katılımcı bir demokratik yönetim biçimine geçilmesinin öneminden bahseder. (Ataay ve Acar 2009: 5-6) Ancak burada demokratik işleyiş üzerinde özel sektörün ve piyasanın yönlendiriciliğinin arttığı görülmektedir.

Apple, neoliberalizmin uygulamaya konulduğu yerlerde en çok demokrasiden taviz verildiğini düşünmektedir. Apple, neoliberal düşüncenin yayılmaya başlamasıyla beraber yaşadığımız bu yüzyılda demokrasinin anlamının kökten değiştiğini vurgular. Dolayısıyla siyasi ve kurumsal yaşamın eşit, etkin, yaygın ve tam olarak bilgilendirilmiş katılımıla şekillendiği bir düzenlemeye değinmek yerine, demokrasi giderek artan bir serbest piyasa ekonomisi bağlamında bireycilik olarak tanımlanmaktadır. (Apple 2011: 21) Apple, bu çağda demokrasinin birçok kurumda Rawls ve Hayek'in teorik olarak temellendirdiği gibi işlemediğini, çoğu zaman bireyciliği ve girişimciliği öne çıkartan bir bağlama doğru değiştiğini savunmaktadır. Bu durumda neoliberal devletlerde, adalet için ortaya konmuş ve eşit hukuksal hakları önemseyen düzenin önemini savunmak zorunlu görünmektedir. Dolayısıyla özgürlük ve demokrasi sorununu çözebilmek için adil ve eşit bir toplumsal yapı gereklidir.

1.2.2. Adalet ve Eşitlik

Klasik liberalist felsefede, adalet ile ilgili ilkelerin nasıl düzenleneceği tam olarak bilinmemektedir. Ancak neoliberal düşüncede Rawls ve Hayek gibi düşünürler özgürlük ve demokrasi ile ilgili kavramları ele alırken özgürlüğün gerçekleştirilebilirlik koşullarını ortaya koymak gibi bir çabanın içerisinde. Onların felsefelerinde özellikle toplumsal adalet ve hukuksal eşitlik kavramları öne çıkartılmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede öncelikle neoliberal düşüncenin ve ortaya çıkan devlet anlayışının içinde bu kavramların ele alınma biçimine değinilecektir.

Hayek'e göre adalet kurallara göre hareket etme ve davranmayı içeriyorsa burada devletin adalet ilkesine göre temellendirdiği hukuk kurallarından bahsetmek zorunlu hale gelmektedir. Dolayısıyla "adil bir devlet düzeninde bireyin eyleminin hukuksal olarak karşılığının ne olduğunun bilinmesi" önemlidir. (Hayek 1995: 66)

Rawls'a göre adalet bir devletteki temel kurumlarda özgürlük ve eşitlik değerleri üzerine, bireylerle ilgili ilişkilerde nasıl bir uygulama alanı oluşturulacağı konusunda geçerli olan bir ilke önermek için ele alınmaktadır. (Rawls 2007: 51) Hayek'e göre ise adalet; başka kişi veya kişilere muamele edilirken, başkasının iyiliğini tetikleyen bilinçli eylemlerde bulunurken, belli tarzda davranış kurallarına uyulmasını gerekli kılmalıdır. (Hayek 1995: 104) Burada hem Hayek felsefesinde hem de Rawls felsefesinde adalet ile ilgili öne çıkan şey bireysel ilişkilerde olması gereken karşılıklı iyiden söz etmeleridir. Burada sözü edilen iyiyi temsil eden adalet ise tüm toplumdaki bireyleri kapsaması yani bir nevi demokrasiyi barındırması gerekir.

Bu bağlamda siyasal adalet düşüncesinin özelliklerinden biri, bu adaletin özünün demokratik toplumun kamu ile ilgili olan siyaset kültüründe mevcut belli temel düşünceler ışığında ortaya konulabilmesidir. Siyasal adalet aslında toplumsal alanın kültürüdür. Aynı zamanda birçok birliği içinde barındıran günlük yaşamın da kültürüdür. Üniversiteler, eğitim kurumları, bilimsel dernekler, kulüpler bu kültürün temel birimleridir. (Rawls 2007: 59) Solomon'a göre Rawls'ın adalet anlayışı tüm toplumsal kurumların bir erdemi olarak ele alınır. Aynı zamanda Rawls'ın ifade ettiği bu adalet soylu bir duygusal temele dayanmakta ve bir soyutlama meselesini karşımıza çıkartmaktadır. (Solomon 2004: 25)

Öztürk'e göre Rawls'ın bu derin ve karmaşık adalet anlayışının temelinde Kant felsefesinin etkisi açıkça görülmektedir. Rawls, adalet tanımını ortaya koymaya çalışırken Kant felsefesinin hipotetik bir toplum sözleşmesi düşüncesinden etkilenir. Rawls aynı zamanda aklını kullanan özgür insanın dünyasında adaleti aramaktadır. O, rasyonel seçimler yoluyla adaletin ve birlikte yaşayışının sözleşmesini yapan insanların Kant'ın kategorik zorunluluğu andıran etiği içeren bir algısallıkla hareket ettiği düşüncesindedir. (Öztürk 2007: 60) Dolayısıyla burada herkesin aynı adalet ilkelerini kabul etmesi ve bu ilkeye göre davranabilmesi aklın gereğidir ve toplum için önemlidir. Bu durumda Rawls herkesin ortak bir adalet ilkesine göre hareket ettiği bir toplumu, iyi düzenlenmiş bir toplum olarak kabul etmektedir.

Rawls, bir toplumun kültürel ve kurumsal olarak iyi düzenlenmiş olduğunu göstermek için herkesin aynı adalet ilkelerini kabul etmesi, toplumun temel yapısının bu ilkelere uygun olmasını önemli görür. Böyle bir durumda o toplumun vatandaşları, etkin bir adalet hissine sahip olarak işleyen kurumlara uygun eylemlerde bulunurlar. (Rawls

2007: 70) Bu durumda bireyler herkesin ortak bir adalet ilkesine dayalı hareket ettiği kanaatindedir. Bu yüzden her birey kendiliğinden oluşan ortak davranış kurallarına uyum sağlamış olur. Böylece adalet ilkesine dayalı düzenlenmiş bireysel ve toplumsal davranışlar önem kazanır. Aynı zamanda bu adalet bir toplumun siyasal kültürü haline gelir. Gelişen bu kültür sayesinde ise bireyler işbirliği yapabilirler.

Rawls'a göre adil ve demokratik yasaları olan bir toplumun kamu siyasal kültürü, temel fikirleri çerçevesinde, zaman içinde adil bir işbirliği sistemini temsil etmektedir. Bu siyasal kültür sayesinde toplum, bir nesilden diğerine vatandaşların özgür kişiler olduğu ve iyi düzenlenmiş bir toplumda yaşadığı, siyasi bir adalet anlayışı ile etkin bir şekilde düzenlenen bir toplumdur. (Li 2016: 3) Hal böyle olduğunda iyi düzenlenmiş bir toplumun varlığı ve devamı için siyasi bir adalet anlayışı ile etkin bir şekilde düzenlenmesi hem gereklidir hem de önemlidir. Dolayısıyla liberal bir devletteki adalet anlayışı, her türlü şartta, bireylerin ortak davranış kurallarını biçimlendirmelidir. Bu adalet bir nevi davranışlar için toplumsal istikrarı sağlayan ölçü niteliğindedir.

Rawls'ın toplumsal istikrar ve adalet anlayışı arasında kurduğu ilişkiler, etkide bulunduğu siyaset felsefesi bağlamında anlamlıdır. Her şeyden önce adaleti ölçülülük olarak değerlendirmek Platon ve Aristoteles felsefesinde bulunan klasik erdem anlayışının kavramsal sınırlarını kabul etmek anlamına gelir. Rawls adaleti, eşitliği ve özgürlüğü toplumsal istikrar temelinde sentezleyen, birlik sağlayıcı kurucu bir ruh olarak düşünür. Rawls'a göre adalet toplumsal kurumların ilk hedefi, temel siyaset erdemi, yokluğuna ancak daha büyük bir adaletsizlikten kaçınmak için temel aldığımız kapsayıcı yasama şeklidir. Adaletin belli bir temelde toplumun yeniden inşasının aracı olarak kullanılması, ileri sürülen bu tezin ideolojik sınırlarını bize gösterir. Bu durumda Rawlsçı kurgu, düzeni korumayı kendine amaç edinmiş muhafazakâr kaygıların ürünüdür. (Öztürk 2007: 68) Böylece neoliberal bir devletin içinde gerçekleştirilebilecek eylemlerin sınırları belirlenmiş olmakta, belirsiz ve aykırı durumlar ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla eylemlerle ilgili her durum önceden belirlenmektedir.

Hayek'e göre ise devletteki adil davranış kurallarının yaptığı şey, şu ya da bu eylemin hangi şartlarda yapılabileceğini söylemektedir. Kendi yaşam alanında bu kurallara göre davranma, bireylere bırakılmalıdır. Bu kurallar belki kişilere hak vermez

ancak hakların hangi şartlar altında kazanılabileceklerini gösterir. Böylece kurallarla ilgili belirsizlikler ortadan kalkar ve çatışma engellenebilir. En azından burada ortak kurallar bütünlüğü görülmüş olur. (Hayek 1995: 64-65) Dolayısıyla burada belirlenen ortak kurallar çerçevesinde hukukun işleyişi şekillenir.

Her şeye rağmen hukukun işleyişi kişiye göre değişmemelidir. Dolayısıyla bu çıkarım bize adaletle ilgili bir tanımda sunmaktadır. Bu durumda “adalet, herkese aynı kurallara göre muamele etme ilkesi” şeklinde de tanımlanabilmektedir. Adalet, insan davranışının bir özelliği, eylemlerin yararlı bir düzeninin oluşması ve bunun devamı için belirli bir davranış türünün gerekli olmasından dolayı talep etmesini öğrendiğimiz hukuki vasıflardan biridir. Dolayısıyla adalet, insan eylemlerinin sonuçlarına da atfedilebilir. (Hayek 1995: 104) Adalet aynı zamanda kişiler arasındaki resmi veya gayri resmi ilişkilerde düzenleme yapan, herkes üzerinde aynı işleyen veya işletilmesi gereken kuralları temsil etmektedir. Dolayısıyla her birey adaletin de sağladığı eşit temel haklar bağlamında düzenin içinde yer alabilmelidir. Neoliberal siyasal düzen, her bireye eşit siyasal haklar vermelidir. Bu durumda sözü edilen adalet anlayışının içinde eşitlik ilkesinin de barındığı görülmektedir.

Her bireyin eşit temel haklar ve özgürlükler düzeninin içinde olması, neoliberal bir devlette eşitlik ilkesini hayata geçirmede önemlidir. Liberalizmde ve neoliberalizmde, eşit siyasal özgürlükler sadece verilen özgürlüklerin değerine eşittir. Birey toplumsal ve ekonomik olmak üzere her vatandaşa sağlanması gereken adil bir fırsat eşitliği sayesinde açık olan konumlara ve makamlara gelebilir. (Rawls 2007: 51) Böylece neoliberal bir devlette her vatandaş eşit fırsatlara sahip olabilmelidir. Ancak serbest piyasanın içinde imkânlar ne kadar eşit olabilir? Adalet hem hukuksal alanda hem de toplumsal alanda aynı şekilde işleyebilir mi?

Adalet kavramının hukuksal ve toplumsal alanda gerekli olması iki koşula bağlanabilir: Bunlardan ilki adaletin gerçek doğa kanunlarına dayanmasıdır. Diğeri ise doğa kanunlarına dayanmanın getirdiği istikrarın, doğru nedenlere dayanan istikrarın ve koşullarının sağlanma amacının olmasıdır. (Rawls 2003: 13) Bu istikrar sayesinde birey bir devletin içinde kime, neden güveneceğine dair bir fikre de sahip olur.

Bir devlette adalet üzerine inşa edilen kuralların işlevlerinden biri, kişiye nereye güveneceğini, kendi amaçları için hangi maddi şey ve hizmetlerden yararlanabileceği ve

ne kadar serbestçe hareket edebileceğinin sınırlarını göstermektedir. (Hayek 1995: 64) Bu kurallar bir devlette olması gereken ve her bireyin uyması gereken adil davranış kurallarını da işaret etmektedir. Bu adil kuralların ortaya çıkması sonucu birey, neoliberal bir devlet yapılanmasının içinde kendine özgürce uygun fırsatlar da bulabilir.

Siyasal tarzdaki adaletin sağlanma koşullarından biri, demokratik rejimlerde olan temel hak ve özgürlükler ile bu temel haklara uygun fırsatların sağlanmasıdır. Bu hak ve özgürlük fırsatlarında faydanın gözetilmesi, vatandaşlara ellerinde olan özgürlükleri ve imkânları bilinçli olarak kullanma koşullarını verir. (Rawls 2007: 52) Bireylere sahip oldukları hak ve özgürlükler bağlamında sağlanan fırsatların demokratik bir toplumun önemli bir özelliği olduğu ortadadır. Bu tarzdaki adalet sistemi; neoliberal bir devlette toplumsal kültürün, bireylerin yaşam biçimlerinin, diğer bireylerle ve kurumlarla olan ilişkilerinin düzenlenme aracı olarak gösterilmektedir. Yani toplumun adalet anlayışı tarafından düzenlenmiş olma durumudur.

Toplumun hukuksal alanda belirgin bir adalet anlayışı tarafından düzenlenmiş olması önemli görülmelidir. Bu toplum, herkesin aynı adalet ilkelerini kabul ettiği ve herkesin bu ilkeleri kabul edip kamusal olarak bunları onayladığını bilen toplumdur. Bu toplumun temel yapısının, kamusal olarak bu ilkeleri karşıladığı bilinmektedir. Aynı zamanda bu toplum vatandaşın adalet ilkelerini anlamaya, uygulamaya ve çoğu durumda bu ilkelere uygun olarak hareket etmelerine yetecek etkin adalet duygusuna sahiptir. (Rawls 2007: 236) Weber'e göre Rawls burada, insanların ortak akıl yürütebileceklerine dair bir bakış açısına sahiptir. Bu yüzden de insanlar adalet ilkesi için ortak bir standart geliştirebilir. (Weber 2010: 22) Ancak Solomon'a göre Rawls'ın bu tavrı adaleti pratik akılla ilgili bir mesele olarak göstermeye çalışmasından kaynaklı bir durumdur. (Solomon 2004: 315) Böylece bu toplum, kamusal alanda ortak ilkeler doğrultusunda eylemlerini düzenleyen ve karşılıklı ilişkilerde uyulması gereken sözleşmenin herkes için aynı şekilde geçerli olduğunun farkında olacaktır. Dolayısıyla bu sözleşme adil bir sözleşme olarak kabul görmektedir. Bu durumda bu sözleşmede yasalar, herkes için eşit işlemektedir. Aynı zamanda bu sözleşme mülkiyet, ekonomik ilişkiler ve haklar üzerinde toplumsal birliği amaç edinir. Dolayısıyla bu tür sözleşmelerde herkese eşit hakların verilmesi, sözleşmenin karşılıklı bağlayıcılığı için önemlidir.

Neoliberal bir devlet yapılanmasının içinde herkese eşit haklar verilse bile bu uygulanabilir mi? Farklı ekonomik ve sosyal koşullara sahip olan bireylerin sahip olduğu bu eşitlik yeterli mi? Bu durumda adalet daha çok teorik bir içeriğe sıkışıp kalmaz mı? Burada bireyin sahip olduğu haklar onun sahip olduğu özgürlüklerle uyumlu mudur? Her birey neoliberal bir devlette aynı özgürlüğe sahip midir? Burada sözü edilen adalet ve eşitlik kavramlarına yöneltilen birçok soru Hayek ve Rawls'ın açıklamalarına rağmen pek fazla yanıt bulamamış gibi görülmektedir. Dolayısıyla bu koşullarda bireyin seçme olanağının tam anlamıyla uygulanamayacağına yönelik bir özgürlük problemi de karşımıza çıkmaktadır.

Neoliberal bir devlette adaletin önemli öğelerinden birisi, bireyin sahip olduğu özgürlüklerin diğer bireylerle uyumlu olması, bu özgürlüğün bireylere yeterli ve eşit şekilde verilmiş olması, aynı zamanda bireyin temel haklarına uygun şekilde işlemesidir. Adaletin diğer öğesi ise, toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin giderilme biçimidir. Burada her vatandaşa adil bir şekilde fırsat eşitliği sağlanmalı, toplumun en az avantaja sahip olan üyelerinin en çok faydasına olacak şekilde olanaklar biçimlendirilmelidir. (Rawls 2007: 320-321) Hayek özgürlük alanlarını demokrasiye dayanan siyasal yapıya göre sıralamıştır. Rawls ise temel hak ve özgürlükleri adalet ilkesine göre sıralar. Neoliberaller demokrasinin işleyebilmesi için özgürlük ve özgürlük alanlarını temel koşul olarak ele alırlar. Buna ek olarak da adaletin işlevi içinde hukuksal düzende verilmiş eşitliği temel koşul olarak kabul ederler. Klasik liberalizmde kavramlar bu tarzda bir ilişki içinde ele alınmaz. Bu klasik liberalizmde olmayan ancak neoliberalizmde görülen bir durumdur.

Rawls'a göre adaletin önemli ilkesi olan eşit haklar ve temel özgürlükler ifade, vicdan, örgütlenme, kişiliğe, insan onuruna ilişkin özgürlükler ve hukuk devleti olmaktan kaynaklı olan hak ve özgürlükler şeklinde de özetlenmektedir. (Rawls 2007: 321) Burada adalet ilkesiyle ilgili Weber'in Rawls yorumuna bakmanın önemli olduğu görülür. Çünkü Weber'e göre Rawls'ın, "adalet ilkeleri" vardır. Aynı zamanda bu ilkeler Kant'ın kategorik zorunluluklarına benzemektedir. Çünkü kategorik bir zorunlulukla Kant, doğası gereği bir kişiye özgür ve eşit rasyonel varlık olarak uygulanan bir davranış ilkesini anlar. Rawls da bunu inkâr etmez ve hem adalet hem de etikle ilgili birçok önerisinde de bunu tekrarlar. (Weber 2010: 25) Dolayısıyla her rasyonel birey, doğası gereği, adaletin varlığından hareketle özgür ve eşit yaşamak

isteyecektir. Ancak bunların neoliberal bir düzen içinde yaşanabilmesi, neoliberal düşüncenin kendi doğasından kaynaklı olarak zor gibi görülmektedir. Çünkü neoliberal bir toplumda adaletin ilkelerinin hayata geçirilebilmesi için siyasal olan her türlü alanda hakkaniyetli olunması önemlidir. Kişilere bu hakkaniyetin sağlanabilmesi için ise her türlü hukuksal alanda eşitliğin ve özellikle özgürlüklerle beraber fırsat eşitliğinin sağlanması zorunlu hale gelmektedir. Ancak bu fırsatların kime, ne kadar sağlanacağına dair belirsizlikler görülmektedir. Fakat Rawls'a göre bu sorun biraz da olsa eğitimle çözülebilir.

Neoliberal bir toplumda eşitliğin oluşabilmesi için siyasal olan her süreçte adil olunması gerekir. Adalete uygun, fırsat eşitliğinin olduğu siyasal bir sürecin işleyebilmesi liberal sistem için gereklidir. Her vatandaşa, sınıfı ya da kökeni ne olursa olsun, yetenek ve çalışma azmine sahip olduğu ölçüde, toplumda herhangi bir mevkiye gelmesi için şans verilmelidir. Böyle hakkaniyetli bir fırsat eşitliğinin oluşmasını sağlayan politikalar, herkese eşit eğitim sağlayarak haksız ayrımcılığı ortadan kaldırmayı da amaçlamaktadır. (Rawls 2003: 25) Rawls liberal bir devlette her bireyin, diğerlerinin özgürlükleriyle uyuşan eşit özgürlükler bağlamında, eşit hakkının olmasını, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin düzenlenerek devletin fırsat eşitliği temelinde kötü durumda olanların yanında olmasını önemli görür. Aynı zamanda devletin eğitim, sağlık gibi alanlarda fırsat eşitliğini sağlamasının ve toplumdaki mevkilerin herkese açık olmasının gerekliliğini vurgular. Ekonomik eşitsizlikler toplumdaki fırsat eşitliğini bozmamalıdır. (Rawls 2003: 51-52) Ancak Hayek, Rawls'dan farklı olarak eşitlik sorununun başka bir yönüne dikkat çekmektedir.

Hayek özgürlüğü temel alan bir devlette, özgürlüğün eşitsizlikleri çoğaltabileceğine dikkat çeker. Özgürlükler eşitsizlik üretebilir. Bu durum bireysel özgürlük alanlarında, bazı hayat tarzlarının diğerlerinden daha fazla başarılı olmasından kaynaklıdır. Aynı zamanda özgürlüğün kabulünde bu eşitsizlik durumu saklı tutulmamaktadır. Bu yüzden devlet hukuksal alanda eşitlik ilkesini belli başlı kurumlarla, yasa önünde eşitlik sınırlamasıyla, toplumsal hayata yansıtmaya çalışmaktadır. Yasa önündeki eşitlik talebinin özü, insanların farklı oldukları gerçeğine rağmen hukuksal olarak aynı şekilde muamele edilmesi gerekliliğinden doğmaktadır. (Hayek 1978: 85-86) Friedman da Hayek'in düşüncelerini destekleyici şekilde, öncelikle liberal felsefenin özünde bireyin değerliliğini vurgular. Birey yeteneklerini ve

fırsatlarını kendi anlayışına göre, başka bireylerinde aynı şeyleri yapabilme özgürlüğüne karışmama koşuluyla, en iyi şekilde değerlendirmesinde de özgür olmalıdır. Bu durum bir anlamda bu gelenekte insanların eşitliğine inanmak demektir. Her insanın özgürlük hakkı eşittir. Bu temel bir haktır çünkü insanlar farklıdır, farklı tercihler yaparak farklı eylemlerde bulunabilirler. Liberal gelenek bu bağlamda bir yanda hak eşitliğiyle fırsat eşitliğini, öte yanda ekonomik eşitliği birbirinden ayırmaktadır. Çünkü insanlar hem hukuksal alanda hem de ekonomik alanda eşit olmazlar. (Friedman 1988: 314) Dolayısıyla burada kişilerin fırsatları değerlendirme yetenekleri birbirinden farklıdır. Bu bağlamda neoliberal gelenekte de öne çıkan eşitlik, hukuksal eşitlik kurallara dayalı olan eşitliktir. Yani neoliberaler eşitlik ilkesini sadece hukuksal zemine indirgerler ve toplumsal anlamda bir eşitlikten açık olarak bahsetmezler.

Neoliberalizmde özgürlük mücadelesinin en büyük amacı kurallardaki eşitliktir. Devletin uyguladığı kurallar içindeki bu eşitlik, insanların karşılıklı ilişkilerinde gönüllü olarak uydukları kuralların benzer bir eşitliği ile desteklenebilir. Eşitlik ilkesinin ahlaki ve sosyal davranış kurallarına doğru şekilde yansımaları, demokratik ruh olarak adlandırılması, özgürlüğün zorunlu ürettiği eşitsizliklerin çürütülmesine neden olur. (Hayek 1978: 85) Neoliberal bir devletin ideolojik olarak kabul ettiği özgürlük, bireyin o özgürlüğü kullanması ve girişimci olması durumuna göre belki farklı toplumsal sınıflara geçmesine yardımcı olabilir. Neoliberal bir devlette yasalar ve hukuk kuralları bizim güvenebileceğimiz, hukuksal olan tek eşitlik ilkesini temel alır. Bu eşitlik toplumsal eşitliğin güvencesi değil, hukuksal eşitliğin güvencesi olarak kabul edilir. Özgürlük sadece hukuksal olan ve özellikle devletin kurumlarında her bireye aynı şekilde davranılmasını gerekli kılan eşitlik ile bağdaşmaktadır. Ancak burada özgürlüğün başka bir eşitlik türü ile ilişkisinin olmadığı ortadadır.

Eğer devlet belirlenmiş, sınırları çizilmiş bir ekonomik düzende olsaydı herkese maddi imkânlar sağlanabilirdi. Ancak bu günümüz dünyasında olanaksızdır. Çünkü bireyler ekonomik hayatın içinde farklı performanslar gösterirler. Dolayısıyla hukuksal anlamda eşit olan insanların ekonomik alanda eşit olması imkânsızdır. Gerçek bir piyasa düzeninde ekonomik alandaki eşitlik imkânsızdır ve bu böyle kalacaktır. (Hayek 1995: 116) Piyasa düzeninde insanlar hukuksal olarak eşitliğe sahip olabilirler. Ancak piyasanın doğası ve bireylerin doğası, bireylerin ekonomik anlamda eşitliğini olanaksız kılmaktadır. (Hayek 1995: 117) Neoliberal bir toplumda her bireyin hem hukuksal hem

de ekonomik anlamda eşitliği tamamen ortadan kaldırılır. Çünkü neoliberalizm piyasayı temel alır. Birey piyasanın içinde özgürdür ancak kendi bireysel başarısı çerçevesinde ekonomik etkinliğe ve güce sahiptir. Piyasa içindeki bireylerin yetenekleri, tercihleri birbirinden farklı olduğu için piyasada, ekonomik anlamda eşitlikten söz etmek olanaksız hale gelmektedir. Böylece devlet sadece hukuk kurallarını uygulamakla görevlidir. Bu da sınırlıdır. Bunun dışında neoliberal devlet bireylere eşitlik ve adaletle ilgili hiçbir vaatte bulunamaz.

Kopnina, neoliberalizmin her türlü hizmeti piyasaya bırakma düşüncesini eleştirir, ona göre neoliberalizm sosyal adalet ve ekonomik eşitliği, ekonomik büyüme ile yakından ilişkili iki özellik olarak görmektedir. Bu durum ise insani koşullarla ilgili çevre, teknoloji, adalet ve eşitlik gibi birçok sorunu beraberinde getirmektedir. (Kopnina 2015: 121)

Neoliberalizm maddi ve ekonomik bir olgu olarak özel sektörün piyasa disiplinleri içinde, asgari düzenlemeyle çalışmasına izin veren bir dizi pazar, ticaret ve tüketici özgürlüğünü öne çıkarır. Burada eşitsizlikler kaçınılmazdır, zorunludur ama istem dışıdır. Dolayısıyla neoliberal düşünceye dayalı ekonomik sistemi temel almış bir devlette hukuksal anlamda eşitlik ne kadar korunmaya çalışılırsa çalışılın neoliberal ilkelerin doğasından kaynaklı olarak eşitsizlik kaçınılmazdır. Bu durumdaki toplumsal, siyasal ve ekonomik düzenlemelerde kişilerin eşit şekilde muamele görmesi de olanaksız hale gelmektedir. Apple, Giroux, Torres, Hill ve Brown gibi çağımızdaki birçok düşünür neoliberalizmin demokrasi anlayışındaki aksaklıkları, eşitlik ve adalet ilkelerinde de özellikle bu ilkelerin uygulama ortamlarında da görür ve burada insanın varoluşuna aykırı olan demokratik ve eşit olmayan, adaletten uzak olguların ortaya çıktığını vurgulamaktadırlar.

1.2.3. Çoğulculuk

Neoliberalizmin özgürlüğü ve demokrasiyi toplumsal birlikteliğin temel ögesi olarak kabul etmesi sonucu her türlü farklılığı hukuksal bir zeminde yaşatabilme çabası içinde olmuştur. Bu durum neoliberalizmin çoğulculuk ilkesini kabul ettiğini işaret etmektedir. Ancak böyle bir ortamda gerçekten çoğulcu olunabilir mi? Yoksa neoliberaler çoğulculuğu şimdiye kadar ele aldığımız anlamının dışına mı çıkartmışlardır? Buradaki çoğulculuk “ne olursan gel” koşulunu içerir mi?

İster dine dayalı olsun ister seküler birbirine karşıt kapsamlı öğretilerinin çokluğu, liberal demokrasilerdeki özgür kurumların kültürünün sonucudur. Farklı ve uzlaşması olanaksız öğretilerin çokluğu, liberal demokrasilerdeki özgür kurumların bütün doktrinlere eşit özgürlük tanınması fikrini ön plana çıkartır. Çoğulculuk, eşit özgürlük tanınmasının en büyük güvencesidir. Çoğulcu liberal demokratik bir toplumda vatandaşlar birbirleri ile anlaşmak zorunda değildir. Ancak böyle bir toplumda siyasal sorunları ele alırken, doğruluk ve adalet hususunda uygun siyasal kavramlar düzenine ve bireyi sadece birey olarak ele alıp kabul eden siyasal çoğulculuk düşüncesine başvururlar. (Rawls 2003: 137) Rawls en baştan itibaren çoğulculuğu siyasal bir içeriğe dayalı olarak ele almaktadır. Bu siyasal çoğulculuk ise demokratik bir toplumun siyasi kültürüne yansımalıdır.

Demokratik bir toplumun siyasal kültürüne etki eden dinsel, felsefi ve ahlaki öğretilerin çeşitliliği ve bu çeşitlilik kamusal demokratik kültürün kalıcı özelliğidir. Demokratik toplumlarda kapsamlı öğretilerin çeşitliliğinin olması ve varlığını sürdürmesi gereklidir. (Rawls 2007: 37) Dolayısıyla neoliberal gelenekte çoğulculuk demokrasi ile birlikte ele alınmaya çalışılmaktadır.

Hayek de çoğulculuğa geçişi demokrasiden hareketle ele alır. O; demokrasinin, çoğunluk görüşünün ortak eyleme karar verdiği anlaşmanın üzerine kurulu olduğunu, çoğunluğun görüşünün, genel kabul gören görüş olması gerektiği anlamına gelmediğini öne sürer. Aksine demokrasinin bütün gerekçesi, günümüzde zaman içinde küçük bir azınlık görüşünün çoğunluk görüşü olabileceği gerçeğine dayanmaktadır. Bu çoğulculuk kamuoyunun talebini daha iyi karşılayacak sonuçlar üretebiliyorsa çoğulculuk görüşünün hüküm sürmesine izin verilmelidir. (Hayek 1948: 29) Dolayısıyla neoliberal çoğulculuğa geçişte hem özgürlüğün hem de demokratik yapı ve demokrasinin en iyi şekilde kullanımı çoğulculuğun temelini oluşturur.

Demokratik anlamda iyi düzenlenmiş bir toplum ne bir cemaat ne de birliktir. Çünkü demokratik ve çoğulcu olabilen bir toplum tamdır, insan hayatının temel ihtiyaçlarına yönelik her şeye sahiptir. (Kymlicka 1992: 45) Bireyin toplumdaki varlığı önemlidir ve vazgeçilmezdir. Devlet de bu özgür bireylere farklılıklarına rağmen eşit muamele etmeye başladığında özgür ve çoğulcu düşünce gelişme gösterecektir.

Özgürlüğün devletin insanlara eşit muamelede bulunmasını gerekli görmesi, insanların çok farklı olduklarını kabul etmekle kalmaz, aynı zamanda farklılık argümanlarına dayanır. (Hayek 1978: 85) Bu çerçevede neoliberal bir devletin yasalarında çoğulculuk ve farklılıklar üzerine birçok ilke geliştirilebilir. Devlet iktidarını bireyler ve onların yaşam biçimleri üzerine baskı aracı kurma amacı gütmeyecek şekilde düzenlemelidir. Çünkü birey bu farklılıklarına dayalı olarak piyasadaki eylemlerini ortaya koyacak, becerilerini geliştirecek ve büyük toplumun varlığının devamına garantör olacaktır. Bu durumda piyasanın işlemesi ve genişlemesi için bireylerin farklılıkları önemli hale gelmektedir. Çünkü birey bu farklılıklarına dayalı olarak piyasaya katılacak, piyasanın işleyişini çeşitlendirecek, aynı zamanda da bu birey piyasaya aktif katılım sayesinde kendi varlığına dayalı olarak büyük toplumun devamını da sağlamış olacaktır. Böylece büyük toplumda, ilişkilerin çoğu bireyler arası ve onların farklı yetenekleri, becerileri ve rekabet anlayışları çerçevesinde ekonomik içeriğe sahip olacaktır.

Hayek bireylerin farklılıklarının öne çıktığı ve önemsendiği çoğulcu toplumu yani büyük toplumu, bir arada tutan en önemli şeyin piyasanın kendiliğinden oluşan düzeni olduğunu ima eder. Büyük toplumda ekonomik olmayan ilişkilerde vardır. Ancak büyük toplumda bireylerin grupların ilişkilerinin en önemli amacı ekonomiktir. Çoğulcu bir toplum bunun için önemlidir. (Hayek 1995: 154) Hayek'e göre çoğulculuğu benimsemiş bir toplum her bireye kendi imkânları doğrultusunda özgürlük alanları oluşturmuştur. Bu durumda bu tarzda işleyen çoğulcu toplumların adil olacağı vurgusu yapılır.

Rawls ve Hayek çoğulcu bir toplumun siyasal, sosyal ve ekonomik olarak adil ve istikrarlı bir yapı ortaya koyabileceğini iddia eder. Neoliberal toplumlarda önemli görülen çoğulculuk, adalet fikrinin toplumsal yaşamın önemli bir ögesi olmasını da gerekli kılar. Böylece farklı tarzda yaşayan bireyler çoğulculuğu kabul etmiş insanların arasında, hoşgörü ve barış ortamı içinde yaşamının temelini oluşturmuş olur. Rawls çağın en önemli ilkesi olarak gördüğü adalet ilkesi sayesinde, farklı siyasi ve bireysel tercihlerin ortaya çıkmasında uzlaşmacı bir tavrın oluşup uzlaşılacağına dair beklentisini vurgular. Bu yüzden farklı felsefi, dinsel ve kültürel yaşayış biçimleri uzlaşmacı bir tavırla varlığını devam ettirmelidir. Bu bağlamda özgür, demokratik ve adil olarak yapılandırılan her toplum hem siyasal hem de kültürel anlamda çoğulcu olmalıdır.

Böylece farklı felsefi, dinsel ve kültürel öğelerin içinde yaşayan insanlar devletin varlığı ve demokratik işleyişi ile ilgili bir çatışmaya düşmeyecektir. Birey hem diğer bireylerle hem de devletin kurumlarıyla çatışmayacağı için düzen devam edecek, devletin devamlılığı sağlanacaktır.

Kopnina' ya göre neoliberalizm, yüzeysel olarak çoğulculuk gibi görünen şeyleri teşvik eder, bu da bireysel yaklaşımları, çeşitliliği ve seçimleri birleştirir. Neoliberalizm kendisini bütün seçimlere açık olarak görmeye çalıştıkça değerlidir. Neoliberalizm çoğulculuğu sadece pazarların yapısı içinde teşvik eder ve bu pazarları kendi çıkarlarını korumak için yönetir. (Kopnina 2015: 121) Neoliberalizm tüm fikirlere açık ve demokratik gibi görünse de temellendirdiği kavramların işleyişi en çok (küresel) pazarlarda ön plana çıkmaktadır. (Kopnina 2015: 124) Dolayısıyla burada kabul edilen çoğulculuk tam anlamıyla siyasal veya kültürel bir çoğulculuk değildir. Burada daha çok piyasanın devamını ve gelişimini sağlayacak, pazarın çeşitlenmesine vesile olacak; farklı üretim biçimleriyle ekonomiyi çeşitlendirmeye, canlandırmaya dayalı bir çoğulculuk durumu söz konusudur.

Çoğulculuğa göre düzenlenmiş devlet ve kurumları, farklı yaşam biçimlerini benimsemiş bireyler tarafından destek görebilecektir. Bir toplumda birbirinden farklı yaşam biçimlerinin olması ve desteklenmesi, bireyler tarafından devletin varlığının da özgürce desteklenmesini sağlamaktadır. Ancak burada eleştiriye en açık olan nokta, neoliberal düşüncenin çoğulculuğu daha çok ekonomik faaliyetler için önemli görmesinden kaynaklı olan durumudur. Çoğulcu bir toplum piyasayı geliştirecek, büyütecek tarzda yapılandırılmakta ve bireylerin farklılıkları entelektüel bir farkındalık oluşturmaktan öte ekonomiye hizmet etme anlayışını öne çıkartmaktadır. Dolayısıyla burada piyasaya hizmet eden bir çoğulculuk anlayışı, çoğulculuk kavramının doğasıyla da çelişmiştir.

1.2.4. Piyasa Ekonomisi

Neoliberal devlet hukuksal yapılanmanın verdiği özgürlük, adalet, eşitlik ve demokrasi aracılığıyla bireyin eylemlerini desteklemek amacı taşır. Bu eylemlerden birisi de ekonomik alana ilişkin özgürlükleri içermektedir. Birey devletin verdiği hukuksal haklar sayesinde, sözleşmeye bağlı olarak, ekonomik teşebbüslerindeki her

türlü faaliyeti özgürce, rekabet içine girerek özel mülk edinebilme hakkına sahip olmalıdır.

Neoliberal devlet güçlü özel mülkiyet hakkından ve bunu sağlamak için hukukun üstünlüğünden yola çıkarak özgürce işleyen ve kendi iç dinamikleri doğrultusunda gelişen piyasa ekonomisinden söz eder. Bireysel mülkleri temele alarak piyasa da serbestçe alışveriş yapabilen bireylerin varlığı ve bu bireylerin sözleşmeler çerçevesinde bu alışverişi yapabilme özgürlüğüne sahip olması, neoliberal ideoloji için önemli görülür. Neoliberal devlet, rekabete verdiği desteği arttırabilmek için sürekli yeni kurumsal ve hukuksal düzenlemeler yaparak piyasalardaki örgütlenmeyi devam ettirme çabasındadır. Kişisel mülke dayalı olarak pazardaki bireysel özgürlükler güvence altına alınır ve pazarda bireyin kendi eylemlerinden sorumlu hale gelmesi sağlanır. Piyasadaki bireysel başarı kişinin kendi yeteneğine, başarısızlık ise onun girişimciliğine dair eksikliklerine dayandırılır.

Devlet piyasalarda düzenleme gibi bir göreve olabildiğince az yönelmelidir. Serbest piyasa durumunda devletin görevlerinden biri piyasada rekabet içindeki her bireye aynı alanlara dair bilgi olanakları sağlayabilmektir. Bilgideki, teknolojiadaki değişim yeni rekabet ve üretim alanları yaratabilir. Bu bağlamda neoliberal devlet yeni bilgi, teknoloji ve üretim şekillerinin gelişmesinde bireylere sağlanan imkânların olanaklarını hazırlamada etkin olabilmelidir. Neoliberal teoride açık olarak özel mülkiyetin olması, ekonomik alandaki insan refahıyla ilgili gelişmelerin önemli ölçütü olarak kabul edilir. Özel sektör her türlü devlet müdahalesine uzak olmalıdır. Devletin minimal olması bu durum için gereklidir. Her birey kendini yeteneğini ve gücünü rekabet ortamlarında ortaya koyabilmelidir.

Neoliberal teoride bireyler ve şirketler arasındaki rekabet önemlidir. Burada piyasa rekabeti hakkıyla uygulanmalıdır. Rekabete dayalı özel sektör olması verimliliği ve üretkenliği arttırmakta, kaliteyi yükseltmekte, tüketici maliyetini de azaltmaktadır. Neoliberal devlette piyasadaki özel teşebbüs ve girişim, yeniliğin ve servetin oluşması için anahtar sayılır. Kişisel mülkiyet hakları korunarak teknolojik değişimler önemsenir ve teşvik edilir. Neoliberal teori, yoksulluğu ortadan kaldırma yolunun serbest piyasa ve serbest ticaretten geçtiğini savunur. (Harvey 2005: 65-66) Neoliberal teorinin temsilcilerinden Hayek, toplumun bir arada yaşayabilmesinin koşullarından birini piyasa ekonomisine bağlar. Toplumsal alanda, bilimde, teknolojiye ilerlemenin ölçütü

de piyasanın sağladığı yararların sonucu şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak sadece ekonomik işleyişin veya paranın bir toplumu bir arada tutabilmesi olanaklı mıdır? Toplumsal değerlerin tek unsuru para ve ekonomik işleyiş mi olacaktır? Para bireyleri nereye kadar bir arada tutabilir? İnsani değerlerden yoksun bir devletin içinde bir süre sonra toplumsal yaşayış mekanikleşerek karmaşaya yol açmaz mı?

Toplumu bir arada tutan şey, küçümsenen para ağıdır ve bu ağ sayesinde bireylerin maddi ihtiyaçlarının daha iyi şekilde tatmin edilmesidir. Bu yüzden bir devlette piyasa düzeni olmalıdır. Tüm insanların birbirine bağımlılığı piyasa düzeninin sonucu şeklinde düşünülmelidir. Piyasa düzeni sayesinde bilimdeki ilerlemeler, bilgiden doğan yararlar bilimin piyasa mekanizmasına sağladığı ve onun yönlendirdiği kanallarla bize ulaşır. (Hayek 1995: 155) Bu durum koşulları eşit olmayan bireylerin yok olması, ezilmesi anlamına gelir mi? Koşulları, imkânları farklı olan bireylerin piyasa süreçlerine katılımı aynı mı olacaktır?

Neoliberalizm, piyasa süreçlerini ve piyasadaki serbest işleyişi desteklemek adına, devleti ve siyasi müdahaleleri “sınırlarken” piyasaların oto organizasyon gücünü ve gayrişahsi rasyonelliğini kucaklayan her durumu kapsamaktadır. (Connally 2016: 36) Bu yüzden neoliberal devlet toplumsal alanda piyasanın sonuçları ile ilgili herhangi bir yaptırım uygulayamaz. Devlet piyasa düzeni ile oynayamaz. Piyasanın işleyişi kendi içerisinde ve minimalist devlet buna müdahale edemez. Dolayısıyla piyasada büyük bir varoluş mücadelesi söz konusudur. Peki piyasanın bu işleyişine dahil olamayan bireyin ekonomik, sosyal koşulları ne olacaktır?

Neoliberalizmin en ayırt edici özelliği, piyasa güçlerine verdikleri destek ve devlete biçtikleri minimalist roldür. Neoliberaller, devlet müdahalesinin, kaynak dağılımını etkinleştirmede, hızlı ekonomik büyüme oranlarına ulaştıramadığını, adil gelir dağılımını sağlayamadığını ve daha istikrarlı bir ekonomik ortam sunamadığını öne sürerler. Bu durumda piyasalar mükemmel değildir. Fakat piyasalar, alternatif mekanizmalar içinde kaynak dağılımını en iyi biçimde gerçekleştirebilmektedirler. Ticaret kazançlarının şekillendirilmesinde piyasaların yaratabileceği sorunlar, hükümet müdahalelerinin yaratacağı sorunlardan görünür biçimde daha az olacaktır. (Zafir 2009: 70) Dolayısıyla neoliberalizmde minimalleşen devlet, piyasa ekonomisi için uygun ortamı oluşturmalıdır. Hal böyle iken devlet, herkesin çeşitli mal ve hizmete ulaşabilme

ihtimalini ve şansını arttırmak için hizmetler sunmalıdır. Bireyin piyasanın işleyişine dahil olmasını kolaylaştırmalıdır.

Devlet piyasayla ilgili bireysel eylemlerin bir şekilde ekonomik ilişkileri bağlamında koordine edilmesini, bireylerin bilgi ve becerilerinin kullanılmasının koşullarını sürekli aktif tutmalıdır. (Hayek 1995: 149) Ancak yine de neoliberalizmde devlet, toplumsal yaşama dair ekonomik işleyişten doğan farklılıkları azaltamaz ve bunu yapmayı denememelidir. Devlet piyasa sisteminin ayarlarını bozmamalıdır. (Connally 2016: 100) Devlet piyasa hangi koşulda olursa olsun müdahale etmekte çekimser olmalı ve minimum müdahale alanı oluşturmalıdır. Piyasadaki bireyin özgürlük alanına müdahale etmekten kaçınılmalıdır. Bu işleyişi devletin siyasal kültürü ve kurumların işleyiş biçimi olarak yerleştirmeye çalışmalıdır. Yani bu durum, devletin kurumsal yapılanması içinde bir gelenek halini almalı, piyasaya özgürlük ve özgür toplum vadiyle bundan vazgeçilmemelidir.

Ekonomik düzenlemeler özgür bir toplumun ilerlemesinde ikili bir rol oynamaktadır. Bir yanda ekonomik düzenlemelerdeki özgürlük geniş anlamdaki özgürlüğün bileşkenidir. Bir anlamda ekonomik özgürlük kendi başına bir amaçtır. Diğer yandan ise siyasal özgürlüğe ulaşmada zorunlu ve gerekli bir araçtır. (Friedman 1988: 24) Bu durumda ekonomik alandaki özgürlüğün işlemesi siyasal özgürlüğün gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Ancak bu da neoliberalizmin özgürlük anlayışının ideolojik olarak yaygınlaşması sonucu gerçekleşebilir.

Neoliberal ekonominin ideolojik içeriğinin yaygınlaşmasıyla birlikte öne sürülen dışa açılma durumu, rekabet, son zamanlarda ucuz işgücü üretmenin de yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Bu duruma ek olarak neoliberalizmin piyasa ekonomisine yönelik söylemleri sosyal devlet ilkesini ortadan kaldırmayı da bir hedef olarak ortaya koymaktadır. (Yıldız 2008: 12) Bu yüzden serbest piyasa ekonomisinde sosyal devlet ilkesinin ortadan kaldırılması sonucunda eğitim, sağlık gibi kurumların işleyişi de farklılaşmaya başlamaktadır.

Yine de her şeye rağmen, devlet kontrolü olmasa da neoliberalizmdeki serbest piyasa sisteminde bireyin içinde bulunmasını zorunlu olarak gördüğü eğitimin yaygınlaşmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü cehalet ve dogmatizm, değişmeye ve yenileşmeye dair ortaya çıkan bireysel ve toplumsal piyasa sistemlerinin düşmanlarıdır.

Bu yüzden Hayek eğitim sistemini devletin yönetmesine ve yürütmesine karşı çıkar. Ancak özerk bir şekilde devlet fonlarıyla işlerlik gösteren, harcamalarını bildirerek kendi sistemini oluşturan okul yapısını destekler. Böyle bir sistemin, minimum seviyede müdahale edilen bir piyasa ekonomisinin erdemlerini içselleştireceğini ve bunları eğitim sistemine ve sürecine aşılacağını varsaymaktadır. (Connally 2016: 100) Bu durumda neoliberalist ideolojide: “Nasıl bir eğitim?” ve “Hangi becerilere sahip birey?” yetiştirileceği konusunda piyasanın etkinliği öne çıkmaktadır.

Piyasa işleyişi ve piyasa ekonomisi bağlamında klasik liberalizm ve neoliberalizm arasındaki farkı şöyle ifade edebiliriz: Liberalizm sivil toplumun kendi haline bırakılması anlamına gelecek şekilde, “doğal” piyasa süreçlerine, minimum müdahalede bulunmayı isterken neoliberalizm devleti, medyayı, okulları, aileleri, bilimi, şirketleri neoliberal varoluş çerçevesinde düzenli aralıklarla şekillendirmek istemektedir. (Connally 2016: 39) Neoliberal devlet şekil verilen bir durumda karşımızdadır. Neoliberalizm ideoloji politik, hukuksal ve ekonomik kategoriler olmak üzere toplumla ve devletle ilişkili geniş bir sosyal alan düzenlemesi için planlamalar yapmaktadır.

Neoliberal bir devlette piyasa da üretim ve yatırım hareketlerinin bağımsız ve uluslararası bir ölçeğe göre düzenlenmesi önemli görülmüştür. Neoliberal devlet piyasa ekonomisinin oluşması ve piyasanın sistemli çalışması için uygun düzenlemeyi yapmada tarafsızca, birtakım düzenlemelerin yapılabilmesi için yükümlülükler vermektedir. Devlet özel mülkiyeti korumak, piyasanın bağımsız bir şekilde işleyişini sağlayabilmek için tarafsız olmalıdır. Neoliberal devlet henüz piyasası oluşmamış veya piyasa ilişkileri bağlamındaki gelişmelere yönelik düzenlemeler yapılmamış eğitim, sağlık, güvenlik gibi alanlarda gerektiğinde kendi eliyle bu sektörlerin piyasaya uygun şekilde hareket edebilmesi için küçük çaplı düzenleme teşviklerinde bulunabilir. Neoliberalizm eğitim, sağlık gibi alanlarla ilgili piyasalar oluştuktan sonra bu alanlara devlet müdahalesinin minimum düzeyde kalmasını özgürlük, adalet ve eşitlik adına gerekli görmektedir. Çünkü neoliberal düzende piyasa ekonomisinin bireylerin ve bireylerin yönettiği kuruluşların kendi içinde oluşan bir mantığa göre işlemesi önemli görülmektedir. Özel sektörlerin piyasaya kendi dinamikleriyle açılabilmesi için devlet düzenlemesine dair tavır uygun görülmemektedir. Dolayısıyla burada etkin ve

belirleyici olan durum “serbest piyasa ekonomisi”dir. Çünkü klasik gelenekte olduğu gibi burada tek bir amaç yoktur.

Hayek’e göre piyasa düzeninin tek bir amaca hizmet etmesi olanaksızdır. Düzen ekonominin şekli özelliklerini taşımakla birlikte tek bir amaç ve hiyerarşi tarafından yönetilemez. Piyasa tek bir bireyin veya kurumun amaçları doğrultusunda şekillenmez, burada ayrı ayrı, çok sayıda üye, değişken ve çeşitlilik vardır. (Hayek 1995: 149) Burada bir pazar durumu söz konusudur ve herkes pazarda fırsatlar peşinde koşmaktadır.

Serbest piyasa ekonomisinde kaynakları ve fırsatları elde etmenin en iyi yolu piyasadan yani pazardan geçer. Burada pazar laissez-faire’ye (bırakınız yapsınlar) bağlıdır. Bu, serbest piyasanın kendi kendini düzenlemesine katkı sağlayan propagandasıdır. Dolayısıyla piyasa kendi kendini devletin müdahalesinden daha iyi düzenler. Bu durumda neoliberaler açıkça devleti sınırlar ve küçültür. Oysa klasik liberalizmde birey için devlet iktidarı oldukça etkindir. Klasik liberalizmde birey özerkliğe sahip olarak nitelendirilir ve o doğası gereği özgürlüğe yatkın olarak düşünülür. Ancak neoliberalizmde, devlet girişimci ve rekabetçi olan bireyi temele alır ve önemli görür. (Olssen ve Peters 2005: 314-315) Hal böyle olunca neoliberalizmle birlikte piyasa bireylerin daha etkin olduğu ve istediği gibi hareket edeceği bir alan haline gelir. Dolayısıyla burada özgürlük, eşitlik ve adalet gibi düzenleyici ve hukukun üstün varlığını hissettirici unsurların önemi daha da artar.

Neoliberal piyasa faaliyetleri özgürlük, eşit hukuk kuralları, adalet gibi öğeleri öne çıkartmaya çalışır. Ancak toplumsal alanda var olan ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin çok fazla olması kişilerin tercihlerini sınırlayabilmektedir. Neoliberalizmin dünyası genel olarak ekonomik etkinlikler üzerinde rasyonel düşünebilen yetişkinlerin dünyasını ifade etmektedir. Ancak neoliberalizmin uygulamada ne kadar kapsayıcı olduğu takip edilememektedir. Bu ortamda yoksul veya ekonomik imkânı kısıtlı olan bireylerin eğitim, sağlık ve benzeri alanlarda karşılaştığı sorunları çözmesi zor gibi durmaktadır. Bazı toplumlarda ise yoksul bireylerin çağın bilgi ve teknoloji alanındaki gelişimini takip edebilmesi kısıtlıdır. Bu yüzden bu bireyler ve çocukları piyasada diğer bireylere göre ciddi dezavantajlara sahip olmaktadır. Bu çocuklar kendilerine uygun eğitim, sağlık gibi hizmetler alamadığı için piyasa da diğer çocuklara göre daha az becerikli ve daha az bilgiye sahiptirler. Dolayısıyla bu

çocukların piyasa içinde serbest rekabet ortamında mücadele edebilmeleri olanaksız hale gelmektedir.

Bu nedenle Olsen ve Petters bu durumu, piyasa ekonomisindeki bir “doğal seçim” olarak ele alır ve piyasa ekonomisindeki bireyin durumunu doğal seçimdeki bireyin durumuna benzetir. Dolayısıyla serbest piyasa ekonomisindeki bireyin eşitlik durumu “kâr- zarar sistemi” uygun olmayan koşullarda ortadan kalkar. (Olsen ve Peters 2005: 318)

Hayek ise doğal seçilimi önemseyerek bunu serbest piyasadaki değerlendirilmesi gereken fırsatlar olarak düşünür ve durumun olumlu ele alınması gerektiğini vurgular. Birçok toplumda merkezi yönetim piyasanın sunduğu fırsatları sunmaz. Hukuksal düzenleme başka hiçbir devlette bu kadar ayrıntılı ele alınmaz. Bu bir avantajdır. Ekonomik faaliyet bu kadar geniş sektörlere yayılamaz ve bireye bu kadar geniş özgürlük alanı sağlanamaz. (Hayek 1997: 112) Dolayısıyla piyasa işleyişine olumlu yönden bakıldığında piyasanın daha ilerletici ve insan için avantajlı olduğu görülmektedir. Böylece de avantajların yanında birey sadece hukuksal anlamda özgür ve eşitlik içerisinde yaşamış olacaktır.

Ancak bir bireyin sahip olduğu hukuksal özgürlük piyasada varlığını ortaya koyabilmek ve yaşamını devam ettirebilmek için yeterli mi? Tek başına özgür olmak ekonomik olarak birtakım imkânlarla sahip olmak için yeterli midir? Burada bireylerin sahip olduğu hukuksal eşitlik ve özgürlük ekonomik gelişme için yeterli görülmektedir. Ancak bu hem eşitliğin hem de özgürlüğün sınırlandırılması hatta sığlaştırılması anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla aslında Hayek neoliberal bir devletin içindeki eğitim gibi birçok kurumda paran olduğu kadar özgür ve eşitsin anlamını da ima etmektedir.

Bir devlette kurumsal gerçekliği olan eğitim, sosyal adalet ilkesine göre yapılandırılmalıdır. Her toplumda farklı veya özel yeteneği ve becerisi olan ancak uygun bir eğitim ortamı aracılığıyla bu yeteneklerini geliştirebilecek bireyler mevcuttur. Bu bağlamda özellikle eğitim gibi alanlarda toplumsal refahın yayılması için iyi düzenlemeler yapılmalı ve bu olanaklardan her çocuk gerektiği gibi yararlanabilmelidir. Bir toplumda özgürlüğün, hukuksal eşitliğin, adaletin işleyişi toplumdaki bireylere özellikle sağlık, beslenme ve eğitim imkânlarının ulaşılabilirliğiyle ilintilidir. Devlet bu

sosyal adalet ilkesini yaygınlaştırmalı ve bireylerin eşit eğitim hakkına sahip olabilmesi için eğitim kurumlarının ulaşılabilirliğini kolaylaştırmalı, her birey için aynı olmasa da birbirine yakın eğitim olanakları sunabilmelidir. Gerekirse bu alanlarda piyasaya gerek duyulmalı ve piyasa geliştirilmelidir. Ayrıca devletin kendisi de hak sağlama gibi alanlarda piyasa üretebilmelidir. Ancak devlet esnek bir biçimde de olsa kontrolü de elinde tutmalıdır.

Neoliberalizmin amaçlarını kısaca özetleyecek olursak neoliberalizm refah devleti ve kamu sektörünün büyük öneme sahip olduğu ekonomiye bir tepki olarak, serbest piyasa ekonomisinin ilanına, piyasalara herhangi bir müdahalenin olmamasına ve her yerde her şeyin piyasasının oluşmasına olanaklar hazırlamak ister. Neoliberaler klasik devletin yaptığı her şeyin rekabetten, verimlilikten ve bireylerin potansiyellerini ortaya koymaktan uzaklaştığını vurgular. Neoliberal bir devlette rekabet hayatın her alanına yayılmalıdır. Rekabet sağlığa, eğitime, sosyal hizmete ve demokrasiye yayılmalıdır. Piyasaları kendi haline bırakma anlayışı yanında her şeyi piyasa suretiyle üretme fikri oluşmalıdır. Neoliberal süreçte piyasada ve pazarda kendi çıkarlarının peşinden koşan insanlar yetiştirmek önemli bir hedef haline gelmektedir. Rekabetten ve girişimci birey olmaktan doğan eşitsizlikler doğal sayılmaktadır. Neoliberal süreçte insan ve insanla ilgili olan her şeyin dönüşümü ve değişimi bu bağlamda oluşmaktadır.

Neoliberal devletlerin ortaya çıkışıyla daha önce insan refahından ve ekonomiden sorumlu olan klasik devletin, küresel şirketlere güç veren ve insanların içinde buldukları işbölümlerini ve bilgileri kuran bir devlete dönüşmesine yol açtı. Neoliberal devletler, insanları, kendi yaşamlarının üretken, ekonomik girişimcileri olarak yeniden yapılandırmaya başladı. Eğitim ise bu tür neoliberal bir yapılanmanın gerçekleşmesi için açıkça önemli bir kurum olarak dönüştürüldü. Okullar ve üniversiteler, yaşamın her alanında girişimci bireyler haline geldi. Özellikle okullar bu neoliberal ideolojinin en önemli hedefleriydi. Kurulan neoliberal yönetim teknolojileri, rekabeti ve bu rekabete dayalı performansı sözleşmelerinde uygulanması gereken hedefler haline getirdi. Aynı zamanda piyasa okullardaki öğrenciler için, öğrenciler üzerinde arzu ettiği tüketici bireyler olarak onları biçimlendirmek için çalışmaya başladı. Neoliberal işyeri için en uygun girişimcilik konularını üretmek için artan rekabet, bireycilik ve bireysel sorumluluk sosyal sorumluluğun azaltılması ile birlikte ortaya çıkmaya başladı.

İKİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERALİZMİN EĞİTİM ANLAYIŞININ FELSEFİ TEMELLERİ

Neoliberal düşüncenin ortaya çıkışı ve temellendirdiği kavramların ağırlıklı olarak Rawls ve Hayek felsefelerine değinilerek ele alınmasından sonra neoliberalizmin ortaya koyduğu eğitim görüşü daha anlaşılır hale gelmektedir. Burada ise öncelikle eğitim ve felsefe ilişkisi, eğitim felsefesinin nasıl bir disiplin olduğu tartışması yapılarak bir eğitim felsefesi anlayışının nasıl ele alınması ve incelenmesi gerektiğine dair bir yöntem ortaya koymak amaçlanır. Bunun için konunun kendi özellikleri çerçevesinde neoliberal eğitimin epistemolojik, ontolojik ve etik temeli üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda burada bundan sonra yapılacak eğitim felsefesi çalışmalarına, bir eğitim felsefesi anlayışının nasıl incelenmesi gerektiğine dair bir yöntem önerisinde de bulunmak hedeflenmektedir.

2.1. Eğitimde (Felsefi) Temeller Sorunu

Bu bölümde felsefe, eğitim ve eğitim felsefesi kavramları ayrıntılı bir şekilde ele alınarak eğitim felsefesinin neliğine, çalışma şekline ve uygulamalı bir felsefe alanı olmasına yönelik tespitlerde bulunulacaktır. Klasik ve günümüz eğitim anlayışlarından örnekler verilerek eğitim felsefesinin önemi, çalışma biçimi, uygulamalı yönleri, eğitim ve felsefe ilişkisinin sistematik ve bütüncül olma gerekliliği ve insanın gelişimine yönelik amaçlarına değinilecektir. Aynı zamanda eğitim felsefesinde epistemolojik, ontolojik ve etik temellerin neden önemli olduğu ve nasıl ele alınması gerektiğine dair yapılan tespitler üzerinde durulacaktır.

Felsefe ve eğitim ile ilgili soruşturma yapmak ve bunlar arasındaki ilişki ve bağı anlamak için sözü edilen bu kavramlar açıklanmalıdır. Bu açıklamalara öncelikle felsefe kavramıyla başlamamız, eğitim ve felsefe ilişkisinin anlaşılmasında daha yardımcı olacaktır.

Felsefe, bilgelik sevgisi anlamını taşıyan iki Yunanca sözcükten türetilmiş bir kavramdır. Burada sadece bilginin aranması ve sevilmesi değil, gerçeğin aranması da önemlidir. Birçok filozof buna dayalı olarak önemli olan şeyin bu arayış ve bu arayışı sevme olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda gerçeğin ve bilgeliğin aranması, ona ulaşılmaya bile felsefi bir etkinliktir. Aynı zamanda bu arayış insan ve insanla bağlantılı tüm alanları hedeflemektedir. Dolayısıyla bilgi, varlık, ahlak, siyaset, sanat ve eğitim de felsefenin kapsamına girmektedir. Bu bakımdan felsefe, insan yaşamıyla ilgili bütünlüklü bir yönelimi barındırmakta ve insan yaşamına dair değerleri temele alarak bunlarla ilgili ilkeler ortaya koymaya da çalışmaktadır. Bütün bunlar arasında eğitim ise çok yönlülüğü ile dikkati çekmektedir.

Eğitim sözcüğü yükseltmek, geliştirmek, yetiştirmek, büyütmek gibi anlamlara gelen Latince kökenli “educare” kelimesinden gelmektedir. Eğitimin bir süreç olduğu ve insanın doğumundan ölümüne kadar uzun bir zamanı etkilediği görülmektedir. Eğitim kapsamlı ve geniş bir kavramdır ve tek bir tanım yaparak onu anlamak zordur. Herkes burada kendine özgü bir şekilde gördüğünü veya görmek istediğini tanım olarak ortaya koymaktadır. Doğal olarak filozoflar, sosyologlar ve psikologlarda çeşitli eğitim tanımları yapabilmektedir. Bu tanımların her biri eğitimin ayrı bir cephesini işaret ettiği için kendine özgü bir değer taşımaktadır. Her farklı tanım eğitim sözcüğüne yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Dolayısıyla burada bu tanımlardan bazılarını ele almakta yarar vardır:

Önemli eğitim kuramcılarında Morris eğitimi öğrenme ve öğrenme ile ilgilenen çalışma alanı, Parker eğitme (bilgi kazandırma) ve öğretme süreci, Tyler davranış örüntülerini değiştirme süreci, Ertürk bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla istedik değişiklik oluşturma, Fidan insanları belli amaçlara göre geliştirme süreci, Good kişinin toplumsal ve bireysel yeteneklerinin gelişimi için seçilmiş ve denetlenmiş çevreyi kapsayan toplumsal süreç, Kneller belli bilgi ve becerileri aktarma, Durkheim toplumsal hayata katılma süreci, Dewey geniş ve uzun bir deneyim süreci olarak ele almaktadır. Eğitim, insanı hayata hazırlayan veya yaşamın içerisinde kişinin ihtiyaç duyulan temel becerilere sahip olması için planlanmış belirli bir süreci temsil eder.

Bu tanımlardan hareketle bu tanımlarla ilgili ilke ortaya konabilir mi?

Öncelikle bu tanımlarda biz hem teorik hem de pratik amaçların dile getirildiğini görmekteyiz. Burada dikkati çeken diğer husus ise eğitimin bilinçli katılımı gerektiren

bir süreç içermesi ve ondan beklentilerin bu sürece yayılmış olarak gerçekleşmesidir. Doğal olarak bu süreç geniş bir zaman dilimini kapsamakta, zihinsel ve fiziksel gelişim adımlarından yaşamın içinde ihtiyaç duyulan becerilerin geliştirilmesine kadar birçok aşamanın gerçekleşmesi gereğini ifade etmektedir. Bu bağlamda sözü edilen sürecin genelinde bir ilerleme ve gelişme durumu yatmaktadır. Böylece eğitimde uzun bir zaman temele alınan bilgi ve beceriler, yetenekleri olan, öğrenen ve kazanımlara sahip olan birey ve bunların organizasyonlu biçimde gerçekleştirildiği ve geliştirildiği çevre yani okul önemli unsurlar olarak karşımızdadır. Ayrıca eklenecek diğer husus ise kazandırılacak bilgi ve değeri, insan ve doğası, yaşanılan toplum ve onun değer dünyası, bu değerler doğrultusunda zihinsel ve fiziksel gelişimin önemli görülme şeklidir.

Burada sorulabilecek önemli sorulardan biri şudur: Bu sürecin bireysel bir çaba doğrultusunda mı yoksa geniş bir organizasyon çerçevesinde mi gerçekleşmesi gerektiği?”

O’Connor’a göre eğitim; kurumlar, kuruluşlar ve sistemli örgütlenmeler aracılığıyla bir değer dünyasını temel alarak bilgi ve beceri kazandırma, yetenekleri geliştirme, insanı veya toplumu değiştirme ve dönüştürme olgusu şeklinde ele alınmaktadır. Buradaki tanımlar analiz edildiğinde eğitimde tam anlamıyla değerli olan bir şeyin, özellikle bilgi ve beceri kazandırma amacının, devam edeceği hususunun vurgulandığı görülür. Aynı zamanda eğitim sadece bir beceri, bilgi birikimi veya bilgi toplamının ötesinde nitelikli bir bilgi birikimi ve anlayış edinimini içerir. (O’Connor 2016: 6-7) Burada birtakım bilgilere sahip olmakla felsefeye, sanata, bilime ait sistematik ve derin bir içeriğe sahip olan nitelikli bilgiye ve bilgi birikimine sahip olmak arasında farkın üzerinde durulmaktadır. Bu durumda bu tür bilgi ve anlayış altında yatan derin entelektüel ve felsefi prensipler eğitilen kişinin yaşamını dönüştürmeli ve geliştirmelidir. Diğer yandan eğitimin, bireyin ve toplumun yaşamına dair değişim ve dönüşümünü tek başına gerçekleştiremeyeceği vurgusu yapılıp ve eğitimde felsefe gibi bazı disiplinlerden yardımlar almak gerekli görülür.

O’Connor, eğitim kelimesinin geniş bir anlama ve içeriğe sahip olmasını eğitimin birçok disiplinden yardım almasına bağlar. O’Connor’a göre eğitimin anlamlarına dair yapılan birçok açıklama şu şekilde özetlenebilir: (a) Bilgi, beceri ve tutum kazandırmak için bir dizi teknik; (b) bu tekniklerin kullanımını açıklamak veya haklı çıkarmak isteyen bir dizi teori; (c) bilgi, beceri ve tutumların kazandırılması,

öğretilmesi amacıyla somutlaştırılmış ve ifade edilmiş bir değerler kümesi veya ideallerdir. Felsefeyle en açık şekilde ilgili olan üçüncü (c) unsurdur. Çünkü (a) ve (b), öğretim teknikleri ve onları açıklayan ve haklı kılan teoriler sadece pozitif bilimlerin belirleyebileceği konulardır. (O'Connor 2016: 5) Buradaki olguları birbirine bağlayan en temel unsur insandır. Morris'e göre de hem felsefenin hem de eğitimin temelinde olan en önemli öge "insan"dır.

Morris, felsefe ve eğitim ilişkisini insanlık için kabul edilen karşılıklı bir görev olarak ele alır. Filozoflar, insanın dünyadaki varlığını daha iyi bir biçimde açıklama amacından hareketle gerçekliği ararlar. Eğitimciler, daha güzel ve daha insancıl bir toplum oluşturmayı amaçlayarak felsefenin önerdiklerini uygulama sorunuyla ilgilenirler. Filozof, insan kaynağına ilişkin strateji ile uğraşırken eğitimci, bu stratejiyi günlük yaşamla ilişkilendirmekle ve eğitime aktarmakla uğraşır. Felsefe ve eğitim, hangi yolu seçerlerse seçsinler insanların gelişimini bir görev olarak üstlenmişlerdir. (Morris 2019: 27) Dolayısıyla felsefe, eğitim olgusu ve düşüncesinden ayrılmaz. Aynı zamanda felsefe insanın yolunu seçmesinde ve onun gelişiminde etkin bir göreve sahiptir. Bu durumda eğitim felsefesi ve onun eğitime etkisi görmezden gelinemez. Bu bağlamda insanı temele alan disiplinlerden biri olan felsefe hangi konularda eğitime katkılarda bulunmaktadır?

Eğitim felsefesi; genel anlamıyla, eğitimin ve eğitim sorunlarının felsefi tarzda ele alınma şeklidir. Bu alanın başlıca konusu eğitim ve öğretim, bu alanın yöntemi ise felsefi yöntemdir. (Noddings 1998: 7) Eğitim felsefesi, uygulamalı felsefenin bir dalı olarak hem felsefenin ana disiplinine hem de dışarıdan eğitim uygulamasına ayrıca bilişsel bilimler, daha genel olarak sosyoloji, psikoloji ve diğer ilgili disiplinlere de bakar. (Sönmez 2012: 126) Buna ek olarak eğitim felsefesi eğitimin doğası, amaçları ve araçlarıyla ilgilenen eğitim kuramının yapısı ve özellikleriyle meşgul olan uygulamalı felsefeye eğitim felsefesi denmektedir. (Cevizci 2010: 171)

Bu tanımlamalar bağlamında eğitimin, eğitim biliminin diğer pek çok bilim alanları gibi içe kapalı tek bir disiplin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Eğitim bilimleri, bilim olarak eğitim; başta felsefe olmak üzere sosyoloji, psikoloji, hukuk, tarih, siyaset gibi birçok alandan faydalanmaktadır. Bu durum eğitim içindeki unsurların ele alınmasında da önemlidir.

Herhangi bir eğitim sistemi kurulurken öncelikle eğitimde “Nasıl bir insan yetiştirmeliyiz?” sorusunu cevaplamak için hedeflere, amaçlara yer verilmektedir. Hedefler özellikle bilgi, beceri, değer, kişilik gibi geliştirilmek istenen “istendik” unsurları içerir. Hedeflerin neliği konusunda bir karara varabilmek için epistemolojiye yani bilgi ve bilginin kaynağı konusunda felsefeye başvurulmaktadır. Bu doğrultuda felsefeden elde edilen ölçütler takımı, eğitim sisteminin iç tutarlılık bakımından değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Aynı zamanda çağın, insanın, bilginin, sanatın ve benzeri alanların değişmesi sonucunda bunların hedeflere sistemli bir şekilde eklenmesi de felsefe aracılığıyla yapılmaktadır. Her eğitim programının: “Nasıl insanlar yetiştirmeliyiz?” “Ne öğretmeliyiz?” “Neden öğretmeliyiz?” gibi soruları cevaplamak için dayandığı en az bir felsefe (rasyonalizm, empirizm, natüralizm, pragmatizm, materyalizm gibi) vardır. (Sönmez 2012: 53) Hedefler eğitimin en önemli ögesi olarak kabul edilebilir. Eğitimde hedeflerin içinde öğretilecek veya kazandırılacak bilgi ve beceriler yer alır. Hedefler bağlamında bu bilgi ve becerinin ortaya konabilmesi temele alınan felsefenin epistemolojik içeriğine bağlıdır. Dolayısıyla hedefler ne kadar önemliyse epistemolojik temel de o kadar önemli hale gelmektedir.

Eğitim planlamasında temelde yatan düşüncenin sadece epistemolojik özellikleri mi dikkate alınır?

Eğitim programları eğitimin öğelerini oluştururken dayandığı felsefenin epistemolojik, ontolojik, etik ve estetik önermelerini dikkate almak zorundadır. Dolayısıyla bir eğitim sisteminin işleyip işlemediği, tutarlı şekilde düzenlenip düzenlenmediğini denetlemede felsefeye başvurulmaktadır. Felsefe eğitim programının oluşturulması, eğitimde hedeflerin seçilmesi ve iç tutarlılığın analiz edilmesi, içeriğin belirlenmesi, eğitim öğretim etkinliğinin gerçekleşmesi ve değerlendirilmesi aşamalarında eğitim için bir kılavuz durumundadır. Felsefe bütünlüklü bakış açısıyla eğitimi etkilemektedir. (Sönmez 2012: 55) Her felsefe sistemi kendi içinde kendine özgü bir bakış açısına bir nevi dünya görüşüne sahiptir. Dolayısıyla eğitim bu bakış açılarından ve farklı dünya görüşlerinden etkilenmektedir. Hal böyle olduğunda felsefe ve eğitim ilişkisini daha sistematik olarak ele alan, eğitim ve felsefe sorunlarıyla ilgilenen eğitim felsefesi karşımıza çıkmaktadır.

Siegel, eğitim felsefesinin en temel sorularını aşağıdaki gibi sıralar. Eğitimin insanlık için doğru hedefleri ve yönlendirici idealleri nelerdir? Eğitimin hedefleri ve

içeriği nasıl belirlenmelidir? Bir eğitim anlayışında hangi kaynaktan gelen bilgi temele alınır/alınmalıdır? Eğitim çabalarını, kurumları, uygulamaları ve ürünleri değerlendirmek için uygun kriterler nelerdir? Devlet ve öğretmenlerin yetkisi ile öğrencilerin ve ebeveynlerin hakları nelerdir? Ahlaki eğitimi anlama ve yürütmenin en iyi yolu nedir? Öğretme, öğrenme ve müfredatla ilgili değişiklikler ve seçimler neye göre yapılır? (Siegel 2009: 5) Siegel'in ortaya koyduğu bu sorular eğitim felsefesinin temel problemlerini de dile getirmektedir. Bunlara verilen cevaplar, felsefenin eğitimi biçimlendirmedeki rolünü belirlemektedir. Elbette bu cevaplardan bazıları diğerlerine göre daha fazla önem taşımaktadır.

Siegel'e göre örneğin hedef, içerik, müfredatla ilgili sorular rutin olarak epistemolojiye, çeşitli müfredat konuları bir takım epistemolojik söylemlere dayanır. Yani burada müfredatta bir epistemolojik bağlama sahip olmak önemlidir. Hangi kriterlere göre müfredat içeriği seçilmeli? Tüm öğrencilere aynı içerik öğretilmeli mi? Okulun durumu, işleyişi, okul ve devlet ilişkisi, öğretmen ve öğrencinin eğitim öğretim durumu, koşulları, kişilik ve kimlik olgusu gibi ögeler ontolojik söylemleri içermektedir. Öğretimin niteliği ve kısıtlamaları, dayandığı değerler ile ilgili sorular genellikle etiğe dayanmaktadır. (Siegel 2009: 6) Siegel bu fikirleriyle eğitimin epistemolojik, ontolojik ve etik boyutunu yani bir nevi temellerini dile getirmiş ve onun uygulamalı yönüne vurgu yapmıştır.

Cevizci'ye göre de eğitim felsefesi, eğitimin doğasına, amaçlarına eğitim teorisi ve uygulamasından kaynaklanan felsefi sorunlara ilişkin uygulamalı felsefenin bir dalı olarak ele alınmaktadır. (Cevizci 2011: 13) Bu uygulama toplumsal hayatın her yerinde olduğu için sosyal ve bireysel bakış açılarını, çeşitli felsefe, epistemoloji, ontoloji, etik alanlarını da içermektedir. Konuları itibarıyla eğitim felsefesi hem temel felsefi sorunları bilgi, öğrenme, öğretme, eşitlik, özgürlük ve adalet gibi öğeleri hem de eğitim politika ve uygulamalarıyla ilgili problemleri ele almaya ve değerlendirmeye çalışmaktadır.

Çalışma alanı olarak eğitim felsefesi, eğitim sorunlarına çözüm arayanlar veya eğitim konularını anlamak isteyenler için epistemoloji, ontoloji veya etik alanlara yönelik sorular sormaya zorlanır. Gerçekliğin doğası nedir? İyi hayat nedir? İyiliğin ve güzelliğin doğası nedir? Bilgi nedir? Eğitimciler bu sorularla ilgili durum ve öneri beyanları yaparlar. Sonunda öneri ifadeleri felsefeye dayanmaktadır. (McCaul 1958: 9)

Ancak bu alanlara ilişkin sorular salt felsefi ilgiyle değil, bu alanların eğitim olgusu ve etkinliğiyle ilgisi bağlamında cevaplanmaya çalışılır. Eğitimciler de bunları takip etmek ve dikkate almak durumundadır. Çünkü buradaki bilişsel farklılıklar, düşünmedeki derinlikler ve ortaya çıkan farklı dünya görüşleri sayesinde eğitimde ilerleme ve değişme gerçekleşir. Bu durum ise eğitimi ve eğitim felsefesini özerk kılar.

Eğitim felsefesini özerk bir alan olarak kabul eden McCaul, eğitim felsefesinin dört alt bölümünün olması gerektiğini söyler. Eğitim kavramları ve terimleri anlayışımızı netleştiren analitik, eğitimin “gerçeklerinin” gerisinde yatan gerçekliği belirten metafiziksel-ontolojik, eğitimde değersel öneri beyanları etik ve estetik, eğitim için bir bilgi teorisi sağlanması ise epistemolojiktir. Bunlar, özerk bir eğitim felsefesinin varlığına dair konumunu özetler. (McCaul 1958: 9) Burada görüldüğü gibi eğitimde temellerle ilgili net bir sınıflama yapılmıştır. Bu tablo göstermektedir ki eğitim felsefesi için hangi amaçların ve içeriğin uygun olacağı, felsefe ile nasıl çalışılacağı, eğitim ve felsefe ilişkisinin nasıl kurulacağı konusunda birçok görüş ortaktır. Ayrıca eğitim felsefesinin; felsefenin kaynaklarını, araçlarını, kavramlarını kullanması gerektiği konusunda birçok eğitim felsefecisi ve filozofta hemfikirdir. Dolayısıyla eğitimde: “Ne öğretmeliyiz? Kime, neden öğretmeliyiz? Hangi koşullarda, ortamda ve nerede öğretmeliyiz? Nasıl öğretmeliyiz? Nasıl değerlendirmeliyiz?” burada ifade edilen birçok sorunun cevabı felsefe içinde bu konularla ilgili söylemleri olan filozoflar, düşünürler sayesinde ele alınarak cevaplanmaya çalışılmaktadır.

Bu bağlamda eğitim ve felsefe tarihi içerisinde Sokrates, Platon, Aristoteles, Locke, Kant, Mill, Rousseau, Russell, Marx, Nietzsche, Dewey, Sartre, Rawls ve Hayek gibi birçok filozofun ve onların geliştirdiği felsefe sistemlerinin eğitim ile olan ilişkisi ve eğitime dair farklı hedefleri, kazandırmaya çalıştıkları farklı değerleri, eğitim ile ilgili farklı tanımlamaları görülmektedir. Burada yazılanlara örnek teşkil etmesi açısından idealizm, realizm, natüralizm, marksizm, liberalizm, pragmatizm, varoluşçuluk ve postmodernizm gibi felsefeler kendilerine birbirinden farklı eğitim hedefleri koymuşlardır. Çünkü onlar, eğitim ile ilgili bir hedef koyarken epistemolojik, ontolojik, etik, estetik temelleri birbirinden farklı yapılandırmışlardır.

Yukarıdaki bilgileri somutlaştıracak olursak eğitim felsefesi açısından önemli görülen eğitim felsefesi akımlarından ilki Platon’un felsefesinden etkilenen idealist eğitim olarak kabul edilmektedir. İdealist eğitim, hedefini mutlak ve evrensel bilgiye

ulaşmak için kişiye kazandırılması gereken akıl yürütme becerisi şeklinde ele alır. (Guttek 2001: 26)

İdealistler kişinin ruhsal özünü veya ruhunu, bireylere düşünme ve hissetme gücü veren insan doğasının daimî unsuru olarak anlarlar. Bu entelektüel veya manevi fikir dünyası sonsuzdur, ne olursa olsun akıl, varoluşun bütünüdür. İdealizmin epistemolojisi, aklımızda derinlere yerleşmiş olan ve onların farkında olmadan önce var olan apriori fikirlerin tanınmasını veya hatırlatılmasını vurgular. Derin düşünerek ve anlam arayarak birey iç gözlem yoluyla kendi zihnini arar ve onun makro kozmik zihnin bir kopyası olan fikirleri içerdiğini keşfeder. (Ornstein ve Levine 2008: 165) İdealizmde bilme süreci aklın kullanılmasına bağlıdır. Buradaki epistemolojik sürecin altında yatan mantık, bütün-parça ilişkisini kurabilmektir. Akıl; düşünceleri, kavramları ve önermeleri sistematik bir biçimde organize eder. Böylece eğitimde zihinsel süreçleri geliştirme ve mutlak kavramlar üzerine tümdengelim dayalı akıl yürütme önemli görülmektedir. (Guttek 2006: 23) Bu unsurların aynı zamanda idealist bir eğitim anlayışının hedeflerinin belirlenmesinde de etkin bir rol oynadığı görülmektedir. İdealist felsefeye göre planlanmış bir eğitimde burada bahsedilen akıl yürütme becerisine hangi yöntemle ulaşılabılır?

Öğretmenin araştırmacı soruları sorması, tümdengelim kullanması ve Sokratik yöntem öğrencilerin bu gizli bilginin bilincinde olma konusundaki fikirlerini öne çıkartır. Eğitimde gerçeği araştırmanın süreci, öğrencileri genel ve birleştirici bir bakış açısını oluşturmaya teşvik etmeyi amaçlar. Böylece her yerde tüm insanlar için değişmeyen ve uygulanabilir değerler belirlenmeye çalışılır. (Ornstein ve Levine 2008: 165) Bu değerler ise etik ve bu etiğe dayalı ortaya çıkan davranışlarla ilgilidir. Dolayısıyla buradaki etik davranış, insan kültürünün kalıcı bilgi ve değerlerini de yansıtır.

Görüldüğü gibi bir eğitim anlayışının sadece hedeflerinin belirlenmesi yeterli değildir. Kişileri bu hedeflere götürecek müfredat ve içerik de belirlenmelidir. Ornstein ve Levine'e göre idealist bir eğitim anlayışında müfredat; felsefe, teoloji, tarih, edebiyat, sanat, matematik, mantık geometri şeklinde önerilir. İdealist düşüncede matematik ve mantık değerlidir çünkü soyut düşünceyi geliştirir. Aynı zamanda felsefe, teoloji, tarih, edebiyat ve sanat değerleri iletmek için zengin kaynaklardır. (Ornstein ve Levine 2008: 165-166) Bu bilgilere dayalı olarak idealist bir eğitim de soyut düşünmeye

dayalı değerlerin önemi her zaman öne çıkmaktadır. Bunlar da verilen dersler sayesinde gerçekleşecektir.

İdealist eğitimde tarih ve edebiyat dersleri ahlaki ve kültürel modellerin kaynağı olarak üst sıralarda yer almaktadır. İyiliğin ve güzelliğin evrensel ve ebedi bir düzende var olduğuna inandıkları için idealistler değişmeyen ve her yerdeki tüm insanlar için geçerli olan değerleri belirler. Dolayısıyla etik davranış, insan kültürünün kalıcı bilgi ve değerlerini yansıtır. Felsefe, teoloji, tarih, edebiyat ve sanat değerleri iletmek için zengin kaynaklardır. (Sönmez 2012: 73-74) İdealist eğitimde bu derslerin içerikleri genelde bu alanlarda yazılan klasik eserlerle ve bilgilerle donatılmalıdır. Çünkü bireyin değer dünyasını sorgulamasını sağlayan en önemli içerik bu klasik eserler sayesinde de gerçekleşir.

Günümüz toplumunda ve eğitiminde değerleri şekillendiren tüketimi reddeden idealizm, entelektüel öğretim ve öğrenme merkezleri olan okullar yaratmaya çalışır. Öğretmenleri, öğrencilere tam potansiyellerini gerçekleştirmeleri için rehberlik etmekte hayati bir aktör olarak görür. (Ornstein ve Levine 2008: 166) İdealist bir öğretmene: “Okul nedir?” diye sorarsanız onun cevabı öğrencilerin gerçeği sürdürmeleri ve keşfetmeleri için teşvik edildiği bir ortam şeklinde olur. İdealizmde okul, öğretmenlerin ve öğrencilerin Sokrates ve Platon'un sorduğu klasik soruları keşfettiği entelektüel bir kurumdur. Bu yüzden en önemli eğitim yöntemi Sokratik tartışma veya diyalogdur. İdealist eğitim, öğretmenleri ve öğrencileri kültürün yuvası olan en uzun ömürlü klasik eserleri okumaya teşvik eder. Sanat, edebiyat ve müzik eserleri ve bu eserlerin aktardıkları kültürel değerleri deneyimlemek ve paylaşmak için değerli görülür. (Sönmez 2012: 86) Böylece idealizmin ortaya koyduğu bu düşünceler bağlamında eğitim felsefesi içinde Daimicilik eğitim akımı ortaya çıkar. Bu eğitim akımı idealist felsefenin ortaya koyduğu ontolojik, epistemolojik, etik gibi birçok unsuru ele alır ve bu fikirler Daimicilik eğitim akımı içerisinde uygulamalı olarak karşımıza çıkar.

Daimicilik eğitim akımının temel amacı, her insanın insan olarak sahip olduğu rasyonaliteyi uygulayarak ve geliştirerek her yeni neslin bu yolla yetişmesini sağlamaktır. Yani insan aklını tutarlı bir şekilde kullanmalıdır. Öğrenciler insan ırkının en büyük başarılarıyla, özellikle büyük kitaplar, felsefe, matematik, mantık ve klasik sanat, müzik ve edebiyat eserleri ile temas ettiğinde aklını etkin hale getirir. Hakikat, her nesilde yaratılan ve bir sonraki nesle kültürel bir miras olarak aktarılan klasik ya da

kalıcı sanat, edebiyat, felsefe ve tarih eserlerinde bulunur ve tasvir edilir. (Ornstein ve Levine 2008: 183) Bu dersler öncelikli olarak eğitimde entelektüel birey yetiştirme için önemli kriteri olarak kabul edilmektedir. Yani bir entelektüelin nasıl yetişmesi ve neyi bilmesi gerektiğine dair önerileri de içinde barındırmaktadır.

Okulun birincil rolü öğrencilerin entelektüel gelişimlerini ve sorgulamalarını teşvik etmektir. Aynı zamanda Daimicilik etik davranışı ve medeniyeti geliştirmek için rasyonaliteyi ve ahlakı, estetik ve dini ilkeleri ve onların kavramlarını inceleyen ve sorgulayan bilişsel konular içermelidir. (Ornstein ve Levine 2008: 184) Burada insan aklının ve onun sorgulama becerisinin geliştirilmesine yönelik bir eğitim anlayışı öne çıkmaktadır. Kavramlar ve kavramların sistematik bir yöntemle (tümdengelim) ele alınması ve ortak değerlere yönelik bir bilme anlayışının ön plana çıkması söz konusudur. Daimicilik eğitim akımı idealist felsefeyi ve onun epistemolojik, ontolojik ve etiğe dayalı unsurlarını temele alan, eğitim ve felsefe ilişkisinin nasıl yapılandırılacağını gösteren ilk eğitim akımlarından biridir.

Eğitime yön veren felsefelerden bir diğeri de realist felsefedir. Realist felsefe varlık ya da nesnelere zihinden bağımsız olduğu savına dayalı bir epistemolojiyi benimser ve bunun eğitime yansımada genellikle Aristoteles felsefesini dikkate alır. Realizm, bu kabulleri doğrultusunda eğitim hedefini; nesnel bilgiye ulaşma, yeni kuşaklara kültürel mirası aktarma ve yeni kuşakları toplumsal hayata hazırlama süreci olarak özetler. (Guttek 2006: 41) Realistler, bilginin içinde yaşadığımız fiziksel dünyayla ilgili olduğunu söyler. Bir şey bildiğimizde bilgimiz daima bir obje hakkındadır. Kavramlarımız, dünyada gerçekten var oldukları gibi nesnelere karşılık geldiklerinde geçerlidir. Bilgi, günlük işlerimizi yürütmede en iyi rehberimizdir. (Ornstein ve Levine 2008: 168) Realistlerin sözünü ettikleri bilgi eğitimde nasıl kullanılacaktır? Eğitimde kullanılan bilgi belirlenmiş midir? Bu noktada realistlerin müfredat kavramına atıfta bulunduğunu görmekteyiz.

“Realistler, farklı düzenlenmiş ayrı konulardaki bir müfredatın çalışılmasının gerçekliği öğrenmenin en etkili yolu olduğuna inanırlar. Örneğin, geçmiş insan deneyimleri tarihe göre düzenlenebilir. Botanik, bitkileri sınıflandırmalarına göre sistematik olarak inceler. Milletler, hükümetler, yasama organları ve adli sistemler gibi siyasi örgütler siyaset bilimine gruplandırılabilir. Doğal yasalar, bunlara dayanan değerler gibi evrensel ve ebedidir. Realist öğretmenler çoğu zaman çıkarımsal ve

tümevarımsal olarak mantığı kullanırlar. Örneğin, bir botanik sınıfındaki öğrenciler renk, koku ve beden bakımından farklı olan gülleri inceleyebilir ancak kullandığı tümevarım yöntemi yoluyla hepsinin aynı cinsin üyeleri olduğu sonucuna varabilir.” (Ornstein ve Levine 2008: 168)

Realistler okulları, toplumların amaç dünyası hakkında öğrencilere ayrıntılı bilgi sağlamak için oluşturduğu akademik kurumlar olarak görürler. Öğretmen, öğrencilerin konu bilgisi ve yeterliliğine öncelik verir, uzmanlaşma önemlidir. Burada sınıflarda, yetkili öğretmenin birincil sorumluluğu okuma, yazma veya hesaplama gibi becerilerle (tarih, matematik veya fen gibi) öğretmeyi gerçekleştirmek ve bu öğrenmeyi gerçeğe uygun hale getirmektir; bir bakımdan uzmanlaşma bilgisi aktarmaktır. (Cevizci 2011: 49) Dolayısıyla eğitimde bilgi aktarıcı, anlatıcı olan öğretmen ve anlatılan konular merkezdedir. Buradaki realist felsefenin önermelerini temel alan eğitim akımına ise Esasicilik (Özcülük) eğitim akımı denmektedir.

Esasicilik (Özcülük) okulun temel işlevini, iyi organize edilmiş bir müfredatı öğrencilere ders olarak aktararak insan kültürünün temel öğelerini korumak şeklinde belirler. Öğrenecek çok şey olduğu ve bunu öğrenmek için sınırlı bir süre olduğu için müfredatın dikkatli bir şekilde yapılandırılması ve öğretilmesi gerekir. Burada okulların; insanın kültürel anlayış, entelektüel güç ve yararlı bilgi arayışından evrimleşen tarih, bilim, matematik, edebiyat, dil ve sanatla temsil edilen temel düşünme yollarında sağlam bir eğitim vermesi gerektiği savunulur. Özcüler, konuları iç mantıksal veya kronolojik ilkelerine göre ayıran ve düzenleyen bir konu müfredatını tercih ederler. Müfredatın içeriği, sistematik olmalıdır. (Ornstein ve Levine 2008: 181) Esasici eğitim anlayışında eğitimin temelinde müfredat ve öğretmen vardır. Çünkü öğrencilerin toplumsal değerleri kazanabilmesi için öğreticinin ve öğretilenin eğitimin merkezinde olması zorunludur. Burada özellikle realist felsefenin de etkisinden kaynaklı, doğa bilimleri öncelik kazanmaktadır. Sonrasında ise değerleri kazandıran toplum bilimleri yer alır. Eğitim ortamı sıkı ve disiplinli olması dolayısıyla öğrenci eğer eğitim hedeflerini tam anlamıyla elde edemez ise herhangi bir yaptırımla karşılaşabilir.

Reform ve Rönesans sonrası modern dönemi ve modern eğitimi temsil eden, Aydınlanma düşüncesinin felsefelerinden biri olan natüralizm; eğitim hedefini bilimsel ve özgür bir ortamda, doğayla iç içe ve doğal olana yönelik ortaya çıkan öğrenme çabası kazandırma şeklinde ifade eder. Burada Rousseau'nun natüralist felsefi düşüncesinin

baskın olduğu öne sürülür. (Guttek 2006: 83) Rousseau ve onun natüralist felsefesi modern dönemin ilk eğitim anlayışı olarak yeni önermeleriyle ortaya çıkar. Rousseau “Emile” adlı eserinde klasik okulu ve Esasici eğitimi eleştirerek öğrenmenin doğadan, eşyadan ve insandan elde edileceğini, okulun tek öğrenme ortamı olmadığını vurgular. (Cevizci 2011: 87) Bu düşünce, klasik eğitim anlayışından bir kopuşu gösterir. Rousseau eğitim görüşünde özellikle erken çocukluk eğitimine vurgu yapar ve çocukların küçük yaşta sistemli, programlı doğadan kopmayan, doğayı temel alan bir müfredatla karşılaşmasının önemine işaret eder.

Çocukluk, gelecekteki insani gelişmenin doğal temelidir. Bu yüzden duygularla keşfetme önemlidir; düşünce ve soyutlama bunlardan sonra gelmelidir. Arkasından ise çocukların ilgileri ve yetenekleri ele alınarak, bunlar epistemolojik ve psikolojik olarak, doyuma ulaştırılmaya çalışılmalıdır. (Noddings 1998: 17) Bu yüzden çocukların doğal çıkarları ve içgüdüleri çevrenin daha kapsamlı bir şekilde keşfedilmesine yol açacaktır. İnsanlar, yaşam döngüleri boyunca gereğinden fazla zorunluluktan geçerler; yetişkinlerin zorunlulukları, çocukların gelişimini engeller ve onları doğal yaşam alanlarından uzaklaştırır. Rousseau’nun fikirleri, çocuğa öğretmeyi ve öğrenmeyi küçük yaşta teşvik eden izin verici ve ilerici görüşlere katkıda bulunur. Rousseau’nun müfredatın çocukların çıkarlarından ve ihtiyaçlarından kaynaklanması gerektiği iddiası çocuk merkezli, kişisel yeteneği ve becerileri önemseyen ilerici eğitimcileri etkiler. (Ornstein ve Levine 2008: 99) Rousseau’nun bu fikirlerini temel alan eğitim akımı ise Natüralist eğitim akımı olarak isimlendirilir. Burada müfredat olarak matematik, felsefe ve doğa bilimleri öncü dersler olarak kabul edilmektedir.

Bu eğitim anlayışında görülen doğa bilimleri derslerinin içeriği, kazanımları ve sınıfta işlenme durumu ile realist felsefenin önerdiği doğa bilimlerinin durumu aynı değildir. Natüralist eğitimde doğa bilimleri önemlidir. Çünkü doğa bilimleri, insanın doğal gelişimini ve doğayla iç içeliğini geliştirmesi için kullanılmaktadır. Çocuk doğayla ilgili herhangi olguyu öğrenmek istediğinde özellikle kendi kendine deneyimleyerek öğrenmelidir, bu bağlamda derslerin birçoğu doğada yani uygulamalı alanlarda işlenmeli ve kazanımlar buna göre oluşturulmalıdır. Fakat realist eğitim doğa bilimleri derslerinin öncelikli olarak teorik altyapısına önem verir. Realist bir eğitim ortamında önce her şeyin teorisi öğretilir, eğer kişi istiyorsa kendisi gidip deneyimleyebilir. Bu bağlamda natüralist eğitimde yaparak-yaşayarak ve aktif öğrenme öne çıkmaktadır.

Natüralist eğitim anlayışından sonra eğitim felsefesi içinde modern dönemin ilkelerinden etkilenen bir diğer eğitim anlayışı ise Politeknik eğitimidir. Politeknik eğitim sosyalist ideolojiden ve Marks'ın dünya görüşünden etkilenmektedir.

Sosyalist ideolojinin temsilcilerinden biri olan Marksizm ise eğitimi kişiyi çok yönlü yetiştirme, kişinin üretime katkı yapmasını sağlamak için her türlü üretim imkânını sunma amacı için bir araç olarak kullanır. Burada aynı zamanda diyalektik düşünme becerisi kazanma, sosyalist ideolojiyi kabullenme, kolektif yaşama, sömürüye karşı çıkma, sınıfsız toplum bilinci oluşturma ve eşitliği sağlama gibi değerler öne çıkar. Öğretmen dersleri üretime katkı sağlayacak şekilde planlar. Bu dersler iş-teknik, doğa bilimleri, mühendislik bilimleri, ideolojiye hizmet etmesi için yapılandırılan sanat, spor ve felsefe şeklinde sıralanabilir. (Sönmez 2012: 117-118) Eğitimde Marksist felsefenin ve ideolojinin temel alındığı eğitim akımına Politeknik eğitim denir.

Politeknik eğitim, öğrencileri çok yönlü yetiştirme ve sosyalist ideolojiye bağlı bir toplum yapısı oluşturma amacı taşır. Burada uygulama ağırlıklı tüm dersler müfredata dahil edilir. Dolayısıyla tüm eğitim ortamlarında üretim ve üretime katkı sağlayan insanlar yetiştirme öne çıkar. Burada okul bir endüstri ortamı gibi tasarlanmalı ve işletilmelidir. (Sönmez 2012: 118) Politeknik eğitim akımı genel olarak sosyalist ideolojiyi benimseyen ülkeler ve topluluklar için uygun bir eğitim akımıdır. Sosyalist bilince sahip, kolektif yaşayan, diyalektik düşünme biçimine sahip kişileri yetiştirmek burada önemli görülmektedir. Aynı zamanda politeknik eğitim anlayışı eğitim tarihi içerisinde ideolojik temelli bir eğitimin ilk örneklerindedir.

20. yüzyılın ses getiren felsefelerinden pragmatizm ise Dewey'in bakış açısı bağlamında eğitimi hedefler dizisiyle donatır; o, eğitimde bireye bilimsel bilgiye ve düşünmeye dayalı problem çözme becerisi kazandırma (Dewey 1996: 295) ile bu bireyi her türlü sosyal ve ekonomik değişime açık hale getirme çabasını öne çıkartır. (Dewey 1996: 30) Böylece yirminci yüzyıla birlikte eğitim de farklı epistemolojik ölçütler ortaya çıkmaya başlar.

Pragmatistlerin eğitim anlayışlarının temelindeki epistemolojide ne bildiğimiz ve nasıl bildiğimiz ile ilgili sorular önceliklidir. Dewey felsefesindeki deneycilik, epistemoloji veya bilme bir insanı her ortamda kuşatır. Kişinin çevre ile etkileşimi olarak tanımlanan deneyim, pragmatist bir kavram olarak yorumlanır. Kişinin sosyal, kültürel ve doğal ortamlarla etkileşimi yaşama ve gelişme süreçlerini oluşturur. Bu

etkileşim hem kişiyi hem de çevreyi değiştirebilir. Böylece öğrenen ve çevre arasındaki her ilişki, bir süreç olarak bilinir. İnsanlar, problemleri çözmek ve aynı zamanda belli bir problem çözme bölümünün faydalı özelliklerini devam eden deneyimlerine eklemek için bilimsel yöntemi kullanır. Burada kullanılan bilimsel yöntem sayesinde pragmatist bireyin keşifleri, zihinsel gelişimi ve problem çözme becerisi kazanması önemli görülmektedir. Pragmatistler, bir sorunla karşılaştığımızda, bu sorunu çözmek için ihtiyaç duyduğunuz bilgileri tek bir disiplinden veya akademik bir konudan değil, birçok kaynaktan aldığımızı söyler. Örneğin, çevre kirliliği sorununu tanımlamanın ve çözümlerin yollarını önermek için tarihi, politik, sosyolojik, bilimsel, teknolojik ve uluslararası kaynaklardan gelen bilgileri kullanmalıyız. (Ornstein ve Levine 2008: 171) Burada bilimin problem çözücü, ilerletici ve geliştirici etkisi öne çıkartılır; ilerlemek için bilimsel gelişmeler ve bu gelişmelerin kurgulayıcısı olmak, temel ölçüt haline gelir. Bu düşünceler bağlamında Darwin'in evrim teorisinden etkilenen Dewey, organizma ve çevre terimlerini eğitime uygular. Dewey, insanoğlunun yaşamı sürdüren, büyümeyi ve gelişmeyi teşvik eden itici güçleri veya dürtüleri olan biyolojik ve sosyolojik organizmalar olduğunu öne sürer. (Ornstein ve Levine 2008: 170) Bu anlayışta eğitim etkinliğinin zihinsel boyutu değil, pratik hedefi öne çıkartılmaktadır. Pragmatist düşünürlere göre insanın problemleri çözebilmesi, güçlü bir yargıya sahip olması, değişmesi ve ilerlemesi için deneyime dayalı öğrenme, problem çözme amacı taşıyan, pragmatik içeriğe sahip ortamı yaratma önemlidir.

Farklı kültürel gruplardan oluşan bir toplumda, pragmatik okul bir kültürün çocuklarının diğer kültürlerin üyelerini anlamalarına ve takdir etmelerine yardımcı olur. Kültürel çeşitlilik tüm toplumu zenginleştirir. Aynı zamanda pragmatistler, bütün kültürel grupların bilimsel yöntemi kullanmalarını ister. Pragmatik felsefeyi temel alan bir öğretmenin sınıfındaki öğrenciler, bilimsel yöntemi bir dizi kişisel, sosyal ve entelektüel probleme uygulama deneyimini paylaşırlar. (Cevizci 2011: 124) Bu bağlamda burada onlar, kişinin problem çözme becerisini geliştiren, bilimsel dayanakları olan, metafizikten arınmış her türlü bilgiyi fen bilimleri, sosyal bilimler, sanat, mekanik, tıp, genetik, psikoloji, antropoloji, felsefe gibi alanları eğitimde epistemolojik temeli temsil eden müfredat haline getirirler. Bu bağlamda pragmatik felsefeye dayanan ve onun eğitim ile ilgili önerilerini temele alan eğitim anlayışı İlerlemeci eğitim olarak bilinir.

İlerlemeci eğitim anlayışının özellikle Amerikan toplumundaki genel reform hareketinden etkilendiği öne sürülür. Geleneksel eğitimin aksine, ilerici eğitimciler eğitimde reform yapmak için çeşitli stratejiler tasarlarlar. Öncelikle öğrenci merkezli bir eğitim ortaya çıktı. Müfredat çeşitliliği önemli görülür. Çocukların, yetişkinlerin yaptığı programlama yerine kendi iç programlarını takip etmeleri gerektiği vurgulanır. Çağdaş yapılandırmacı öğrenmeyi öngören İlerlemecilik çocukların çevrelerinin aktif keşfiyle meşgul olduklarında kalıcı öğrenmeyi gerçekleştireceğini öne sürdü. (Ornstein ve Levine 2008: 187) Böylece kalıcı öğrenme sağlanarak çocukların problem çözme becerileri geliştirilir.

Pragmatist eğitimcilere göre gerçek eğitim, problem çözme içerir; böylece öğrenciler işbirliğine dayalı olarak araştırma yaptıkça ve bilgileri paylaştıkça öğrenme zenginleşir ve bu ortamda öğretmenler öğrencilerine rehberlik eder.(Ornstein ve Levine 2008: 188) Burada çocukların kendilerinin keşfetmesi sonucunda kalıcı öğrenmenin sağlanabileceğini savunan pragmatistler, çocukların problem çözme becerilerinin geliştirilmesi üzerinde durmaktadırlar. Pragmatik felsefeyi temel alan İlerlemeci eğitim anlayışında; öğrenci merkezli, özgür, demokratik, müfredat çeşitliliğini önemseyen, uygulamalı, işbirlikçi ve yapılandırmacı öğrenmeyi öne çıkartan, deneyimi önemseyen, yaşamla iç içeliği savunan, yaşamdaki problemlerin çözülmesi sonucunda güçlü bireyler yetiştirme amacı taşıyan bir anlayış hâkimdir.

20. yüzyılla beraber, pragmatik felsefeyi kaynak olarak alan ilerlemeci eğitim anlayışının yanında varoluşçu felsefeyi temel alan bir eğitim anlayışı da ortaya çıkmıştır. Eğitim ile ilgili güçlü önermeler ortaya koyan varoluşçu felsefe; Nietzsche, Sartre ve Heidegger gibi filozofların da etkisiyle eğitimde toplumdaki bağımsız bir şekilde sadece bireyi temele alır. Bu bireye kendi varoluşunu gerçekleştirmek, eğitim sayesinde ona özgürlük ve sorumluluk bilinci kazandırmak gibi bir görev biçer. Aynı zamanda varoluşçuluk, eğitimde seçenek geliştirme ve özgürce seçme bilinci oluşturma gibi amaçları öne çıkartır. (Sönmez 2012: 126) Burada bireyin öznel gelişiminin sağlanması, kişisel becerilerini geliştirmesi, onun kendini gerçekleştirebilmesi, özgür ve sorumlu bir birey olmasında eğitimin önemi üzerinde durulur. Çünkü önemli olan bireyin gerçekliğidir. Bu gerçekliğin geliştirilmesinde eğitim önemli bir göreve sahip olabilir.

Varoluşçu felsefede gerçeklik öznedir. Özne kendi kendini var eder ve kendini gerçekleştirir. Onun değerleri vardır. Kişisel olarak özgürce gelişir çünkü seçimler yapar. Bu kişide seçimler yoluyla farkındalık gelişir. Kendi kavramları kişisel becerileri öne çıkar. Ne zaman öğrenmek istediğine dayalı seçme özgürlüğü vardır. Dışarıda öngörülen şartlardan ve kısıtlamalardan serbest kaldıklarında, öğrencilerin gerçekten kendi öğrenim gündemlerini öğrenmek ve istekli bir şekilde takip etmek istedikleri ortaya çıkar. Epistemolojik olarak birey, yaşamına uygun olmasını istediği bilgiyi seçer. (Ornstein ve Levine 2008: 175) Varoluşsal bir müfredat, felsefi diyaloga neyin yol açabileceğinden ibarettir. Özellikle değerli olanlar, duygusal, estetik ve şiirsel konular da dâhil olmak üzere seçim yapma eyleminde bireyleri sorgulamaya yönelten konulardır. (Burada da Sokratik tartışma önemli görülür.) (Sönmez 2012: 124) Öğrenciler varoluşçu bir müfredatta; edebiyat, drama ve insan durumunu ve insanın karar vermesini canlı bir şekilde yansıtan filmleri, kitapları, sanat eserlerini, felsefi metinleri, etik ve estetik içeriği olan her bilgiyi önemli görmeli ve bunları tartışmalıdır. Böylece varoluşçu felsefeyi temele alan varoluşçu (Summerhill okulları gibi) eğitim akımları ortaya çıkar.

Varoluşçular, etik ve estetiği çok önemli görür çünkü insanlar seçimleri ile kendi değerlerini yaratırlar. Varoluşçulukta eğitimin en önemli hedefleri, insan bilincini seçme özgürlüğüne uyandırmak ve özgürlüğe katkıda bulunan bir farkındalık duygusu yaratmaktır. Eğitimde varoluşçu felsefeyi temele alan bir öğretmen; yaşamın, sevginin ve ölümün anlamı hakkındaki diyaloglar geliştirir, felsefi tarzda soru sorar ve öğrenciyi katılmaya teşvik eder. Bu soruların cevapları testlerle ölçülemez, değerlendirme kişisel ve öznel olacaktır. (Ornstein ve Levine 2008: 175) Bu bağlamda varoluşçu epistemoloji ve müfredat bağlamında varoluşçu eğitimde bireyin kendini gerçekleştirme durumu ve bilinci öne çıkar. Burada epistemolojik temelde; bireyin kendini gerçekleştirme, özgürleşme ve sorumluluk bilinci kazanması önemli görülür.

Yukarıdaki örneklere baktığımızda her çağda kendine özgürlüğü olan ve güçlü felsefi temellere sahip olan birçok eğitim akımının olduğu ortadadır. Bu çerçevede eğitim felsefesi içinde geliştirilen ve ortaya çıkan eğitim felsefesi akımlarının ve ekollerinin sistematik olabilmesi ve kullanılabilmesi için epistemoloji, ontoloji, etik gibi alanların konularını ve bakış açılarını temele alarak mantıksal bağlamlarıyla tutarlı, bütünlüklü ve yaşamla iç içe olan bir eğitim içeriğine sahip olması önemlidir. Bu bağlamda eğitim felsefesi, eğitime felsefi temeller çerçevesinde önerilerde bulunurken,

eğitimin sorunları üzerinde alternatifler sunmaya çalışırken alternatif felsefi sistemlerden yola çıkarak, eğitimde olması gerekenlerle ilgili farklı bakış açıları ve tutumlar geliştirmeye çalışır. Böylece eğitim felsefesi, kabul gören eğitim anlayışına yönelik sorgulayıcı ve eleştirel bir tutumla eğitimdeki gelişmeyi ve değişmeyi sağlamaktadır. Hal böyle olduğunda yukarıda özetlenen eğitim anlayışları bağlamında felsefe ile eğitimin ilişkisi ontolojik, epistemolojik ve etik temeller çerçevesinde kurulmaktadır. Felsefe eğitime epistemolojik, ontolojik ve etik sistemler çerçevesinde yol göstericiliği yapmaktadır. Eğitimin temellendirilmesinde ve işleyişindeki unsurları ortaya koyan, eğitim içindeki müfredat, içerik, konu, programlama ve sınav biçimleri gibi öğeleri ele alan ve bunları aynı zamanda eğitim pratiğinde uygulama olanağı bulan felsefe disiplini olarak ise eğitim felsefesi karşımıza çıkmaktadır. Böylece eğitim ve felsefe arasındaki ilişki ve bağ da ortaya çıkmış olmaktadır.

Bazı eğitimciler eğitim felsefesini felsefe eğitimiyle eşdeğer saymaktadır. Bütün bunlardan hareketle onlara göre eğitim felsefesinin felsefe eğitimi şeklinde de formüle edilmesi mümkündür. Genellikle epistemoloji; eğitime dair birçok alanı etkileyerek eğitimin amaçlarını, yöntemini, problemlerini, eğitim politikasını ve müfredatını biçimlendirmek için kullanılır. Bu disiplin, çoğu şekilde eğitim sorunlarıyla meşgul olan, Batı geleneğinin büyük filozoflarına geri dönen kökleri olan, entelektüel girişim şeklinde yorumlanmalıdır. (Peters, Tesar ve Locke 2014: 1) Bazı eğitimcilere göre 1980'lerden bu yana eğitim felsefesi; sosyalleşmiş alanların gelişimi ve sanat, bilim, ahlak eğitimi felsefesi gibi konu alanlarına, feminizm, çokkültürlülük, kozmopolitlik, vatandaşlık eğitimi ve kültürler arası eğitime ya da erken çocukluk eğitimi, okul öncesi dönem eğitimi gibi özel grupların da etrafında yer alan yeni ilgi alanlarının geliştirilmesiyle daha da çeşitlenmektedir. (Peters, Tesar ve Locke 2014: 1-2) Bu bağlamda özellikle 20. yüzyılla beraber eğitim felsefesi çalışmaları çoğalmakta ve eğitim felsefesi kendi başına özerk bir alan olarak kabul edilmektedir.

Buradaki açıklamalara dayanarak eğitim felsefesi çalışmalarının felsefe sistemlerinden ve çalışmalarından ayrı düşünülmeceği ortaya çıkmaktadır. Eğitim felsefesinde eğitim ile ilgili kavramlar ve sorunlar ele alınıp tartışılırken bu kavramlar ve olgularla ilişkili olan felsefe sistemleriyle bağ kurulmakta, kurulan bu bağ belirgin olarak vurgulanmaktadır. Filozofların düşünme, sorgulama, bilme, var olma, varlığa anlam verebilme, değerler üretme ve benzeri konularda ortaya koyduğu felsefi görüşler eğitim için önemli ve vazgeçilmez bir temel oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi eğitimin epistemolojik temelinden bahsetmek için öğretilecek bilgi ve kaynağından, bu bilginin içeriğinden, olası işlevlerinden, amaçlarından, bireyde gerçekleştirdiği değişimlerden, müfredattan, ulaşılmak istenen hedeflerden ve bunun verilmiş yöntemlerinden bahsetmek zorunlu olmaktadır.

2.1.1. Epistemolojik Temel

Eğitim bilgi edinme ve bilgi üretme üzerine kurulu bir alandır. Bilgi üzerine kurulu bir etkinliktir. Sadece teorik değil pratik bir beceri kazandırmak da bir tür bilgi kazandırmaktır. Dolayısıyla eğitimin epistemolojik boyutundan söz etmek bir zorunluluktur. Felsefenin klasik disiplinlerinden biri olan epistemoloji bilgi üzerine sorulabilecek birçok soruyu dile getirir ve bu soruların cevaplarını bulmaya çalışır. Bu da iki disiplini birbiriyle ilişkili kılar. Ancak sözü edilen bu disiplinler, bilgiyi ele alma ve kullanma bakımından ayrışırlar.

Bilginin doğası, ilkeleri, yapısı, kökeni, kaynağı, yöntemi, geçerliliği, koşulları, imkânı ve sınırları ile ilgili sorular felsefenin dalı olan epistemolojiyi ya da bilgi kuramını ilgilendirir. (Scheffler 2019: 45) Epistemoloji genel anlamıyla bilgiyle ilgilenen, bilgiyle ilgili problemleri araştıran, bilginin kaynağını, doğasını, neliğini yani özü ve niteliğini, doğruluğunu, sınırlarını ele alan hatta bilginin olanaklı olup olmadığına dair sorular ortaya koyan felsefe dalıdır. (Cevizci 2010: 208) Öztürk'e göre ilk defa Platon'un Theatetos adlı diyalogunda ayrıntılı olarak tartışılan: "Bilgi nedir?" sorusu, epistemolojinin en önemli problemi olarak ele alınmaktadır. (Öztürk 2007: 591) Bu sorunun cevabı olarak: "Bilgi, gerekçelendirilmiş doğru inanç." şeklinde tanımlanır. Felsefe tarihinde uzun bir süre bu tanım üzerinde, Russell ve Gettier'e gelinceye kadar uzlaşılır. Ancak Gettier sonrası süreçte bu tanım yeniden düzenlenmeye veya değiştirilmeye çalışılır. (Öztürk 2007: 592) Bilgiyle ilgili klasik anlayışa göre bilginin inanç, doğruluk ve gerekçelendirme gibi üç koşulu vardır. Gettier buna karşı çıkar. Burada öncelikle tanım ele alınır ve hataları üzerine analizler yapılarak tanımın kusurlu yerlerine yönelik örnekler verilir ve bu kusurlu yerlere vurgu yapılır. Böylece tanımın analizi sonucunda Gettier, tanımın eksiklerinin olduğunu iddia eder.

Burada görüldüğü üzere genel anlamda "bilgi" ve bilgi tanımı üzerinde durulur. Eğitim felsefesinde ise eğitimde kullanılacak bilgi esastır. İlk başta gelen problem, bilginin kaynağıdır. Elbette eğitim felsefesinde genel anlamda bilginin kaynağı değil, eğitim ve öğretimde kullanılacak bilginin kaynağı ele alınır. Bu demektir ki eğitimin

epistemolojik temellerinden ilki, eğitimde kullanılacak bilginin kaynağı sonrasında ise bu bilginin içeriği yani kapsamı, sınırı, bu bilgilerin hangisinin öğretileceği ve nasıl öğretileceğine yönelik hususlardır.

Burada eğitimde ve öğretimde kullanılacak bilginin hangi kaynaktan geldiğine dair soruyu cevaplamak için üç yaklaşım ele alınmaya çalışılacaktır. Bunlardan birisi rasyonalizm, diğerleri ise empirizm ve pragmatizmdir.

Rasyonalizm kesin bilginin yani apriori bilginin, (deneye başvurmadan akıldan ve aklın etkinliğinden türetilen bilgi) zorunlu doğruların, başlıca kaynağının tündengelim ve akla dayalı sezgi olduğunu savunur. Bu kavrayış için deneyim yeterli ve gerekli değildir. Bilginin en önemli koşulu kesinliktir. (Öztürk 2007: 599) Bunun için matematik, mantık ve felsefe, temel örnek bilgi alanlarıdır. Rasyonalizmin önemli temsilcilerinden Platon bu yüzden Menon diyalogunda hiç matematik bilmeyen bir kişiye ustaca sorular sorarak geometri problemi çözdürmektedir. (Scheffler 2019: 46) Bu yüzden Platon'a göre ideal eğitim, matematiksel düşünmeyi geliştiren, doğru seçilmiş sorularla bilginin açığa çıkmasını sağlayan eğitimidir. Platon'un Menon diyalogunda, orada örtülü biçimde önerilen eğitimin idealist bir tavır sergilediği görülür. Bu eğitimin temelinde ise matematik, mantık ve felsefe bilgisi yer almaktadır. Hatta bir toplumun entelektüel bireylerinin de yetişmesindeki en önemli etken, bu temel dersler olmaktadır.

Rasyonalizmin bilginin apriori içeriğe sahip olmasına dair görüşünü kabul etmeyen ve rasyonalizmin epistemolojik önermelerini çürütmeye çalışan empirizm, bilginin kaynağının iç ve dış duyum olduğunu savunur. Empirist Locke, realist bir bakış açısı da sergiler, daha önce duyumlardan gelmemiş hiçbir şeyin bilinmeyeceği düşüncesini öne sürer. Hume, insan bilgisinin malzemesini oluşturan bütün izlenim ve idelerin kaynağının duyu ve refleksiyon olduğunu savunur. (Öztürk 2007: 599)

Empirizmde bilgi aposterioridir. Bu çerçevede bilgi duyu ve deneyden türer, deneye bağlıdır. Bu anlayışta doğa bilimleri, temel bilim olarak alınmaktadır. Doğal fenomenler deneyve gözlemlerle açıklanmaktadır. Empirist görüşte öne sürülen ideal eğitim, öğrenciye zengin fenomenal yaşantılar sağlayan ve onu çeşitli deneyimlerle, öğrenme ortamlarıyla karşılaştıran bir eğitim programı şeklinde olmalıdır. Aynı zamanda Scheffler'e göre burada anlatılan durumlara ek olarak; empirist yöntemin yaygınlaşması ve eğitimde önemli görülmesi sonucunda, eğitimde öğrenme kavramı

öne çıkmış ve öğrencinin zihninde bu bilimlere ait hiçbir zorunluluğun yani deneyden bağımsız bir bilme şeklinin olamayacağı öne sürülmüştür. (Scheffler 2019: 47) Empirist gelenek, temeline özellikle doğa bilimlerini alarak eğitim ortamında uygulamalı alanları öne çıkartmaktadır. Empirizmin bu savlarına bağlı olarak empirist epistemolojiyi temel alan eğitim programlarında zamanla doğa bilimleri temel bilimler olarak kabul edilmiş, 20. yüzyılla beraber doğa bilimleri içinde yükselen alanlar eğitim programlarına eklenmiştir. Bu çerçevede empirist yöntemi temel alan ve doğa bilimlerini öne çıkartan tüm eğitim programlarında empirist felsefe öne çıkmıştır.

Ele alacağımız üçüncü yaklaşım ise pragmatizmdir. Pragmatizm empirik bilimin deneysel özelliğini önemser. Burada deneyim sorunlara cevap bulmak için ileri sürülen, soruların çözümüne yönelik, düşüncenin öngördüğü şekilde çevrenin değişimini ve dönüşümünü içerir. Buradan elde edilen düşünce problemlere çözüm üretir. Birçok önerme deneyle test edilir ve Dewey'e göre süreç deneme ve yapma şeklinde ilerler, aynı zamanda öğrenme de çoğu zaman deneyimler yaşama şeklinde gerçekleşir. Pragmatizmde matematiksel bilgi tekrar şekillenir ve o, koşullu önermelerin dile getirdiklerini dikkatle işlemek ve ele almak, pratik sonuçlarıyla ilişkilerini göstermek ve karşılıklı ilişkilerini sergilemek için yararlı bir alet haline gelir. (Scheffler 2019: 48) Pragmatik yaklaşıma göre eğitimde bilginin belirleyici olan özelliği doğruluğuna, pratik değerine, uygulamadaki sonuçlarına ya da başarısına bakarak elde edilir. Dolayısıyla empirik yöntemi temel alan ve pratik problem çözme değeri olan her bilgi, eğitim programı için önemli görülür.

Bilginin kaynağı sorunu dışında eğitimin bir diğer epistemolojik temeli, hangi bilgilerin niçin öğretileceği sorusu etrafında şekillenir. Öğretilecek bilginin seçiminde eğitimin hedefleri belirleyicidir. Dolayısıyla eğitimde bilginin belli bir içeriğe sahip olması gerekmektedir. Bu da müfredat sorununu, ders içerikleri problemini ifade etmektedir. İşte eğitimin epistemolojik temellerinden bir diğeri de öğretilecek bilginin kapsamı hususudur. Eğitimi düzenlemekte belirleyici olan amaçlar da eğitimin epistemolojik temellerini belirlemiş olurlar. Bu noktada, bilginin çeşitliliği veya tekliği sorunu bir diğer epistemolojik unsurdur. Bu süreçte karşımıza eğitimle ilgili algı ve kavrayışlar çıkmaktadır.

Eğitimin büyük bir kısmının bilgi, bilme, öğrenme süreçleri üzerinden işlemesi, eğitim felsefesinin önemli olarak gördüğü alanlardan birinin epistemoloji olduğunu

göstermektedir. Bu yüzden herhangi bir felsefi bakış açısını, felsefi dayanakları olan herhangi bir ideolojinin eğitim ve eğitim felsefesi alanı ile ilgili yapılan temellendirmelerinde epistemolojiyi önemli ve gerekli bir öge olarak ele almak zorundayız. (Cevizci 2011: 266) Ayrıca ortaya konulan veya geliştirilen herhangi bir eğitim felsefesi anlayışı üzerinde durmak ve bu eğitim felsefesi çizgisinde program hazırlamak, eğitim hedefleri geliştirmek istenirse temele alınan felsefenin bilgiyi ele alış, yapılandırış biçimleri de öğrenilmelidir. Başka bir deyişle herhangi bir felsefi düşüncenin eğitime ve hedeflerine bakışı, o felsefenin epistemolojisinde adeta gizlenmiş halde bulunmaktadır.

Bilgi ve bilme ile ilgilenen epistemoloji, eğitimde öğretme ve öğrenme yöntemlerini etkilemektedir. Bu nedenle epistemolojinin kaygıları bir kez daha eğitim felsefesinin en temelindeki soru sorma, bilme, bilmenin koşulları, bilmeye dayalı yetenekler yani öğrenme süreçleri ile aynı çizgidedir. (Scheffler 2019: 50) Başka bir deyişle, epistemolojinin söz konusu ettiği bilgi probleminde öğrenme veya öğretme yoktur. Orada sadece bilginin bizzat kendisiyle meşgul olunur. Bilgi üzerine teorik tartışma yapılır. Fakat eğitim felsefesindeki bilgi probleminde esas olan, “amaca götüren bilgi”dir. Bu da bilginin kullanımına yönelik sorularına cevap bulmaktır. İşte eğitimin epistemolojik temelleri kavramı bu noktada daha net anlaşılacaktır. Diğer yandan bu çerçevede kullanılan başka bir kavram da “eğitim epistemolojisi”dir. Aslında “eğitimde kullanılan bilgi etrafındaki sorunlar”ı anlatan bu kavram, eğitimin epistemolojik temellerini söz konusu etmektedir.

Watson’a göre eğitim epistemolojisi, birbirinden farklı ancak birbiriyle ilgili iki soruyla anlaşılabilir: “Eğitim ve öğrenme nedir?” “Eğitimin ve öğrenmenin amacı nedir?” Bu sorular hem epistemolojinin hem de eğitim felsefesinin kaynaklarından yararlanarak verimli bir şekilde keşfedilebilecek çok sayıda felsefi kaygı ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle eğitim epistemolojisi alanındaki tartışmalar için merkezi bir odak oluşturmaktadırlar. Eğitim epistemolojisi, eğitimin gelişimi, amaçları ve uygulamaları ile ilgili epistemolojik sorunları gündeme getirmekte ve ele almaktadır. Bu sorular, eğitim epistemolojisinde epistemolojik sorgulamanın odağı ve içeriği haline gelmiş, son yıllarda önemli ölçüde değişen epistemolojik ortam çerçevesinde öne çıkmış ve biçimlenmiştir. (Watson 2016: 146-147) Eğitim epistemolojisi, eğitim felsefesindeki tartışmalara katkıda bulunmak için epistemolojinin kavramsal araçlarını ve çerçevelerini

kullanır. Burada ortaya çıkan yaklaşımların bulunduğu teorik alanın net bir şekilde anlaşılması için bazı bağlamları belirlemek önemlidir.

Eğitim felsefesinde, epistemolojik çerçevede, uzun süredir devam eden tartışmaların sayısı 20. yüzyıla beraber fazlalaşmıştır. Eğitimin ne olduğu ve en iyi nasıl gerçekleştiğiyle ilgili sorular, disiplin içi sınırlar ortaya konmadan çok önce tartışıldı ve bu tür soruların felsefi olarak ele alınması, modern disiplin boyunca mevcut kaynaklardan yararlanılarak ideal bir şekilde ortaya konmaya çalışıldı. Bununla birlikte, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış olan E. Gettier'in (1963) geniş çapta bilinen üçlü tanımlamaya karşı çıkmasının ardından, epistemolojiye egemen olan geleneksel bilginin tanımı, tekrar ele alınmaya ve analiz edilmeye başlandı. Eğitim felsefesinde de bu problemle ilgili tartışmalar ortaya çıktı. Son yıllardaki Gettier sonrası epistemolojinin çeşitlendirilmesi, eğitim teorisyenlerinin konularının epistemolojik boyuta olan ilgisini yeniden canlandırdı. Bu bağlamda eğitim, felsefe ve epistemoloji arasındaki ilişki tekrar canlanarak taraflar oluşmaya başladı. (Watson 2016: 146) Burada Watson'nun açıklamalarına dayalı olarak eğitim faaliyeti sırasında öğrenciye kazandırılacak ve kazandırılmak için planlanan her türlü bilgi, öğrenme ve öğretim yöntemine yönelik durum eğitimin epistemolojik temelini ifade etmektedir. Eğitimde ise bu temel üzerine özellikle son zamanlarda farklı tartışmalar görülmektedir.

Buradaki açıklamalar bağlamında Watson'nun açıklamalarını özetlediğimizde eğitim epistemolojisi eğitim olgusunu ve etkinliklerini içeren bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Eğitim epistemolojisinin özünün eğitimin doğası ve amaçları, hedefleri, bilme-öğrenme, öğretme gibi öğeler tarafından oluşturulduğu söylenebilir. Bu bağlamda eğitim epistemolojisiyle ilgili bir fikir geliştirebilmek için öncelikle son zamanlarda üzerinde durulan eğitim tanımlarının analizini yapmak önemlidir. Çünkü bu sayede ortaya eğitim üzerine felsefi bir bakış açısı da konmuş olmaktadır.

Eğitim belirtildiği gibi, birincil olarak öğrenme-öğretme dolayısıyla bilgiyle ilgilidir. Epistemolojik içerikli olan sorularla eğitimin her aşamasında karşılaşmaktadır. Eğitimin büyük bir bölümü öğretim-öğrenme yani bilgi ve ona ait değeri aktarma, kişiyi var olan bilme etkinlikleriyle tanıştırma veya kişiye bu bilgileri kazandırma süreci şeklinde ilerlemektedir. Bu da eğitim programlarının hedeflerinin oluşturulmasında önemli görülmektedir. Bu durumda eğitimde sorulacak doğru sorular bizi epistemolojik temelle karşı karşıya getirir. Bu sorular ise: "Eğitimde aktarılacak

veya kazandırılacak bilgi nedir? Bu bilgi nasıl/ hangi kaynaktan elde edilir?" tarzındaki sorulardır.

2.1.2. Ontolojik Temel

Ontoloji felsefede varlık problemini konu edinen bir disiplin olarak tanımlanır. Felsefe tarihine genel olarak bakılınca ontoloji kavramının varlık felsefesi olarak da kullanıldığı görülmektedir. Ancak günümüze doğru yaklaşıldıkça ontoloji kavramının bir olgu, düşünce ya da bir düşünme biçiminin varoluşunu anlatan bir kavram haline geldiği ve ontolojide bir anlam genişlemesi gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla ontolojik temel, kullanıldığı kavram ya da olguya ilişkin olarak onun varoluşsal gerçekliğinin zemini ve nedenleri diye anlaşılmaktadır.

Ontoloji içerisinde varlık anlayışı ve insan doğasıyla ilgili açıklamalar yapan iki temel ekol bulunmaktadır. Bunlardan biri "İdealist varlık" anlayışı diğeri ise "Realist varlık anlayışı"dır.

İdealist varlık anlayışı, İdealizm gerçekliğin temelini zihinsel, ruhsal veya tinsel kavramlarla ortaya koyar. İdealistlere göre gerçek zihinseldir. İdealistler insan doğasına yönelik açıklamalarında, insanın tinsel varlığını onun en önemli temel niteliği olarak görür. Zihin, insana canlılık veren temel güç kaynağıdır. Dolayısıyla insanın gerçek varlığı maddi değil, ruhsal veya zihinseldir. Gerçeklik maddi olmaktan çok tinseldir. (Guterk 2006: 20) İdealizm insan konusunda özcu bir yaklaşımı benimser. İnsanın kendi has özü ve doğası vardır. Bu öz ise aklıdır. İnsan bilgiye sadece akıl ile ulaşır. (Cevizci 2011: 25) Bu durumda insan aklına duyulan bir güven vardır ve insan kendi aklına yönelerek mutlak bilgiye ulaşabilir.

İdealizm eğitim anlayışında ise insan aklına güven duyar. Bu yüzden burada bilişsel değerler önemli görülür. Okul ise bu bilişsel değerlerin kazandırıldığı yerlerdir. İdealistlere göre okul bir koruma ve aktarma faaliyetinin kitlesele ve kurumsal olarak hayata geçirildiği yer olarak kabul edilmektedir. (Cevizci 2011: 29) Bu bağlamda okul toplumsal bir işleve sahiptir ve devlet tarafından organize edilmelidir.

Realist varlık anlayışında ise realistler idealistlerin tersine nesnelere kendi başına varlığından bahseder. Yani nesnelere varlığı bizim zihnimize bağlı değildir, nesnelere gerçekliği kendi başınadır. Bu nesnelere bir düzeni vardır. İnsanlar doğası

gereği bu nesnelere gerçekliğine ulaşabilirler. Aynı zamanda insan bu gerçekliğin bilgisini belli kurallar halinde bir düzene sokabilir. Dolayısıyla insanı insan yapan, onun doğası, bu düzenleme yetisidir. (Guttek 2006: 36) Tüm varlıklar gibi insanda birbirine indirgenemeyen madde ve form gibi iki ana unsurdan meydana gelmektedir. İnsanın da bir maddesi ve bir formu vardır. Beden insanın maddesi, ruhu da onun formudur. Ruh ise onu diğer canlılardan ayıran akılla karakterize edilir. (Cevizci 2011: 45) Realist bakış açısına göre insan akıllı bir hayvandır. İnsanı insan yapan ortak doğası ise onun akıllı olmasıdır.

Realist eğitim anlayışında okul insani gerçekliği geliştirme görevine sahiptir. Bu yüzden okullarda alanında uzman kişiler görev almakta ve öğrencilere evrensel kültürü kazandırma, sistematik bilgiyi aktarma gibi bir misyona sahiptir. Böylece okullar belirli bir devlet politikası takip ederek hem bireyi sosyalleştirme hem de bireye meslek kazandırma amacını taşımaktadır. (Cevizci 2011: 49)

Eğitimde ise ontolojik temel denilince anlaşılması gereken şey eğitim olgusunun var olmasını sağlayan faktörlerdir. Eğitimin ontolojik temelleri eğitimin gerçekleştirilebilmesini, işlenmesini, devamlılığını, işlevinin yerine getirilebilmesini sağlayan unsurlar; bu unsurların anlamları, gerçeklik bağlantıları, eğitimdeki rolleri, önemi ve işlevleridir. Bu temeller eğitimin gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan koşulları da ifade eder.

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için öne çıkan müfredat, bilgi ve beceri kazanımları, öğrencilerin özgün yetenekleri, birey olarak öğrenci ve kimliği, öğretici ve görevleri; mekân olarak okul, okulu kapsayan eğitim durumları, okuldaki her türlü çoğulcu yapılanmalar, okuldaki tüm kişileri kapsayan düşünme biçimleri, eğitime ve öğretime dair her türlü kavramlar, açıklamalar; (Dall'Alba ve Barnacle 2007: 680-681) kimlikler ve bu kimliklerin doğası, yani insan doğası (Cevizci 2011: 242) eğitimin ontolojik boyutuyla ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda ontolojik temel soruşturması, başka alanlarda olduğu gibi eğitimde de önemlidir. Çünkü eğitim olgusunun anlaşılabilmesi, eğitimdeki olguların çözülebilmesi veya eğitime yeniden şekil verilebilmesi için öncelikle bu temellerin yeniden inşa edilmesi gereği vardır. Eğitimin ontolojik temeli bağlamında özetlediğimizde okul, okulun önemli ögesi olan bilgi ve onu sunacak olan öğretmen, birey olarak insan ve doğası, öğrenci yani eğitime

ve öğrenime katılan kişi ve eğitim ortamına dair eylemsel, olgusal birçok öge eğitimin ontolojik yönünü temsil etmektedir.

2.1.3. Etik Temel

Eğitim felsefesi çalışmalarında herhangi bir eğitim felsefesi akımını anlayabilmek için öncelikle onun epistemolojik, ontolojik ve etik temellerinin nasıl inşa edildiğine bakılmalıdır. Bu bölümde ise epistemolojik ve ontolojik temelin yanında ahlak, etik, etik ve ahlak, aynı zamanda eğitim ile etik ilişkisine dayalı olarak, eğitimde etik temeller, eğitim etiği üzerinde durulacak ve eğitim etiğini kapsayan tanımlamalar yapılarak, eğitimin etik boyutunun önemi ele alınacaktır. Bununla birlikte etiğin eğitim için önemine değinilecektir. Bunun için ise öncelikle etik ve ahlak kavramları üzerinde durulması önemlidir.

Felsefeden bağımsız özellikle sosyolojik ve kültürel bir alan olarak ahlak, öncelikle toplum içinde bir şekilde oluşturulmuş kurallar sistemine karşılık gelir. Bu şekilde bakıldığında ahlakın, insanların davranışlarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemek amacıyla yapılan eylem kuralları, normlar silsilesi ve değerler sistemi olduğu söylenebilir. Etik ise felsefenin ahlaklılıkla, ahlaki değerle ilgili olan alt dalına veya disiplinine denir. O halde ahlaklılığı genel bir biçimde iyi ve doğru yaşama şekli olarak özetleyebiliriz. (Cevizci 2014: 11-12) Bu durumda ahlak, topluma ait bir düzeni ve işleyişi ifade eder ve toplumsal yaşayıştan ayrı düşünülemez. Yani ahlak toplumsal bir olgudur. Değer temeline dayanır, değerler ise doğuştan getirilmez, sosyalleşme sürecinde kazanılır. Ahlaklılık ise bizzat yaşantı durumuyla ilgilidir ve bireysel bir olgu olarak karşımıza çıkar.

Felsefe tarihinde etiğin ortaya çıkmasında Sokrates'in etkisi gözden kaçırılmamalıdır. Sokrates etiğin kurucusu olması yanında, aynı zamanda, ahlaklılık olgusu, beşeri iyi ve insan hayatının nihai amacı üzerinde enine boyuna düşünüp insanlara nasıl davranmaları gerektiğini bildiren normatif bir teori öne sürmüştür. (Cevizci 2014: 138) Bu bağlamda Sokrates'in etik anlayışı, ahlâkî değer teorisini içinde barındırmakta ve ahlakla iç içe bulunmaktadır.

Ahlak ile etik ilişkisi, sosyal bir olgu olarak ahlak kavramıyla ahlak olgusu üzerine düşünüp taşınma yani ahlak ve etik arasındaki ilişki tartışmalıdır. Çünkü etik,

zaman içinde, “ahlak üzerine tartışma” anlamı yanında, “ahlakilik durumu” ve “ahlaka uygunluğun sorgulanması” anlamlarını da kazanmıştır. Örneğin “bu hiç etik değil” derken ahlakilik durumu kastedilmektedir. Dolayısıyla şu soruyu sorma gereği doğmaktadır: “Etik temel” derken, bir olgu olarak ahlaktan mı söz edeceğiz yoksa ahlakilik kavramını mı kastedeceğiz?

Etik’in tarihsel gelişimi bağlamında analiz ettiğimizde, etik ahlakla iç içe bir şekilde bulunmaktadır. Fakat etik ile ahlak aynı şey değildir ancak etik çoğu zaman ahlaki sorunları ele alıp incelemektedir. Etik “Ne yapmalıyım?” “Bu davranış doğru olur mu?” diye düşünen herkesle ilgilidir. (Haynes 2002: 17) Yani herkes burada sözü edilen sorulara cevap vermek zorundadır ve bu manada sorular insanla, bireyle ilişkili bir durumu ifade etmektedir.

Ahlak, bireyin tüm öğeleriyle hazır bulduğu norm ve kurallar bütünüdür ve aynı zamanda ahlak, bir ilke kavramından ziyade bir düzen kavramına karşılık gelir. Ahlak büyük ölçüde yereldir yani o bütün önemine rağmen bireyin, topluluk ya da grubun hayatla ilişki içinde geliştirmiş olduğu değerler ve kuralları, yaşama bilgeliğini ifade eder. Bu açıdan bakıldığında ahlak ve ahlaklılık olgusal ve tarihsel olarak yaşanan bir şey yani belli bir pratiktir. Etik ise bu pratiğin teorisi durumundadır. (Cevizci 2014: 17)

Noddings’e göre de ahlaklılık daha çok günlük yaşamla belirli kurallar ve cinsel alışkanlıklarla ilişkilendirilirken çoğu filozof etiği ahlaklılığın felsefi olarak incelenmesi şeklinde ele alır. Bu inceleme sonucunda etik ve ahlak iç içe kullanılabilir. (Noddings 1998: 95) Bu bağlamda bakıldığında etik daha genel ve evrensel bir içeriğe sahip olmaktadır. Dolayısıyla eğitim gibi bir alanda felsefi içerikli ahlakı da içeren bir inceleme yapılacaksa etiği temele almamız daha doğru görülmektedir.

Etik eğitimde önemli bir yere sahiptir. Çünkü öğretmenler, eğitim yöneticileri eğitimde hem ahlaki sorunlarla kuşatılmış durumdadır hem de şu anda öğrencilerinin yani gelecek kuşağın eğitiminin ve ahlaki iyiliğinin sorumluluğu özellikle bu çağda onlardadır. (Haynes 2002: 17) Öğretmenler -genel olarak ebeveynler- değerlerini gençlere doğru, iyi ve güzel olan kavramlarına karşılık gelen davranışları ödüllendirerek ve pekiştirerek iletirler. Ayrıca öğretmenlerin sınıflarında yarattıkları ortam, öğrencileri, öğretmenin etik duyarlılıklarını yansıtan ahlaki bir iklime çeker. (Ornstein ve Levine

2008: 162) Eğitim olgusu tamamıyla ahlaki içeriğe sahiptir. Bu bağlamda eğitim ahlaki bir girişimdir iddiası yanlış değildir. Peki, eğitimde etik temel nedir?

Eğitimin insan yetiştirme amacı taşıması bakımından, insanın niteliklerine kayıtsız kalamayacağı, onun eğitim sayesinde davranışlarının da biçimlendirilmesi gereği, kişilik eğitimi ve bunların değer dünyasına dayanması önemlidir. Dolayısıyla eğitimin ahlaki bakımdan eğitilmeyi, davranış değişikliğini içermesi gerektiği, eğitim içeriğinde hem ahlaki nitelikli bazı ilkelerin olmasının zorunluluğu hem de amaçlarda bunların yer alması gerektiği önemli hale gelmektedir. Eğitim içeriğindeki (müfredattaki) ve eğitim sürecindeki ahlaki niteliklere dayanan unsurlar, eğitim anlayışında gerçekleştirilmek istenen etik ve ahlaki nitelikli amaçlar; bunların tanımı, listelenişi, etik temelleri oluşturmaktadır. Eğitimin etik temelleri denince eğitimde ve eğitimle bireyde gerçekleştirilmesi hedeflenen “ahlaki nitelikli değer ve davranışlar” anlaşılmalıdır. Bunlar hem bireyle hem de toplumla bağlantılıdır. Etik kavramı, eğitimin amacıyla ve müfredatla ilgili bir kazanım durumunu da temsil etmektedir.

Eğitim sözü edilen hedefler ve müfredatla davranış kazandırma amacını da içinde taşıdığına göre bu davranışların toplumsal boyutu da vardır ve olmalıdır. Bunlarda toplumca onaylanan iyiyi içermektedir. Dolayısıyla eğitimin doğasında ahlaki bir karakter vardır. Eğitim verme dediğimiz şeyin doğası ve nedeni bunu bize anlatmaktadır. Bu yüzden eğitim etkinliği doğal olarak etik bir zemine oturur. Buradan eğitimin etik temeli anlaşılmaya çalışılır. Bu temelde nelerin ortaya çıkacağı meselesinde birtakım değerler belirlenmeye çalışılır. Bu etik temelin öğretilebilirlik durumudur. Dolayısıyla değer etik temelde önemli bir vasıta olmuş olur. Bu durumda “Ne için ve hangi davranışları kazandırmalıyız?” sorusu bizi eğitimde değerleri öne çıkartan etik temele götürmektedir. Burada sözü edilen bir nevi ahlak eğitimidir.

Etik ve eğitim arasındaki ilişkiyi tesis eden önemli konulardan biri ahlak eğitimidir. Eğitimde sözü edilen bu ahlak eğitimi veya insanda gerçekleşen karakter eğitimi ve gelişimi, etik ve eğitim arasındaki ilişkinin en önemli ögesidir. Ancak eğitim ve etik arasındaki ilişki sadece karakter eğitimiyle sınırlı değildir. Bu ilişki çok yönlü düşünülme zorundadır. Dolayısıyla burada sıralananlara ek olarak eğitim otoritesinin yükümlülükleri ve sorumlulukları, eğitimin kişi üzerindeki amaçları, kişisel amaçlarla toplumsal amaçların çatışmama durumu da eğitim etiğinde dikkate alınmalıdır. (Cevizci 2011: 281-282) Görüldüğü gibi eğitim ve etik arasındaki ilişkinin çok yönlülüğü

üzerinde ısrarla durulmaktadır. Çünkü eğitim ve eğitime ile ilgili sorumluluklar, amaçlar, hayata geçirilecek olan ilkeler, icra edilen öğretmenlik mesleği ve etiği, bunlara dayalı sorumlulukların bir bakış açısına dayalı olarak temellendirilmesi, ele alınması eğitim ve etik ilişkisinin çok yönlü halini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu çok yönlülüğün içinde ise en çok vurgulanan konu ahlak eğitimi veya klasik dönemde karakter eğitimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eğitim etiği içinde özellikle vurgulanan ahlak eğitimi problemi, insanın doğaya, kendisine ve diğer insanlara karşı davranışlarını sorumluluk yüklenen bir şekle dönüştürür. Bunun yanında ahlaki davranış becerisinin nasıl ve neye göre belirleneceği ile meşgul olur. Aynı zamanda bu ahlaki davranış becerisini garanti edecek, eğitimle ilgili olan boyutuna yönelik etkileşimin nasıl olması gerektiği ile ilgili, eleştirel ve ahlaki davranış becerisinin kazanılmasını destekleyen veya engelleyen koşullar üzerinde de odaklanır. (Çiftçi 2003: 97) Bütün bunları bir araya getirdiğimizde Antik Yunandan itibaren eğitimde genel olarak erdem üzerinde durulur, eğitimin bir ahlak eğitimi veya karakter eğitimi şeklinde ele alındığı görülür. Yani adına etik temel denmese de eğitimde kişinin davranışlarıyla ilgili, zihin ve değer dünyasıyla ilgili tezlerde bir etik temel oluşturma çabası görülmektedir. Örneğin eğitimde üzerinde durulan ahlak eğitimi veya karakter eğitimi değer dünyasına karşılık gelmektedir. Bu bilgilere ek olarak eğitim önerilerinde özellikle klasik felsefe içinde, karakter-kişilik eğitimi vurgusu yapan birkaç filozofa değinilecektir. Bunlardan ilki önemli bir Antik dönem filozofu olan Platon diğeri ise Aristotelestdir.

Platon felsefesinde ahlak eğitimi hem şehir düzeninin meşruluğu hem de özgür yurttaşın nasıl “erdemli” olacağına ilişkin sorularla ele alınmıştır. (Çiftçi 2003: 97) Bu yüzden insanlar değer oluştururken bilgiğe önem vermeli ve ahlaki eğitimin kaynağı tarih, edebiyat, felsefe gibi kültürel alanlarda aranmalıdır. (Cevizci 2011: 26) Bu eğitim sayesinde ise birey hem erdemli yurttaş olma yolunda değer eğitimine dahil olacak hem de bilgelik yoluna girmiş olacaktır. Böylece bu eğitim sayesinde bireyin karakter ve kişilik özellikleri biçimlendirilmiş olacaktır.

Aristoteles ise çocuklara erdemli davranmayı öğreten bir ahlak eğitimi önerisinde bulunarak: “Erdem, erdemli davranmaktır.” düşüncesini öne sürmektedir. Burada açık şekilde ahlak eğitiminde karakter, kişilik eğitimi üzerinde durulmaktadır. (Noddings 1998: 103) Eğitim felsefesi içinde Aristoteles felsefesinden de etkilenen

realist eğitim anlayışı, değerlerin nesnel olduğunu, evrende bir amaçlılık bulunduğunu, evreni bu bağlamda keşfedecek unsurun akıl olduğunu öne sürer. Bu yüzden bizi erdeme götürecektir, insanların anlamlı hayat sürmelerini sağlayacak tüm alışkanlıklar, bu akıl yürütme aracılığıyla geliştirilmelidir. (Cevizci 2011: 47) Orta Çağ'da ise özellikle Skolastik felsefesinin de etkisiyle din temelli bir ahlak eğitimi ön plana çıkar ve tüm değerler ve ahlak eğitiminin içeriği teolojiye göre biçimlendirilir. (Guttek 2006: 61) Modern dönem ve Aydınlanmaya doğru ahlak eğitiminde daha seküler bir insan doğası kavrayışı ihtiyacı duyulmuş, Yunan'ın ve Orta Çağ'ın aksine daha özgür, özerk ve sorumlu yeni bir kişilik inşası ortaya konulmaya çalışılmıştır. (Cevizci 2011: 285)

Aydınlanma filozoflarından biri olan Locke ise çocukluktan itibaren ahlak eğitimine önem vermiş ve ahlak eğitiminin, erdemli bireyler yetiştirme bağlamında, kişilik eğitimi ile iç içe geçmesini önemli görmüştür. (Locke 2004b: 77) Bu bağlamda Locke'ye göre kişilik sonradan yaşantılar yoluyla inşa edilmektedir. Böylece sorumlu ve erdemli liberal bireyler yetişmektedir.

Kant, ahlaki eğitimin üzerine vurgu yaparak ahlak eğitiminin disiplin üzerinde değil de maksimler üzerinde durmasını, zihni eğitmesi ve kişiyi düşünmeye hazırlaması gerektiğini savunur. Bu bağlamda Kant ahlak eğitiminde en önemli çabanın bir (kişilik) karakter oluşturmak olduğunu ileri sürer. (Kant 2013: 102) Kant'a göre burada eğitimin en önemli amaçlarından birisi iyiyi temsil eden kişiliklerin yetiştirilmesi olarak belirtilmiştir.

Kant, insanın bireysel rasyonalitesini etikteki diğer otoritelerin üstünde tutmak için çabalar. Böylece Kant'ın kategorik buyrukları etiği mantıksal bir yapıya yerleştirmeye çalışmaktadır. Kant'ın etiği, deontolojik -ödeve dayanan- bir etikdir. Kant'ın bu etik anlayışı, insan rasyonalitesine önemle vurgu yaparak insanın bireyciliğini ve özerkliğini genişletmiştir. (Noddings 1998: 98) Bu bağlamda insan kendi aklını kullanarak yasa koyucu hale gelmiştir.

Dewey'e göre ahlak, insan davranışı ile ilgilidir. Dewey "Okulda Ahlak Eğitimi" adlı yazısında değerleri daha bireysel bir zemine oturtturarak öğrenilen her türlü fikrin davranışa kılavuzluk etmede canlı ve etkili fikirler, itici güçler olması gerektiğini savunur. (Dewey 1976: 117) Böylece ahlaki eğitim etkin kılınacaktır.

Dewey, ahlakın pratik değer taşımasının öneminden bahsederek ahlaki unsurların insan tarafından yaratıldığını, iyinin ancak insana yararlı olduğundan ve insan için öneminden bahsetmektedir. (Sönmez 2012: 96) Bu çerçevede insanlar farklı değerlere önem verirler. Çünkü tek bir değere saplanıp kalmak ve önem vermek yanlıştır. Hiçbir değer sabit durumu yoktur, bu yüzden değerler dinamiktir. Etik davranışın önemli ölçütlerinden biri de bu davranışın tüm sonuçlarına karşı sorumluluk bilincini öne çıkartmasıdır. Böylece değerler kişinin problem çözmesinde ona yardımcı olabilmelidir. (Noddings 1998: 102) Bu bağlamda Dewey'in ortaya koyduğu İlerlemecilik eğitim anlayışında, ahlak eğitiminde özellikle karakter eğitimi önemli görülür. Sözü edilen bu karakter eğitiminin içeriği ortak yarar ilkesi ve problem çözme ilkesine göre belirlenir. Aynı zamanda burada Dewey'in etik anlayışının sonuç odaklı olduğu da öne çıkmaktadır.

Dewey'in etik anlayışıyla birlikte, 20. yüzyıla beraber, Kantçı kökenlere ve Rawls'ın adalet prensibine dayalı Kohlberg'in bilişsel ahlak eğitimi teorisi ortaya çıkmıştır. Kohlberg genel olarak ahlaki akıl yürütmenin gelişimini, adalet prensibini temele alan bir teori ortaya koymaya çalışmaktadır. (Noddings 1998: 105) Kohlberg'in ahlak eğitimi yaklaşımı "insanın kendi gelişiminin yaratıcısı" olduğunu, onun gelişiminin her adımında çevre koşulları ile etkileşim içinde, zihinsel süreçlerine dayanan bir durumun önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ahlak eğitimi sayesinde birey karmaşık prensipler üzerinde düşünerek kendi gelişimini gerçekleştirebilir. Böylece belirli erdemler kazanabilir. Burada en temel ahlaki ilke ise adalet olarak kabul edilir. Adalet (özgürlük, eşitlik) eğitim sayesinde basamak basamak daha kapsamlı biçimde kavranmaya çalışılır. (Çiftçi 2003: 101) Dolayısıyla buradan itibaren eğitimin etik temellerinde, eğitim içerisinde ahlak eğitimi kavramı daha fazla öne çıkar ve bu ahlak eğitimi Kohlberg gibi çağdaş kuramcılar tarafından yapılandırılır ve kullanılır. Oysa görüldüğü gibi Platon, Aristoteles, Locke, Kant ve Dewey gibi birçok düşünürde ahlak eğitimi daha çok kişilik, karakter eğitimi için etkin kullanılmaktadır.

Felsefe tarihinden kısa örnekler vererek yaptığımız özet incelemede ahlakın, her dönemde eğitim ve öğrenme ile ilişki içinde olduğu da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla her eğitim anlayışında olduğu gibi neoliberalistlerin de ahlakla ilgili kendilerine özgü yargıları dolayısıyla neoliberalist eğitimin de etik temelleri bulunmaktadır.

2.2. Neoliberal Eğitimin Epistemolojik Temelleri

Çoğu eğitim anlayışında görülen sorular eğitimde bilgi, bilginin sınırları, kapsamı, içeriği ve öğrenme şeklinde sıralanabilir. Bu sorular aynı zamanda, temele alınan felsefe çerçevesinde, eğitimin hedeflerinin oluşturulmasına da katkıda bulunmaktadır. Neoliberal düşüncenin ortaya koyduğu eğitim anlayışında da bu sorular önemli görülmekte hatta epistemolojik temelin ortaya konulması için neoliberaler tarafından cevaplanmaya çalışılmakta ve böylece eğitimin epistemolojik temeline yönelik, bir nevi eğitim hedeflerine yönelik tespitler ortaya çıkmaktadır.

Eğitimde felsefi temeller bölümünün birkaç ana teması bulunur. Burada öncelikle epistemolojik temel üzerinde durulmaya çalışılacak ve bu epistemolojik temel eğitim programının hedeflerine yönelik öğelerinin oluşmasında belirleyici bir unsur olarak kabul edilecektir. Bu kabul neoliberalizmin eğitim felsefesine yönelik yapılan araştırmalar sonucunda tercih edilen bir kabul olarak da öne çıkacaktır. Çünkü klasik olan birçok eğitim akımında öne çıkan temel aslında ontolojik temeldir. Sözü edilen bu ontolojik temelde birey, bireyin eğitimi, kazandırılmak istenen kişilik ve kimlik, okulun durumu, yapılanma şekli, öğretmen, kurum ve devlet ilişkisi öncelikli olarak ele alınmaktadır. Ancak burada, neoliberal eğitim anlayışında epistemolojik temel daha önemli görülmektedir. Çünkü neoliberal eğitim anlayışında ekonomi ve piyasa temelli yargılar öne çıkar. Neoliberalist dünya görüşünde ekonomi ve piyasa temelli bir ideoloji anlayışı vardır ve bu ideoloji, öncelikli olarak piyasa ve ekonomi temelli bir bilme, üretme ve tüketme etkinliğini hedeflemektedir. Bu yüzden epistemolojik temel hedeflerin belirlenmesinde tek başına etkin hale gelmektedir. Dolayısıyla epistemolojik temelin en başa konması bir tesadüf değil tercih olarak neoliberal felsefenin doğasına uygun olduğu için düşünülmüştür.

Neoliberalizmin eğitim ile ilgili öğelerine yönelirken ve neoliberalizmin eğitim felsefesi ile ilgili inceleme yaparken öncelikle neoliberal düşüncüyü ortaya koyan, savunan ve geliştirmeye çalışan Hayek ve Rawls gibi düşünürlerin epistemolojisiyle ilişkili söylemleri öne çıkmakta ve neoliberal tarzda bir eğitimin temellerini etkilemektedir. Bu bağlamda bu düşünürlerin epistemolojisinin içeriğini oluşturan, bilgi ve bilmenin neliğine ve aynı zamanda doğasına yönelik felsefi sorulara verdikleri, neoliberalist düşüncüyü temsil eden cevaplarına bakmak önemlidir. Verilen bu

cevapların bilgiye ve öğrenme etkinliğine, hedeflere yön veren epistemolojik bağlamlarını incelemek gerekli görülmektedir. Bunun yanında ise epistemolojik temelin ele alınmasıyla neoliberal eğitimde gün yüzüne çıkan özgürlük ve demokrasi sorunlarına değinilmeye de çalışılacaktır.

2.2.1. Bilginin Kapsamı ve Sınırları

Neoliberalizmin öncüsü olan liberal gelenekte epistemoloji problemleri üzerine sorgulama yapan en önemli düşünür “Locke” olmuştur. Locke, insan zihnini boş bir levha olarak kabul ederek doğuştan gelen bilgi fikrini kabul etmemiş, bilginin kaynağının duyum, deneyim ve olguya dayanan somut durumlar olacağını öne sürmüştür. “Bilgi hangi kaynaktan gelir? Bu bilginin sınırları nedir?” gibi soruları Locke empirik geleneğin içinde ele almış ve cevaplamıştır. Böylece tüm bilgilerimizin deneyime ve duyu algısına dayandığı fikri öne çıkmış, aksini iddia eden apriori bilgi kabul edilmemiştir. Locke, epistemolojik anlamda bu görüşleri doğrultusunda doğrudan gözlem ve deneyime dayalı olan bilgiyi öne çıkartarak metafizikten arındırılmaya çalışılan, deneyim yöntemini ve tümevarımı kullanmaktadır. Bu bakış açısından hareketle empirizm kendine özgü varlık ve bilim görüşünü içermektedir. Empirizmde bilim, olgular arasındaki bağlantıları gözlemleyerek bu gözleme dayalı olan düzenliliklere ve genellemelere ulaşır. Böylece liberal gelenekte genel anlamıyla epistemolojik temel içinde, empirizm öne çıkar. Bu bağlamda burada uygulamalı bilimler, niceliksel ve deneysel veriler önemli görülür. Buna dayalı olarak empirizmi temel alan bir eğitim programında genellikle doğa bilimleri üzerinde çalışılır. Aynı zamanda doğa bilimlerinin bilgisi, temel bilimler olarak kabul edilir.

Locke'den sonraki dönemde liberal eğitime katkıları olan Dewey de empirik bakış açısının yanında, uygulamalı bilimleri öne çıkartmış ve bunların pragmatik içeriklerini ele alarak liberal eğitime pragmatik felsefesi ile etkide bulunmuştur.

Liberalizm sonrasında neoliberal düşüncenin ortaya çıkmasıyla, neoliberalizmin önemli temsilcilerinden Hayek ve Rawls neoliberal bir eğitim anlayışında temel alınması gereken eğitimde öğrenme ve öğretme faaliyetinin içeriğini belirleyen bilgi ve becerileri ele almışlar, neoliberalizm ile bağlantılı olarak önemli gördükleri epistemolojik temellendirmeleri ortaya koymuşlardır. Bu filozofların neoliberal düşünceyi ortaya koyarken neoliberal eğitim anlayışının epistemolojik temellerinin oluşturulmasında da katkıları olduğu görülmektedir.

Locke, empirizme dayanan epistemolojisinde aslında genel bilgi üzerine bir tartışma yapmaktadır. Neoliberalizm ise empirizmin bu görüşlerinde eğitimde kullanılacak bilginin ne ve nasıl olması gerektiği sorusuna cevap aramaktadır.

Neoliberalizmin en önemli düşünürlerinden Hayek'in epistemolojik görüşlerini ele aldığımızda onun öncelikle eleştirel bir bakış açısıyla yola çıktığı görülmektedir. Hayek'e göre epistemolojide birçok bilgi kaynağıyla karşılaşmaktayız. Bunlar genelde bilimsel (empirik) veya rasyonel (yapılandırmacı) kökenlere dayanmaktadır. Hayek ise bu bilgi kaynaklarını aşağıdaki gibi ele almaktadır.

Akılcılık, empirizm, pozitivism ve faydacılık, bu kavramlar geçtiğimiz birkaç yüz yıl boyunca, bilimsel çağın ruhunun temsili ifadeleri olarak görülmüştür. Bunların kısa tanımlarına göre akılcılık deneyim ve akıl yürütme, tündengelim veya tümevarım dışında kurulan inançların kabul edilebilirliğini inkâr eder. Empirizm, bilgiyi dile getirdiğini iddia eden tüm ifadelerin, tecrübe gerekçelerine bağlı olarak sınırlı olduğunu savunmaktadır. Pozitivism, gözlemlenebilir olayların bir arada varlığını ve ardışıklığını ortaya koymak anlamında tüm gerçek bilginin bilimsel olduğu görüşü olarak tanımlanır. Faydacılık bundan etkilenen herkesin zevkini ve acısını, eylemin doğruluğunun ölçütü olarak alır. (Hayek 1988: 61) Burada Hayek'in epistemoloji kuramlarını kendine özgü ele aldığı, tanımladığı ve eleştirel bir gözle analiz ettiği görülmektedir.

Hayek'e göre bu tanımlar daha yakından incelendiğinde, tanımların aşağıdaki varsayımları içerdiği görülmektedir. Dolayısıyla buradan şu sonuçlar çıkar: 1) Bilimsel ve empirik olarak haklı çıkmayan ya da gözlemsel olarak ispatlayamayacak şeyleri takip etmenin mantıksız olduğu fikri, 2) rasyonel olarak anlaşılmayanı izlemenin mantıksız olduğu fikri, 3) amacı önceden tam olarak belirtilmemiş bir yolu takip etmenin makul ve rasyonel olmadığı fikri, 4) ayrıca etkileri de önceden tam olarak bilinmediği, aynı zamanda tamamen gözlemlenebilir olmadığı ve yararlı olduğu görülmediği sürece (faydacılar) herhangi bir şey yapmanın mantıksız olduğu fikirleri de yakından ilişkilidir. (Hayek 1988: 61) Burada ilk olarak aklın sınırları üzerinde durulmaktadır. Hiçbir kuram bunu dikkate almadan epistemolojik bir bakış açısı geliştirmemelidir. Aklın sınırsızlığı üzerine yapılan vurgulara bağlı kalarak biz herhangi bir düzenin nasıl oluştuğuna dayalı bir fikre sahip olmayız. Dolayısıyla burada insan zihnine, bu zihnin nasıl işlediğine dair bir sorgulama yapmak gereklidir.

Hayek, “Kinds of Rationalism” adlı eserinde öncelikle insan zekâsının ve zihninin karmaşıklığından bahseder. Sonrasında o, zihnin toplumun tüm detaylarını kavramak için yetersiz olduğunu da öne sürer. Bu durumda zihin soyut kuralları ayrıntılı olarak tek başına düzenlemede yetersizdir. Ayrıca tek bir insan zekâsının en uygun soyut kuralları icat edemeyeceğinden, toplumun büyüme sürecinde evrimleşenler, herhangi bir zihnin elde edebileceğinden çok daha fazla deneme ve yanılma deneyimini temsil eder. (Hayek 1965: 6) Hayek, öncelikle insan zihnini karmaşık ve yetersiz olarak görür. Dolayısıyla bu zihin yeterli hale getirilmelidir. Bu da ancak zihnin işleyişinin deneyim tarafından yönlendirilmesiyle mümkün olabilir.

Connin, liberal geleneğe göre Hayek’in tavrını benzersiz olarak görür. Liberalizm ideolojik savunmasını teolojik alanlara (Locke) veya faydacı cazibelere (Mill) veya sosyolojik “gerçekçiliklere” (Spencer) dayandırmaya çalışırken Hayek’in savunması benzersizdir. Çünkü bu savunma genel olarak evrimsel epistemoloji olarak bilinen yeni bir paradigmaya dayanır. Bu savunmayı ciddi görmeye layık kılan şey bilgi teorileri, metodolojisi, rasyonalite, ekonomik ve politik dünyalarımızın yapıları arasındaki temas noktalarını birbirine bağlamak için açık bir girişim olmasıdır. Hayek’in bu çalışması epistemolojik temelli bir siyaset teorisi olarak görülmelidir. (Connin 1990: 314) Bu yüzden Hayek’in epistemolojisi bizi deneyime ve deneyim bilgisine odaklar.

Hayek “The Sensory Order” adlı kitabında, deneyimler arasındaki niteliksel farklılıkların incelenmesiyle, aslında fiziksel olayların değil zihinsel olayların incelendiğini vurgular. Ona göre dış dünya hakkında bilmek istediğimiz pek çok şey, aslında kendimiz hakkındaki bilgidir. Bu nedenle, tüm zihinsel olayların ortaya çıkardığı temel sorun olan, algılayan zihnin dışında var olan niteliklerin yeniden üretilmesi değil, duyu nitelikler düzeninin varlığıdır. (Hayek 1952: 6-7) Bu yüzden insan zihni belirli bir düzenle çalışır ve bilgiye bu düzen sayesinde ulaşır. Ancak burada vurgulandığı gibi zihin duyu dünya olmadan herhangi bir bilgi ortaya koymakta yetersizdir. Dolayısıyla zihnin bilgiyi ortaya koyabilmesi için düzenli bir duyu dünyasına ihtiyacı vardır. Ancak burada sözü edilen “düzenli” duyu dünyası nedir? Bu düzen kendiliğinden mi oluşmaktadır yoksa insan tarafından mı oluşturulmaktadır?

Biz önce duyular tarafından muhafaza edilen duyu niteliklerine sahip olmalıyız, sonrasında birçok psikolojik uyaran duyu niteliklerine dönüştürülür. Zihin bu sayede

sınıflandırmalar ve düzenlemeler yapar. (Hayek 1952: 53) Böylece önceki duyuşal deneyimlere dayanarak zihin bize mevcut ortamın, gelen duyuşal bilgileri mevcut bağlamda sınıflandırmak için zemin görevi gören bir modelini verir. (Horwitz 2000: 25) Hayek'in epistemolojisinde bilgi bir sınıflandırma sistemidir. Bilgi, aynı zamanda açıklayıcı olan bir dizi tanımlayıcı teoridir. Bilgi totolojik veya tanımlayıcıdır, biz prensipte belli bir bilgiye ulaşabilirken aslında Hayek için bilgi öznel; beynin dünyayı fiziksel süreçleri tarafından üretilen bir dünya haline getirmesi ve burada fenomeni dikkate alması, Hayek için bilgi, fiziksel beyin süreçleri aracılığıyla "bizde olan" bir şeydir. Bu yüzden Hayek'in epistemolojisi ve metodolojisi doğrudan zihin teorisine dayanır yargısı hatalı olmayacaktır. (Birner 2012: 278) Bu durumda Hayek'e göre duyuların düzeni, bilgimizi belirleyen ilişkiler bağlamında önemli görülür. O halde burada zihnin kurallarının veya kategorilerinin de olması zorunludur.

Hayek, dış uyaranları algılama ve yorumlama yeteneğimizden önce mantıklı olan ve bundan sorumlu olan zihinsel kategoriler veya algılama kuralları olması gerektiğini kabul eder. Ancak Hayek bu standart hesaba bir ekleme yapar. Çoğu bilgi teorisi, insan zihninin ortaya çıkardığı gibi doğal dünyanın nesnelere bir miktar kalıcılık iddia eder veya tüm insan zihinlerinin bazı evrensel ve değişmez prensiplere göre çalıştığını öne sürer. Bu teoriler güvenilirliğin bir unsurunu ortaya koymaya çalışırlar. Hayek ise bu bağlamda üçüncü bir olasılık sunmaya çalışır. O, zihnin soyut kategorilerinin çevremizdeki dünyayı anlamadan önce birincil önemde olduğu ve mantıklı çalıştığını kabul eder. Hayek'e göre zihnin sınıflandırma yetisine gelen uyaranları yani duyuları işler. Hayek, zihnin bilişsel haritalarının tür, sayı, yoğunluk ve diğer olaylarla ilişkisi ışığında olaylar tarafından yeniden yapılandırılır ve yeniden düzenlenir olduğunu iddia eder. (Connin 1990: 301-302) Connin'e göre bu teori ilk olarak Hayek tarafından "The Sensory Order" (Duyu Düzeni) adlı eserinde ortaya atılmıştır. Burada duyulardan gelen bilginin sürekli değiştiği ve zihnin sürekli işlemesi gerektiği düşüncesi öne sürülmektedir. Dolayısıyla insanın duyu dünyasının değişimine göre farklılaşmakta, doğrular sürekli değişebilmekte, insan için mutlak bilgi kavramının önemi ortadan kalkmaktadır.

Hayek insan zihnini, gelen tüm uyaranların yorumlanmasında aktif olan nöral liflerden oluşan bir "fizyolojik merkez"e benzetmektedir. O, sınıflandırmada duyuşal düzenimiz tarafından alınan dürtü veya deneyimlerle daha ince bir şekilde değiştirilmesini gerçekleştirir veya daha ileri düzeyde tanımlanmasını önerir.

Geçmişteki tüm deneyimler algılanır ve daha sonra gelecekteki tüm deneyimlerin sınıflandırılmasına ve yorumlanmasına yardımcı olmak için fizyolojik merkezimize dahil edilir. Öncelikli kategorilerimiz tarafından oluşturulan bazı sınırlar her akılda ortak ve değişmez olsa da Hayek “deneyimlerin ötesinde”, bireylerin kendi deneyimlerinin benzersizliği nedeniyle “önemli yönlerden farklılık gösterdiklerini” iddia eder. Bu görüşün insan bilgisinin doğası için önemi, bilişsel süreçlerimizden gelen bilginin dinamik, değişken ve bireyci (veya öznel) karakteri üzerindeki ısrarında yatmaktadır. (Connin 1990: 302) Hayek’in bu sınıflandırma düşüncesi ise diğer alanlarda yani psikoloji, ekonomi, siyaset gibi alanlarda geliştirdiği görüşlerin doğuşu olarak kabul edilebilir.

Yayla’ya göre, “Hayek’in açıklamalarına baktığımızda, algılarımız bilemeyeceğimiz birçok kural tarafından yönetilmektedir.” (Yayla 2000: 61) Hayek buradan hareket ederek insan beyninin çalışmasına yönelik birçok sorunun cevapsız kalacağını, aynı zamanda insan beyninin çalışmasıyla ilgili de ayrıntılı bir bilgiye ulaşmanın zor olduğunu da öne sürmektedir. (Hayek 1952: 189) Horwitz’e göre ayrıntılı bilgiye ulaşmanın zorluğu, Hayek’in epistemolojinin evrimci yaklaşıma dayandığına dair genel bir yorumu ortaya çıkartmaktadır. Hayek için zihin, evrim süreçlerinin sonucudur. Beynin fiziksel yapısı, çoğu insan arasında algıdaki güçlü tutarlılıklarda görülen belirli ortak şekillerde gelişmiştir. Yaşamlarımız boyunca ilerlerken karşılaştığımız çeşitli deneyimler zihinsel evrimimizi ve gelişimimizi etkiler, böylece zihin bu tarihsel ve deneyimsel olayların ürünü olarak görülebilir. (Horwitz 2000: 24) Bu açıklamalar dikkate alındığında Hayek’e göre zihin hem şimdiki deneyimlerimizin hem de geçmişten gelen deneyimlerimizin bir ürünü olarak kabul edilir. Ancak bunlara ek olarak Hayek’in bu görüşlerinin Kantçı bir bakış açısı içerdiğinden söz edilir.

Connin de Hayek’in bilgi teorisinin şüphe götürmez bir şekilde Kantçı olduğunu savunmuştur. Ona göre Hayek’in, insan zihninin dış dünyayı anlamamıza izin veren a priori kategorilere veya zihinsel kavramlara sahip olması gerektiği görüşü önemlidir. Bu bilgiler bağlamında sonuç çıkarttığımızda, Hayek aynı zamanda aklın sadece dış dünyadaki nesnelere yansıtıldığı ayna benzeri bir mekanizma olduğu fikrini de reddeder. (Connin 1990: 301) Burada sözü edilen Kant etkisi liberal geleneğin bir uzantısı olarak düşünülür.

Hayek, sık sık Hume'nin ve Kant'ın düşüncelerini liberal geleneklerden miras aldığı iki temel unsur olarak işaret eder. Hume'dan Hayek'in kendiliğinden düzene, toplumun ve ahlakın empirik temeline yaptığı vurgu gelir. Buna ek olarak Hayek, Kant'ın özgürlük ve evrensel adalet kurallarına verdiği önemi miras olarak alır. Aynı zamanda burada Hayek'in zihin teorisinin (en azından örtük olarak) Hume ve Kant'ı bir araya getiren özel bir örnek olduğunu belirtmek gerekir. Hayek'e göre zihnin Kantçı anlamda "kategorileri" vardır. Zihin, bir sınıflandırma sistemidir. Bu sınıflandırmalar dünyanın kendisinin değil zihnin yapısının bir parçasıdır. Bununla birlikte, Hayek'in zihin teorisi bu Kantçı kategorilerinin zihnin fiziksel yapısının kalıcı bir parçası olduğunu inkâr ettiği için hikâyenin Hume'cu bir yönü de vardır. Daha ziyade kategoriler, empirik deneyimle etkileşen biyolojinin bir ürünüdür yani bir insan büyüdükçe ve öğrendikçe gelişir. Hayek'in zihin teorisi, bu a priori kategorilerin kaynağıdır. Aynı zamanda burada zihnin sürekli evrimi için empirik bir açıklama yapmaya çalışır. Bu şekilde Hayek, Hume ve Kant arasındaki epistemolojik boşluğu doldurma çabasıdadır. (Horwitz 2000: 25) Bu durumda Hayek epistemolojisinde, zihnin kendinde birtakım kategorilerin olduğu ancak bunların duyular olmadan işletilemeyeceği fikrine yönelik bir sentez ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bilgideki düzenin sebebi de bu kategorilerdir.

Hayek yorumcularından Gray ise Hayek'in epistemolojisinde, şeyleri veya dünyayı olduğu gibi bilme yetimizin inkâr edildiğini, deneyimlerimizde bulduğumuz düzenin, bize verilen bir gerçeklikten ziyade zihnimizin yaratıcı faaliyetinin ürünü olduğu anlayışının bulunduğunu, bu bağlamda onun Kant'tan etkilendiğini öne sürer. (Gray 2013: 4) Ebenstein'e göre ise Hayek, Hume, Kant, Mach ve en fazla Popper'den etkilenmektedir. Hayek'in epistemolojisi hem zihnin hem de duysal deneyimin olağanüstü bakış açısına dayanmaktadır. Bu bakış açısı ise: "Akıl nedir?" ve "Aklın doğa alanındaki yeri nedir?" sorularının sorulmasına vesile olmaktadır. Hayek esasen dünyanın doğası hakkında Kantçı görüşü benimsemektedir. O, insan zihnini dünyaya düzeni veren bir konumda düşünmektedir. Hayek, burada, gerçekliğin, bir nevi varlığın zihin tarafından yapılandırıldığını ima eder. (Ebenstein 2003: 131) Gerçeklik ya da gerçekliğin bilgisi zihnin sınırlarıyla çevrenmiştir. Böylece varlığa bir şeyin öyle olduğuna dair bir anlam katan zihin olmaktadır. Ancak yine de dışarı ile ilgili bildiğimiz her şey bir şekilde deneyiminde ürünüdür. Dolayısıyla buradaki açıklamalar,

tek tek sosyal olayların düzenli olarak bilemeyeceğimiz birçok somut ve soyut koşula bağlı olduğunun kanıtı gibi görünmektedir.

Hayek'in bilgi teorisinde, dünyada bulduğumuz düzenin kendi zihnimizin örgütleyici yapısı tarafından verildiği, insan aklının düzen anlayışından, duyuşal deneyimlerinin bile etkilendiği iddia edilir. Onun bu açıklamaları bağlamında Kant'ın etkisine vurgu yapılır. O zaman Hayek'in zihne bakış açısı da Kantçıdır. Hayek üzerinde Kant'ın, onun epistemolojisine ayırt edici ve özgün bir görünüm kazandıran birtakım etkilerinin olduğu görülmektedir. Gray'a göre Hayek epistemolojisine etkisi olan filozoflardan bir diğeri de pozitivist Mach'dır. Son olarak ise Hayek Popper'ın bilimsel ve bilimsel olmayan arasındaki çizdiği sınırdan ve tündengelim yönteminin sosyal bilimler ve doğa bilimleri için cazibesinden de etkilenmiştir. (Gray 2013: 8) Dolayısıyla Hayek Kant'tan aldığı mirasla düzenin zihin tarafından oluşturulduğunu, bilimlerin temelindeki bilginin insanın ürünü olduğunu ve onun isteklerine, beklentilerine göre değişeceğini de ima etmektedir. Yani bilgi edinmede insan duyusu belirleyicidir.

Gray'a göre Hayek'in duyu algısı, Popper'ın daha sonraki görüşlerini çok çarpıcı bir şekilde öngörür çünkü her ikisinde de duyum, bize dış ortamımız hakkında son derece soyut bir moda bilgisini ileten bir kod çözme mekanizması olarak düşünülür. Aynı zamanda hem Hayek hem de Popper, dünyada bulduğumuz düzenin kendi zihnimizin yaratıcı faaliyeti tarafından verildiğine dair Kantçı görüşü ortak bir şekilde paylaşmaktadır. (Gray 2013: 12) Yayla'ya göre Hayek'in buradaki düşünceleri bağlamında, insan zihninin sürekli geliştiği, bu sayede insanın bilme kapasitesinin de sürekli gelişeceğine dair bir durum söz konusudur. (Yayla 2000: 62) Hayek buradaki açıklamalarla beraber insan zihninin doğa bilimleri ve sosyal bilimler üzerinde nasıl çalıştığını ve problem çözdüğünü ortaya koyma çabasındadır.

Bir insan gördüklerini kendi zihninin çalışması açısından yorumlar. Doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin yaklaşımı arasındaki farkı açıklamak için onların, "nesnel" ve "öznel" olarak çalışma durumu öne çıkar. Doğa bilimci için nesnel gerçekler ile öznel görüşler arasındaki zıtlık basit olsa da ayırım sosyal bilimlerin nesnesine kolayca uygulanamaz. Bunun nedeni; sosyal bilimlerin nesnesi, "gerçekleri", sosyal bilimcinin nesnesini "üretenlerin görüşleri" olmasıdır. Bir anlamda doğa bilimlerinin gerçekleri az "öznel"dir. Ancak gerçekleri fikirlerden ayırdığımız başka bir anlamda, sosyal

bilimlerin gerçekleri sadece fikirlerdir. Yani eylemlerini incelediğimiz insanların görüşleridir. Fiziksel bilimlerin gerçekleri ise zihinde doğrudan gözlemleyemediğimiz inançlardan farklıdır. Çünkü insanların inançları veya fikirlerinin doğru olup olmadığına bakılmaz. Burada sosyal bilimlerin öznelci yaklaşımı ile doğa bilimlerinin nesnelci yaklaşımı arasındaki basit anlamdaki bir karşıtlık söz konusudur. (Hayek 1955: 28) Aynı zamanda doğa bilimlerinin nesnelci durumuna ek olarak doğa bilimlerinde sayısal ifadelerin ve niceliksel ölçümlerin olması da önemlidir. Bu ölçüm insanoğlunun sahip olduğu doğa resminden uzaklaşmamak ve duyularımızın sağladığı verilerin sınıflandırılmasını gerçekleştirmek için sistematik test ve deneyle kurulan ilişkilere dayanan genel çabanın gerekli bir parçasıdır. O halde burada bilimin neyle meşgul olması gerektiği problemi doğar.

Bilim, her zaman insanın sahip olduğu dış dünyanın resmini düzenlemekle meşguldür. Bu resim her zaman geçicidir. İnsanın buna benzer bir resmi vardır. Bu resim daha büyük sonuçların ve belirli olayların nedeni değildir. Bilim tam anlamıyla çalışmasını tamamlayana ve insanın entelektüel süreçlerinde henüz açıklanamayan en küçük kalıntıyı ele alıncaya kadar çalışmaya, veriler toplamaya ve bu verileri açıklamaya gayret edecektir. Dolayısıyla burada bilim, insanın doğrudan başa çıkamadığı yeni bir dizi sorunun çözüme ulaştırılması için de önemli görülür. Bu çözüm ise yeni bir inşa etme süreci demektir. Yani Hayek'e göre burada sorulacak en önemli soru, insanın dış dünyadaki resminin gerçeklere ne kadar uyduğu değildir. Asıl sorunun sahip olduğu görüş ve kavramlarıyla, belirlenen eylemleriyle, insanın, bireyin parçası olduğu başka bir dünyayı nasıl inşa ettiğidir. (Hayek 1955: 23-24) Bu açıklamalar doğrultusunda Hayek burada bireylerin bilgiyi "inşa etme" (yapılandırmacı) özelliğini öne çıkartarak tek bir insanın bilgisinin sınırlarından bahseder. Bundan dolayı da Hayek karmaşık sosyal düzenin doğasında olan bilgi paylaşımını vurgular; pazar gibi kendiliğinden gelişen unsurları, ekonomik büyüme için gerekli ve epistemolojik koordinasyonu sağlamanın tek gerçek yolu olarak görür. (Horwitz 2000: 27) Burada pazarın kendiliğinden, kendi işleyişinden kaynaklı olarak ortaya çıkan bilgisi öne çıkar.

Karsten'e göre de neoliberal düşünürlerin epistemolojik söylemleri sonucunda, bilgi toplumu ve bilgi temelli ekonomi neoliberalizmin en önemli ögesi haline gelmektedir. (Karsten 1999: 310) Bu bağlamda tam anlamıyla her şeyi bilmek olanaksızdır çünkü insan zihninin sınırlarının ve bilginin sürekli değişme durumu vardır. Bilgi bireyler arasında dağınıktır. Bu yüzden bireylerin kendi yapılandığı

bilginin yansıdığı piyasaların önemi öne çıkmaktadır. Ancak piyasada bilgi sınırsızdır ve bu bilginin hepsine ulaşmak da zordur.

İnsan zihninin sınırları, aynı zamanda, ekonomik süreçleri ve sosyal düzeni bilinçli olarak inşa etme ve yönetme yeteneğinin sınırlarıdır. Hayek'in neoliberalizminin temelini oluşturan şey tam olarak insanın, piyasa aktörlerinin bilgisizliğidir. (Horwitz 2000: 37) Yani bir insanın piyasayla ilgili, piyasaya dair tüm bilgiye tek başına sahip olması olanaksızdır. Bu yüzden piyasası oluşturulabilen bilgi öne çıkmalıdır. Bu bilgi türü de Hayek'in açıklamaları bağlamında daha çok empirik, pratik karşılığı olan, bireyin varlığını güçlendiren, daha çok uygulamalı alanların bilgisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Hayek burada ne sofist bir bakış açısına nede septik bir tavra sahiptir. Burada üzerinde durduğu ve temellendirdiği bilgisizlik durumu sadece piyasalar için, piyasaların hızlı işleyişi ve içerdiği bilginin yoğunluğu için ifade edilmiştir.

Rawls da Hayek gibi neoliberalizme katkıda bulunan önemli düşünürlerdendir. Rawls da felsefesinin temeline Kant'ı yerleştirmiş ve birçok Rawls yorumcusuna göre bunu sürekli vurgulamıştır. Dolayısıyla Rawls ve Hayek epistemolojisi Kantçı epistemolojiyle de uzlaşmakta, böylece neoliberal düşüncenin eğitim anlayışının ortak bir epistemolojik içeriği ortaya çıkmaktadır.

Weber'e göre Rawls açıkça birçok görüşünü "Kantçı yapılandırmacılık" olarak nitelendirmektedir. Rawls Kant'ı takiben siyaset, ahlak ve epistemolojisinde yapılandırmacı bir temele ihtiyaç olduğunu kabul eder. (Weber 2010: 9) Rawls bir toplumu meydana getiren özne ya da kişilerin ilk başta tam bir bilgisizlik (ignorance) içinde olduğunu öne sürer. Bu bilgisizlik durumu, (epistemik yoksunluk) onlara kendi koşulları ve rasyoneliteri içinde henüz değer biçilmemiş ilkelere ulaşmaları için imkân verir. O halde rasyonel bir birey, adalet gibi unsurlara sahip olabilir. Böylece Rawls birey için makul olan epistemik içeriğe de vurgu yapar. (Landemore 2017: 282) Bu durumda bireyler kendi koşullarına ve deneyimlerine göre, bir nevi realitelerine göre yaşantı yoluyla rasyonel içeriğe sahip bilgiler elde edebilirler. Ancak Rawls, Hayek'ten farklı olarak bilginin en temeline adalet ilkesini koyar ve her şeyin bu temel kriter bağlamında ele alınmasını şart olarak görür.

Papastephanou'nun Rawls yorumunda özellikle vurguladığı şey, Rawls'ın her bir birey için benzersiz olan, karmaşık varoluş koşullarının üzerinde ısrarla durmasıdır.

Sosyal köken, aile, dil, kimlik, ırkın veya ulusun daha geniş toplumsal bağlamdaki ilişkisel konumu, insanların kültür ve dünya görüşleri, toplumun değer verdiği performans ve başarıyı koşullandıran varoluşsal farklılığın bazı kurucu faktörleridir. Burada doğanın durumu devreye girer. Doğa, minimal düzeyde bilgilendirir veya hiç bilgilendirici değildir. Doğada yeteneklerin eşit olmayan şekilde ele geçirilmesi ya da gelişmesi, bazı sosyal adaletsizlikler, ayrımcılık ve dışlanma yoluyla ya da aksiyolojik olarak tarafsız, ilişkisel terimlerle açıklanabilir. Bu da varoluşsal farklılığı oluşturur. Farklılık ilkesi, doğal varlıkların dağılımını, bu dağılımın yararlarını paylaşmak için bir anlaşma olarak görülebilir. Doğal olarak avantajlı olanlar sadece daha yetenekli oldukları için değil, ona yapılan her türlü hizmetin maliyetlerini karşılamak için yeteneklerini kullanmalı farklı epistemolojik söylemler ortaya koyabilmelidir. Bu bağlamda varoluşsal farklılık doğal bir gerçekliktir. (Papastephanou 2005: 503) Dolayısıyla bu koşullarda ortaya çıkacak epistemolojik durumda birbirinden farklı olacaktır. Bu yüzden Rawls epistemolojik olarak çok güçlü önermeler geliştirmeye çalışmaz.

Ancak Rawls yine de tüm felsefesinde Kant'tan ve onun felsefesinin öneminden bahsederek sıkı bir Kantçı olduğunu sürekli tekrarlar. Dolayısıyla Kant'ın siyasal, etik ve dolaylı olsa da epistemolojik söylemleri Rawls için önemli ve dikkate değer görülür. (Johnston 2005: 203) Rawls Kant'ın felsefesine dayanarak da akılcı terimlerle bireylere özerklik sunar. Özerklik aklın kullanılmasıyla tanımlanır. Yalnızca akıl temelinde herkes tarafından kabul edilebilir olan adalet ilkesi oluşturulmalıdır. (Frazer 2007: 756) Bu bağlamda Rawls'ın teorisinin temelinde rasyonalite ve özerklik bulunmaktadır.

Rawls'ın felsefesinde Hayek gibi açıkça taraf olduğu ve üzerinde uzun yazılar yazdığı epistemolojik bir bakış açısıyla karşılaşılmaz. Bunun yerine o her fırsatta Kant'ın epistemolojik söylemlerini önemli gördüğünü vurgulayarak siyasal ve etik alanda daha fazla söz söylemeyi tercih eder.

Neoliberal düşüncenin önemli temsilcilerinden Hayek'in ise, neoliberal ideolojiye dayalı olarak biçimlendirdiği politik ve ekonomik düşünceleri onun epistemolojisinden, bilgi ve bilim anlayışından bağımsız ele alınmamaktadır. Hayek öncelikle bilimsel gelişme sürecinin, siyasal ve ekonomik anlamda bir devletin kurumlarının özgür ve demokratik olarak işlediği toplumlarda geliştiğine vurgu yapar. Böylece o; okullarda, üniversitelerde bilimin gelişmesi politik ve ekonomik hayatın,

aynı zamanda bireyin özgürleşmesi için bilimsel özgürlüklerle ilgili genel anlamda hukuksal standartlar oluşturmak ister. (Boudreaux 2014: 24) Bu standartlar ise bilimsel temele dayalı olarak tüm eğitim kurumlarında uygulanabilmelidir.

Neoliberal felsefenin epistemolojik temellerine dayalı olarak ortaya çıkan eğitim anlayışına yöneldiğimizde özellikle neoliberal eğitimde Hayek'in etkisiyle bilimsel, empirik bilgi önemli görülmektedir. Hayek epistemoloji ile ilgili savlarında öncelikli olarak bilimsel bilginin nesnelci yaklaşımının önemini vurgular. Bu yüzden neoliberal bir eğitim ortamında, bilimselliğin ve uygulamalı bilimlerin işleyişi öne çıkartılmaktadır. Dolayısıyla neoliberal eğitimin epistemolojik temelleri oluşturulurken özellikle doğa bilimleri, mühendislik bilimleri ve uygulamalı bilimler birincil öneme sahip olmuştur. Hayek'in öncelikli olarak neoliberal eğitim felsefesinin epistemolojik temeline olan katkısı, burada baskın bir şekilde öne çıkmaktadır. Hatta onun rekabetçi anlayışı da neoliberal düşünceye epistemolojik temelden itibaren yansımaya başlamıştır. Dolayısıyla uygulamalı bilimlerin bilgisine sahip olmak, bilgisizliği birazda olsa aşmak önemlidir.

Bilgisizlik, insanların çoğu zaman hayata dair her türlü eylemde hiçbir şeye veya hiç kimseye faydalı olmamalarının nedenleri arasındadır. Bilgi sahip olunan ve olunması gereken en önemli şeydir. Ona sahip olmayanlar onun faydasını anlayamaz ve bilemezler. Modern toplumun işleminde gerekli olan bilgiyi elde etmek, bu bilginin kaynaklarına erişmek, kişinin kendilerine neyin yararlı olacağını bulmaları için kişiler bu bilgiye bilinçlice yaklaşmalıdır. (Hayek 1978: 376) Burada ulaşmak için kastedilen bilgi türü ise bilimsel içerikli ve uygulanabilirlik özelliği olan bir sınıra sahiptir. Eğitimde ise bu bilgi epey önemlidir.

Bilimsel olmayı amaçlayan bir eğitim görüşünde çocukların eğitimi genel bir bilgi aktarma durumundan ve sürecinden ibaret olmamalıdır. Çocukların eğitiminde bazı ortak değerlere ve standartlara ihtiyaç vardır. Bu standartlar liberal tarzda sonuçlar doğursa da bunlar olmadan barışçıl ve bireylere fayda sağlayan, bilgiyi canlı tutabilen, bilimsel içerikli, demokratik ve piyasanın gelişimini destekleyen bir eğitim imkânsızlaşacaktır. (Hayek 1978: 377) Böylece neoliberal bir eğitim ortamında piyasaya yönelik bilimsel içeriği olan ve teknik anlamda üretime yansiyacak olan bilgi anlayışı öne çıkartılmaktadır.

Patrick'e göre Hayek'in neoliberalist eğitim politikasında bilgiye ve onun değerine yönelik teknik, teknolojik, akılcı bir yaklaşım ortaya koyma eğiliminde olduğu söylenebilir. Neoliberalizmin eğitim politikasında bilgiye teknik ve akılcı bir yaklaşım getirmeyi iddia etmek bilgi ekonomisi, bilgi toplumu ve daha yakın zamanda işletme toplumu ile ilgili söylemlerin gelişmesine ve bunların tanınmaya başlanmasına yardımcı olmaktadır. (Patrick 2013: 2) Ancak eğitim ortamlarında farklı söylemleri de içinde barındıracak bu bilgilerin gelişmesi için demokrasiye önem verilmesi ve bu demokrasinin de ortaya çıkan yeni epistemolojik öğelerle gelişmesi önemli görülmektedir.

Hayek'e göre bilgiyi canlı tutabilmek ve geliştirmek için bir ülkenin eğitim kademelerinde, hem bilimsel alanlardaki çalışmalara destek verilmeli hem de bu tarz eğitim ortamları demokratik usullere göre piyasaya uygun biçimde genişletilmelidir. Bu yüzden okulların mesleki beceriler kazandırma özelliklerinin yanında bilginin gelişme ve ilerlemesi de önemlidir. Geliştirilen bu bilginin daha geniş kitlelere yayılabilmesi için bir devletteki demokratik ilkelerin sağlam tutulması da önemli bir koşuldur. Bilimsel alanda piyasaya uygun gelişim sağlayan bir ülke, demokratik ilkeleri göz ardı ederse bilimsel tarzdaki ilerleme ve gelişme olanağı sınırlı kalacaktır. (Hayek 1978: 389) Hayek öncelikle demokrasinin önemine vurgu yapar çünkü demokrasinin olmadığı bir ortamda farklı olan düşünceler kendini ifade etme imkânı bulamaz. Bununla beraber o, demokratik koşulların geliştiği bir eğitim ortamında, eğitimin merkezine alınması gereken bilginin bilimsel temele dayanmasını bu bilginin özellikle teknik, teknolojik ve üretime temel oluşturacak tarzda olmasını önemli görür.

Hayek tarafından savunulan bilimsel alanlar temel bilimler; fen, matematik, mühendislik, genetik, tıp şeklinde sıralanabilir. Ancak Hayek bu temel bilimlerin gelişimi için sadece bilimsel tarzda bir düşünme biçiminin yeterli olamayacağını, insanın ilerlemesi için demokratik ilkelerinde geliştiği yaşam biçiminin bilimsel bir düşünme biçiminin geliştirilmesinde zorunlu bir ilke olması gerektiğini vurgular. Dolayısıyla neoliberal bir devlet yapılanmasındaki kurumlarda demokrasiden verilen her taviz, bizi bilimsel düşünme ve bunun sonucu olan üretim ortamlarına ve üretime dahil olmaktan alıkoyacaktır. Ancak daha önceki bölümlerde yapılan eleştirilerde de belirtildiği gibi neoliberal ideolojinin en fazla demokrasiden ödün verdiği eleştirisi sıkça vurgulanmaktadır. Bu durumda demokrasiyle ilgili sunulan ön koşullar bir temenni

düzeyinde kalmış gibi durmaktadır. Yani burada çoğu zaman piyasaya dayalı, piyasanın varlığını ve gelişimini destekleyen bilgi temelli bir ekonomi anlayışı demokrasi düşüncesini ve buna bağlı olarak geniş bireysel özgürlükleri geri plana itmektedir. Yani epistemolojik temeller çerçevesinde ele alındığında neoliberal düşüncenin özgürlük ve demokrasi bilincine dayalı en büyük eksiği burada ortaya çıkmaktadır. Bu durumda aslında buradaki güçlü delillere dayanarak neoliberalizmin özgürlük ve demokrasi bilincinin eksikliğini nasıl giderileceğine dair birçok soru-sorun üzerinde durulabilir. Ancak eğitimde temele alınan bilgi piyasaya hizmet etmeyle sınırlandırıldığında demokrasiyle ilgili birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Çünkü burada bilim temelli eğitim anlayışı sadece piyasa ile sınırlandırılmıştır.

Hayek'in burada vurguladığı bilimsel temelli ve uygulamalı alanların bilgisi, bir endüstri ortamından veya firmadan diğerine sıçrayan fonksiyona da sahip olmalıdır. Ancak, bilgi türleri değişiklik gösterir, bazı türler kolayca çoğaltılabilir ve dağıtılabilir. Bu nedenle bilgi piyasaya en yakın olan bilgi ve bilimsel bilgi şeklinde ele alınır. Eğitim, bilgi temelli ekonominin merkezi kurumudur. Bu yüzden neoliberalizm piyasanın ilerlemesi için bireysel ilerlemeyi öne çıkartır. Dolayısıyla her eğitim ortamında bireyin yaparak öğrenmesi, girişimciliğinin desteklenmesi önemli görülür. (Olssen ve Peters 2005: 334) Burada teknik-uygulamalı bilimler ile girişimcilik arasında bir bağ kurma amacı da gözden kaçmamaktadır. Böylece uygulamalı bilimlerdeki birçok gelişme bireyin girişimci kişiliğini de desteklemektedir. Dolayısıyla burada birey ve onun uygulamalı bilimler sayesinde gelişimi de sağlanacaktır.

O halde neoliberal eğitim anlayışında bilimsel ilerlemenin önemli koşullarından birisi de uygulamalı bilimlerde, bireyin her türlü çabasına verilecek olan desteklerdir. Bu durumda Hayek neoliberal bir eğitim anlayışında bireyin gelişimini sağlayacak epistemolojik sınırların uygulamalı bilimlerce çizilmesinin gerekliliğine sürekli vurgu yapmaktadır. Hal böyle olduğunda burada bilinçli bir biçimde teknik bilimleri ve piyasayı çeşitlendirecek bilgiler, teknolojiye dayalı piyasa temelli gelişim önemli görülmekte ve eğitimin temelinde çok para kazanmayı sağlayacak işlerde çalışmaya sevk eden bir amaç ortaya konulmaktadır. Bu da neoliberal eğitimin epistemolojik çerçevesini etkilemektedir. Burada belirgin ve güçlü epistemolojik amaçlar öne çıkmakta ve neoliberal tarzda bir eğitim anlayışının en önemli ögesi olarak görülmektedir. Bu

epistemolojik amaçlar ise neoliberal düşünceye yatkın bireylerin yetiştirilebilmesi için uygulamalı bilimleri araçsallaştırma gibi bir hedefe doğru gitmektedir.

Hayek'e göre uygulamalı bilimlerin yanında, bireyin gelişimini sağlayacak birçok yöntem kullanılarak gençlere en çok para kazanabilecekleri ve kâr sağlama olanağı bulunan, belirli bilim alanlarını temele alan, uygulamalı bilgiye dayalı, değişik deneyimler yaşatan eğitimler verilmelidir. Aynı zamanda bu eğitim, kişilerin yüksek gelir elde etmesi için de planlanmalıdır. Bu durumda sözü edilen bu eğitim, piyasa imkânlarının takibine göre biçimlenmeli, eğitimdeki her bilginin işlevi olmalı, bu bilgi piyasanın durumuna bağlı olarak çeşitlenmelidir. (Hayek 1978: 384) Hayek'in düşüncesinde neoliberal tarzda yapılandırılacak bir eğitimin içinde empirist geleneğe ters düşmeyecek tarzda uygulamalı, deneye dayanan, niceliksel olan empirik bilimlerden, yani doğa bilimlerinden uzaklaşmaz. Aynı zamanda bu bilgi fayda sağlayan, ilerletici bilgidir. Bu durumda bu bilgi pragmatik bir içeriğe de sahiptir. Bu çerçevede burada sözü edilen bilgi; bireyin yaşamda problemlerini çözmesini, güçlü, girişimci, üretici, verimli olmasını ve onun daha çok teknik- uygulamalı bilgiyi öne çıkartmasını sağlayan bilimsel bir tavra sahip olmalıdır.

Hayek gibi neoliberalistler Locke'nin ve Kant'ın liberal eğitimi de etkileyen epistemolojik görüşünü dikkate almakla beraber aynı zamanda Popper'cı yaklaşımdan kaynaklı bir bilimsellik görüşünü de öne çıkartmıştır. Bu çerçevede Hayek hem deneysel bilimleri ve bireyin bu bilimlere sağladığı farklı katkıları vurgular hem de bu bilimleri müfredatın temel, vazgeçilmez içeriği haline getirir. Bu durumda da uygulamaya dayalı bu bilimlerin teknik üretimde ve piyasada varlığını kabul ederek bu temel bilimlerin işlevselliği ve gelişmeye yol açan özellikleri üzerinde durur. Böylece Hayek neoliberal bir eğitim ortamında okulların epistemolojik görevlerine dair bir yol haritası da ortaya koyar.

Kendisini bilgi ve bu bilginin elde edilme koşullarını, sınırlarını araştırmaya ve öğrenmeye adanmış olan kurumlar, okullar-üniversiteler-kurslar-programlar, her türlü bilginin üretiminin ve dağıtımının başlıca kaynağı olmalıdır. Ancak bu kurumlar problemlerin seçiminde "uygulamalı" bir içeriğe sahip olan her türlü bilgi için özgürlük sunmalıdır. Çünkü bu tarz bilgideki ilerleme, genel ilerleme, belirlenmiş ve kesinleştirilmiş hedeflerin doğrudan takip edilmesinden değil de bireylere sunulan fırsatların özgürce kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Çoğu uygulamalı çalışmanın

amacı uzmanlaşmış kişilerin kendini adadığı, kendisine ait hedeflere göre belirlenmiş, geliştirilmiş araştırmalardır. Bunun yanında bilginin sınırlarındaki temel araştırma konularının dışında olan disiplinlerin bölünmesi ve yeni şekilde sentezlenmesi sonucunda da bilgide gelişme ve ilerleme sağlanmış olacaktır. Dolayısıyla bilgide ve bilimde ilerleme öncelikli olarak geleneksel disiplinlerin üzerinde çalışma ve bunların uygulama alanlarının geliştirilmesi sayesinde meydana gelir. Aynı zamanda ilerleme bu disiplinlerin geleneksel tanımlarının dışına çıkıp daha eleştirel konuların ve durumların üzerinde çalışma, uygulama ve bunların sonuçlarının fayda sağlama sonucunda da gerçekleşebilir. (Hayek 1978: 390) Burada hem empirizmin, uygulamaya dayalı epistemolojik tezinin doğasına uygun bir yöntemsel bakış hem de uygulamanın fayda sağlama koşulu söz konusu edilmektedir. Bu fayda sağlama çerçevesinde pragmatik bir yönelim, doğal olarak burada piyasanın talepleri karşımıza çıkar.

Neoliberal düşüncede eğitim ekonominin ve piyasanın talepleri doğrultusunda kazandıracağı bilgi ve becerileri belirlemiş, talepler değiştikçe o, rekabete ve girişimciliğe dayalı yeni değerler dizisi üretmeye çalışmıştır. Böylece yetiştirmeyi hedeflediği insan ise piyasanın ihtiyaçlarına göre bilgi ve becerilerle donanmış, rekabetçi ve girişimci bir özelliğe sahip olacaktır. Hal böyle olduğunda daha önce de belirtildiği gibi neoliberal düşüncede öncelikle eğitim ve öğretimin hedefleri oluşturulurken piyasanın ihtiyaçları dikkate alınmalıdır. Aynı zamanda burada bireylerin serbest piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına cevap verecek, piyasaya özgürlükler bağlamında uyum sağlayacak ve bu özgürlükleri geliştirecek nitelikte bir eğitim ve öğretim faaliyetine katılması önemli görülür. Bu bağlamda neoliberal eğitimde birey hem girişimci olmalı hem de piyasadaki ihtiyaçları dikkate almalı, çalışmaları doğrultusunda piyasaya yeni bir ürün eklemelidir. Yani pragmatik bir duruşa da sahip olmalıdır. Aynı zamanda o, piyasa için üretilen bu ürünün ekonomik olarak bir değerinin olması için de çaba göstermelidir.

Eğitim ise demokratik ve özgür bir ortamda bireye bu gelişmeyi ve ilerlemeyi sağlayabilecek uygulama ve üretme imkânı olan her düzeyde ve çeşitlilikte bilgiyi verebilmeli veya bu bilgiye kişinin ulaşması için onun girişimlerini desteklemelidir. Ancak burada özellikle bu epistemolojik temelin birkaç bilgi alanıyla sınırlandırılması sonucunda neoliberal düşünürlerle sorular yöneltme zorunluluğu doğmaktadır. Peki, eğitim ve okullar bireylerin farklılıklarını ve ihtiyaçlarını dikkate almadan bunu nasıl yapacak? Bir eğitim ortamında yalnızca teknik bilimlere ve buna yönelik uygulamalara

ağırlık verilebilir mi? Bu durum eğitim ortamını standartlaştırarak mekanik hale getirmez mi?

Patrick'e göre neoliberalizmin eğitim anlayışında ısrarla bilgiye, onun değerine ve işlevine yönelik teknik (teknolojik) bir yaklaşım ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu eğitim anlayışında her şey teknik boyutta ele alınmaktadır. Bu durum sonuç olarak evrensel bir işletme toplumu ortaya çıkartma amacı taşımaktadır. (Patrick 2013: 2) Ancak bu eğitimin farklı boyutlarıyla ilgili birtakım sorular sormayı gerekli kılmaktadır. Bu eğitim anlayışında, piyasa değeri olmayan ancak bireysel ve toplumsal gelişimi sağlayan bilgilere neden yer verilmemektedir? Burada felsefenin, sanatın, tarihin, mitolojinin, edebiyatın yeri nedir? Piyasası oluşmayan bilgi alanları ortadan kalkacak mıdır? Bireyin nesneleştirilmesi, mekanikleştirilmesi ve piyasalaştırılması bireyin doğasını önemseyen bir felsefe anlayışı açısından bir çelişki değil midir? Eğer beşeri bilimler ve felsefenin piyasaya katkısı olsaydı epistemolojik değerleri de yükselecek miydi? Yani değerleri belirleme kistasının sadece piyasa olması, bu bilginin insani boyutunu nasıl etkilemektedir?

Hayek eğitimde temel alınan bilginin kapsamı ve sınırlarına dayalı olan önerilerinde daha çok uygulamalı bir içeriğe sahip olan temel bilimlere, bu temel bilimlerin piyasa ekonomisi içerisinde üretime yönelik olan işlevselliğine ve sağladığı faydaya vurgu yapmıştır. Ona göre, bilimsel bilginin, kamu hayal gücünde belirgin bir yer işgal etmesi önemlidir. O, bilimsel bilgi ile ilgili olarak uygun şekilde seçilmiş uzmanlardan oluşan bir organın mevcut bilgiye yön vermek için en iyi konumda olabileceğini kabul eder. Ona göre bugün bilimsel bilginin tüm bilginin toplamı olmadığını öne sürmek neredeyse hatadır. Pratikte bu bilgiyi kullanan her bireyin diğerlerine göre bir avantajı vardır. Eğitimde bu bilgiyi kıstas olarak alan birey aktif işbirliği ile bilginin yararlı kullanımını gerçekleştirecek, bu sayede belki de benzersiz bilgilere sahip olacaktır. Böyle bir eğitimde teorik eğitimimizi tamamladıktan sonra herhangi bir meslekte ne kadar öğrenmemiz gerektiğini, çalışma hayatımızın bir kısmını belirli işleri öğrenmeye harcadığımızı ve yaşamın her alanında insanların bilgisinin, yerel koşullarla özel koşulların, ne kadar değerli olduğunu hatırlamamız gerekir. (Hayek 1948: 80) Dolayısıyla burada Hayek'in üzerinde durduğu bilgi, ekonomik etkinlikte faydalı olmanın önemli bir koşulu şeklinde düşünülmektedir. Aslında hem tekniğin hem de uygulamalı bilimlerin işleyişi bakımından, bir ülkenin öncü olmasının çok da sıkıntılı

bir yönünün olmadığı aşikârdır. Hatta böyle bir toplumda yaşayan bireylerin kolayca teknik bilgiye, teknolojiye ulaşımı konusunda sahip olacağı, ülkeye giren milli gelirden pay alacağı durumlarda bir avantajdır. Ancak neoliberal eğitimde bu durum iyimser bir şekilde sınırlandırılmamaktadır. Çünkü teknik bilgi pragmatik bir biçimde çok fazla ön plana çıkartılmış, diğer alanlar sığlaştırılmış ve her şeyin piyasasının oluşturulması gibi tekbir amaç üzerinde durulmuştur.

Neoliberalist eğitimin bilgi anlayışında, bilginin değeri genel olarak ekonomik anlamda üretim ve tüketim ilişkisi çerçevesinde ele alınır. Burada üretim ve tüketim dengesinin oluşmasına hizmet etmeyen, piyasa ekonomisini çeşitlendirmeyen veya canlandırmayan hiçbir bilginin anlamı ve değeri yoktur. Bir bilginin ve onun aracılığıyla ortaya konan herhangi bir ürünün değerini belirleyen şey piyasada üretime ve tüketime hizmet etmesidir. Eğer bir bilginin ve ürünün piyasası yoksa hem bu bilginin hem de ürünün değeri de olmayacaktır. Bu da mekanik, teknik ve sadece neoliberal piyasada ekonomik değeri olan bilgi ve ürün anlayışını öne çıkartmaktadır. Bu durum öncelikli olarak hem faydacı hem de mekanik olmayı doğurur. İnsanın kendi doğasını keşfetmeye ve geliştirmeye yönelik yetersiz bir öğrenme ortamının da bulunduğu anlamını taşır. Burada asıl sorun insanın sadece bu sisteme hizmet eden, duyguları alınmış, sanatın, edebiyatın, felsefenin insani doğasından uzak, mekanik bir araç durumuna düşme tehlikesi, söz konusu olmaktadır. Böyle bir ortamda birey ne özgürdür ne de demokrasiden pay almaktadır. Aslında buradaki epistemolojik sınırlılığa dayalı ortaya çıkan sorun hem özgürlük hem de demokrasi sorunu haline gelmektedir. Burada bir özgürlük sorunu vardır. Çünkü birey eğitimde istediğini, eğilimlerine yönelik olanı değil; ona verilenleri, piyasaya bağlı bir biçimde, piyasa için seçmek zorundadır. Birey, yaşamın tüm olanaklarının içinden bütünlüklü bir biçimde özgürce seçememektedir. Aynı zamanda burada bir demokrasi sorunu vardır. Çünkü bireyin, kişinin veya halkın farklılıkları ve iradesi değil çoğu zaman piyasa güçlerinin iradesi söz konusu edilmektedir. Neoliberal eğitimin insani bir kulvarda ilerleyebilmesi için öncelikle yukarıda ifade edilen bu iki sorunun hem neoliberal eğitimi savunanlar hem de çağın eğitim felsefecileri tarafından tanımlanıp anlaşılacak çözülmesi önemlidir. Eğer bu sorun çözülemeyecek durumda ise ortaya konulacak alternatif eğitim anlayışları çerçevesinde, özgürlük ve demokrasi bilincini insani değerlere göre geliştirecek yeni eğitim felsefesi görüşlerinin geliştirilmesi zorunlu görülmektedir.

2.2.2. Bilgide Çoğulculuk

Neoliberalist eğitimin bilgi anlayışının bir diğer özelliği çoğulculuk ve çeşitliliktir. Çünkü piyasa kavramı çok farklı becerileri ve meslekleri kapsamaktadır. Dolayısıyla burada tek bir bilgi tüm ihtiyaçları karşılayamayacaktır. Bu nedenle bilginin çeşitlilik içermesi gerektiği, bunun da çok sayıda bilgiyi onaylamada çoğulculukla ifade edilmesi söz konusu olmaktadır.

Hayek'in felsefesinde bilginin kapsamı ve sınırları ile ilgili düşüncelerinde bilginin bilimsellik ölçütünün yanında, piyasa ekonomisine hizmet etmesi, onun piyasa oluşturması, sürekli değişmesi, gelişmesi ve teknik çeşitliliği üzerinde durulmaktadır.

Hayek piyasayı ve işleyişini, buna dayalı bilgiyi epistemolojik bir araç olarak görür, çünkü buradaki epistemolojik duruş toplum içinde dağılmış olan arz ve talep hakkındaki bilgiyi yaymak için bir araç sağlamaktadır. (Notturmo 2006: 436) Bu yüzden rekabetçi sistemde bilgi çeşitliliğe sahip, aynı zamanda sürekli değişen bir durumda olmalıydı. Ancak yine de burada sözü edilen bu bilgi; teknik ve teknolojik içeriğe sahip, ekonomik temelli bilgidir.

Neoliberal düzende ekonomi ile ilgili ve ekonomiye dayalı bilgi sürekli değişir, aslında bu bilgi dağınık ve parçalıdır. Bu bilgi hiçbir zaman kendi bütünlüğü içinde bir kişi tarafından sahiplenilmez. Zaman ve mekân koşullarından kaçınılamayacağından, uygulamada bir bireyin veya planlama kurulunun her şeyi bilmesi mümkün değildir. "Bilgi bahanesi" ile kör olmayan ekonomistler; dağınık, eksik ve çoğu zaman çelişkili bilgi durumunun üstesinden gelmenin en iyi yolunun, bireylere en alakalı bilgileri takip etme ve kullanma özgürlüğü sağlamak olduğunu fark edecektir. Bir piyasa sistemi planlı bir ekonomiden daha üstündür, genişletilmiş bir ekonomik sistemi parçalanmış ve dağıtılmış bilgi parçalarını daha iyi keşfedebilir, onlarla daha iyi iletişim kurabilir ve onları kullanabilir. (Connin 1990: 304) Bu durumda piyasadaki bireyler bilgi ortaya koymak ve bu bilgiyi geliştirmek için sürekli teşvik edilmelidir. Böylece birçok farklı bilgi ortaya çıkar, bireyin çeşitliliği bilginin çeşitliliğine yansır.

İnsanın diğer ayırt edici özelliklerinin çoğuna yol açan eşsiz başarısı, farklılaşması ve çeşitliliğidir. İnsanın çeşitliliği ve bundan doğan bilgi eşsizdir. Bunun nedeni, doğal seleksiyon sırasında insanların öğrenmek için oldukça verimli bir organı, aklını geliştirmesidir. İnsan nüfusu, bireysel üretkenliğin artmasına yol açan bir

reaksiyon zinciri içinde büyümüştür. Yeni fırsatlar sunan çeşitlilik, esasen emek ve beceriler, bilgi, mülk ve gelirlere kendini göstermektedir. Bu ortamda öğrenme, çok sayıda kanal üzerinden ilerler ve burada işbirliği olanaklarının ortaya çıktığı gruplar ve bireyler arasında çok çeşitli bireysel pozisyonlar ve bağlantılar gelişir. İnsanlar artan nüfus yoğunluğunun sunduğu yeni fırsatlardan yararlanmayı öğrendikten sonra iş bölümünün, bilginin ve mülkün getirdiği uzmanlık aynı zamanda yeni sermaye biçimlerinin bireysel birikimi ile daha da gelişir. (Hayek 1988: 126-127) Dolayısıyla çeşitliliğe ve değişime önem vermeli ve bu çeşitlilikten doğan bilgiyi kullanmalıyız. Peki, bu çeşitlilik insanlığın ortaya koyduğu tüm bilgi türlerini kapsamakta mıdır? Piyasası oluşamayan bilginin de bu çeşitliliğe katkı sağlaması önemli görülebilir mi?

Hayek, bilginin çeşitliliğinin ve sürekli değişmesinin önemini üzerinde durarak Dünya insanlığının refahının en önemli sebeplerinden birisinin çeşitliliğe sahip bu bilginin değişik boyutlarıyla kullanılmasından kaynaklandığını belirtir. Hayek tarafından bilgi “ayrıntılar içeren, yerel öğeler barındırabilen, hızlı değişme özeliğine sahip olan” uygulamalı bir kapsam içerisinde ele alınmaktadır. Hiçbir devlet bu tarzda gelişen ve değişen bilgiyi tek tip kurumlarla toparlayamaz, bir araya getiremez ve sınırsız bir üretkenlik ortaya koyamaz. Bilginin keşfedilmesinin, üretken bir şekilde kullanılmasının en pratik yolunun insanlara, onların bireysel çabalarına ve girişimciliğine güvenilmesinin gerekliliği öne çıkmaktadır. Dolayısıyla devletler ve piyasanın işleyişi açısından bilgiyi keşfetme ve keşfedilen bu bilginin bireylerin piyasadaki gücünü arttırma olanağının sağlanması, pazarın destek görmesi ve teşvik edilmesi aynı zamanda özgür olması yaratıcılık açısından önemlidir. (Boudreaux 2014: 22) Ancak burada bir sorunun sorulması gerekir. Bir bilgi teorik bir içeriğe sahip olmasına rağmen piyasada karşılığı oluşuyorsa bu bilgi dikkate alınır mı? Hayek’in neoliberalist felsefi anlayışında bununla ilgili bir cevaba rastlanmamaktadır. Aslında burada üzerinde durulan bu çeşitlilik yine piyasaya hizmet etme, piyasayı çeşitlendirme bağlamında düşünülmektedir.

Hayek’in neoliberal eğitim anlayışını etkileyen düşünceleri, bu bilginin kapsamı, bilimsel ilerleme ve bilginin fayda sağlamasına yönelik önerilerinin yanında Rawls’ın da neoliberalist eğitime katkılarının olduğu görülmektedir. Hayek neoliberalist eğitimde bilginin çeşitliliğinin dayandığı ekonomik, piyasaya uygun üretim ve tüketim boyutunu öne çıkarır. O aynı zamanda bu bilginin bilimsel, uygulamalı olması ve teknik bilimlere öncelik verilmesiyle ilgilenmektedir. Rawls ise Hayek’in düşünceleriyle çelişmeksizin

eğitimin uygulamalı yönlerinin piyasaya uygun bir şekilde yapılandırılması gerektiğini savunarak Hayek'in bakış açısını da destekleyen neoliberal bir birey ve yurttaş olmayı sağlayacak vatandaşlık eğitiminin önemine dikkat çeker. Rawls, sözünü ettiği bu vatandaşlık eğitiminin çoğulcu bir devlet yapılanmasının koşulu olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda burada Rawls'ın neoliberal düşünceye kazandırdığı en önemli değer “adalet” kavramına yönelik yaptığı ayrıntılı analizlerdir. Rawls, eğitim ile ilgili düşüncelerini ifade etmeden önce adalet kavramına ilişkin uzun analizler yapmış ve sonrasında okul, eğitim, öğrenme, bilgi, kimlik, vatandaşlık, devlet, özgürlük, çoğulcu demokrasi gibi bu ontolojik eriğe sahip öğeleri adalet kavramına ilişkin analizlerine bağlı ele almıştır.

Rawls, adaletin tartışılmadığı toplumların iyi düzenlenmiş toplumlar olduğunu savunarak adaleti “hakkaniyet olarak adalet” şeklinde ele alır. (Rawls 2018: 40) Adalet okul, hastane gibi sosyal kurumların yapılandırılmasında en önemli koşuldur yani erdemdir. Eğer bir devletin kurumlarındaki adalet, toplumun refahını sağlayacak, özgürlükleri güvence altına alacak ve eşit özgürlük alanlarının gelişmesini sağlayacak durumda değilse, bir an önce bu duruma getirilmelidir. Kurumsal düzenlemelerde, insani erdemın birincil ögesi olan adaletten asla ödün verilmemelidir. (Rawls 2018: 32) Eğer kurumsal düzenlemelerde bu adalet ilkesinden vazgeçilirse, neoliberal bir devlet anlayışını temsil edecek vatandaşlık eğitimi eksik kalacak ve bu durum çocuklara çoğulculuğa yönelik herhangi bir bilincin verilmesinde engeller oluşturacaktır.

Rawls verilen vatandaşlık eğitimi içerisinde çocuklara bilimsel, kültürel çeşitlilik-ve çoğulculukla ilgili her türlü bilincin verilmesini önemli görür. Okuldaki programlarda birçok empirik delili de dayanak göstererek kişilere kendi dillerini konuşma, becerilerini geliştirme fırsatı verilmesinin, kendilerine ait kültürel süreçleri yaşamaları için her türlü katılımı sağlama ortamı sunulmasını tavsiye eder. (Costa 2011: 124) Aslında Rawls'ın burada vurguladığı vatandaşlık eğitiminin temelinde demokrasinin, özgürlüğün ve adaletin olma şartı önemlidir.

Rawls çocuklar için ne tür ve nasıl bir eğitimin, öğrenme ve bilgi aktarma sürecinin gerekli olacağı sorusunu gündeme getirir. Rawls öncelikle okullarda çoğulculuk, demokrasi, adalet ve özgürlük gibi kavramların bilgisinin kazandırılmasının öne çıktığı bir eğitim anlayışını savunur. (Costa 2004: 2) Rawls'ın adalet anlayışı toplumun tüm kurumları ve bireyleri için geçerlidir. Eğitim kurumu ise bu kurumların

en önemlisidir. Bu yüzden eğitim farklı ideallere sahip olan her birey için kabul edilebilir hedefleri olan bir kurum haline gelmeyi amaçlamalıdır. Rawls, eğitim ile ilgili sunduğu her önerisinden sonra “herkes için adalet” vurgusunu bu yüzden yapmıştır. Rawls’ın herkes için adalet fikrinden yola çıkarak savunduğu eğitim, herkes için aynı koşulları içeren vatandaşlık eğitimidir. Aslında burada da Hayek’in teknik ve uygulamalı bilimleri öne çıkartması, bunların neoliberal bir toplumun gelişimini ve ilerlemesini sağlayan tek seçenekmiş gibi görülmesine benzer bir durum, Rawls’ın vatandaşlık eğitiminde de karşımıza çıkmaktadır. Rawls da liberal öğeleri içinde barındıran, liberal bireyin devletin içinde nasıl yaşaması gerektiğinin vurgusunu yapan bir vatandaşlık eğitimi üzerinde durmaktadır. Bu vatandaşlık eğitimi de sanki tek seçenekmiş gibi sunulurken liberal bir bireyin yaşam biçiminin kriterleri oluşturulmaktadır. Oysa başka bir ideolojide, dünya görüşünde, devlet sisteminde vatandaşlık eğitiminin temelindeki ilkeler değişebilmektedir.

Rawls vatandaşlara haklarını öğretmeyi vurgulayan, adil bir yaşam biçimi sürdüren, kişisel erdemlerin geliştirilmesine yardımcı olan politik içerikli sivil bir eğitim anlayışını öne sürmektedir. Böyle bir eğitim ortamında öğretmenin, kapsamlı bir politik adalet anlayışını öğretmesiyle liberal dünya görüşünü öğretmesinin ortaklığı gözden kaçmamaktadır. (Costa 2004: 7) Rawls politik liberalizm, neoliberalizm savunusunda bireylerin vatandaşlık eğitimi olgusunun üzerinde ısrarla durmaktadır. O; siyasi erdemlerin öne çıkmasını, kişinin vatandaşlık eğitimiyle bağdaştırmaktadır. (Rawls 2018: 466) Bir toplumda bireylerin her türlü özgürlük alanının temellendirilmesinde, üretken ve girişimci bireylerin yetişmesinde hukuksal anlamda farkındalığı olan bu vatandaşlık eğitimi önemli görülür. Bu vatandaşlık eğitimi içinde kişiye özgürlük alanları ve özgürlük haklarına dair bilinç verilmediği sürece, birey bu neoliberal sistemde girişimci ve rekabetçi olmaya dair dayanaklar bulamayacak, hukuksal olarak sahip olduğu hakları anlayamayacak, bilimsel ve teknolojik anlamda gelişmeye destek veremeyecektir.

Neufeld’e göre politik liberal bir vatandaşlık eğitiminin öğrencileri tam anlamıyla liberal vatandaşlığa hazırlamak için gerekli ve kapsamlı bir eğitim şekli olduğu görülmektedir. Toplum bu vatandaşlık eğitimleriyle bireylerin, gelecekteki vatandaşlar olarak rollerinde ya da kamu kültürünü anlama ve kamu kurumlarına katılma becerisi kazanmasında, ekonomik açıdan bağımsız ve kendi kendini destekleyen

bir toplumun üyesi olmada, hayatını tamamlar. Rawls'ın vatandaşlık eğitimi hem politik erdemleri geliştirmekte hem de tüm bunlara siyasal bir bakış açısı kazandırmaktadır. Politik bir liberal eğitim, öğrencilere özgür, eşit ve sorumlu vatandaşlar olmaları için gerekli beceri, kavram ve erdemleri öğretir. Bu, diğer şeylerin yanı sıra onlara siyasi hakları ve özgürlükleri hakkında bilgi vermeyi ve kendi içinde mantıklı olma yetisini geliştirmeyi de içerecektir. Öğrencilere makul kişiler olmalarını öğretmek, onlara, makul çoğulculuk ve karşılıklılık kriteri gerçeğini anlamalarını ve takdir etmelerini öğretmeyi gerektirir. (Neufeld 2013: 782) Bu da vatandaşlık eğitiminin hayatın her alanına yansımaları sonucu gerçekleşir.

Siyasi liberaller, sınıflardaki öğrencilere verilen, genel vatandaşlık eğitiminin bir parçası olan diğer okul etkinliklerinde de kazandırılan bilgi ve becerilerin hayatlarının diğer yönlerine “yayılabileceğini” inkâr etmezler. Bu türden etkiler bazı kişilerin ailelerinin ve topluluklarının kapsamlı öğretilerine ve iyi anlayışlarına eleştirel bir şekilde bakabilmelerine hatta belki de hayatlarının geri kalanında, özerklik geliştirmesine yardımcı olur. (Neufeld 2013: 783) Dolayısıyla öğrencilerde karşılıklı saygı duygusu ve özerklik kapasitesi geliştirmek için neoliberal düşüncenin önermelerini içeren, iyi yaşamı amaç olarak gösteren, çoğulcu, hoşgörüye dayalı vatandaşlık eğitiminin kapsamı sürekli genişletilmektedir.

Rawls liberal eğitim anlayışının hâkim olduğu yerlerde adalet bilincini geliştiren eğitim sayesinde, iyi yaşam anlayışının kabul edilmesi ve vatandaşların bireysel tercihlerine göre yaşama hakkına saygı duyulması için eğitim kurumunun belirlenmiş, sınırlandırılmış bir yaşam ve düşünme tarzı dayatmaması gerektiğini ifade eder. Dolayısıyla burada okullarda verilen vatandaşlık eğitimi içindeki kurumsal ve bireysel hoşgörü önemli hale gelir. (Costa 2004: 8) Rawls'a göre hoşgörü; karşılıklı anlayışın, adil toplumsal işleyişin ve siyasi erdemlerin önemli koşuludur. Hoşgörü geliştiren, adil, çoğulcu demokratik toplumlarda eğitim taraf gözetmeksizin farklı olan bilimsel bakış açısı, farklı olan düşünme ve üretim biçimlerinin gelişmesine izin vermelidir. (Rawls 2018: 246) Bu da ancak vatandaşlık eğitimi sayesinde gerçekleşir. Burada Rawls'ın bir eğitim sistemi için önerdiği en önemli şeyin, bireyin devletin içinde yaşamasını sağlayan vatandaşlık eğitimi ile ilgili bilgiler olduğu görülür. Birey verilen bu vatandaşlık eğitimine dayalı olan bilgiyi önemli görmelidir. Çünkü birey verilen bu bilgi aracılığıyla yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak ve neoliberal devletin içinde

karşılaştığı sorunları çözmeye rehber olacak kişi hak ve özgürlüklerine dair düşünme, çalışma, yaşama, girişimci olma özgürlüğünü, din ve vicdan özgürlüğünü içeren hukuksal, siyasal, ekonomik içerikli her türlü bilgiyle karşılaşmış olacaktır. Kendi hak ve özgürlüklerinin bilincinde olan bu birey kendisinin dışında, kendisine benzemeyen, farklı dünya görüşlerine ve tutumlara karşı da saygı geliştirecektir. Bu ise eğitim içinde verilen bir takım konu içerikleriyle, derslerle gerçekleşir.

Rawls iyi bir yurttaş olmanın adaleti, hoşgörüyü içeren, özgür ve çoğulcu bir dünya görüşüne sahip olmanın en önemli koşullarından birisinin, bireyin eğitiminde “tarih ve vatandaşlık” derslerinde ayrıntılı incelemeler ve tartışmalar yapmak olduğunu vurgular. Rawls okullarda verilen tarih ve vatandaşlık eğitimi sayesinde sosyal adaletin, adaletin sosyolojik ve psikolojik koşullarının olgunlaşacağını ve kişinin bu olgunlaşan koşullar aracılığıyla özgür, girişimci, hoşgörülü olacağını iddia eder. Rawls’ın üzerinde durduğu bu tarih ve vatandaşlık eğitimi içinde, sivil eğitimden de bahsedilir. Bu sivil eğitim anlayışının amacının öğrencilerin adalet duygusu edinmesi ve kazandığı bu duyguyu geliştirmesi, onların yaşadığı siyasi kurumların içinde özgürlük ve eşitlik gibi ideallerin öneminin belirlenmesi şeklinde özetlenir. (Costa 2011: 103-104) Burada Rawls’ın önerdiği tarih ve vatandaşlık dersleri bireyde tarihsel bir bilinç oluşturmaktan ziyade neoliberal bir devlet ve toplum yapılanmasının temel, öncü bilgisi olarak düşünülmektedir. Özellikle sözü edilen tarih dersinde bireyin neoliberal bir devletin içerisinde ideolojik ve ekonomik düzene, piyasaya, nasıl daha kolay uyum sağlayan bir kişi olacağına dair bir amaç güdülmektedir.

Rawls’ın düşüncesinde siyasi erdemlerin okullarda okutulma amacıyla kabul edilmesi sonucunda, okullarda kazandırılan vatandaşlık bilincine dair her türlü eğitim ortamında, hoşgörü, saygı, adalet gibi en önemli erdemlerin öne çıkartılması sayesinde çoğulcu bir yaşam biçiminin gerçekliğinin de kabul edildiği görülmektedir. Bu bağlamda, okullarda vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi çoğulcu bir yaşam biçimi için gereklidir. (Costa 2011: 107) Aslında burada ortak bir vatandaşlık eğitiminden söz edilmektedir. Bu sayede kültürel anlamda farklı olanların topluma olan uyumu kolaylaşabilir. Aynı zamanda okullarda bu çokkültürlülüğü önemseyen bir müfredatın kullanılması ve uygulanması, azınlık olanların ve farklı bireylerin var olan kültüre katkısını da arttırabilir. Ancak neoliberaler burada sözü edilen vatandaşlık eğitiminin

çokkültürlülüğü destekleyen boyutundan bahsetmemektedir. Onlar, yalnızca piyasa içinde birlikte yaşama bilinci oluşturma gibi bir imada bulunurlar.

Rawls ve Hayek neoliberal bir devletin gerekliliğini vurgulayarak, okullarda verilen vatandaşlık eğitiminin özgürlüğü, demokrasiyi, çoğulculuğu, adaleti ve kişisel hakları inşa ederken, bu hakların ekonomik pazarın içinde, bireysel üretim ve tüketim alanlarındaki sorunların giderilmesine dair fayda sağlayıcı durumunun önemli görülmesi gerektiğini belirtirler. Bu durum ise neoliberal düşünce bağlamında varlığını devam ettirme, düşünme ve eylemde bulunmaya yönelik yeni bir toplumsal yaşayışın yeni dönemdeki inşası anlamına gelmektedir. Bu yüzden neoliberaler eğitim sayesinde bu değişimin meydana geleceğini ve bireylerin değişime katılması için yeni kişilik özelliklerinin okullarda bu bireylere sunulan ortak bilgi, bilim anlayışı ve vatandaş olma bilinci sayesinde gerçekleşeceğini göstermeye çalışırlar. Bunun için de okullarda uygulanan eğitim programlarının müfredatında hızlı bir şekilde neoliberal önermeleri dikkate alma ve bunların neoliberal ideolojinin kavramları bağlamında temellendirilmesi önemli görülmektedir.

2.2.3. Müfredat ve İçerik

Müfredat, eğitim-öğretim programı, genel olarak öğrenen kişilerin bir öğretici veya yönlendirici eşliğinde edinmesi gereken veya hedeflenen temel bilgi ve becerilerin organize edilmesidir. Örgün eğitimde yapılan ve uygulanmaya çalışılan bir eğitim-öğretim planı olarak müfredatta hangi derslerin önemli olduğu, neden önemli olduğu, nasıl temellendirileceği, içerisindeki konuların seçimi ve derslerin hangi amaçlara yönelik verileceğine dair yapılan eğitim-öğretim programları yer almaktadır.

Bir eğitim programında müfredat kalıcı ve değişmez özelliğe sahip değildir. Bilgide ve teknolojiye gerçekleşen değişimler, öğrenmeye dayalı olarak gelişen kuramlar çağın ihtiyaç duyduğu becerilerin farklılaşması, bir devletin ideolojik anlamdaki değişimi ve dönüşümü uygulanacak olan eğitim programı ve içeriğini mutlaka şekillendirecektir. Dolayısıyla öğretim programında yani müfredatta, sosyal ve siyasal anlamda ihtiyaç duyulan insanı yetiştirebilmek için planlamalar bilgiyle, bilimle ve öğrenmeyle, bilimsel araştırmalarla ilgili düzenlemeler yapılmaktadır. Elbette müfredat yanında müfredatı oluşturan unsurun içeriği de söz konusudur. Bütün bunlar eğitimde bilgi verme, öğrenme ve öğretme süreçleriyle ilgili olduğundan gerek müfredat

gerekse derslerin içeriği eğitimin epistemolojik temelleri arasında yer almaktadır. Bu bölümde de neoliberal eğitim anlayışının müfredat ile ilgili söylemleri üzerinde durulacaktır. Burada müfredatla ilgili tespitler yaparken neoliberalist eğitimin en önemli iki düşünürü Hayek ve Rawls'ın düşünceleri esas alınmıştır. Burada özellikle Hayek'in piyasası olan ve olmayan bilgi alanı vurgusuna değinilecektir.

Bir topluluğun bilimle uğraşan ve bilim eğitimi alan kişilerden sağladığı faydalar önemli ve değerli görülmelidir. Bu nedenle bilimle ve bilimsel araştırmalarla uğraşan kişilere her türlü desteğin sağlanması gereklidir. Bu hem toplumun hem devletin eğitim ile ilişkili olan kurumlarının hem de piyasanın faydasıdır. Bu bağlamda devlet piyasayı çok iyi takip etmeli piyasası olmayan hiçbir bilgi alanının eğitime yer açmamalıdır. (Hayek 1978: 383) Bilim ve bilimsel araştırmalara verilen destekler bilimsel içeriği olan çeşitli alanların desteklenmesi ve bu alanlarda bilgi çeşitliliğinin sağlanması için önemlidir. Aynı zamanda devlet bu fayda ilkesini temel alarak bilimsel araştırmalara piyasadaki yapılacak olan her türlü desteği teşvik etmelidir.

Hayek yorumcularından Bordeaux, Hayek'in pazar anlayışının bilgiye dayalı organize edilme şekline aşağıdaki gibi değinir. Neoliberal düzende gönüllü değiş tokuş hakkına, mülkiyet hakkına, sözleşme özgürlüğüne dayanan pazarların her biri farklı bilgi ve becerilere sahip olan insanların seçimlerini, eylemlerini iyi organize edecek şekilde düzenlenmelidir. Çünkü bu bilgiler aracılığıyla pazarı farklı ürünlerle çeşitlendirme durumu ve bunun faydası söz konusu olmaktadır. (Bordeaux 2014: 6) Örneğin Hayek eğitim alanında, üretilen bilgi ve beceride piyasa ekonomisinin ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alan bir anlayış geliştirir. O, herkesin kendi dışındaki bir başkasının ortaya koyduğu bilgiyi de dikkate alması bu bilgiye önem vermesi gerektiğini, aynı zamanda başka bireylerle gerektiğinde işbirliği yapılarak hedeflere ulaşılmasını önemli görür. Bu koşullar yüzlerce üreticiyle, farklı alanlarda uzmanlaşmış bireylerle yaşamak, bu kişilerin farklı olan becerileri ve bilgilerini bir araya getirmek, onların piyasa ekonomisine katkıda bulunmasını sağlamak, yıllarca asla tek başımıza yapamayacağımız birçok işi yapmakta başarılı olmak için iyi bir yöntem olarak öne sürülmektedir.

Bordeaux, Hayek'in eğitim kurumlarında kullanılan veya geliştirilen birçok bilginin piyasa ekonomisi tarafından geliştirilip kullanıma açılmasına yönelik yaptığı vurguya değinir. Ayrıca piyasa ekonomisi aracılığıyla “daha yüksek” seçeneklerimizin

olacağını ve bilgiyle ilgili seçeneklerimizin kapsamının genişleyeceğini söyler. Eğitim sayesinde piyasalar, piyasalar sayesinde eğitim bilgiye dair seçeneklerimizi çoğaltmaktadır. (Boudreaux 2014: 20) Dolayısıyla bir eğitim programı içinde yapılacak olan düzenlemelerin piyasa ekonomisini dikkate alması temel kriter olarak kabul edilmektedir. Teknik anlamdaki bilgi çeşitliliği öne çıkartılmalı, her birey bilgiden yararlanmalı, özgür bir toplumda bilgi temelli ekonomi sayesinde, bu eğitim aracılığıyla kişi kendi yeteneklerini de özgürce organize edebilmelidir.

Bilimde, sanatta ve felsefede sahip olunan özgürlük alanları bir toplumun eğitim anlayışı için entelektüel tarzdaki özgürlüğün çok geniş bir temele dayandığının göstergesidir. Eğitimde ve toplumsal yaşamda geniş alanlara yayılan özgürlükler olmadığı sürece entelektüel özgürlüğün olması olanaksız hale gelmektedir. Özgürlük insanın atalarını aştığı, her kuşağın yeteneklerinin büyütülmesi anlamını da içermektedir. Bu durum bilginin gelişmesi ile ahlaki ve estetik düşüncenin bu bilgiye de bağlı olarak gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bilimde ve eğitimde bahsedilen özgürlük, kişinin kendi geçmişini aşması, kapasitesini ve yaşama yeteneğini geliştirmesi, ahlaki anlamda ilerlemesini içermektedir. Bu sayede neyin doğru ya da iyi olduğuna dair bir dizi farklı görüşe izin verilerek, piyasada neyin baskın olacağına, piyasanın kişiye yaşattığı deneyimlere, sağladığı faydaya bakılarak karar verilmelidir. (Hayek 1978: 394) Burada Hayek'in faydacı tavrının eğitime neden ve ne şekilde yansımaları gerektiğine dair açık bir bakış açısı belki de güçlü bir iddia bulunmaktadır. Dolayısıyla böylece neoliberal eğitim anlayışının teknik ve teknoloji temelli piyasayı çeşitlendiren bilgisinin müfredata neden yansımaları gerektiğine dair açık bir savunma da görülmektedir.

Neoliberal ideolojide eğitim piyasaya bırakılan, piyasası olan ve her çeşidiyle parayla satın alınabilen aynı zamanda piyasanın gelişmesi ve çeşitlenmesi için planlanan bir hizmet şekline dönüşmeye başlamıştır. Böylece teknolojiye dayalı ve bilimsel içeriğe sahip olan birçok bilgi ekonomiyeye yön vermiş durumdadır. Bu yüzden neoliberalizmde sadece teknolojik ve ekonomik fayda bağlamında ele alınan, işlevsel-faydacı içeriğe sahip, ekonomik gelişmeye hizmet etme zorunluluğu içeren ve piyasayı çeşitlendirmek isteyen, neoliberal düşünceyle sınırlı vatandaşlık eğitiminden bahseden, insan doğasının ve kültürünün çeşitliliğini ekonomiyle sınırlayan ideolojik bir eğitim anlayışı öne çıkmaktadır.

1990'larla beraber neoliberal eğitimin ortaya çıkması ve geliştirilmesiyle, neoliberal eğitimin müfredatı piyasa ile uyumlu hale getirilmek amacıyla ekonomik talepler üzerinde uzunca bir araştırma ve gözlem yapılmıştır. Birçok uluslararası kuruluşlar bunun üzerine çalışmış ve ekonominin liberalleşmesi için çaba göstermiştir. Burada özellikle yükseköğretimde “inovasyon” vurgusu yapılmaktadır. (Kumar 2019: 95) Burada inovasyon özellikle neoliberal pazarları geliştirmeyi sağlayacak ürün, hizmet ve bilgideki yönetsel yeniliği içermektedir.

Her düzeyde öğretim, araştırma ve hizmetin, formların pazara ve istihdama bağlı olması gerekliliği vurgulanır. Yükseköğretimin bir ülkenin ekonomik büyümesi için büyük önem kazandığı, değişen bilgi ve becerilere sahip, teknik anlamda istihdam edilebilir, rekabetçi ve değişen pazarlarda çalışabilen bireyler yetiştirmek amacı taşıdığı şeklinde bir yükümlülük anlayışı ortaya çıkar. Böylece eğitim neoliberal işyeri taleplerine hizmet etmek için müfredat oluşturma amacına yönelmektedir. Kumar bu durumu müfredatı piyasayla aynı hizaya getirmek şeklinde ifade ederek yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. (Kumar 2019: 95) Bu durumda Kumar'a göre eğitim kurumlarının kültürel ve sosyal misyonuyla uygulamaya çalıştığı müfredat çelişmektedir. Böylece 1990'lardan sonra neoliberal eğitimin müfredatı şekillenmeye başlamaktadır.

Neoliberal eğitim anlayışında, bireyin kendi gerçekliğini keşfetmesi sonucunda en büyük amacın rekabete katılmak olduğunu öne süren bir düşünce hâkimdir. Bireyin dâhil olduğu bu rekabet ise özellikle teknolojiye dayalı bilginin ve bu bilgiye dayalı ürünün üretilmesi, geliştirilmesi aynı zamanda tüketilmesi anlamına gelmektedir. Neoliberal eğitimde amaç eğitimin kendi içindeki sorunlarını çözme ve ihtiyaçlarını tespit etmekten ziyade ekonomiye dayalı olarak ortaya çıkan krizleri çözmeye yönelik yeni ve sürekli piyasalar oluşturma şeklinde belirlenmiştir. (Sayılan 2006: 44-45) Böylece bu müfredatın neden öğretilmesi gerektiğine yönelik yeni bir bakış açısı ortaya çıkar.

Eğitim ve öğretim faaliyeti ve bağlı olduğu müfredat, dersler, konular ders ve konuların neden öğretilmesi gerektiğine dair sorgulamaya yönelik öğelerden ayrılamaz. Hayek eğitim ve öğretimle ilgili önerilerinde bilim eğitiminden bahsetmiş ve bu bilim eğitiminin uygulamalı olan yönüne ağırlık vererek özellikle ürettiği öğelerle piyasa ekonomisine katkısı olmayan ve piyasa oluşturamayan bir eğitim ortamının eksik olduğuna vurgu yapmaktadır. Böylece eğitim ve öğretim faaliyetlerinin piyasa

ekonomisiyle olan ilişkisinden ve her bilginin fayda sağlayıcı, işlevsel olan bir amaca hizmet eden, bilgi tabanlı öğrenmeyi zorunlu kılan, piyasa oluşturucu bir amacının olmasından bahsetmektedir. Rawls ise eğitim teorisinde kapsamlı bir eğitim programı yerine liberal bireyin yetişmesini sağlayan, daha sınırlı olan vatandaşlık eğitimi anlayışını önermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Rawls için eğitim, makul olan siyasi erdemlerin geliştirilmesini içerir. Bu da Rawls'ın eğitim programı olarak sınırlandırılmış, neoliberalist ideolojiye hizmet eden bir yöntem ve sınırlı bir eğitim içeriğinden bahsetmesi anlamına gelmektedir.

Hayek ve Rawls'ın önerileri doğrultusunda neoliberal bir ideolojinin eğitim ve öğrenme ortamı için temele alması gereken derslerin birinci kısmını Hayek'in piyasa ekonomisine hizmet etme ve piyasa ekonomisini canlı tutma amacı ile sınırlandırdığı, empirik dayanağı olan, bilimsel araştırmaları içeren, farklı becerileri destekleyen, uygulamalı temel bilimler, fen, matematik, mühendislik, genetik, tıp çalışmaları şeklinde kategorize edebiliriz. İkinci kategoride ise Rawls'ın iyi bir vatandaş, neoliberal tarzda vatandaş yetiştirmek amacı güden adil, özgür, çoğulcu, girişimci ve rekabetçi olmanın bilincini veren tarih veya vatandaşlık eğitimi görülmektedir. Böylece piyasa ekonomisine dayalı ve piyasaya hizmet eden, bilimsel araştırmayı destekleyen, pazara farklı ve çeşitli bilgiler sunabilen, bireyi özgür kılan, gerektiğinde işbirliği yapılmasını önemli gören bireyler yetiştirmek neoliberal eğitim ve öğretim programının hedefleri arasında görülmektedir.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak neoliberalizmin önemli iki şahsiyetinin çağının dijital teknolojisi hakkında çok fazla yorum yaptığı yazıları bulunmamaktadır. Ancak bunun neoliberalizm üzerinden başka eğitimciler tarafından tamamlandığını, özellikle Kumar'ın analizlerinde neoliberal eğitim anlayışının günümüzde bilgi teknolojisi ve bilgi teknolojisine hâkim olan sürecin ayrıntılı biçimde ele alındığı görülür.

Kumar'a göre son zamanlarda neoliberal eğitimin durumuna bakıldığında eğitim ve mesleki alanda serbest ticaret taleplerine uyma, eğitim sistemlerinin "inovasyon"una yönelik stratejiler geliştirme, akreditasyon programlarının uygulanmasının önemli gösterilmesi, hesap verebilirlik, çalışma sertifikası kavramları, kalite kontrol, müfredat organizasyonunda yeni bilgi teknolojileri tarafından desteklenen daha fazla "esneklik" yaratma, öğrencilerin teknolojiyle baş edebilmeleri için becerilerini geliştirme, teknolojik, ekonomik ve kültürel alanlarda hızlı değişimlere hızlı biçimde adapte olmak

gibi unsurlar öne çıkartılmaktadır. (Kumar 2019: 96) Klasik liberalizm ve neoliberal düşünce, bunlar henüz dijital çağın eşiğindedir. Görüldüğü gibi neoliberalist anlayış değişen çağa ve teknolojik ortama göre sürekli kendini yeniden üretmektedir.

Neoliberal eğitim ve diğer öğrenme araçlarıyla kazanılan beceriler, bireyi daha verimli hale getirir. Eğitim, üretim tüketim hareketliliğini arttırırken, bir yandan da nitelikli işgücünü artırarak sermaye hareketliliğine katkıda bulunur. Bu nedenle, neoliberalizm eğitime hem sermayeye esneklik sağlama hem de nitelikli işgücünün üretimini sağlayacak şekilde eğitilmesi bakımından işlevsel bir statü kazandırmakta, böylece eğitim ve istihdam politikaları arasındaki bağlantıyı kurmak için hem eğitimi hem de eğitim uygulamalarını bir araç olarak kullanmaya çalışmaktadır. Bütün bunları toplamak gerekirse neoliberal eğitimde ekonomiye hizmet eden, mesleki ve piyasaya uygun olan teknik üretim öne çıkmaktadır. Böylece eğitimde ekonomik yarış en önemli öğe olarak görülerek bilgi tabanlı, işlevsel bir ekonomi anlayışı her tür programlamanın önüne geçmektedir. Bu durumda eğitim ülke ekonomisinin gelişimi ve ilerlemesi için önemli bir araç haline gelmektedir. Neoliberal düşünceye bağlı kılınan eğitim müfredatı da bu amaçlara hizmet edebilmek için yapılmaktadır. Ancak bu müfredat, çoğu insanın özgün değerler ortaya koymasına yeterince imkân vermemektedir. Çünkü burada birey ona dayatılanlar ve onun için uygun görülenlerin içinden dersler seçecek ve sadece bunların üzerine sağlanan imkânlar doğrultusunda kendini ve yeteneklerini geliştirmeye çalışacaktır. Dolayısıyla burada bireyin seçme özgürlüğünden bahsetmek zordur. Özgürlüğünü kullanabildiği tek alan, seçmek için ona verilenlerin içinden tercih edilme durumuyla sınırlı kalmaktadır.

Ayrıca bu müfredat iddia edildiği gibi demokratik bilinci teşvik etmemekte demokratik yapılanmaya, bireyin daha yaratıcı olmasına birçok noktada engel oluşturmaktadır. Çünkü burada ne içeriğe ne de müfredata bireylerin, vatandaşların ihtiyaçları, istekleri ya da beklentileri tam anlamıyla yansıtılmamaktadır. Burada vatandaşların isteklerinin ve ihtiyaçların yerine piyasayı oluşturan sermayenin ihtiyaçları daha fazla önem arz etmektedir. Bunun içinde böyle bir eğitim anlayışında özellikle sınav sistemi üzerinden bireylerin ve vatandaşların gözlemi, sistematik bir biçimde, aralıklı olarak kontrol edilmeye çalışılmaktadır.

Özellikle 2000’li yıllar sonrasında neoliberalist anlayışın öne çıkardığı sınav ve eğitim düzenine ilişkin farklı bağlantıların kurulmakta olduğu görülmektedir. Daha

önceki neoliberalistler tarafından kurulmayan pozitivism ve davranışçılık bağlantısının yeni yorumlarda kurulduğu dikkati çekmektedir.

Kumar'a göre bu özellikleri bağlamında neoliberal eğitim müfredatı, gücünü küreselleşme olgusu, davranışçılık ve pozitivismi birleştirmekten almaktadır. Neoliberal toplum ve onun eğitimi, neye değer verir? Bu soruyu kısaca üç cümleyle cevaplayabiliriz: Üretim, pazarlama ve tüketim. Bunun eğitim müfredatına yansması ise, her şeyde standartlaşmadır ve bu özellikle sınavlarla, testlerle sağlanır. Ayrıca sınavlar, notlar, kontrol ve düzenleme yapma, sürdürülebilirlik, öngörülebilirlik eğitimi pozitivism ve davranışçılığın özelliklerine bağlı hale getirme şeklinde sıralanabilir. Aynı zamanda burada pozitivism ve davranışçılıktan esinlenilerek tüketim ve pazarlama gibi unsurların hepsini kişinin davranışlarında görme gibi psikolojik kaynaklarda önemli hale gelmektedir. Bu durumda neoliberal eğitim müfredatında davranışçılık ve pozitivismden kaynaklı olarak ölçülebilir, tekrarlanabilir, aktarılabilir, uygulamalı, mekanik bilgiye sahip olmak önemli hale gelmektedir. (Kumar 2019: 236) Bu da bize çok şikâyet edilen sınav düzeninin, eğitim ve öğretimdeki rekabetin nedenlerini açıklamaktadır.

2.3. Neoliberal Eğitimin Ontolojik Temelleri

Genel anlamda eğitim için söz konusu edilen ontolojik temel herhangi bir eğitim anlayışı ekolü için de önemlidir. Çünkü herhangi bir eğitim anlayışı, o eğitim görüşü ve felsefesi eğitimi kendi istediği doğrultuda şekillendirmek için işe bu temellerden başlamaktadır. Neoliberal düşünce eğitim boyutuyla ele alındığında eğitimin en temeline epistemolojiyi koymakta: “Ne öğretelim ne bilelim?” sorusuna karşılık piyasaya uygunluk anlayışını öne çıkartarak, piyasa temelli bir cevap vermektedir. Bu cevaplarla birlikte artık neoliberal eğitim anlayışının epistemolojik olarak bilgiyi nasıl sınırlandırdığı, bilginin kapsamını, içeriğini ve yöntemini nasıl belirlediği ortaya çıkmaktadır. Bundan sonra bu epistemolojik temeller üzerinden, insanla, onun kişiselliğiyle veya özerkliğiyle ilgili, bir kurum olarak okulla ve aynı zamanda devletle ilgili eğitime ilişkin tezlerini kendi ontolojik temelleri üzerine inşa etmek zorundadır.

Neoliberalist eğitimin ontolojik temeli denilince burada karşımıza çıkan kavramların bir kısmı neoliberal ve özerk devlet, özel okul, neoliberal kişilik, kimlik ve özerk birey, neoliberal eşitlik, adalet ve bunların yaşantımıza yansıdığı, olgusal karşılığı

olan küreselleşme şeklinde sıralanabilir. Dolayısıyla bu bölümde sözü edilen kavramların hepsi neoliberal düşünce bağlamında ele alınmaya ve bunların neoliberal bir devlet sisteminde olgusal karşılığına bakılarak eğitimi nasıl yapılandığına dair tespitler yapılmaya ve bu kavramların ele alınmasındaki birtakım sorunlar, eksiklikler üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Neoliberalist eğitimin ontolojik temellerini anlamak için öncelikli olarak kısa bir şekilde neoliberal felsefenin önemli temsilcilerinden olan Hayek ve Rawls'ın ontoloji ile ilgili düşünceleri üzerinde durmak gereklidir.

2.3.1. Kişilik, Kimlik ve Özerk Birey

Eğitimin ontolojik temellerini soruştururken karşımıza çıkan en önemli öğelerden biri birey veya özerk bireydir. Diğer bir deyişle ontolojik anlamda ele alınacak önemli bir unsur ise okulun önemli bir ögesi olan, öğrenen kişidir. Okul zaten öğrenen kişilerden meydana gelmektedir. Yani öğrencilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla eğitimin ve öğretimin merkezinde bulunan öğrencidir. Ontolojik bağlamda öğrenen kişiyi anlamak için bu kişinin neliğini ve kimliğini, doğasının ne olduğunu, içinde bulunduğu toplumun yapısını, hangi kişilik özelliklerine sahip olmasının amaçlandığını; onun zekâ, yetenek ve becerisinin ne olduğunu, bunların sınırları ve hangi yönde geliştirilmesi gerektiği konusunda çeşitli sorular ele alınmaktadır. Bu sorulardan en önemlisi birey ve onun doğasıdır.

Bu durumda öğrenen kişinin doğası öncelikli hale gelmektedir. Birey olmanın hatta özerk bireyin anlamı öne çıkmaktadır. Bu yüzden öncelikli olarak neoliberal düşüncenin Hayek ve Rawls'ın ontolojik bağlamda insan doğası üzerine tespitlerini ortaya koymak önemlidir.

Hayek felsefi söyleminde Kant'tan esinlenerek felsefenin görevini, herhangi bir metafizik sistemin inşası değil, insan aklının sınırlarının araştırılması olarak görür. Buna dayalı olarak da Hayek, dünyada şeylerin, varlıkların gerçekte nasıl olduğu ile ilgili herhangi bir endişeyi reddeder. "X nedir?" gibi bir sorunun sadece belirli bir düzen içinde bir anlamı olduğunu ve bu sınırlı anlamı dahilinde daima somut bir ilişkiye atıfta bulunacağını onaylar. Her şeyden önce, Hayek'in bilimsel söylemde en çok kaçınıldığını gördüğü, görünüş ve gerçeklik arasındaki ayrım fiziksel düzen ile

tanımlanamaz. Yani bu ayrım bilinemez. O halde, Hayek için araştırmanın amacı, kendilerindeki şeylerin doğalarının veya özlerinin görünüşünün arkasındaki keşif değildir çünkü Hayek, öz veya mutlak gerçeklik kavramını işe yaramaz olarak damgalar, ona göre felsefede bu kavram zararlıdır. (Gray 2013: 5) Bu doğrultuda Connin'e göre Hayek'in ontolojisi, gerçekliğin doğası ve özellikleri, açıkça epistemolojik bir temele dayanmakta, birçok yerde onun epistemolojisi ve ontolojisi iç içe geçmektedir. (Connin 1990: 313) Bunun yanında Hayek felsefesinde baştan itibaren metafizik ve soyut içeriğe sahip kavramlar yer almaz çünkü bunları epistemolojik olarak bilmek güçtür. O, daha somut olan var oluş biçimleriyle ilgilenir. Bu varoluş biçiminin en temelinde ise insanla ilgili çeşitlilik yer almaktadır.

Hayek'e göre bu durum aslında insan doğasına yönelik farklılıkların sonucudur. Hayek öncelikle insan doğası ile ilgili tespitlerde bulunarak insan doğasının çeşitliliğini en belirgin gerçeklerden biri olarak görür. (Hayek 1978: 86) Hayek insan doğasının biyolojik bir gereklilik sonucunda farklı olduğunu öne sürerek doğası gereği farklılıklara sahip olan bu bireyi ontolojik bir varlık olarak temele alır. Böylece birey ve bireyin doğasından bu şekilde bahsedebileceğimizi söyler.

Burada birey ve bireyciliği öne çıkartan bir düşünce söz konusudur. Hayek'in felsefesinde sözü edilen: "Birey anlayışının temel özellikleri nelerdir?". Ona göre söylenmesi gereken ilk şey, öncelikle bir toplum teorisi, insanın sosyal yaşamını belirleyen güçleri anlama girişimi ve toplumun bu görüşünden türetilen bir dizi politik maksim olduğudur. Burada bir gerçek vardır ve tek başına kabul edilmelidir; bu gerçek de bireyciliğin, bütün doğası ve karakteri, toplumdaki varlıklarına göre belirlenir. (Hayek 1948: 6) Hayek'e göre bireyin varoluşunun temelini oluşturan unsur yaşadığı toplum ve sosyal düzen olmaktadır. Bu sosyal düzenin içinde ise bireyin bireyselliğinin gelişimi için uygun bir yasal çerçeve, uygun kurumlar, bilinçli bireyler gereklidir. Bu sayede toplum bireysellikler bakımından zenginleşir ve somutlaşmış güçlü bireyselliklerle var olur. Ancak burada sözü edilen birey ve toplum birebir birbirine bağımlı değildir çünkü önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi birey her zaman toplumdaki öncedir. Ancak bazı durumlarda biri diğerinin varoluşunu şekillendirebilir. Dolayısıyla her ne olursa olsun insan doğasına yönelik çeşitlilikler neoliberal düşüncede epey önemlidir. Aynı zamanda bu bireyselliklerin, çeşitliliğin özgürce gelişimi sağlanmalıdır.

Hayek bireye, onun doğasına yani insan doğasına yönelik yaptığı açıklamalarda, insanların varoluşsal olarak farklılıklarından bahseder. İnsan doğası düşünme biçimleri, yetenekler ve yetiler bağlamında sınırsız çeşitlilik içermektedir. Bu yüzden diğer canlılar arasında en fazla çeşitliliğe sahip olan insandır. Bu çeşitlilik her durumda kendine özgü bireylerin oluşmasını sağlar. Eğer insanın doğasına yönelik farklılıklar önemliyse o zaman hoşgörüde, bireysel özgürlük ve değer düşüncesi de önemlidir. (Hayek 1978: 86) Çünkü bireyler benzer bilişsel yetilere sahip olmasına rağmen onlar doğası gereği farklıdır. (Connin 1990: 303) Bu farklılık ise onları özerk kılmaktadır.

Solomon'a göre ise liberal düşünceyi temsil eden birçok düşünürün temel birimi, toplumdan ayrı düşünülen özerk bireydir. (Solomon 2004: 127) Birey toplumdan uzaklaşması sayesinde özerk hale gelebilir. Bu yüzden insan doğasının sahip olduğu bu çeşitlilik yani onun bireyselliği, özerk hali önemli görülmelidir. Ancak daha önceki bölümlerde de hatırlayacağımız gibi bireyin toplumdan ayrı olması tamamen toplumdan uzaklaşması anlamına gelmemektedir. Birey kendi özerkliğini zedelemeyen toplum içinde var olmayı da bilmelidir. Çünkü Hayek'in bağlı olduğu neoliberal gelenekte her ne kadar birey toplumdan ayrı olsa da ekonomik işleyişte bireylerin birbirlerine ihtiyacı olacak belki ortak bir düzenin içinde uzlaşacaklardır. Dolayısıyla neoliberal düşüncede bireyin toplumdan kendini tamamen soyutlama durumu söz konusu olmamaktadır. Ancak birey farklı olan doğasına yönelik her türlü müdahaleye de karşı durabilmeli, toplum içinde özerkliğinden, bencilliğinden ve ekonomik çıkarlarından taviz vermeden yaşantısına devam etmelidir.

Ebenstein, Hayek'in bu bireycilik anlayışının temelindeki bakış açısının solipsist olduğunu iddia eder. Çünkü burada bireyin aklı, becerileri ve kendine özgü olduğu dışında hiçbir şey önemli değildir. (Ebenstein 2003: 136)

Hayek ile birlikte Rawls'ın da insanlar hakkındaki görüşü neoliberal düşünce için belirleyici olmaktadır. Rawls da Hayek gibi insanların doğası gereği özgür ve rasyonel varlıklar olmalarını önemli görür. Bu aynı zamanda liberal gelenek içindeki Hobbes ve Locke'nin de görüşüydü. (Fisk 1989: 56)

Aslında Rawls da Hayek gibi düşünür ve insan doğasının çeşitliliğini önemser. Ona göre her birey farklıdır. Bu yüzden birey bu farklılıklara dayalı bir takım doğal yeteneklere sahiptir. Herkesin doğal yeteneklerinin olduğu toplumsal birlik durumu

önemlidir. (Rawls 2007: 349) Rawls aynı zamanda da insanın farklılıklarına ve çeşitliliklerine vurgu yaparak bu çeşitliliğin bir avantaj haline dönüştürülmesini önerir. Rawls bu durumda toplumun, sadece tek tip bireylerin bir toplamı olduğu görüşünü reddeder. Buna dayalı olarak Rawls, politik tekilliği de reddeder çünkü Rawls'ın çalışmalarında sosyal ilişkiler, insanların temel iddia ve haklarına göre farklılık gösterir. (Pettit 2005: 164) Dolayısıyla birey ve onun kimliği toplumsal varoluştan da bağımsız düşünülemez.

Rawls, “Politik Liberalizmde” bireysel kimliklerin toplumsal gerçeklikten derinden etkilendiğini kabul eder. Bireyler gerçekten de nesnel olarak birbirlerinden ayrılamayacakları ve ayrı değerlendirilmeyeceklerine inandıkları inançlar, bağlılıklar çerçevesinde yaşarlar ve bunlardan etkilenirler. Ancak Rawls, bireylerin tamamen bu toplumsal ilişkiler tarafından belirlenmediğini, kişisel kimliklerimizdeki bir şeyin kendi etkilerine dayanacak kadar yeterli kalıcılığa sahip olduğunu savunur. Rawls, kişisel kimliklerin göreceli kalıcılığının çeşitli ontolojik görüşlere dayandırılabilceğini ileri sürmektedir. Rawls, sadece bir değil, birden çok ontolojik pozisyona atıfta bulunarak ontolojik geleneklerin eşit bir şekilde ele alınmasını ve böylece ontolojik bir anlaşmazlıktan kaçınmayı amaçlamaktadır. (Rosenthal 2016: 12) Rawls böylece ideal olan bir kimlik anlayışı ortaya koyma çabasıdadır.

Lazaroiu'ya göre Rawls'ın vizyonu normatif (kural koyucu, ideal olanı yapan ve söyleyen) bir kimlik anlayışıdır. Bu durumda o, bireyleri siyasi yaşama dahil olması gereken haklara ve güce sahip olarak nitelendirir. Sosyal bileşenler, kişilerin kimliklerini tam olarak oluşturmaz. Bireyler genellikle kimliklerini oluşturmalarına yardımcı olan sosyal girişimlere katılmalıdır. Böylece onların ahlaki ve siyasi özerklikleri oluşacaktır. (Lazaroiu 2014: 73) Birey özerk olmadan hiçbir eylemde bulunamayabilir. Dolayısıyla Rawls'a göre vatandaşlara özerklik, buna dayalı temel haklar ve özgürlükler, mülk ve eğitim fırsatları ile gelir. (Rosenthal 2016: 13) Rawls bu özerklik durumunun, özerk olarak hareket etmenin, bizim özgür ve rasyonel olarak hareket etme ilkelerimizden kaynaklı olduğunu öne sürer. (Rawls 2018: 546) Dolayısıyla Rawls'ın da ontolojisinin altında yatan temel unsur bireyin özerk olabilmesidir. Bu özerklik durumu ise liberal geleneğin temel ilkelerinden ve adaletten bağımsız ele alınamamaktadır. Bu açıklamalar ışığında Rawls bireyin özerkliğini yani

ontolojik bağlamda özerkliği, rasyonel özerklik ve tam özerklik olarak iki kategoriye ayırmaktadır.

Rasyonel özerklik kişilerin zihinsel ve ahlaki yeteneklerine dayanır. Kişilerin iyi anlayışlarını oluşturma ve diğerleriyle anlaşmaya girme bunun içindedir. Bu kişiler adil davranışlar sergilerler, dolayısıyla adil bireyler rasyonel olarak özerktir. Bu durum birey için özgürlüğün bir boyutudur. (Rawls 2007: 115) Rawls, kişilik ve insan doğası hakkındaki görüşlerini, ahlaki veya politik olsun, özgürlük ve özerklik kavramına sürekli olarak odaklar. Buna ek olarak Weber, Rawls'ın kişi anlayışını, Kant'ın benlik anlayışına benzer bir şekilde kullanmaya çalıştığını da iddia eder. Böylece kişinin özerklik koşulu sağlanmaya çalışılır. (Weber 2010: 87) Burada kişinin özerk olmasına dayalı kriterlerinden biri adalet ilkesidir.

Kişiler etkin adalet hisleri doğrultusunda, siyasal yaşamlarında, adalet ilkelerini kamusal olarak tanıyıp bilinçli olarak uygulamaya koymaya başladıklarında tam özerkliğe ulaşmış olurlar. (Rawls 2007: 120) Dolayısıyla Rawls'a göre tam özerklik siyasal bir durumdur ve kamusal alanda etkin bir şekilde adaletin sağlanmasıyla gerçekleşmektedir. Bu durumda burada kişi ve onun özerkliği bir nevi onun gerçekliğini temsil etmektedir. O halde bu özerklik durumu bireyin çıkarı için gereklidir.

Rawls özerkliğin, evrensel hak ilkelerine bağlı olmaktan çok, kişinin en üst düzey çıkarlarına bağlı olduğunu ileri sürer. Rawls'ın görüşüne göre haklar, özgürlükler, özerklik ve özsaygı gibi insana özgü birincil öğeler metafizikten uzak ontolojik bir içeriğe ve gerçekliğe sahiptir. (Johnson 2005: 212) Burada bireyin özerkliğinin en temel unsuru ise rasyonel bir biçimde kabul edilen adalet ilkesi olarak gösterilir.

Rawls adalet ilkesinde, toplumun karşılıklı yarar için işbirliğine dayalı, pratik bir girişim olduğunu savunur. O, insanların ortak çıkarlarını gözetmelerine rağmen yine de kendi çıkarlarını koruduklarını ve bu nedenle, sosyal hakların adil bir şekilde tahsis edilmesini belirlemek için bir dizi ilkeye ihtiyaç olduğunu iddia eder. (Pettit 2005: 165) Peki bu ilkeler nasıl ortaya çıkacak? Bu ilkeler üzerinde ortaklıklar nasıl kurulacak? Rawls, burada bu ilkeleri oluşturacak iyi düzenlenmiş rasyonel düşünen bir toplumdan bahseder. Rawls, iyi düzenlenmiş toplumların içindeki rasyonel bireylerin ortak görüşe ulaşabileceğini öne sürer. Çünkü onlar doğası gereği ortak sorgulama ve akıl yürütme

yolları tarafından desteklenmektedir. (Rawls 2007: 109) Bu sayede ise toplumsal birliktelikler ortaya çıkmıştır. Çünkü onların ortak çıkarları vardır.

Rawls'a göre toplum az ya da çok kişisel doyuma ulaşmış kişilerin birlikteliğinden oluşmuştur. Bu kişiler ilişkilerinde belli davranış kurallarına uygun davranmaya çalışırlar. Bu kurallar bir işbirliği sistemi içindedir ve kişilerin iyiliği içindir. Aslında insan tek başına da yaşayabilir. Yine de sosyal işbirliğinin kurulduğu andan itibaren, daha iyi hayat yaşayana kadar, insanlar arasında çıkarları konusunda bir çatışma vardır ve bu çatışma çoğu zaman olacaktır. Dolayısıyla avantajların bölüşülmesini belirleyen, sosyal düzenlemeler arasında tercih yapılabilecek, payların orantılı dağıtıldığı sosyal adalet ilkesine ihtiyaç doğmaktadır. Toplumdaki kurumlar içindeki hakların dağılmasının yolu bu ilkelerden geçmektedir. Farklı amaç ve hedefleri olan insanlar adalet kavramı sayesinde, kendi aralarında paylaştıkları sivil bir dostluk bağının kurulmasını sağlarlar. (Rawls 2018: 33) Böylece adalet sayesinde, iyi düzenlenmiş birliktelikler ve ilişkiler ortaya çıkar ve aşırılıklar ortadan kaldırılmaya çalışılır. Bu yüzden Rawls'a göre toplumsal işbirliği önemlidir ancak birey sadece toplumsal işbirliğinin içindeki bir gerçeklik değildir. Pettit'in yorumuna göre Rawls bizi ne dayanışmacı (solidarism) ne de tam anlamıyla tekillik (singularism) niteliğinde olan politik bir ontolojiye yönlendirir. (Pettit 2005: 166-167) Sosyal işbirliği, dayanışma için önemlidir. Bunun yanında bireyin düşünebilmesi ve sorgulaması için siyasi tekillik de gereklidir. Kişinin yurttaş, vatandaş olması ve adaletin bilincinde olması için bunların sağlanması önemlidir. Rawls'a göre bu, iyi düzenlenmiş bir toplumun kriterleridir.

Rawls felsefesinde siyasal toplumun vatandaşlık anlayışı adalet teorisi gibi belirli bir mevcudiyete sahiptir. Çünkü bu adalet aracılığıyla iyi düzenlenmiş toplum kavramı önemli hale gelir. Ancak yine de toplumdaki yaşam herhangi sınırlı bir öğretiyi tarafından düzenlenmeyecektir, farklı kapsamlara sahip öğretilerin izin verebileceği örtüşen fikirler tarafından düzenlenecektir. Rawls adalet hakkında teorik altyapısı olan demokratik toplumun, aslında, kapsamlı olmayan bir dizi fikir etrafında iyi düzenlenmiş olmasına rağmen iyi düzenlenmiş olduğunu savunur. İdeal toplumların ontolojisi olan şey, şimdi gerçek demokratik toplumun ontolojisi haline gelir. Demokratik toplum tam olarak bir uygarlıktır. Bu yüzden bireyler de bu toplum için önemli olmalıdır. Dolayısıyla böyle bir adalet ve demokrasi görüşünü temsil edecek tek varlık bireydir. Bireylerin kaybolduğu bir ontolojide, herkesi kapsayabilecek bir adalet teorisi

sorgulanmalıdır. (Pettit 2005: 171-172) Herkesi kapsayan bir adalet anlayışı ise sosyal varoluşu içine almaktadır.

Rawls'ın adalet kavramını içeren çeşitli tartışmalarda onun adalet teorisi sosyal bir ontoloji olarak kabul edilir. Bu sosyal ontoloji ise kurumların ve adaletin işleyişinden, ekonomik düzenden, bireylerin gerçekliğinden, aynı zamanda sosyal gerçeklikten bağımsız ele alınamaz. (Martins 2018: 18-19) Dolayısıyla Martins'e göre Rawls'ın adalet anlayışı ve adalet anlayışına verdiği önem çerçevesinde realist bir duruşa sahip olması doğaldır. Bu adalet durumu da politik olandan bağımsız değildir.

Rawls'ın adalet üzerine olan çalışmasında, adalet olarak adaleti oluşturan ilkelerin metafizik değil, politik olduğu iddia edilmektedir. Bu yorumda oldukça yerindedir. Çünkü Rawls burada benlik ve sosyal yaşam hakkında çeşitli tartışmalı durumları ele alarak kişinin içindeki olgusal durumları açığa çıkartmaya çalışmaktadır. Burada Rawls'ın, Hobbes'in insan doğası anlayışını paylaşmadığı açıkça ortadadır. O, daha çok düşüncesinin birçok yönleriyle Kant'ın antropolojik görüşlerine sadık kalmıştır. (Papastephanou 2005: 502) Dolayısıyla burada insan özerktir ve bu özerklik değerlidir.

Bu demektir ki herhangi bir bireye, özgürlük ve özerklik gibi, birtakım olanaklar sunulmaksızın birey kendini geliştirme imkânına sahip olamaz. Bunun için toplumsal ortam yani başkaları ve onlarla işbirliği yapılması önemlidir. Fakat eğitim ve öğretimde bireysel bir çabaya da sahip olunması gerekliliğinden dolayı o, sadece işbirliğine dayandırılmaz. Birey bu işbirliği üzerine kendi çabasıyla kendini geliştirme imkânı bulabilir. Herhangi bir eğitim ortamında sağlanan bu gelişme bireylerin farklı yeteneklere sahip olması ve bu yeteneklerin desteklenmesi sonucunda gerçekleşmektedir. Her bireyin kendine özgü bir potansiyeli vardır ve eğitim ortamında bu yetenekler ve yatkınlıklar özgürce geliştirilebilmelidir. Dolayısıyla neoliberal düşünürlere göre eğitimde kazandırılacak politik becerilerin yanında, bu eğitim anlayışının doğası gereği her eğitim ortamında bilim ve bilimsel çalışmaların yeri de olmalıdır. Çünkü bunların varoluşsal gerçekliği iç içe düşünülmektedir.

Eğitimde amaç sadece politik beceri kazanma olmamalıdır. Eğitimde bilimin ve bilimsel çalışmaların yeri de önemlidir. Diğer yandan bilimsel çalışma ve yaratıcılık arasında olumsuz bağlantı da oluşabilir. İşte Hayek buna dikkat çeker ve birçok alanda

yapılan bilimsel çalışmaların, toplumsal faydalılık özelliğine dayalı olarak tekdüze ve yaratıcılığı engelleyici şekilde olma durumunun, bir insanın bilimsel yolda ilerlemesine ve piyasanın gelişmesine katkıda bulunmasını azaltma düşüncesini vurgular. Böylece bilimsel özgürlük ortadan kalkmış, zorunluluklar kişisel teşebbüsü ve girişimci bireyi engellemiş olur. (Hayek 1978: 392) Hayek, burada öncelikli olarak karşılaşılabilecek özgürlük sorununa değinir. O, neoliberal bir eğitim ortamında karşılaşılabilecek özgürlük sorununun nasıl çözüleceğine dair çözümler ve öneriler ortaya koyma çabasındadır. Hayek bu özgürlük ve girişimcilik sorununun çözümünü yine kişinin kendisinde görür. Kişi kendisini şanslı ve yetenekli gördüğü alanlarda, öncelikle kendisi için özgürce çaba sarf etmeli, bilimsel ilerleme ve teknolojik gelişme özgürce sağlanmalıdır. Böylece hem kişinin arzu edilen gelişimi hem de bilimsel ilerleme sağlanır. Bilimsel çalışmalar tek düze ve yaratıcılığı engelleyici şekilde yapılmamalıdır. Dolayısıyla bu çalışmalar hem kişinin kendini geliştirebileceği hem de bilimsel alanda ilerleme sağlayacağı, ona piyasaya dahil olmada yardımcı olacak şekilde yapılmalıdır. Bu durum liberal geleneğin içinde önemli bir konu olarak ele alınmaktadır.

Aynı zamanda bu bilimsel ilerleme, bu ilerlemenin bireye ve topluma fayda sağlaması, bilimde ve bilimsel çalışmalarda özgür olma ve özgürce araştırma yapma olanağına sahip olma gibi unsurlar klasik liberal eğitime katkı sağlayan Locke, Mill ve Dewey gibi düşünürler tarafından da önemli görülmektedir. Ancak yine de bilimsel çalışmalarda, araştırmalarda özgür olmak, eğitimin özgür bir ortamda gerçekleştiğini ve eğitimdeki özgürlük sorununun tamamen çözüleceğini göstermez. Burada neoliberal düşünürlerin bu unsurları önemli görmesi, eğitimin ve toplumsal ilerlemenin önemli bir koşulu haline getirmesi, klasik liberal gelenekten bu konular itibari ile çok fazla uzaklaşmadıklarını göstermektedir.

Bu bağlamda eğitim aracılığıyla sağlanan ve eğitimde olması zorunlu görülen bilimsel ilerleme ve bilimsel özgürlük hangi kaynaktan beslenmektedir?

Hayek, felsefesinde bilimsel özgürlüğün önemine vurgu yapar ve ona göre özgürlüğün olmadığı bir devlette ve bu devletin kurumlarında bireyler ancak davranmaya mecbur oldukları şekilde davranırlar. Özgür olamayan insanlar ayrıntılı, fayda sağlayan, yerel içerikli bilgileri aramaya yönelmediği için daha az yeteneğe ve ilerlemeye sahip olurlar. (Boudreaux 2014: 22) Bu durum ise bireyin kişilik ve kimlik özelliklerinin gelişmesinde izler bırakır. Kişilik özelliklerinin neoliberal ideoloji

bağlamında girişimci insanlar olarak şekillenmesine engeller oluşturur. Dolayısıyla eğitim ilerleme ve gelişme imkânı sağlamalıdır.

Farklı bilimsel alanlarda çalışan insanlar en iyi şekilde işleyen sayısız kaynaklar bulabildiği sürece bilimde ve eğitimde ilerleme ve gelişme imkânı artacaktır. Bu yüzden bilimsel özgürlük, bilgisizliğimizin sınırlarını açarak tek bir otoritenin hizmetinde olmayan aynı zamanda aykırı da düşünebilen farklı insanların, kişiliklerin, kimliklerin yaşadığı bir dünyanın imkânını sağlayacaktır. (Hayek 1978: 393) Dolayısıyla kişilik ve kimlik özelliklerinin oluşmasında neoliberal düşüncenin temellendirdiği özgürlük anlayışı oldukça önemlidir. Bu özgürlük ise araştırmacının ve araştırmamanın gelişimi için gereklidir. Bilimsel alanlarda araştırmacıya, girişimciye; çoğu iş türü bakımından zamanı, maddi imkânı, araç ve gereçleri nasıl kullanacağına dair karar verme özgürlüğü sağlanmalıdır. Tek bir otoritenin elinde bulunan sermayeyi kontrol etmek yerine, aykırı çalışan, düşünen, araştıran insanlara da şans vermek ilerleme potansiyeli bağlamında son derece önemlidir. Burada bahsedilen aykırı olma, çalışma, düşünme durumu insan doğasından kaynaklanır. Çünkü baştan itibaren insanın çeşitliliğinden bahsedilmektedir. Bu yüzden insanların farklı olması bu farklı olmaya dayalı olan düşünme biçimleri çeşitliliğin veya çoğulculuğun en önemli ögesi olarak düşünülmektedir. Bireylere, yeteneklerini piyasaya fayda sağlayacak tarzda üretime dâhil etmek için özgürlük alanları açılmalıdır. Fakat bu özgürlük alanlarının piyasa tarafından belirlendiği de gözden kaçmamalıdır. Bireyler piyasayla alakalı hem her alanda özgür olmalı hem de bu özgürlük sayesinde ekonomik, bilimsel ve teknolojik ilerlemeye katkı sağlamalıdır. Dolayısıyla teknolojik ilerleme ise bu çabanın ürünüdür.

Hayek'e göre sadece bilimsel araştırma ve bunun teorik etkileri değil, bilimsel çalışmaların teknolojiye dönüşmesi de önemlidir. Zaten eğitim alanındaki somut anlamdaki ilerleme buna bağlıdır. Ona göre sanayinin ilerlemesi temel teknolojik gelişmelerin ortaya çıkması çoğu zaman, bireysel çabalardan ve kişilerin bireysel olarak ilgi duyduğu şeylerin peşinde koşan girişimci kişiliklerin karşılaştığı problemleri ele alma ve çözüme girişiminden kaynaklanmaktadır. (Hayek 1978: 392) Böylece neoliberal birey hem sanayinin tekniğin gelişmesi için hem de karşılaştığı problemleri çözmek için hem de farklı olan yeteneklerini geliştirmek için girişimci, özerk bir kişiliğe sahip olmalıdır. Rawls da Hayek ile benzer düşüncelere savunur. Bu duruma ek olarak Rawls bilimsel ve teknolojik anlamda yeteneklerin geliştirilmesinin yanında neoliberal bir

kişiliğe ve kimliğe sahip olmanın koşullarından bir diğerinin de vatandaşlık eğitimi sayesinde sağlanacağını da açık şekilde savunmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi Rawls vatandaşlık eğitiminin önemi üzerinde durur ve bir bireyin siyasal liberalizm bağlamında kişilik özelliklerinin oluşumunda okulların bireylere bilinçli biçimde sunduğu bir vatandaşlık eğitiminin, okulların siyasal duruşunun sonucu olduğunu belirtir. (Rawls 2018: 308) Rawls çocukların eğitiminde onların kişiliklerinin oluşumu için dikkat edilmesi gereken en önemli ögenin, çocukların gelecekteki vatandaşlar olarak rollerine odaklanmak olduğunu belirtir. Bu yüzden çocukların eğitimi hukuksal olarak sahip olduğu haklarının bilgisini, vicdan özgürlüğünü, din ve inanç özgürlüğünü de içermelidir. Çocukların eğitimi aynı zamanda onların toplumla işbirliği içinde olabilmelerini, siyasal erdeme sahip olmalarını, her türlü bireysel ilişkilerinde adil olma ve sosyal işbirliğinin bilincinde olmaya dayalı bir kişilik oluşturmaya anlayışını da içermektedir. (Costa 2004: 7) Böylece ortaya çıkan kişilik özelliği kişiye liberal tarzda siyasal bir bakış kazandırmayı da içermektedir.

Rawls, Hayek'ten farklı olarak siyasi kavramların öne çıktığı, liberal bir eğitim ve kişilik anlayışından bahsetmektedir. Rawls genel olarak kişiye siyasal bir bakış açısı kazandıracak bir eğitim anlayışının gerekliliğini göstermektedir. Bu yüzden eğitimde siyasal liberalizme bağlanmış vatandaşlık eğitimi eksik bırakılmamalıdır. Vatandaşlık eğitimi; liberal bir birey yetiştirmek, ona siyasal bir bakış açısı sağlamak ve ontolojik bağlamda bireyin olgusallığına anlam kazandırmak için önemlidir.

Rawls'ın felsefe anlayışında politik, liberal bir vatandaşlık eğitiminin öğrencileri tam vatandaşlığa hazırlamak için gerekli eğitim şekli olması, neoliberalizm için önemlidir. Eğitim kişilerin gelecekteki vatandaşlar olarak rollerinde ya da kamu kültürünü anlama ve kurumlarına katılma kapasitelerini kazanmada yani politik erdemler kazanmada, ekonomik açıdan bağımsız ve kendi kendini destekleyen bir toplum üyesi olmada etkin şekilde kullanılmalıdır. Rawls'ın vatandaşlık eğitimi politik erdemleri geliştirirken tüm bunlar siyasal bir bakış açısı da kazandırmalıdır. Politik bir liberal eğitim, öğrencilere özgür, eşit ve sorumlu vatandaşlar olmaları için gerekli beceri, kavram ve erdemleri öğretir. Bu, diğer şeylerin yanı sıra onlara siyasal hakları ve özgürlükleri hakkında bilgi vermeyi ve kendi içinde mantıklı olma kapasitesini geliştirmeyi içerecektir. Öğrencilere makul kişiler olmalarını öğretmek, onlara makul çoğulculuk gerçeğini anlamalarını ve takdir etmelerini öğretmeyi gerektirir. (Neufeld

2013: 782) Burada sözü edilen öğretme etkinliği ise bireylerin hayatlarının her yerine yansımalıdır.

Siyasi liberaller, sınıflardaki öğrencilere ve genel vatandaşlık eğitiminin bir parçası olan diğer okul etkinliklerine verilen bilgi ve becerilerin, onların hayatlarının diğer yönlerine “yayılabileceğini” inkâr etmezler. Bu türden etkiler kişilerin hayatlarının geri kalanında, özerklik geliştirmesine ve bu özerkliğe dayalı uygulamalar yapmasına yardımcı olur. (Neufeld 2013: 783) Öğrencilerin karşılıklı saygı duygusunu ve özerklik kapasitesini geliştirmek için vatandaşlık eğitiminin kapsamı genişlemelidir. Dolayısıyla bireylerin kişilikleri piyasa ekonomisine uygun bir şekilde geliştirilmeye çalışılır. Piyasa ekonomisine dayalı neoliberal ideolojide insanlar kendi çıkarlarına uygun şekilde davranmalı, kendi çıkarı doğrultusunda davranma şeklinin herkesin yararına olacağına dair kişisel bir fikir ve siyasal bir bilinç elde edebilmelidir. Piyasa ekonomisinde üreticiler ve tüketiciler rekabet etmek zorundadır. Bu eğitim anlayışında rekabet nasıl gerçekleşecektir? Boudreaux’da bu hususa dikkati çeker. Eğer neoliberal bir devlet yapılanmasında hukukun üstünlüğü söz konusuysa, herkes kurallara uyuyorsa ve hukuksal işleyiş her birey için aynı işliyse, her alanda özgürce rekabet edilebilir. Dolayısıyla neoliberal düşüncede sahip olunan özgürlüğün en kapsamlı işlediği yer piyasanın içindeki rekabet alanlarıdır. Bu rekabet alanları dışında özgürlüğün sınırlı olduğu görülmektedir. O halde piyasadaki bu rekabet nasıl işleyecektir?

Bu rekabet ortamında önemli olan hukukun üstünlüğüdür. Eğer herkes aynı kurallara bağlıysa hiç kimse bu kuralları kendi lehine çevirmek için uğraşmaz. İnsanların hukuka yönelik güvenleri varsa insanlar hukuksal anlamda aynı tarzda hareket eder ve bu durum onların her türlü kişilik ve karakter özelliklerine yansır. Böylece hukukun üstünlüğüne dayalı olarak ortaya çıkan farkındalık, neoliberal bir bireyin karakterini de etkilemiş olur. (Boudreaux 2014: 23) Bu durumda bireyin uğraştığı tek şey rekabetçi bir ortamda özgürce üretim ve tüketim faaliyetine katılmaktır. Böyle bir eğitim ortamında yetişen bir birey ise hukuka güvendiği için rekabete ve girişime odaklanarak piyasa ekonomisine uygun üretim, tüketim ve yaşam biçimi, özgürlük ve adalet anlayışı geliştirmelidir. O halde burada, böyle bir ortamda öğrenilecek bilginin içeriği öne çıkmaktadır. Bu içerik ise çoğu zaman birey tarafından oluşturulmaktadır.

Hayek burada başkalarının bilgisinin, bireysel amaçlarının başarısı için ne ölçüde koşul olduğunu düşündüğümüzde durumun şaşırtıcılığına değinir. Bu koşullarda bilgi sadece bireylerin kişiliklerin ve kimliklerin bilgisi olarak vardır. O halde bir bütün olarak toplumun bilgisi hakkında konuşmak metafordur. Bütün bireylerin bilgisinin toplamı hiçbir yerde bulunamaz. Bunlar tüm insanların ayrı, bazen çatışan inançları olarak dağılmış durumdadır. (Hayek 1978: 24-25) Bu da kimlikler ve kişilikler sayesinde ortaya çıkan, bilgi zenginliği ve çeşitliliği olan ortamlarda kişilik ve benlik üzerine düşünmemizi zorunlu kılar. Bu kişilik durumu ise özgürlük ilkesinden bağımsız ele alınmamaktadır.

İnsan kendi benliğinin, kişiliğinin ötesine uzanmaya başladığı yerde, geleceğinin de özgürlüğünün de değerine ulaşmış görülmektedir. Eğitim ve eğitimdeki araştırmalar insanın benliğine dair olan her türlü gelişimi ve değişimi etkilemektedir. İnsanın değişimini sağlayan her türlü gelişme, çeşitliliğe yol açan her türlü düşünce biçimi, eğitim ortamlarında özgürce yer bulabilmelidir. (Hayek 1978: 394) Eğitim ortamlarında sağlanan bu özgürlük piyasaya, piyasa üretimine ve teknolojik gelişmeye yol açacaktır. Bu düşünceleri doğrultusunda Hayek bilgede ve bilimsel çalışmalarda; çoğulcu olma, özgürce düşünme ve üretme, bilime ve bilimsel çalışmalar için özgür ortamlar ve kişilikler oluşturmayı savunan görüşünü eğitimin gelişimi ile ilgili yazdığı her metinde temel koşul olarak kabul etmiştir. Çünkü büyük toplum anlayışı bu ideallerin üzerine kurulmaya çalışılmıştır.

Hayek bireyin özgür olduğu, piyasa ekonomisine dayalı olan “büyük toplumda” bireyin kendi amaçlarını seçebilme ve bu amaçlar doğrultusunda yaşayabilme becerisini önemser. Hayek, özgür olan ve piyasanın özgürce geliştiği bir toplumda yaşayan bu bireylerin kendisine katılmaya ikna edeceği bireyleri de yanına alma gücünün olmasından söz eder. Dolayısıyla böyle bir durumda devlet tarafından, daha yüksek amaçlar için bireylerin bir araya getirilmesine gerek kalmaz. Bireylerin bir araya gelmesi için onların müşterek çıkarları olması, ekonomi ya da eğitim gibi alanlarda işbirliğine yönelik zorunluluklar itici bir güç haline gelmektedir. Bunlar için ayrıca bir otorite olması şart değildir. Neoliberal ilkelere uygun kişilik edinme özgürlüğü ve kişisel seçme şansı verilen her birey özerk bir durumda düşünülür. Bu özerk birey ise hukuksal anlamda, özgürlükler anlamında ve sahip olduğu hukuksal eşitlik anlamında genel, evrensel bir yapıyı temsil eden, evrensel kişi hak ve hürriyetlerine dâhil olan, bir

kimliğe doğru yavaş yavaş evrilmeye başlamış durumdadır. Bu evrensellik ise sonraki bölümde ele alacağımız küreselleşme olgusunun temel ilkelerini oluşturmaktadır.

2.3.2. Neoliberal Devlet ve Özerk Okul

Neoliberal düşüncede evrensel kriterleri taşıyan kişilik ve kimlik özelliklerinin ortaya çıkabilmesi için daha öncekilerden, klasik liberal gelenekten farklı olan devlet anlayışı öne çıkmaktadır. Neoliberalizmde ortaya çıkan minimal devlet anlayışı, özerk ve özel okulun temelini oluşturmaktadır.

Nasıl neoliberalizmde devlet ve birey ilişkisi merkezi bir öneme sahipse neoliberal eğitim anlayışında da devlet ve okul ilişkisi aynı derecede önemlidir. Bu bağlamda da neoliberal düşünceye bağlı olarak, eğitimde ontolojik temellerin içinde ele aldığımız önemli öğelerden birisi olan devletin okullarla ilgili yaptığı organizasyonlara yönelik sorgulamalar yapılarak: “Eğitim ve öğretim planlamaları yaparken nasıl bir tavır sergilenmeli? Devlet, okullarda yani tüm eğitim kademelerinde eğitim öğretim planlaması yaparken eğitim ve öğretim hedeflerini neye göre belirlemeli? Örgün eğitim nasıl planlanmalı? Kimlere eğitim verilmeli? Eğitim öğretim ortamlarının düzenlenmesi nasıl olmalı?” gibi sorulara cevap aranmaktadır. Yani neoliberalizm toplumsal, siyasal ya da ekonomik alanda egemen olmaya başladıktan sonra okullardaki eğitimin düzenlenmesine ve işleyişine dair organizasyona kayıtsız kalmamaktadır.

Devletlerin neoliberal ideolojiye yönelişiyle birlikte özel girişimcilik, özel sektör ve onun ekonomik zorunlulukları bağlamında okullar, hastaneler gibi kamu kuruluşları neoliberalizmin pazarı altında yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır. Okullar neoliberal ideolojinin en önemli hedefleri haline gelmiştir. Çünkü okullarda neoliberal yönetim teknolojileri, rekabete dayalı piyasa ekonomisi ve bireyin ekonomiye katkı sağlayan performansını dikkate alan uygulama hedefleri öncelikli olacaktır. (Davies ve Bansel 2007: 254) Bu değişimde dikkati çeken şey bireylerin bilişsel ya da kişilik eğitiminden önce pratik olan, teknolojiye ve piyasaya hizmet eden ve faydayı öne çıkartan bir durum görülmektedir. Bu kabul daha önceki eğitim anlayışlarından kopuşu göstermektedir. Bu kopuş ve eğitimin temelinde yatan şey, düzenleyici olan ulus devletin yerini küresel şirketlerin alması, küresel şirketlerin sosyal ve ekonomik yapıdaki dünya ölçeğindeki rollerinin devletin geleneksel işleyişinin yerine geçmiş olmasıdır.

Davies ve Bansel'e göre neoliberal devletlerin ortaya çıkmasıyla, önceleri bireylerin refahını sağlamada sorumlu olan devletlerin yerini küresel şirketler alır. Neoliberal devlet şeklinin ortaya çıkmasıyla ekonomiye dayalı girişimciliği destekleyen kurumlar olarak eğitim kurumları tekrar yapılandırılmaya başlanmıştır. Okullar, üniversiteler, yaşamın her alanında girişimci bireyler yetiştirmek için planlama yapmışlar ve buna yönelik hedefler koymuşlardır. (Davies ve Bansel 2007: 248) Yani neoliberalist eğitim anlayışı örgün eğitim kurumlarında piyasa için kendi ihtiyaç duyduğu insan tipini yetiştirmeyi hedeflemiştir. Bu noktada neoliberal tarzda yapısal değişim geçirmiş bir devletin kişi eğitimine nasıl ve ne ölçüde müdahale edebileceği sorusu ortaya çıkar. Çünkü bu eğitimde bir taraftan bireysel özgürlükler öne çıkarken diğer taraftan devlet bu özgürlüklere kayıtsız kalmamalıdır.

Hayek, cehaletin ortadan kalkması için okullarda devlet tarafından verilecek zorunlu eğitim anlayışını kabul eder ve zorunlu eğitime yönelik, "Bu eğitim nasıl sunulmalıdır? Herkese ne kadar bilgi verilmelidir? Daha fazla eğitim verilecek olanlar nasıl seçilmelidir?" gibi sorular ortaya koyar. Aynı zamanda o, bazı aileler için eğitim maliyetinin ciddi bir yük olduğunu ve ailelerin bu yükünün kamu fonlarından karşılanmasını teklif eder. Dolayısıyla genel eğitim kurumlarının bir kısmı devlet tarafından da işletilebilmelidir. (Hayek 1978: 378) Başka bir deyişle eğitim devlet tekeline yani sadece devlet kurumlarında, devletin düzenleme yaptığı şekilde yapılan bir etkinlik olmaktan çıkarılmaktadır. Aynı zamanda özelleşmiş veya piyasalaşmış özel eğitim kurumlarının da önü açılmaktadır.

Neoliberaler ekonomik, toplumsal ve eğitimle ilgili olan herhangi bir sorunu çözümlenmenin devlet tarafından alınan her önlemin yararlı olmaktan ziyade daha fazla sorun ortaya koyacağına dair uyarıda bulunurlar. Onlar okulların sürekli devlet müdahalesine açık olmasına ve okulların devlet tarafından denetlenmesine karşı çıkar. Böylece okulların varlığının devamını "ekonominin ve toplumun kendiliğinden işleyişine dair edindikleri uyum fikrinin doğal bir sonucu" olarak ele alırlar. (Vergara 2014: 183) Neoliberal eğitim reformcularının temel hedefinin, eğitim sistemlerini pazarlara dönüştürmek ve mümkün olduğunca eğitim hizmetlerini özelleştirmek olduğu iddia edilmektedir. Bu değişimler ise özel okul eğitimi, yüksek kaliteli "standart" testler, özel dersler, alternatif öğretmen eğitimi, özel derslerin dış kaynak kullanımı, genel olarak halk eğitiminin yetersizliği şeklinde özetlenebilir. (Lakes ve Carter 2011: 108)

Dolayısıyla bu değişim, özgürlüğün yanında, sosyal refah ve eşitlik konusunda da eleştiriyeye açık hale gelmektedir.

Neoliberal değişimin sosyal refahtan pazar ekonomisine kadar ele alındığı bu söylemde devlet bireylere bilgi, güç, özgürlük sağlayan değil de bu öğelerin elde edilmesi için bireye özgürlük imkânı sağlayan bir yapı haline gelmektedir. Devlet bu yeni sistemde eğitim, sağlık, güvenlik gibi ihtiyaçların karşılanmasında doğrudan sorumlu olmaz. Buna dayalı olarak da bireyler okullarda, kendi iyiliği ve kendisi için sorumluluk almalıdır. Bu yüzden neoliberal sistemde birey devletten ve herhangi müdahaleden uzak özerk, bağımsız bir duruma gelmektedir. (Davies ve Bansel 2007: 252) Bu bağımsızlık ise sosyal devlet anlayışının eşit hakların verdiği olanakların kısıtlanması anlamına gelmektedir.

Hayek eğitimin her kademesinin devlet tarafından finanse edilmesinin ve sunulmasının zorunlu olmaması gerektiğini düşünür. Aynı zamanda özel teşebbüsler tarafından işletilen, işletilecek olan okullara da devlet tarafından olanak sağlanmalı, genel usullere göre işleyen okulların yanında, velilerin ilave masraflar yaparak da çocuklarını okula gönderme imkânı bulacağı onların okul seçme gibi özgürlük alanları olmalıdır. (Hayek 1978: 381) Rawls da Hayek gibi devletin eğitim hizmetlerini minimum düzeyde tutması gerektiğini, sadece temel eğitimi kapsayan, bir eğitim ortamı geliştirmesi gerektiğini ancak üst eğitim kademelerinde eğitimin piyasasının oluşturulmasının da zorunlu görüldüğünü düşünür. (Costa 2004: 2)

Bir devletin içinde herkese ne kadar eğitim ve öğrenme olanağı sunulacak, tüm çocuklar ne kadar okula devam edecek? Bunun cevabı kısmen toplumun genel zenginliği, yönetim şekli, ihtiyaçları, eğitilmiş bireyden beklentileri, ekonomisi, kabul edilen yaş aralıkları, etkilenilen iklim özellikleri gibi şartları da dikkate alarak planlanmalıdır. Zengin toplumlarda çocukların hayata atılmalarına müsaade edilinceye kadar çocukların zamanlarını verimli kullanmak bakımından kazandırılan beceriler, verilen eğitim ve sağlanan öğrenme ortamı, ilerde onların hangi tarzdaki işlerle meşgul olacağına, piyasaya nasıl dahil olacağına dair bir ön hazırlık gibidir. (Hayek 1978: 382) Ancak yine de neoliberallerin sınırları vardır.

Neoliberalistler, her ne kadar devletin rolünün sınırlandırılması gerektiği ilkesini kabul etseler de devleti bütünü eğitim alanının dışına çıkarmazlar. Devletin eğitime

sağladığı destek hem temel eğitimin planlanması hem de eğitimin piyasasının oluşturulmasına verdiği destek açısından toplum için avantajlıdır. Bu durumda elde edilen becerinin fazla kazanç sağlama gücü şeklinde karşılığını bulması, mesleki eğitime (piyasaya uygun ve piyasanın ihtiyacını karşılayan) yatırımda bulunmanın önemini göstermektedir. Devlet bu tür yatırımların en büyük getiriye vaat edeceği kişilere, borç alabilme ve daha sonra onu geri ödeme olanağı verebilmelidir. (Hayek 1978: 383) Devlet burada girişimleri desteklemek için yapılan, kişiler arası anlaşmaların hukuksal olarak kurallara uymasını sağlayan, organize edicisi durumuna düşmektedir. Dolayısıyla devlet özel teşebbüslere olanaklar sağlayarak kişilerin yeteneklerinin üretime ve piyasaya yansımaya destek olmalıdır.

Rawls bu konuyu Hayek gibi ele almaz. Rawls, bir toplumda aynı yeteneğe sahip olan ve bu yetenekler bağlamında hedefleri olan insanların sahip olduğu avantajların, sadece onların sosyal sınıfları tarafından sınırlandırıp belirlenmesi gerektiği görüşünü savunur. Çünkü bu kişileri özerk olarak kendi sınıfından bağımsız bir şekilde değerlendirmek, onun piyasaya katkısını düşünmek ve onu destekleyen mekanizmalar oluşturmak önemlidir. Toplumdaki tüm sektörlerde herkes için ayrı imkânlar olmalıdır. Devlet özel teşebbüslere de özgürlük alanları sağlamalı ve bireylerin yeteneklerini destekleyen farklı türden okullar, özel fonlar ve girişimciler bulabilmelidir. (Rawls 2018: 101) Görüldüğü gibi Rawls ne olursa olsun özel teşebbüse yer açılması gerektiği vurgusunu yapar.

Hayek'in düşüncesinde bir bireyin bütün yönleriyle eğitilmesi, onun yetenekleri doğrultusunda ona imkânlar sağlanması, piyasanın ihtiyaçları bağlamında imkânlar sunulması önemlidir. Rawls'ın felsefesinde ise piyasa katkısı dikkate alınır ancak ikinci plana atılır. Her ikisinde de eğitim alanında hem kamuya hem de özel girişime imkân sağlanması olanağı vardır. Ancak devlet bireylere ortalama eğitim imkânları sunmalı, eğitime büyük fonlar ayırmamalıdır. Devlet bu fonların özel teşebbüs tarafından sağlanma olanaklarını hazırlamalıdır. Fakat bu noktada devletin eğitime ayırdığı kaynakların kişilere dağıtımını ve bu kaynağın miktarı sorunu ortaya çıkar.

Hayek'e göre devlet kamu kaynaklı eğitim konusunda herkese eşit muamele etse bile her çocuğun eğitimine harcanabilecek olandan daha fazlasını harcamamak için sınırları belirlemelidir. Bu durumda devlet herkese verilecek temel eğitimin üstündeki eğitim kademelerine dair hizmeti ve harcamaları kısıtlamalı, özellikle yükseköğrenim

gibi kademelerde özel teşebbüslere ve girişimlere yer açmalıdır. (Hayek 1978: 384) Böylece temel eğitim devlet tarafından finanse edilse bile üst eğitim kurumlarının özelleşmesi ve piyasasının oluşturulması, bu bağlamda okul ve bu okullarda üretilen bilgi ve bilim çeşitliliğinin desteklenmesi gerekli görülmektedir. Bu da bilim ve bilgi alanında serbestlik olmasını düşündürür. Ancak amaç gelişme ve başarı olduğuna göre eğitimde özel ya da devlet girişimlerinin bunu sağlayıp sağlayamayacağı sorunu gözden kaçmamalıdır.

Devlet tarafından yönlendirilmiş birçok çalışmanın bilimsel gelişmeyi sağlayacağına, devleti daha güçlü kılacağına dair elimizde hiçbir kanıtın bulunmadığını öne süren Hayek, devlet tarafından yönlendirilmiş birçok araştırmanında bilimsel özgürlüğün ortadan kalkmasına neden olabileceği kanaatindedir. Özgürlüğün olmadığı hiçbir yerde ne bilim ne de diğer alanlarda gelişme sağlanamaz. Sınırlı sayıdaki amaçlara devletin tüm kaynaklarını harcamasının bir anlamı yoktur. Bu durum piyasa özgürlüğünü ve bireyin girişimci olmaya dair gelişen özelliklerini zedeleyebilmektedir. (Hayek 1978: 391) Dolayısıyla devlet sadece temel eğitim kademelerinde herkesin ortak bir şekilde dâhil olabileceği bir program hazırlayarak temel eğitim kademeleri ile ilgili düzenlemeler yapmalıdır. Temel eğitim kademesi hem herkese açık olmalı hem de ortak öğeler barındırmalıdır. Ancak temel eğitim kademelerinin üstündeki eğitim kademelerinde devlet müdahalesi ortadan kalkmalı özel girişime, özel okullara ve kurumlara, serbest piyasa anlayışı çerçevesinde olanaklar sağlanmalı ve bu okulların işleyişine müdahale edilmemelidir.

Neoliberalizmde eğitimin piyasalaşması okulların özelleşmesi, piyasaya hizmet sunma amacı gütmesi ve eğitimi teknik gelişmelerin ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda mekanik ve uygulamalı bir içeriğe büründürmesi anlamını taşımaktadır. Böylece devlet okulların özerkleşmesi, piyasaya hizmeti, çoğulcu bir içeriğe ve programa sahip olması çerçevesinde eğitimin piyasalaşması için olanaklar oluşturmalıdır. Bu koşulları saptamaya çalışan neoliberal devlet ise küçülerek piyasaların oluşturulmasını sağlayan bir göreve sahiptir. Burada aynı zamanda neoliberal düşüncenin eğitim planlaması ile ilgili bakış açısının klasik liberal düşünceden kopuşu öne çıkmaktadır. Locke, Mill ve sonraki süreçte liberal eğitime katkısı olan Dewey eğitimin planlanması, düzenlenmesi ve uygulanmasında devletin sorumlu olmasını aynı zamanda imkânların devlet tarafından, eşit şekilde her bireye

özgürlük alanlarını sınırlandırmadan sağlanmasını savunur. Rawls ve Hayek gibi neoliberal düşünceyi temsil eden kişilerin devletin eğitimden temel eğitim kademesi hariç tutulabilir, tamamen elini çekmesi düşüncesi öne çıkar. Bütün bunlar klasik liberalizm ile neoliberalizm arasındaki geliş gidişleri ya da farklılaşmaları gösterir.

Eğitimde neoliberal kavramlara dayalı ve yapısal olarak gerçekleşen neoliberal reformlar devlet veya ulusal hükümetin rolünü azaltır, piyasa mekanizmalarını mal ve hizmetlerin tek düzenleyicisi haline getirir. Neoliberal eğitim reformlarındaki ana fikir, devletin ve bürokrasinin gücünü azaltma arzusu, okulların kendilerini düzenleme özerkliği, eğitimde ebeveynlerin devlete göre ekonomik görevlerinin daha fazla olması ve okul seçiminde rekabete başvurmak gerektiği şeklinde sıralanabilir. (Karsten 1999: 309) Eğitimde bu durum merkezi devlet gözetiminin kontrolünün devletin ekonomik desteğinin giderek azalması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Böylece eğitim kurumlarının organize edilmesi için devlet tarafından verilecek destek azalırken özel kişi ve kurumların vereceği destek artmaktadır. Bu yüzden bireylerin eğitimden yararlanma durumunun temel eğitim kademesinden itibaren özel okullara bırakıldığını gösterir. Bu da aynı zamanda eğitimde yerel yönetimlerin, yerelleşmenin etkisinin ve gücünün önünü açmaktadır.

Eğitimde yerelleşmeler sonucunda çeşitli özerklik biçimleri ve okul temelli yönetim anlayışıyla eğitimin mali yükü devletten alınarak ya yerel yönetime ya da özel kişilere bırakılmaktadır. (Karsten 1999: 303) Böylece yerelleşme önerilerine uyan okulların ihtiyaçları ve mali kaynakları bölgesel olarak karşılanmaya başlanır. Devletin eğitimde kontrol ve organize gücü azalır, okul gibi kurumsal alanlarda güç dengesi yeniden yapılandırılır. Bürokrasi azalır ve teknik beceriler üzerinde daha çok bölgesel ve yerel güçler ön plana çıkar. Burada yerelleşme, hem özel teşebbüslerin mali etkililiğini sağlamak amacıyla devletin küçülmesi ve eğitim kurumlarının özerk bir yapıya bürünmesi sayesinde eğitim ile ilgili mali sorumluluklarını özel kuruluşlara ve topluluklara bırakmış olur. Böylece birey istediği okula gidebilmek için ekonomik olarak ya yeterli paraya sahip olmalı ya da piyasa ekonomisini destekleyecek tarzda üst düzey bir performansı ve yeteneği barındırmalıdır. Bu çerçevede yeterince parası olmayan veya parası olsa dahi piyasanın istediği ve talep ettiği alanlara yatkınlığı olmayan bireyin istediği herhangi bir alanda eğitim görmesi olanaksız hale gelmektedir.

Bu durum bazı neoliberaler tarafından ayrıntılı biçimde analiz edilmektedir. Bunların başında ise Hayek gelir.

Serbest piyasanın kendi kendini düzenleyen ve bilgi üreten bir insan özgürlüğü, özerkliği ve ustalığı yaratan bir motor olarak işlev görme gücüne inanan Hayek; ekonomide devlet müdahalesi biçimini “köleliğe giden yolda” uğursuz kilometre taşları olarak görür. Hayek’in iktisat teorisi, yerel ve kişisel bilgiyi paylaşmaya ve senkronize etmeye hizmet ettiği söylenen “bozulmamış fiyat mekanizmaları” anlayışına dayanır. Böylece toplumun bireysel üyelerinin devlet müdahalesi olmadan farklı performans elde etmesine izin verilebilir. (Steger ve Roy 2010: 15) Neoliberal eğitim politikaları sonucunda ekonomi politikasıyla ticarileştirilen ve piyasaya hizmet için yapılandırılan eğitim alanları, okullar, ticaretin genel kurallarına göre sıradan bir hizmet alanına (otomobil üretimi, buğday üretimi, robot-bilgisayar yazılımı üretimi) dönüştürülmeye başlanmıştır. (Sayılan 2006: 45) Bu da son zamanlarda eğitimde okul, öğrenci, öğretmen, öğrenme durumu olarak ele alınan ontolojik temellerin kökten farklılaşmasına zemin hazırlamıştır.

Eğitim kurumlarının özelleştirilmesi, piyasanın hizmetine verilmesi devletin eğitim üzerindeki etkinliğini azaltarak okulların işlevinin önceden belirlenen bir işletme haline gelmesine neden olmaktadır. Böylece bu işletmelerde eğitim gören öğrenciler müşteri, eğitim veren öğretmenler ise teknik eleman veya piyasa için çalışan görevli durumuna dönüşmektedir. Burada öğretmenler üst düzey düşünme becerilerine yönelik, özgün ve yaratıcı bir müfredat yerine piyasaya dönük, teknik ve teknolojik karşılığı olan, etik ve estetik kaygılar gütmeyen bir eğitim programı uygulamak zorunda kalmaktadır. Aynı zamanda neoliberal düşüncede eğitimin bir sektör haline gelmesi okul, öğrenci, öğretmen, veli gibi somut varoluşsal boyutu olan varlık alanlarının tekrar tanımlanmasına neden olmaktadır. Burada görev dağılımı tekrar yapılmakta öğretme ve öğrenme sorumluluğu daha çok öğretmene verilerek öğretmenin toplumsal görevi ve anlamı da değişmektedir. Bunun yanında öğretmenin iş yükü, çalışma saati ve çalışma biçimi gibi durumları da farklılaşmaktadır. Okul ise kâr güdüsüyle hareket ederek kendi mevcudiyetini çıkara dayandırmış, öğrencilere müşteri gözüyle bakma anlayışı doğmuştur. Hal böyle olduğunda neoliberal eğitimde müşteri memnuniyeti kavramı öne çıkmaya başlamıştır. Bu durumda okulun toplumun aydınlarını ve entelektüellerini yetiştirme hedefi tamamen ortadan kalkmaktadır.

Neoliberal düşüncede eğitim entelektüel düşünen ve profesyonel özelliklere sahip bireyler yetiştirme gibi bir amacı taşımamaktadır. Politik bir felsefe olarak neoliberalizmin sıradan bir bireycilik ve özerklik biçimine dönüştüğü söylenebilir. Burada rekabetçi olan, çoğunlukla tüketenin isteklerini öne çıkartan, tükettiğin kadar değerli olmayı vurgulayan minimal devletin, aynı zamanda özerk okul yapılarını ve bireyciliği destekleyen durumu öne çıkar. Bu da neoliberal düşüncenin eğitimde önemli yeri olan kişilik, kimlik ve birey gibi kavramları kendi dünya görüşü bağlamında yeniden ele aldığını ve temellendirdiğini göstermektedir.

Neoliberal anlayışta devletin ve okulun özerkleşmesi, özelleşmesi ekonomik olarak eşitlik ve adalet ilkesinin işleyişinde büyük bir gerilim yaratmış ve birçok bireyi eğitim alma hakkından mahrum bırakmıştır. Bu durum ise eğitimde eşitlik ve adalet ilkesinin tam anlamıyla uygulamaya yansımadağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla epistemoloji bölümünde vurgulanan özgürlük ve demokrasi sorunun arkasından, bu epistemolojik probleme bağlı olarak ontolojik temelin incelenmesiyle eğitimde adalet ve eşitlik ile ilgili problemler karşımıza çıkmakta ve neoliberal kanatta sorunların nasıl çözüleceğine dair bir çözüm ortaya konamamaktadır.

2.3.3. Eğitimde Eşitlik ve Adalet

Eğitim birtakım imkânlarla olup biten bir etkinliktir. Eğitim doğası gereği, ekonomik unsurlarla devamlılığı sağlanır. Günümüzde de birey, bireysellik gibi neoliberal öğelerin öne çıkması sonucu ekonomik bir dayanağı olması gereken eğitimden bu bireyin eşit pay alması hem önemlidir hem de zorunludur. Bu yüzden özellikle bu yüzyılda eğitimde eşitlik ve adalet sorunu ortaya çıkmış ve önemli bir şekilde tartışma ortamı bulmuştur. Bu sebeplerden dolayı da neoliberal düşünürler, eğitimle ilgili problemlerinin arasına eğitimde eşitlik ve adalet konularını da almaktadır. Burada “Her birey eğitimden nasıl pay alacak?” sorusu öne çıkmıştır. Bir devletin içinde kamu kaynaklarının kullanımı, ekonomik yapının oluşumu neoliberal anlayışta birey temelli organize edildiği için her birey aynı ekonomik güce sahip olmadığından bireylerin bu ekonomiden nasıl pay alacakları sorusu önemini korumaktadır.

Neoliberalizm 1990’larla beraber somut bir kamu politikaları seti olarak ortaya çıkmaya başlamış ve ekonominin serbestleşmesi, devlete ait kurumların ve işletmelerin (okul, hastane, fabrika, köprü ve benzeri) ve şirketlerin özelleştirilmesini önemli bir

amaç haline getirmiştir. (Steger ve Roy 2010: 14) Bu amaçlara dayalı bir şekilde neoliberalizm eğitimi bir sektör olarak şekillendirmek istemiş ve (serbest) piyasanın bir parçası haline getirmeye çalışmıştır. Neoliberalizm okul ve üniversite gibi kurumların özelleştirilmesini öngörmüş ve bu kurumların çalışma şeklini ise serbest piyasaya bırakmanın önemini ısrarla vurgulamıştır. Rawls da eğitim etkinliğinin piyasalaşması konusunda birçok neoliberal düşünürle aynı fikirdedir. Rawls, aynı zamanda piyasa koşullarının yanında bireyin birçok imkândan eşit pay almasını ve bunun savunduğu vatandaşlık fikrinin önemli bir ögesi olduğunu da ortaya koymaktadır.

Neoliberal düşünce; eğitim ve öğretim etkinliğinin, bu etkinliğe dayalı süreçteki bireysel tercihlerin, kişilik özelliklerinin ve kimlik oluşturma durumunun piyasanın beklentileri ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilmesini önemli görür. Eğitim içindeki bilgi ve becerilerin kazanımı piyasa çıkarları çerçevesinde belirlenmelidir. Eğitim sadece az şanslı olanların beklentilerinin iyileştirilmesi için planlanmamalıdır. Eğitim sadece ekonomik verimlilik ve sosyal refah koşullarını iyileştirmek ve geliştirmek için de planlanmamalıdır. Eğitim aynı zamanda kişinin eşit olarak kendi toplumunun kültüründen ve demokrasisinden keyif almasını, toplumsal yaşamın içinde vatandaşlık görevini (neoliberal anlamda) bilerek, toplumda aktif olarak yer alması ve girişimciliğini sergileyebilmesini, ayrıca kişinin kendini güvende hissetmesini de sağlamalıdır. (Rawls 2018: 128) Görüldüğü gibi Rawls, eğitimde özellikle vatandaşlık eğitiminin önemine ve gerekliliğine vurgu yapar. Bireylerin ancak bu vatandaşlık eğitimi aracılığıyla kişilerin arasında özgür, eşit ve girişimci olabileceğini söyler. Yani Rawls'ın düşüncesinde de insanların eğitim gibi kurumlarda eşit olması gerektiği fikrini görmekteyiz. Rawls'ın önemli gördüğü bu eşitlik anlayışı klasik liberal düşüncenin temsilcilerinden Locke ve Mill'in eşitlik anlayışıyla da örtüşmektedir. Ancak burada: “Bu eşitliğin kapsamı ve sınırları ne olacaktır?” sorusunu sorma gereği doğmaktadır.

“Tüm insanların eşit doğduğu” fikri, tüm insanların ahlaki ve hukuki bakımdan eşit muameleye tabi olmaları gerektiği için kullanılmalıdır. (Hayek 1978: 86) Özellikle hukuksal bakımdan eşitlik anlayışı doğal hakların gözetilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Kamu alanındaki imkânlar da doğal haklara konu teşkil eder. Yani toplumun sahip olduğu eğitim imkânlarından herkesin eşit olarak faydalanması gereklidir. Neoliberaler bunu sadece temel eğitim kademesinde savunurlar. Hayek bu konuya açıklık getirir. Ona göre neoliberal ideolojinin içinde önemli eşitlik türlerinden

biri yetenekli bireylere kişisel yetenekleri ve performansları doğrultusunda tanınması gereken fırsat eşitliğidir. Ancak bireye sunulan bu fırsat eşitliğinin durumu tartışmaya açıktır.

Rawls'a göre ise eğitimde yeteneği olan kişilere tanınan her türlü fırsat eşitliği, serbest pazar düzenlemeleri ve ekonomik olayların gelişimi, değişimi ve ilerlemesi için önemlidir. Ayrıca bu yeteneklere tanınan fırsatlar; bir devletin sosyal şartları oluşturan, koruyan siyasi ve hukuki kurumları çerçevesinde sağlanmalıdır. Aynı zamanda bu fırsatların getirdiği avantajlar korunmalıdır. (Rawls 2018: 101) Burada da görüldüğü gibi Rawls devleti eğitimden tamamen dışlamamaktadır. Ancak devletin eğitim üzerindeki etkisinin sınırlarının çizilmesi gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır.

Bazı Rawls yorumcularına göre Rawls temel eğitim kademelerinde “eğitimde fırsat eşitliği” kavramına vurgu yaparak, temel eğitim kademesinde kamusal düzenlemenin önemi üzerinde durur ve devletin azamide olsa temel eğitim kademesini düzenlemesinin gerekliliğini savunur. Çünkü piyasa güçleri ve ailenin ekonomik gücü çocukların diğer eğitim kademelerinde eşit yaşam ve çalışma olanakları elde etmesini engelleyecek durumdadır. Bu yüzden temel eğitim kademesinde devlet her çocuğa az da olsa fırsat eşitliğini sağlayacak imkânlar sunabilmelidir. Bu durumda eğitim, toplumsal alanın içerisinde sadece bireyin rekabet etme gücünü arttırıcı olmayacaktır. Aynı zamanda eğitim; adalet duygusu geliştirme, kişisel yaşam planı yapabilme, yeteneklerini tanıma ve bu yetenekleri piyasada üretim için kullanma, özel yetenekli bireyleri tespit edebilme, entelektüel ve ahlaki kapasitenin de gelişimi için her birey için gerekli ve zorunlu bir öge olarak önemini koruyacaktır. (Costa 2011: 23) Neoliberal düşüncenin önemli teorisyenlerinden olan Rawls ve Hayek temel eğitim kademelerinin devlet tarafından organize edilerek her bireye eşit fırsatlar sunulmasını önemli görür. Böylece temel eğitime katılımın zorunlu olması gerektiği vurgulanır. Ancak bu temel eğitim kademesinde dahil özel okullar bir seçenek olarak piyasalaşmaktadır. Dolayısıyla burada sunulan fırsat eşitliği piyasalaşan her kurum için tartışmaya açıktır.

Burada bahsi geçen temel eğitim kademelerinde temel yaşam becerileri, okuma, yazma, basit matematik ve fen becerileri, vatandaş olmaya dair sorumlulukların yer aldığı bir içerik durumu söz konusudur. Aynı zamanda temel eğitim kademesi bireyin yeteneklerinin farkına varıldığı ilk kademeyi de temsil etmektedir. Dolayısıyla temel eğitim kademesi ekonomik bağlamda farklı imkânları olan bireye aynı fırsatları sunma

gibi bir özelliğe sahip olmalıdır. Ancak bu neoliberal bir sistemde ne kadar mümkün olabilir? Bunun olanaklılığı ile ilgili pratik anlamda hiçbir girişim görülmemektedir. Bunun yanında sözü edilen kademenin dışında diğer kademelerle ilgili hiçbir fırsat eşitliği sunulmamaktadır. Dolayısıyla tek kademede verilen eğitim hakkının bireyler arasındaki fırsat eşitliğini sınırlandırdığını da açıkça göstermektedir. Çünkü diğer tüm eğitim kademelerinin piyasalaşması öne çıkar, sınıflar arası hareketliliği destekleyen ekonomik üst eğitim kademelerine ulaşmak zorlaşır.

Rawls ve Hayek diğer eğitim kademelerinde devletin geniş bir piyasa alanı oluşturması gibi bir öneri de ortaya koymaktadır. Üst eğitim kademeleri genel olarak meslek edinme, teknik anlamda piyasanın işleyişini ve gelişimini sağlayan ürünler ortaya koyma gibi amaçları olan kademeler gibi düşünülmektedir. Dolayısıyla her birey üst eğitim kademelerine gitmek zorunda değildir, ayrıca birey üst eğitim kademelerine gitmeden de kendi girişimci, rekabetçi ve üretici özellikleriyle piyasa ekonomisine katkıda bulunacak ürünler ortaya koyabilmektedir. Bu durumda Rawls ve Hayek eğitim olanakları bağlamında aileden gelen şans faktörünün ekonomik imkânların yanında bireylerin kendi girişimci ve rekabetçi ruhlarının piyasaya katılma bağlamında daha önemli görülmesi gerektiğini öne sürmektedir. Hal böyle olduğunda bireye her eğitim kademesinde aynı fırsatlar sunulsa dahi bu fırsatların bireyler tarafından değerlendirilmesi ve yaşama aktarılması baştan itibaren her aşamada farklılıklar gösterecektir. Ancak yine de temel eğitim kademesinde her bireye eşit imkânlar sunulmasının fırsat eşitliği bağlamında önemi göz ardı edilmemektedir. Fakat burada bireye sunulan bu fırsatların ne kadar yeterli olduğuna dair herhangi bir ayrıntı görülmemektedir.

Rolü ve işlevi minimal olması gereken devletin eğitim kurumlarında eşit fırsatlar sunması, eğitim kurumlarının düzenlenmesinde en alt düzeyde de olsa bir müdahale durumunun göstergesidir. Burada eğitimde herkese sağlanan bu fırsat eşitliği ile ilgili devletin bireylerin farklılıklarını, özel yetenek veya zekâlarını, özel eğilimlerini fazla dikkate almadan yapılan bir düzenleme ve eşitlik sağlama durumu olduğu görülmektedir. Neoliberal düşünürler özel yeteneği ve becerisi olan kişilerin ancak piyasaya, piyasa ekonomisine fayda sağlama bağlamında ya da ürettiklerinin piyasa oluşturması bağlamında dikkate alınacağını söylemektedir. Yani devletin sağladığı eşit fırsatlar sonucunda özel gereksinimi olan, üstün yeteneği olan ve ortalama becerisi olan

kişilere temel eğitimde devletin eşit fırsatlar sağlaması temel eğitim kademesinin de yetersiz bir şekilde planlandığını göstermekte, bireyler ihtiyaçları ve becerileri çerçevesinde eğitim alamamakta, özel durumu olan birçok kişinin özel okullara yönelmesine neden olmaktadır. Bu durum ise neoliberal tarzda planlanan bir eğitimin adalet bakımından da yetersiz olduğunu göstermektedir.

Bir başka boyutuyla neoliberal eğitimin içinde Rawls, gelecekteki vatandaşların eğitimi konusunda birlik ve istikrar sağlanması için genel adalet fikrinin kabulünü gerekli görür. Bu yüzden vatandaşlık eğitimi, vatandaşlar arasında işbirliği yapabilme eğitimi, vatandaşların niteliklerini yetenekleri doğrultusunda geliştirmesini, toplumdaki yetenek ve düşünce çeşitliliğinin desteklenmesini ve vatandaşlık eğitiminin bireylerin iyi yaşam hakkında görüş çeşitliliğini içermesini de desteklemiş olmaktadır. (Costa 2004: 9-10) Burada kastedilen şey neoliberalizmin çokkültürlülük anlayışıdır. Ancak Rawls eğitim anlayışını ortaya koyarken ki süreçte çokkültürlü hayata yönelik eğitim hedeflerinin nasıl karşılanacağına dair, çokkültürlü eğitim programının tam anlamıyla adil bir şekilde -eğitim ortamının düzenlenmesine yönelik adaleti sağlayarak- nasıl oluşturulacağına yönelik ayrıntılı bir açıklama yapmamıştır. Fakat o, adaletin temelini konulması gereken en önemli unsurun bireysellik ve bu bireyselliğin özerkliği olduğunu savunmuştur. Rawls böylece adaletin temelinde kişisel özerklik veya bireysellik olduğunu, okul gibi sosyal düzenleme alanlarının buna uygun bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini vurgular. Bu da okullarda çoğulculuğun ve çoğulculuğu destekleyen sosyal adaletin temel koşul haline gelmesi şeklinde vurgulanan önemli bir konudur. (Costa 2004: 3) Bu sosyal adalet ilkesi ise kurumlara karşı güveni arttırmaktadır.

İnsani çıkarların paylaşılmasını belirleyen, değişik sosyal düzenlemeler arasında seçim yapabilmeyi içeren payların orantılı olarak dağıtıldığı bir anlaşmanın imzalanabilmesi için belirli birtakım ilkelere ihtiyaç vardır. Bu ilkeler ise sosyal adalet ilkeleridir. Bir toplumda aynı adalet ilkelerini bilen ve kabul eden, bu ilkelerin toplumsal kurumlarca uygulandığı durumlarda güven duygusu artmaktadır. (Rawls 2018: 33) Rawls yine de sosyal adalet yönündeki toplumsal dönüşümü destekleyen bir eğitim politikasının, kişilerin özgürlüklerini de destekleyerek okullarda sosyal adaletin gelişmesi ve yaygınlaştırılmasında önemli bir rol oynadığını savunur. (Costa 2011: 60)

Sosyal adaletin önemli konularından biri toplumun temel yapısıdır. Kurumların temel hakları ve ödevleri dağıtmada sosyal işbirliğinden doğan avantajların

bölüşümünün belirlenmesinde takip ettiğimiz yol, adalet üzerine kuruludur. Bu büyük kurumlar ise anayasal ekonomik ilkeler ve sosyal düzenlemelerle varlığını korumaktadır. Buna bağlı olarak düşünce özgürlüğünün, vicdan özgürlüğünün, rekabetçi pazarın, özel mülkiyetin korunması ve özerk kişiliğin sosyal kurumların düzenleme alanlarıdır. (Rawls 2018: 35) Devlet gibi sosyal bir sistemin adalet tasarısını, toplumdaki ekonomik fırsatlar ve sosyal şartlara bakarak, aynı zamanda temel hak ve ödevlerin ne şekilde uygulandığına bakarak anlayabiliriz. (Rawls 2018: 36) Dolayısıyla sosyal adaletin işlediği her yerde bireyleri desteklemenin ve onlara fırsatlar sunmanın önemi açığa çıkmaktadır. Böylece Rawls'ın savunduğu, sosyal adaleti içermesi gereken herhangi bir eğitim ortamında, eğitimin ve öğretimin temelini oluşturan, işbirliği yapabilen girişimci bireylerin desteklenmesi ve bu bireylere fırsatlar sunulması şeklinde bir düşünce karşımıza çıkar. Bu bağlamda adalet ilkesinin geliştiği bir toplumda vatandaşlar hem eşit hem özgür hem rasyonel olmalıdır. Böyle bir toplumda ekonomik olarak refahtan tüm vatandaşlar payını mutlaka alacaktır. Bunun yanında ekonomik standartlar ortaya çıkacaktır.

Rawls eğitim kurumlarındaki vatandaşların adalet ilkesine bağlı olmasının toplumun istikrarına sağladığı ekonomik standartlardan ve faydadan söz eder. Bu bağlamda eğitim kurumlarının genel amacı yaşamda tutarlılığı olan, uygulanabilir ilkelerin kabulünü teşvik etmek, toplum üyelerinin demokratik bir şekilde bir araya gelme ve bir arada yaşayabilmesini sağlamak olmalıdır. Bunun yanında kişinin farklı olan anlayışlarında ve dünya görüşünde, zihinsel açıklığın ve hoşgörünün temel alınması önemli hale gelmektedir. (Costa 2004: 4) Bu da neoliberal bir sistemde okullarda yetişecek olan bireylerin kişilik özelliklerine dair kazanımları gösterir. Okullarda sözü edilen bu özelliklere sahip olan kişiliklerin yetiştirilmesi önemli görülür. Rawls'ın felsefesinde bu, iyi bir vatandaşlık eğitiminin, sivil eğitimin temeli olmalıdır. Bu vatandaşlık eğitimi, neoliberal düşüncenin eğitim anlayışının hedefleri doğrultusunda önemli görülmektedir.

Costa'nın yorumuna göre Rawls'ın bu düşüncesi, neoliberal devletin eğitim politikalarının açık bir hedefi olan neoliberal "adalet teorisinin" geçerliliğinin ve öneminin korunduğu nitelikli bir vatandaşlık eğitimi şeklinde ele alınmalıdır. Bu tarz okullarda yetişen vatandaşlar insan haklarına saygılı olan, insanlarla adil bir şekilde iletişim ve ilişki kurabilen, kendi hedefleri için farklı düşünen insanlarla bir araya gelip

işbirliği yapabilen kişisel özelliklere sahip olabilmelidir. (Costa 2011: 9) Dolayısıyla burada herkesi kapsayan, geniş bir içeriğe sahip olan, belki de evrensel ölçütleri olan unsurlar öne çıkartılmaya çalışılmaktadır. Bu evrensel ölçütler ise küreselleşme olgusu ve eğitim ilişkisinin kurulması aracılığıyla yaygınlaşabilir.

2.3.4. Küreselleşme Olgusu

Toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda son elli yıldır yoğun bir biçimde yaygınlaşan küreselleşmenin hayatımıza etkileri gözden kaçmamaktadır. Küreselleşmenin içeriği, doğası 1990'lı yıllardan itibaren net biçimde görülmeye ve anlaşılmaya başlanmıştır. Küreselleşmenin ne olduğu sorusuna cevap ararken bazen onun tanımları yapılmakta, çoğu zamanda küreselleşmenin özellikleri söz konusu edilmektedir. Burada küreselleşmeye ait unsurları irdelediğimizde neoliberalizmin birçok ögesiyle ortaklıklar görülecektir. Bu yüzden bu bölümde küreselleşme olgusundan hareket edilerek neoliberalizmin bir takım olgusal işleyişinin karşılığını bulduğu yer olarak okullar ve eğitim kurumları üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Ayrıca hem küreselleşmenin yaygınlaşması için hem de neoliberal ekonomik düzenin insan yaşamına yansiyabilmesi için okulların bir araç olarak kullanılma durumu üzerine analizler yapılmaya çalışılacak, neoliberal düşüncenin küreselleşme ile birleşerek adalet, eşitlik, özgürlük ve demokrasi sorununu derin bir sorun haline getirdiği iddiasında bulunulacaktır.

Öncelikli olarak küreselleşmeye yönelik tespitlere odaklanıldığında Bauman; küreselleşmeyi, insanlığın ve dünyanın kaçınamayacağı kaderi ve geri dönüşü olmayan bir süreç olarak düşünür. Giddens ise küreselleşmeyi, dünyanın uzak yerlerini birbirine bağlayan toplumsal ilişkilerin kolaylaşmasıyla yerel olayların öteki olayları biçimlendirme şekli olarak ele alır. Ona göre en basit haliyle küreselleşme, insanlara ait birçok unsurun birlikteliği sağlanarak bunların birbirine bağlanma durumudur. Bauman ve Giddens'in küreselleşmeye dair tespitlerine ek olarak Fox da küreselleşmeyi, Chomsky'nin tespitlerinden yola çıkarak, devlet merkezli kurumların tamamıyla küresel bağlamda etkin olan farklı aktörler arasındaki ilişkilerin yapısı içinde eridiği süreç olarak görür. O, aynı zamanda küreselleşmenin kıtalar veya bölgeler arası akışlar ve etkinlik ağları yaratarak toplumsal ilişkiler ve işlemlerin örgütlenmesinde genişlik, hız ve etki bakımından dönüşüm sağlayan süreçler dizisi şeklinde ele alındığını öne sürer. (Fox 2002: 22) Weede ise küreselleşmenin değindiği konuları, ekonomiler arasında

artan uluslararası işbölümü ve daha fazla ticaret, sınır ötesi yatırım ve ülkeler arasında hızlı teknoloji ve bilgi transferi, küresel sermayenin, emeğin kurumsal düzeydeki hareketliliğini artırma şeklinde sıralamaktadır. (Weede 2008: 416)

Küreselleşme ilk başlarda daha çok toplumsal ilişkiler bağlamında ele alınırken sonraki dönemde ekonomik ticari ilişkilere yönelen bir süreci ifade etmektedir. Böylece küresel pazarların sayısında artış görülür. Üretim, sermaye hareketleri ve ticari ilişkiler açısından dünya hızla birleşir ve ulusal piyasaların yerini küresel piyasalar alır. Küresel piyasalar büyük şirketler ve yatırımcılar açısından doğal çevre haline gelir. Çok uluslu şirketler, üretim ve dağıtım organizasyonları bağlamında hızlı büyür; küresel düzeyde yönetim ve düzenleme durumu ortaya çıkar. Bu özellikleriyle küreselleşme özel mülke, piyasaların belirlediği ekonomik faaliyetlere ve özgürce kâr peşinde koşma dürtüsüne hizmet etmektedir. O halde sosyal, kültürel ve ekonomik yönleri olan bir olgu olarak küreselleşmenin neoliberalist düşünce ile ilişkisi ve bağlantısı nedir?

Küreselleşme bireylere sağladığı özel mülk edinme özgürlüğü ve olanakları ile ekonomik faaliyetlerin piyasalar tarafından belirlenmesi, düzenlenmesi ve kontrol edilmesi bağlamında neoliberal düşünce ile örtüşmektedir. Hayek gibi neoliberal düşünceyi savunanlar, piyasaların devletin bürokratik yapılarından daha çok yönlü ve etkili olduğunu öne sürer ve ekonomik faaliyetlerin piyasaya bırakılmasını önemli görür. Piyasalar teknolojik değişimlere ve sosyal talebe devletten daha hızlı cevap verir. Hizmet sunumunda piyasalar, kamu sektöründen daha verimli ve uygun maliyetli olarak görülmektedir. Aynı zamanda piyasa rekabeti, sosyal yatırımlar için bürokratik politikalardan daha fazla hesap verebilirlik üretir. (Hayek 1997: 133-134) Bu yüzden tüm ekonomik faaliyetlerin kendi başına işlemesi ve kendi dengelerini bulması sağlanmalıdır. Hayek bu koşulun sağlanabilmesi için hukuksal, siyasal ve toplumsal alanda yapılması gereken değişikliklere vurgu yapar.

Hayek ticaretin yani ekonomik faaliyetlerin gelişmesi ve devam etmesi için devletin sosyal, siyasal ve toplumsal alanda, bireylerin ve küçük grupların her birinin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için yukarıda sözü edilen alanlara ilişkin her türlü imkânın sağlanmasının önemli olduğunu ifade eder. Hayek bu düşünceye ek olarak bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada ve onların ekonomik faaliyetlere katılmasında, resmi otorite tarafından bilinmeyen çeşitli biçimlerde ihtiyaçların karşılanmasına imkân veren, kendiliğinden oluşan bir düzen olduğunu öne sürer. (Hayek 1995: 22) Sözü edilen bu

düzeni kuran ve işleten resmi otorite değildir. Bu düzen ihtiyaçların karşılanması için adeta zorunlu olarak herkesin rıza göstermesiyle oluşmuştur. Resmi otorite bunu devam ettirici bir yol izler. Hayek kendiliğinden gelişen düzenin resmi otorite tarafından kurulup sürdürüldüğünü söylemiş olsaydı o zaman neoliberal düşüncenin temel ilkeleriyle çelişmiş olurdu. Bu düzen fikri, adeta klasik liberal düşüncenin ekonomik altyapısını oluşturan Smith'in görünmez el tezini de hatırlatmaktadır.

Toplumdaki kendiliğinden düzenin devamı için toplum üyelerinin genel iyiliğini ön şart olarak alması, adil kurallar koyması, bireysel girişimleri desteklemesi önemlidir. Neoliberal bir devletin özgürlüğe dayalı hukuku kendiliğinden oluşan düzenin işlemesi için ön şarttır ve devlet topluma adil bir hukuksal sistemin sunacağı hizmetler dışında herhangi bir hizmet vermek zorunda değildir. (Hayek 1995: 26-27) Hayek'in özellikle ekonomik alanda devletin gücünü ve müdahalesini sınırlayan bakış açısına ek olarak neoliberal düşünürlerden Rawls sosyal, ekonomik gerçeklerin sosyal kurumlar ve bireyler arasındaki bir ilişki sonucu ortaya çıkması ve gelişmesi gerektiğini vurgular. Bu bağlamda o, adalet konusunun toplumların yaşadığı her türlü olgusal durumun ve sürecin temel unsuru olduğunu, adaletin fayda sağlama işlevinin gözden kaçırılmaması gerektiğini öne sürer.

Rawls, adalet kavramında faydacılığının en önemli ögesi olarak gördüğü şeyleri ele alır. O, her insanın toplumun refahının bile önleyemeyeceği bir adalet üzerine kurulu dokunulmazlığının gerekliliğini ifade eder. Burada Rawls'ın çıkış noktası, toplumu karşılıklı avantaj için işbirliğine dayalı bir girişim olarak ele almasıdır. Bu girişim uzlaşmayı dile getirmektedir. Dolayısıyla ekonomik faaliyetlerde bunlardan biridir. Bireyler mantıklı bir şekilde toplumdaki öncedir ve işbirliğine katılırlar çünkü bunu yapmak için karşılıklı çıkarları vardır. Her birey kendi iç potansiyelini diğerleriyle işbirliği yaparak ortaya koyar. Adaletle olan ihtiyaç bu işbirliğinden ortaya çıkmaktadır. Her insan herkes için benzer bir özgürlük sistemiyle uyumlu, en kapsamlı eşitlik hakkına sahip olmalıdır. Sosyal ve ekonomik haklar en fazla yarar sağlayacak şekilde, herkesi kapsayacak biçimde düzenlenmelidir. (Rawls 2018: 34-35) Ancak bu fayda sağlama durumu fırsatların nasıl eşit bir şekilde dağıtılacağını da dikkate almalıdır.

Ekonomik etkinliğin olduğu her türlü fırsat eşitliği koşulları altında, ekonomik alanda herkes aynı haklara sahip olmalıdır. Rawls'ın burada belirttiği gibi sosyal sistemler, insan kontrolünün ötesinde değişmez bir düzen değil, insan eyleminin bir

şeklidir. Kurumların varlığı insanların eylem ve tutumlarıyla sürdürülmekte, dönüştürülmekte veya kaldırılmaktadır. (Mandle 2000: 128) Dolayısıyla adalet ilkesinin üzerine işleyen kurumlar tek bir toplum içinde değil ekonomik anlamda iletişime giren tüm toplumlarda ve toplumsal ilişkilerde geçerli olmalıdır. Küreselleşme, bu varsayımın giderek daha çok makul hale geldiği ortamlarda tam olarak işleyebilmektedir. Bu bağlamda küreselleşme çağında günlük ilişkilerimizi şekillendiren temel kurumsal yapıların işleme biçimi, ulusal sınırları aşar ve devlet gibi tek merkezden yönetilemez. Böylece bireylere sağlanan olanaklar arttırılmaya çalışılır.

İnsanlar belli haklara, özgürlüklere, fırsatlara ve güvenceye öncelik vererek, tüm vatandaşların bunlardan yararlanması için yeterli olanaklara sahip olmasını sağlayarak, liberal kavramların gerekliliklerini yerine getiren anayasal bir demokrasi ve adalet için örgütlenmelidir. İyi düzenlenmiş toplumların önceliği adil ve demokratik işleyen bir düzene sahip olmalıdır. Halklar arasındaki etkileşimlerin adil ticaret standartlarına dahil olma şartını ve iyi düzenlenmiş halkların diğer toplumlara yardım görevini içerir. (Rawls 2003: 99) Bu durumda Rawls, toplumlar arasında düzenin doğru bir biçimde sağlanabilmesi için adaleti öne çıkarır ve her türlü düzenlemede adaleti sağlamanın en temel koşul olduğunu savunur. Adaletin temel koşul olarak sağlandığı ortamlarda bireyler, piyasanın içinde istediği gibi eylemde bulunabilir. Kişiler arası adaletin sağlanabildiği bir etkileşim biçiminde, bireylerin eylemlerinin bürokratik yapılara bağlı kalmasına gerek duyulmaz. Çünkü toplumsal alanda yapılan düzenlemeler piyasaların da adil bir biçimde düzenlendiğini gösterir. Bu duruma her birey uyduğunda ve adaletin gereklerini yerine getirdiğinde piyasada güçlü bir devlet yapısına, bürokrasiye gerek duyulmayacak, bireyler arasında sağlanan bu adalet bilinci sayesinde piyasaların işleyişine güven sağlanacaktır. Ancak yine de piyasaların her toplum ve birey için bu adalet olgusunu burada söylendiği gibi işletebileceğine dair kesin bir delil ortada görülmemektedir. Fakat buna rağmen neoliberaler piyasaya olan güvenlerini sorgulamazlar.

Hayek gibi neoliberaler ise piyasaların devletin bürokratik yapılarına kıyasla çok yönlü ve etkili olduğunu öne sürer. Piyasalar teknolojik değişimlere ve sosyal talebe devletten daha hızlı cevap verir. Hizmet sunumunda piyasalar, kamu sektöründen daha verimli ve daha uygun maliyetli olarak görülmektedir. Aynı zamanda piyasa rekabeti, bürokratik politika tarzından daha fazla hesap verebilmeyi gerektirir ve mümkün kılar.

Bu yüzden piyasanın kendi doğasını ortaya koymasına ve işlemesine herhangi bir müdahale olmamalıdır. Piyasa istediği gibi özgürce işlemeli, genişlemeli ve büyümelidir. İşte bu neoliberal tezler küreselleşme düşüncesini etkilemiş, küreselleşme anlayışının içine neoliberal içeriğe sahip özgürlük kavramının girmesine ve bunun piyasa içinde özellikle ekonomik alanda yaşanması için olanaklar geliştirmeye çalışmıştır.

Küreselleşme içindeki ekonomik etkinliğe vurgu yapan özgürlük alanları, özellikle neoliberal düşüncenin temelini oluşturan Hayek gibi düşünürlerden etkilenmiştir. Küreselleşmenin olgusal durumu, neoliberal kavramların açığa çıkmasını ve yaşanmasını da sağlamıştır. Bir nevi küreselleşmenin ontolojik boyutunun temelinde, somutluğunun biçimlenmesinde neoliberal düşüncenin ve düşünürlerin etkisi olduğu söylenebilir. Hal böyle olduğunda küreselleşme düşüncesinin yayılmasında Hayek'in genişleyen düzene yaptığı vurgu ve özgürlük anlayışı da ontolojik bağlamıyla küreselleşmenin olgusal boyutunda önemli rol oynamıştır. Bu durumda küreselleşmenin felsefi altyapısı olarak neoliberalizmin “yapma düzen” ve yukarıda kısaca işaret edilen “kendiliğinden doğan düzen” gibi bir takım ontolojik unsurlara ve teknik kavramlara dayalı etkisi karşımıza çıkar.

Hayek neoliberal düşüncenin içinde, piyasanın işleme şeklini anlatmak için yapma düzen ve kendiliğinden doğan düzen ayrımı yapar. Onun bahsettiği yapma düzende, kurgulanmış ve önceden organize edilmiş unsurlar vardır. Kendiliğinden doğan düzende ise kendi kendini üreten, büyüyen, genişleyen, içsel bir durum söz konusudur. (Hayek 1996: 57) Kendiliğinden doğan düzen basit, kontrol edilebilir; somut tek bir amaca hizmet eden öğeler barındırmaz. Kendiliğinden doğan düzen karmaşık olabilir, somut olmayabilir, soyut olan ilkeler ona daha çok hitap edebilir ve onun önceden planlanmış tek bir amaca hizmet etmesi görülmez. Burada sıradan düzenlemeler yapmak olanaksızdır çünkü çok sayıda gerçekliği ve birçok olguyu kapsar ve karmaşık düzenlerde kendini ortaya koyabilir. (Hayek 1996: 59) Bu durum onun birçok olguyla ilişki halini de ifade eder. Kendiliğinden doğan düzenin karmaşıklığı ve varlığı hiçbir zihnin tahmin edemeyeceği tarzda genişleyebilir ve büyüyebilir.

Rawls, burada Hayek'in düşüncelerini destekleyici bir bakış açısıyla, sosyal koşulların ve insanların birbirleriyle olan her türlü ilişkilerinin adil bir şekilde özgürlüğe dayalı olarak ulaşılan ve tam olarak onurlandırılan, kendiliğinden oluşan anlaşmalara

uygun olarak zaman içinde geliştireceğini savunur. (Rawls 2003: 100) Rawls küreselleşme olgusunda, piyasada halkların eşit olmasının gerekliliğini vurgular. Halkların, iyi düzenlenmiş toplumların, adil olmayan veya iyi bir siyasi ve sosyal rejime sahip olmalarını engelleyen olumsuz koşullarda yaşayan diğer insanlara yardım etme görevi vardır. Sosyal koşulların ve insanların birbirleriyle ilişkilerinin adil bir şekilde ulaşılan ve tam olarak oluşturulan anlaşmalara uygun olarak zaman içinde gelişmesi gerekliliği öne çıkar. Anlaşmaların hemen herkesi kapsadığı ve herkese ulaştığı, sosyal koşulların adil olduğu toplumsal işleyişe ihtiyacımız vardır. (Pogge 2001: 252-253) Çünkü bu koşullar adil ve kapsayıcı olduğu sürece bireylerin fırsatlarını, ilişkilerini değiştirecek güce sahiptir. Bu durumda Rawls özel mülkiyeti ve piyasa ekonomisini kişilerin fırsatları olarak düşünür. O, adil işlediği sürece piyasaların işleyişine güvenmemizi vurgular. Ona göre özel mülkiyeti tamamen ortadan kaldıran bir plana karşı özel mülkiyet ve piyasa mekanizmasını kişilerin lehine düşünmeliyiz ve piyasaların adilce çalışması için düzenleme yapmalı, aynı zamanda piyasaların işleyişine itimat etmeliyiz.

Piyasalar nasıl olup da adil işleyecek? Piyasaların işleyişine nasıl güvenilecek? Neoliberalist düşünürlerin bu konudaki yargıları temenniden öte bir gerçeklik kazanabilecek midir?

Bu sorulara cevap arayan Mandle, Rawls'ı destekleyerek sorulara cevap bulmaya çalışır. Piyasalara katılanların yalnızca piyasalarda işleyen mekanizmaların üzerinde anlaşmaya ihtiyaçları vardı. Bu nedenle bireyler, başkalarıyla istek ve amaçlarını paylaşmaya gerek duymadan çeşitli hedefler gerçekleştirebilir. Piyasalar bireylerin tek ve bağlayıcı bir siyasi karar vermesi yerine, insanların ne yapabildiklerini ve neyi ödemeye istekli olduğuna bağlı olarak onların koşullara göre değişebilen birden fazla karar almasını sağlar. Piyasalar, bireyler ve grupları bir takım ortak çıkarlara dayalı değerler üzerinde geniş bir uzlaşmaya varmaya yönlendirir. Dolayısıyla pazar, tüm ilişkilerimizi karakterize eder. Rawls pazarın ihtiyaçlara ve taleplere cevap vermesi için, değerler temelinde, bazı insanların etkileşime girmelerini önemli görür. Piyasalar, bireylerin ve grupların izleyebileceği çeşitliliği zedelemeyen bu etkileşimleri kolaylaştırır. Eğer bir sistem daha verimli ise ve ekonomik kararları merkezden uzaklaştırarak daha fazla çeşitliliğin karşılanmasına izin veriyorsa bu insanlığın lehine olan bir durumdur. Tekellerin düzenlenmesi yoluyla piyasalar, rekabetçi tutulmalı eğer bireyler merkezileşmemiş piyasa gücü uygulayabiliyorsa mülk geniş çapta dağılmalıdır.

(Mandle 2000: 130) Böylece küreselleşme süreciyle teşvik edilen ekonomik kalkınmanın yoksulluğu, bir derece de olsa, ortadan kaldırma gücü önemli görülmektedir. Küreselleşme sayesinde insanlar hem yoksulluklarına bir çözüm üretme ortamı bulacaklar hem de daha demokratik, özgür, herkesin girişim ve rekabet hakkına sahip olduğu adil bir yaşam biçimine sahip olacaklardır. Burada her bireyin söz söyleme hakkı, demokratik işleyişe dâhil olma durumu nedir? Böyle bir ortamda herkesin özgürce yaşayabilmesi ve adil toplum bilinci oluşturabilmesinin olanağı var mıdır?

Rawls özgürlüğe, refaha ve adil bir toplumsal yaşama sahip olan halkların kendilerinden daha yoksun ve geri olan halklara yardım etmelerini önemle vurgular. Bu süreçte küreselleşmenin olanaklarıyla doğrudan ve açıkça hukuksal ve ekonomik bağlamda gelişen toplumların gelişemeyen toplumlara yardım etmesi gerektiğini savunur. Eğer bu yardım yapılmaz ise aralarında siyasal ve ekonomik anlamda uçurumlar olan, yetenekli bireylerin girişimlerini desteklemeyen toplumlar çoğalacaktır. Böylece hem pazar bulmak zorlaşacak hem de bireysel girişimcilik ve ürün çeşitliliği azalacaktır. Dolayısıyla Rawls, uluslararası bu işleyişte sahip olunması gereken adaletten taviz verilmemesi gerektiğini öne sürer. Bir toplumun ekonomik durumundan daha önemli olan, o toplumun tüm kurumlarının işleyişinde adaletin egemen olmasıdır. Bu yüzden küresel faktörlerin etkisi aracılığıyla kapsayıcı eşitlik, adalet, demokrasi ve özgürlük durumu sağlanmalıdır. Aksi halde küreselleşme faydalı bir süreç olmayacaktır. Ancak yine de burada adaletin, demokrasinin ve özgürlüklerin ne kadar sınırlı bir şekilde ele alındığı, çözüm önerilerinin ekonomik etkinliklerle sığlaştırıldığı gözden kaçmamalıdır.

Küreselleşmenin daha çok ekonomik yönüyle ilişkili olan neoliberalizm, ekonomik anlamdaki ticaret özgürlüğü ve serbest ticaret anlayışıyla da küreselleşmeye somut olarak destek vermektedir. Bu durumda neoliberalizm, küreselleşmenin belli bir formuna dayanarak ekonomik ilişkilerin şekli üzerinde durmaktadır. Ancak yine de neoliberalizm küreselleşme olgusuyla birebir aynı görülmemelidir. Neoliberalizm küreselleşmenin daha çok ekonomik boyutuyla ilişkilendirilmiştir. Küreselleşme, neoliberal düşünceden de etkilenen çok geniş çaplı ekonomik, siyasal, kültürel bir olgudur. Neoliberalizm Keynesçi ekonominin yerini almak için yola çıkmış, daha çok ekonomik unsurları temele alıp tekrar tanımlayan neoliberal düşünürler aracılığıyla hukuksal alanda yeni düzenlemelere yol açmıştır. (Olssen ve Peters 2005: 314) Keynesçi

ekonomi sadece ekonomik sistemin işleyişinde gerektiği durumda devlet kontrolünü ve müdahalesini savunur. Neoliberalist anlayış ise tamamen serbest piyasa kurallarının işletilmesi gerektiğini öne sürer. Ancak Keynesçi anlayıştan farklı olarak bu serbestliğin birey özgürlüklerini ve dolayısıyla hukuksal yapıyı kapsamamasını gerekli görür.

Neoliberal düşünce küreselleşmenin ortaya çıkma sürecinde bire bir etkin olmamıştır ancak temele aldığı unsurlar bağlamında küreselleşmenin hızını ve işleyişini etkileyen bir özelliğe sahip olmaktadır. Neoliberalizm küreselleşme içindeki ekonomik ilişkilerin bir felsefeye ve söyleme dayanması konusunda katkıda bulunmuştur. Neoliberal düşünürlerin önerilerinin de etkisiyle küreselleşmede paranın ve sermayenin bireylerin etkinliğine dayalı olarak ulusal sınırların ötesine özgürce geçmesine, bunun ortak kabul gören hukuksal bir dayanağının oluşmasına, sermaye kontrolünün kaldırılmasına zemin hazırlamıştır. (Olssen ve Peters 2005: 315)

Buraya kadar yapılan açıklamalarda küreselleşmenin daha çok ekonomi ve piyasayla ilgili yasal boyutu öne çıkartılmaktadır. Ancak küreselleşme sadece ekonomik ve finansal boyutu olan bir kavram değildir. Küreselleşmenin ekonomik boyutunun yanında siyasal, yönetsel, kültürel, sosyolojik, askeri, teknolojik, çevresel ve eğitimi de içeren birçok boyutu vardır. Bu bağlamda küreselleşme bu alanlardan da ayrı düşünülmemelidir. (Tokathoğlu 2005: 51) Hayek ve Ralws'ın neoliberal önerileri dikkate alındığında neoliberalizm düzensiz pazar uygulamasını destekler, pazarı olmayan unsurları geri plana iter, küreselleşme etkisindeki sosyal birlikteliği ortadan kaldırır ve ulus ötesi şirketlere sınırsız tavizler verir. Piyasayı küresel ögelere göre düzenler, eğitim reformunu ortaya atar, halk eğitimi ve sosyal refah programlarını kaldırmayı öngörür. Böylece gittikçe küreselleşmenin politikalarından birisi haline gelir ve küreselleşmenin olgusallığını anlamlı bir biçimde öne çıkartmayı, yaymayı bir görev haline getirir.

Neoliberal modelde genel özellikleri bağlamında eğitim; ekonomik üretim işlevine ve bunun artan kalitesine indirgenmiş, özellikle eğitimdeki reformların hedefleri verimlilik, üretkenlik, kontrol edilebilirlik, artan rekabet duyarlılığı, sürdürülebilirlik, esneklik, yenilikçilik şeklinde sıralanmıştır. Öğrencilere, işverenlere karşı hesap verebilirliği güçlendirmek, uluslararasılaşma, harcamaları azaltma özellikle üniversite-iş dünyası bağlantılarını öne çıkartmıştır. Burada okullarda artan rekabeti ve yenilikçiliği desteklemeyi, üretim çeşitliliğini, üretimin kalitesiyle hacmini arttırmayı

hedeflemektedir. Böylece bu durum rekabetçi okullar ve üniversiteler için yeni bir yaklaşım ve ilerleme şeklidir. Ayrıca bu gelişmeler okulların işgücü piyasası koşulları ve beklentileri ile olan ilişkilerini de göstermektedir. (Olssen ve Peters 2005: 326) Bu konuda Hayek de küreselleşmenin bakış açısıyla uyuşur. O, eğitimde ve bilimde ilerlemenin sağlanması için piyasaya yönelik bir eğitim anlayışının önemine vurgu yapar. Hayek, eğitimde ve bilimdeki her türlü ilerlemenin, başkalarının sahip olduğu bilgiden doğan tüm yararların piyasa mekanizmasının sağladığı ve yönettiği yollarla bizlere ulaştığını, bu bağlamda eğitimde de piyasanın gücünün, gelişiminin, bireyler arası rekabetin istek ve ihtiyaçların gözden kaçırılmaması gerektiğini ifade eder. (Hayek 1995: 155) Böylece Hayek neoliberal bir eğitim ortamında hangi bilgi türünün önemli olduğunu ve bu bilginin nasıl kullanılması gerektiğini sorgulamamızın önemi üzerinde durur.

Neoliberal eğitim içindeki bilgi, bilgi ekonomisindeki -ekonomiye dayalı- bilgi yaşam için, iş için beceriler şeklinde sınırlandırılır. Neoliberal politikada özellikle üniversiteler bilginin üreticisi olarak kabul edilmektedir. Buralarda geliştirilen bilgi ürünleri bireysel ve kolektif insan sermayesini, ekonomik büyüme ve gelişmeyi etkiler. Dolayısıyla üniversiteler bir bilgi toplumunda bilgi üretiminin ana sorumlusu olarak kabul edilir. Bununla birlikte neoliberal düşüncede tüm eğitim kurumları; bilgiyle etkileşimin, geniş kapsamlı eğitim hedefleri kümeleri içindeki bireysel gelişimi nasıl sağlayacağını düşünmekten ziyade ticari olarak yararlanılabilecek bilginin üretimine ağırlık verme eğilimindedir. Burada okullar özellikle üniversiteler, pazarlama sorumluluğundan dolayı bağımsız bilgi ve araştırma kaynağı olarak düzenlenemez. Böylece eğitim, satın alınan bireysel bir ürün olarak görülür. Orada öğrencilerin geliştirebileceği değerler ve hedefler çok azdır. Bu bağlamda eğitimin amaçları, ekonomik açıdan kişisel çıkarları olan bireyi yaratma ve piyasaya kazandırma şeklinde yapılandırılır. Bu değer sistemi içerisinde bilgi özellikle nesneleştirilebilir hale gelir. (Patrick 2013: 3) Dolayısıyla burada temel alınan her türlü bilgi seçimi gelişigüzel veya isteğe bağlı olamaz. Bilgide ekonomik faaliyetlere ve piyasaya uygunluk öne çıkar.

Burada ekonomiye dayalı bilgi, bilgi ekonomisi daha çok küresel düzeyde öne çıkartılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda neoliberal düşüncenin eğitim projesi girişimci, teknik anlamda üreten, piyasaya hizmet eden, piyasayı ve ekonomik değişimi takip etmekle yükümlü, rekabetçi bir birey olarak özetlenebilir. (Patrick 2013: 5) Bu

özellikler sayesinde küresel standartlar oluşturma amacı da ortaya çıkar. Ancak eğitim bu kadar sığ ele alınmamalıdır. Eğitimin amaçlarından biri de öğrencilere yeteneklerini ve ilgilerini ortaya çıkarmakta yardımcı olma şeklinde düzenlenmelidir. Öğrenciler eğitimde kişisel olarak onları mutlu kılan hayatlar sürdürmek için yetenek, kapasite, değer ve bunlara dayalı bilgi ve anlayış geliştirmeyi de öğrenebilmelidir. Bu eğitim, onların yaşamlarında anlam oluşturmalarını, değer kazanmalarını ve bu değerleri koruyup geliştirmelerini de sağlamalıdır. Ancak neoliberal eğitim küreselleşmeyi de organize ederek daha çok pazar merkezli, yani sonuç odaklı, daha çok somut ve olgusal bağlama dayalı düşünülür ve planlanır. Çünkü burada ortak eğitim hedefleri oluşur ve bu ortak hedefler hem neoliberalizmin kabul gücünü hem de küreselleşmenin yayılmasını destekler nitelikte olmalıdır.

Neoliberal eğitim, piyasa ve pazarlar için zorlayıcı engellerin azaltılmasına yardımcı olurken aynı zamanda uluslararası bu pazarlarda rekabet edebilecek daha yetkili ve bilgili çalışanları eğitir. (Torres 2008: 12) Neoliberal eğitim anlayışında temele alınan ekonomiye dayandırılmış bilgi; bireyin girişimlerine, rekabet gücüne, güncellenebilir durumuna dayalı bir içeriktir. Yani birey burada yeteneklerini açığa çıkartacak bir eğitim durumuyla karşılaşamaz. Burada bilgi ekonomisi teknolojik gelişmeyi içeren rekabet ortamının ve küreselleşmenin etkisindedir. Dolayısıyla birey her zaman küreselleşmenin ekonomik etkinliği içinde yaşamak zorundadır. Birey tüm varlığını rekabet için ortaya koyacaktır. Bu durumda birey ekonomiye dayalı bilgiyi geliştirmekle görevli okullarda ekonomik büyüme, rekabet ve mülkiyet için bir nevi kendi somut varlığı için de eğitime dâhil olacaktır. Bu sayede küreselleşmeye uygun bir düzen de ortaya çıkacaktır.

Burada küreselleşme düşüncesinin gelişiminde dikkate alınan ve önemli bir unsur haline gelen Hayek'in genişletilmiş düzen ifadesine vurgu yapmak zorunlu hale gelir. Bu fikir, Hayek'in düzenin oluşumunu açıklamasında farklı rekabet türleri, özellikle de bilgi konusundaki rekabetle ilgili olarak kendini genişlettiği gibi olağanüstü yayılmacı bir güce sahiptir. Sırayla bu bilgiden türetilen gelenek ve kurumlar arasındaki gerçeğe uyum sağlayan bilgi, rekabeti içerir. (Ravier 2009: 12) O halde eğitim ekonomik büyüme, gelişme için itici güç olacaktır. Bilgi ekonomisi, küreselleşmiş ülkeler için rekabet edebilirliğin artırılması, piyasa koşullarının sağlanabilmesi için önemlidir. Bu nedenle okulların ve üniversitelerin bireyi eğitmekle ilgili rolü son

yıllarda belirgin bir şekilde değişmektedir. Bu değişim eğitimin sonunda bilgi çalışanın oluşturulması şeklinde düşünülebilir. (Patrick 2013: 2) Küresel bir ortamda adil bir eğitim sistemi, herkesin standartlarını yükseltmeye çalışması; işgücünü, bilgi ve becerilerle donatması bakımından gerekli görülmektedir. Bu durumda eğitim küresel işgücü piyasasında değerli olan insanlar yetiştirme ve bu büyümede teknolojik değişimi gerçekleştirme amacıyla planlanmaktadır.

Küreselleşmede ve neoliberal düşüncede ortak olarak, ekonomik büyümenin ardındaki güç özellikle teknolojik değişim ve onun temelindeki teknik bilgi olarak vurgulanır. Yani üretim sürecindeki girdiler ve çıktılar hakkındaki bilgideki gelişmeler önemli görülür. Bilgi temelli ekonomi, bilgiyi çeşitli ağlar aracılığıyla formüleştirebilir ve dağıtır. Böylece bilgi temelli ekonomide yenilik yönlendirilir. Bu tarz bilgi, sistemin temelindeki ekonomik göstergeleri hareket ettirir. Bireyin çeşitli becerilerine ve öğrenme kapasitesine rağmen neoliberal eğitimde teknik ve ekonomik bilgiye dayalı, teknolojinin yayılması yoluyla ekonominin gücü ve verimliliği öncelikli görülür. Araştırma alanları ve yükseköğretim kurumları, okullar bilgi ekonomisinin ve bileşenlerinin önemli öğelerinden biri olarak ele alınır. Dolayısıyla piyasalar endüstri ile işbirliği yapma bilgi, teknoloji üretimi ve transferinde eğitimden yararlanmaktadır. Böylece küreselleşme neoliberal düşüncenin özgürlüğü temel alan mülk anlayışı ve bu mülkün ekonomik işleyişinden yola çıkarak, okulların kendi varlığı için ne kadar önemli olduğunu ve neoliberal bir eğitim anlayışıyla uzlaştığı ortak kavramlara dayalı olarak bir takım ortak bakış açısı benimser.

Yukarıdaki özellikler bağlamında neoliberal eğitim durumunda ekonomik ve pratik değere sahip uygulamalı bilimler, bilişim ve iletişim teknolojileri ile birlikte önemli hale gelir. Sanat, insani ve beşeri bilimler yerine ekonomik fayda sağlayan bilgi öne çıkar. (Patrick 2013: 4) Bu anlayışta biz, eğitimin değişim teklifinin, kurumların rolüyle gerçekleştiği ve yapılandığı “neyi öğretmeliyiz” sorusuna ekonomik temelli bir cevap verildiğini görmekteyiz. Böylece müfredatın topyekûn insan ya da birey yetiştirme amacından piyasa insanı yetiştirme amacına yöneltildiğini, bu piyasanın ise küresel tarzda bir yapısının ve işleyişinin olduğunu, müfredata da buna uygun şekil verildiğini anlamaktayız. Bu noktada dikkati çeken husus, eğitimdeki söz konusu değişimlerin daha önceden kurgulanan bir proje ya da planı yansıtmadığı, ekonomik faaliyetlerin ve toplumsal yapının anlayışının değişimiyle bu süreç içinde kendiliğinden

ortaya çıktığı hususudur. Dolayısıyla neoliberal devlet üretim araçlarını özelleştirir, birçok hizmetini sınırlandırır, bu unsurlar bağlamında küreselleşmeyle ortak bir işleyişte uzlaşır. Hal böyle olduğunda bir kurumun işleyişi ekonomik sürece dayalı olarak yapılandırılır. Bu anlayışla karakterize olan küreselleşme sürecinde devletin rolü ve yeri ne olacaktır?

Neoliberal devlet, eğitim ve diğer devlet hizmetlerinde üretim araçlarının mülkiyetini özelleştirir. Bu devlet, esnek ve karmaşık işgücü piyasası yaratmak ve işgücü satmak amacıyla bir yönetim modeli geliştirir. Ekonominin ihtiyaçlarının okul eğitiminin temel amaçlarını belirlemesine izin verir, sermayeye karşı çıkan muhalif ve eleştirel düşüncenin öğretisini baskılar, pazar ekonomisi yanlısı işçiler üreten bir müfredat ile pedagojiyi destekler, eğitim ve öğretimin egemen sınıfa fayda sağlayan ideolojik ve ekonomik üretimi gerçekleştirmesi için çabalar. (McLaren 2005: 5) Böylece neoliberal süreç bağlamında küresel değerlerin sosyal ve siyasal alana yansımaları söz konusu olmaktadır. Kısacası neoliberal eğitim politikası, eğitimin öncelikle ekonominin bir nevide küreselleşme idealinin bir alt sektörü haline gelir. Dolayısıyla eğitimin bir alt sektör olabilmesi için burada eğitim kurumlarının nasıl yönetilmesi ve bu yönetimin başarısının nasıl ölçülmesi gerektiğine yönelik bir soru ortaya çıkar.

Küreselleşmenin eğitime etkisi de ele alındığında kamu eğitiminin özelleştirilmesine ve yönetilme şeklinin, işleyişinin yerleştirilmesine; ademi-merkeziyetçilik, ortak eğitim standartlarına doğru bir harekete; öğrenci, okul ve öğretmen düzeyinde eğitim kalitesini belirlemek için akademik başarının test edilmesine yönelik bir yönlendirme söz konusudur. Çünkü testler aracılığıyla hesap verebilirlik, modelin bir diğer önemli prensibidir.

Son zamanlarda neoliberal ilham altındaki küreselleşmeden etkilenen bir eğitim reformu dalgası yaşanmıştır. Reformlar üç tipte sınıflandırılabilir. İlk tür, ulusal ve uluslararası işgücü piyasalarında daha nitelikli işgücü talebinin gelişimine cevap veren reformlardır. Bu reformlar, okulların nasıl yeniden düzenleneceği ve başarılı bir performans için mesleki yeterliliğin nasıl artırılacağı konusunda yeni fikirlere dayanmaktadır. Bunlar rekabete dayalı reformlar olarak sınıflandırılır. Özel ve kamu sektörlerinde bütçelerin kısıtlanmasına cevap veren ikinci bir reform türü vardır. Bu reformlar mali zorunluluklara dayanan reformlardır. Son olarak, eğitimin bir toplumsal

düzenleme ve sosyal eşitlik kaynağı olarak politik rolünü geliştirmeye çalışan bir grup reform vardır. Bu reformlar ise eşitlik odaklı reformlar olarak sınıflandırılmıştır. (Torres 2008: 16) Bu reformlara bakıldığında bunların daha çok sermaye tarafından yapılmaya çalışıldığı görülmektedir.

İlk tip veya rekabete dayalı reformlar, aşağıdakiler dâhil olmak üzere dört geleneksel stratejiyle karakterize edilir. Eğitim yönetiminin yerelleştirilmesine ve okulların idaresine doğru bir gidiş (belediyeleşme), genellikle kapsamlı testlerle ölçülen yeni eğitim normları ve standartları, düşük maliyetle daha iyi performans beklentisine yol açan yeni öğretim ve öğrenme yöntemlerinin tanıtılması (ders kitaplarının evrenselleştirilmesi, ortak küresel hedef, müfredat), öğretmenlerin seçiminde ve eğitiminde gelişmeler. Mali zorunluluklara dayanan ikinci tür reform, genellikle IMF ve Dünya Bankası tarafından ülkelere verilen eğitim kredilerine ön koşul teşkil etmektedir. (Torres 2008: 16) Bu özellikler bağlamında neoliberal bir perspektiften eğitime bakıldığında eğitimde ulusal bir vizyon olmadığı ve olamayacağı açıktır. Yani bu ortamda ulusal bir eğitim sistemi kurmak zorlaşacaktır. Neoliberalizm küreselleşme ile de birleşerek sadece pazarları ve pazarların mantığını dikkate almaktadır. Böylece ulusal kültür, ulusal kimlik, ulusal okulun ve milli olan eğitimin durumu ve rolü değişmektedir.

Son zamanlarda neoliberal küreselleşme bağlamında üzerinde durulması gereken önemli noktalardan birisi de ulus devletinin uğradığı değişimin doğru ele alınması ve analiz edilmesidir. Burada ulus devletinin işleyişinde ortaya çıkan değişim esas olarak ulus devletinin sonunun ilanından çok, ulus devletinin işlevlerinin dönüşümü ve değişimidir. Kamu sektörü olarak adlandırılan bir kesimin çözülmesi ve bu alanda üretilen hizmetlerin özelleştirilmesi bu işlev dönüşümünün en belirginleştiği alanlardan biridir. Bu sebeple neoliberal küreselleşme ile ulus devletinin çözülüşünü ilan etmek yerine devletin hangi alanlardan çekildiğini ve hangi alanlarda yoğunlaştığına bakmak daha doğru ve gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. (Yıldız 2008: 15) Bu yüzden neoliberal küreselleşmenin reformlarının yoğunlaştığı en önemli alanlardan birisi okullar, üniversiteler veya akademilerdir.

Torres neoliberal küreselleşmenin okullarla ilgili verimlilik ve hesap verebilirlik, evrenselleşme, uluslararası rekabet edebilirlik ve özelleştirme ile ilgili reformlar tasarladığını ifade eder. Bu reformlar verimliliği artırırken okulların öğrenci için

harcamalarını azaltır. Bir öğreticinin yüzlerce öğrenciye ulaşabileceği büyük sınıfların yayılması, uzaktan ve internet tabanlı eğitimi teşvik etmek için düzenlemeler yapar. Dünya genelinde akademik programları birbirine uyarlama ve sürekli güncelleme süreçlerinde, homojenlik üreten çeşitli stratejiler yoluyla yeniden düzenlemek için büyük çabalar sarf edilmektedir. Uluslararası rekabetle ilgili reformlar, kapsamlı standart testler, düşük maliyetle daha iyi performans beklentisine yol açan yeni öğretim ve öğrenme yöntemlerinin tanıtılması yoluyla ölçülebilir performans standartları yaratma çabaları ile karakterize edilir. (Torres 2008: 47-48) Böylece rekabete dayalı okul reformu öne çıkar. Torres'e göre bu reformun en önemli ayağı özelleştirme. Dolayısıyla bu sayede eğitimin hem piyasası oluşur hem de eğitim de piyasaya uygunluk kavramı gelişir. Burada hem neoliberalist hem de küreselleşmeci bir çizgide yol almış olunur. Bu durumda piyasanın gerçekliğiyle uyum içinde olmayan kurumlar, tercih edilmeyeceği için ortadan kaybolur ya da Hayek'in ifade ettiği gibi seçim gerçekleşir ve yaşayamaz.

Eğitimde öne çıkan özelleştirme, neoliberal küreselleşmeyle ilgili en baskın ve en önemli reform çabasıdır. Neoliberalizmin ekonomik destekçileri piyasayı hizmetlerin, ürünlerin ve maliyetlerin ideal düzenleyicisi olarak görür. Dolayısıyla eğitimi bir ürün veya hizmet olarak düşünürsek neoliberal bir perspektiften okulları, kolejleri ve üniversiteleri düzenlemenin en iyi yolu pazara hizmettir. Kurumlar kendilerini çok yüksek fiyatlandırılırsa aday öğrenciler daha az maliyetli diğer kurumları seçerek onları bilgilendirecektir. (Torres 2008: 48) Alternatif olarak eğer potansiyeli yüksek bir öğrencinin yükseköğretime gücü yetmezse o zaman ekonominin hizmet sektöründeki işler dahil toplumların sunduğu başka seçenekler de vardır. Dolayısıyla böyle bir sistemin tüm gerekçeleri tamamen ekonomiktir. Aslında burada Rawls'ın sürekli vurguladığı adalet fikrinden uzaklaşma durumu da görülmektedir. Rawls bir toplumdaki savunmasız vatandaşların koşullarını iyileştirmek için istikrarlı bir adalet anlayışı ortaya koyar ve geliştirir. Tüm gerekçelerin ekonomiye dayandırılması Rawls'ın adalet bilinci oluşturma söylemiyle farklılık gösterir. Eğitimin neoliberal öğelere göre planlanması sonucunda bireyler en yüksek ücret getirilerini sunan mesleklere otomatik olarak yönelecekler, bu nedenle felsefe, sanat, insani bilimler geri planda kalacak, büyük işletmeler için faydalı olan uygulamalı dersler teşvik edilecektir. Böylece o ülkede sermaye istediği üretimi yapabilmek için iş gücü arayışında bulunmayacaktır. Birey tam olarak adil bir sistemle karşılaşamayacaktır.

Böylece serbest piyasanın egemenliği girişimci ve rekabetçi bireyler tarafından katlanarak büyüyecektir. Rekabete katılmayan kişiler ise toplumsal ve ekonomik alanda hiçbir güce sahip olamayacaktır. Dolayısıyla aslında ortaya çıkan durum Rawls'ın kapsayıcı, hakkaniyet olarak önemli gördüğü adil toplum anlayışına da tamamen ters düşmektedir. Aynı zamanda bu durum liberal geleneğin önemli gördüğü özgürlük fikrini de sınırlamış görülmektedir. Demokrasiyle ilgili hiçbir olumlu iddianın olmadığı da ortadadır. Bu durum aynı zamanda demokratik bir zaaftır. Çünkü her şey rekabete dayandırılmıştır.

Hayek'e göre bu koşullarda serbest piyasanın başarısı eğitimde ve ekonomik alanda bireyin rekabetini desteklemekte yatmaktadır. Hayek, rekabeti bireyin yaşamı keşfetme yöntemi olarak tanımlar. Bu keşifte kişiyi doğrudan yönlendirme yoktur, kimse kişiye engelde olmamalıdır. Rekabet ancak bireysel çaba, güç ve istek gerektirmektedir. Bu yüzden bireyin rekabeti rasyonel olmalıdır. Rekabet aynı zamanda kişinin kendini, düşünme yeteneğini geliştiren bir çabadır. (Hayek 1997: 133) Bu bağlamda Hayek, rekabete katılmayan ve rekabette başarılı olamayan insanların devlet tarafından desteklenmesini mantıklı bulmaz. Devlet bireyin rekabete katılımını engellemediği gibi bireyler arasındaki rekabet sistemine de dahil olmamalıdır. Devlet serbest piyasa ortamında bireylere karşı farklı muamele biçimleri geliştirdiğinde bireyler arasındaki rekabete müdahil olma durumuna düşer. Bu durumda Hayek'e göre devlet, bireylere hiçbir konuda ayrıcalık tanımamalıdır. Bu hem neoliberal adaletin, özgürlüğün hem de eşitliğin işleme şeklini de göstermektedir. Görüldüğü gibi burada piyasanın özgürce çalışmasına izin verildiği sürece kaynakların kullanımı en verimli şekilde koordine edilecek, birtakım kişilere zenginlik yaratılacaktır.

Torres'e göre bu koşullar bağlamında 21. yüzyıldaki yeni duruma herkes tarafından neoliberal küreselleşme denmelidir. Neoliberal küreselleşme günümüzde ticaret, finans, politik ekonomi ve hatta halk eğitimi ile ilgili konularda hâkim dünya görüşü oluşturmaktadır. Neoliberalizm, küresel bir hegemonya modelinin ekonomik özelliklerini vurgulamaktadır. Aynı zamanda neoliberalizm yukarıda belirtilen ilkelere aykırı olmayan bir durum olarak küreselleşme içinde neoliberalizmin ilkelerine epey uygun, bir dizi ahlaki ve etik kurallar dizisi sunmaktadır. (Torres 2008: 1)

Buradaki açıklamalar çerçevesinde küreselleşmenin neoliberalist ilkeleri de etkilediğini görmekteyiz. Fakat burada sorun bireyin bir insan olarak ihtiyacı için

sermayenin ve ekonominin ihtiyacına boyun eğme zorunluluğudur. Zira eğitim sadece ekonomik gelişmelere uygun olma gerekliliği içermemelidir. Özellikle bireyin refahını da sağlayarak onun bireysel gelişimine uygun olmalıdır. Küreselleşme anlayışının tersine eğitim; öğrenenin benliğinin dönüşümüne, onun anlamlar yaratmasına destek olacak öğretme ve öğrenme süreçlerine katılma şeklinde biçimlendirilmelidir. Bireysel farklılıklar ve değerler, entelektüel, psikolojik, duygusal ve sosyal ihtiyaçlar da eğitimde dikkate alınmalıdır. Eğitim öğrenmeye insani yaklaşımlar kazandırmalı, tüm okullarda ve üniversitelerde insani gelişme desteklenebilmelidir. Pedagojik tercihler içerisinden seçimler yapabilen öğretmenler kendi gelişimini istediği gibi çeşitlendirmeli, bireysel yeteneklerini de geliştirmeli, öğrencilerinin tümüne faydalı olmalıdır. Bu bağlamda eğitimi planlayanlar, öğretmenler, akademisyenler çocuklar ve gençler açısından eğitimin “ne için olduğunu” derin ve eleştirel olarak düşünmeye teşvik edilebilir. Aynı zamanda burada da karşılaştığımız eğitimde adalet, özgürlük ve demokrasi sorunu bir an önce insani değerleri dikkate alarak çözülmeye çalışılmalıdır.

2.4. Neoliberal Eğitimin Etik Temelleri

Eğitimi hem teorik hem uygulamalı bütünlüğü içinde düşündüğümüzde onu epistemolojik, ontolojik temellerin yanında etik temellerden, değer dünyasından ve ahlaktan ayırmak imkânsızdır. Burada sözünü ettiğimiz değer dünyası ise eğitimin temel amaçlarından birisi olan davranış değişikliği, kişilik eğitimi ve gelişimi gibi öğeleri hedeflemektedir. Ancak yine de her düşünce veya kültür çevresi eğitimde aynı nitelikleri gözetmemektedir. O halde eğitim-ahlak ilişkisi formel ve içeriksel olmak üzere iki kategoride incelenebilir. Formel/biçimsel etik, her eğitim anlayışının veya pratiğinin ahlaki bir cephe taşımasını; içeriksel etik/etiğin içeriksel boyutu ise her bir eğitim anlayışına özgü olanı anlatır. Bu anlamda bu bölümde neoliberal eğitimin etik ilkeleri yani neoliberal eğitim anlayışının ahlaki içeriği, ahlak eğitimine yönelik önerileri ile bu önerilerin eleştirel tarzda ele alınışı ve neoliberal etiğin problemlerine değinilmeye çalışılacaktır. Bunun için burada öncelikle neoliberalizmi temsil eden Hayek ve Rawls’ın etikle ve ahlaklı olmakla ilgili düşünceleri ele alınacak, ahlak eğitimi ve neoliberal etik ile ilgili konulara yönelik önermeleri üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda neoliberal etikte Rawls ve Hayek bağlamında ahlaki anlamdaki özerklik iddiasına ve bunun yanında sözleşmeye dayalı bir etik temel oluşturulma amacına değinilecektir. Bu çerçevede bu durumun sınırları, yaşamın gerçekleriyle uyuşmayan

yerleri üzerinde durularak, burada vurgulanan ahlak eğitiminin oldukça teorik bir içeriğe sahip olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Neoliberalizmde ahlak eğitimi sadece adalet üzerinden temellendirilmeye çalışılmaktadır. Bu temellendirme doğrultusunda bir değer olarak adalet ilkesine sahip olan bireyin ahlaki eğitiminin gerçekleştiği düşünülmektedir. Ancak ahlaklı olmak için sadece adalet ve buna benzer neoliberal düşünceyi içeren kavramlar yeterli midir? Rekabetçi ve girişimci bireyin piyasanın içinde bu ilkeyi ahlaki bir ilke şeklinde kullandığını nasıl anlayacağız? Piyasa ortamında tüm bireyler gerçekten adil olabilir mi? Burada ahlak eğitiminin temellendirilmesinde bir sınırlılık yok mudur?

Neoliberal eğitimin sorumluluk kavramını öne çıkartması ve neo-muhafazakârlığı kabulü her bireyi kapsar mı? Girişimcilğe, rekabete dayalı piyasa ortamında muhafazakâr olunabilir mi? Buna benzer birçok soru neoliberal eğitimin etik temellerine dayalı olarak cevap beklemektedir.

2.4.1. Ahlaki Özerklik ve Sözleşmeye Dayalı Etik

Neoliberal düşünce öncelikli olarak ontolojik temellendirmelerde bireyin özerkliği anlayışını dikkate almış, piyasa ve piyasanın işleyişi için bireyin özerklik durumunu önemli görmüştür. Neoliberalizmin bireyin özerkliğini öne çıkarttığı alanlardan biri de ahlak alanıdır. Ancak neoliberaler bireyin özerkliğini özellikle ontolojik ve etik bağlamda ele almaya çalışmışlardır.

Bu özerklik fikrinden sonra özerk bireylerin bir araya gelerek sözleşmeye, uzlaşmaya dayalı bir etik anlayış geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. Sözleşme fikri ise klasik liberal geleneğin en temel kabullerinden biridir. Neoliberal düşüncede bu sözleşme anlayışından vazgeçilmemiş hatta sözleşme hem siyasal anlamda hem de etik anlamda önemli görülmüştür. Burada neoliberal düşünürlerden Rawls'ın adalet anlayışı ve Hayek'in düşünceleri bağlamında ahlaki özerklik ve sözleşmecî etiğe değinilmeye çalışılacaktır. Bunun için ise öncelikle Rawls'ın etik ile ilgili tespitlerine değinilecektir.

Haynes'e göre Rawls etiği yaşamı belirlemeyi amaçlayan kuralların bilimi anlamına gelecek şekilde ele alır. Bu durumda etik, en iyi, birtakım alternatif kavramsallaştırmaları olan bir biçimde anlaşılır. Bu bağlamda farklı kültürlerde olsa bile insanlar arasında adalet benzeri, ortak bir etik kavram, ilke var gibidir. (Haynes 2002:

23) Dolayısıyla burada Rawls adalet kavramının geleneği aştığını, kavramsallaştırmaların ise o geleneğin içerisinde ortaya çıktığını yani ortaya çıkan bu ahlaki kavramların kamusal ve siyasi ortaklığını öne sürer.

Rawls, ahlakla ilgili açıklamalar yapmadan önce neoliberal düşüncede önemli gördüğü adaleti temele yerleştirmiş ve adaleti siyasi bir kavram olarak ele almanın yanında ahlaki bir kavram olarak da nitelendirmiştir. Bu yüzden Rawls'ın etik ve ahlakla ilgili birçok tespitinin temelinde adalet kavramıyla ilgili bir ilişkilendirme de mevcuttur.

Ahlâkın kamusal alanı ile adaletin siyasi alanı arasındaki ilişki Rawls'ın felsefesinde açıkça belirtilmiştir. Rawls'ın adalet anlayışı; etiğin rasyonel alanı, ahlakın kamusal alanı ve her biri giderek daha dar bir aralığı kapsayan adaletin siyasi alanını temsil eden, keskinleştirilen amaçlar için temellendirilmeye çalışılmaktadır. (Li 2016: 16) Rawls'a göre öncelikle siyasi bir kavram olarak adalet hatta siyasi olan ve diğer siyasi kavramların hepsi normatif ve ahlaki kavramlardır. Bu yüzden siyasi liberalizm olaya, meselelere siyasi perspektiften, anayasal ve demokratik bir düzenin temel ahlaki ve felsefi kavramları açısından bakmaktadır. (Rawls 2007: 25) Bu bağlamda Rawls herhangi bir toplumsal birlikteliğin ahlak felsefesinin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durumda Rawls, liberal toplumları ele alırken ahlak felsefesi ve siyaset felsefesi arasında çok fazla ayrım görmemektedir. Böylece o, liberal toplumların genel özelliklerini tespit etmeye çalışmaktadır.

Rawls'a göre burada sözü edilen liberal toplumların üç özelliği vardır. Bunlar bireylerin temel çıkarlarına hizmet eden adil bir hükümet, Mill'in vurgusu bağlamında ortak duygular sayesinde birleşen vatandaşlar ve onların ahlaki doğası şeklinde sıralanmaktadır. Bunlardan ilki kurumsal, ikincisi kültürel, üçüncüsü de siyasi ve ahlaki açıdan doğruluk ve hak kavramlarına bağlıdır. (Rawls 2003: 24) Dolayısıyla Rawls burada adaletin ahlaki bağlamına dayalı olarak daha çok politik bir temellendirme üzerinde durmaktadır. Bu durumda ahlaki yaşamın temelinde adalet ilkesi önceliklidir. Böylece insan ahlaki tercihi adaleti bir hak olarak görmektedir.

Hayek için ise ahlaki yaşamın kendisi kendiliğinden düzenin bir tezahürüdür. Dil ve hukuk gibi ahlak da kişilerin birbirleri ile olan yaşamından, tasarlanmamış bir biçimde, yani kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Ahlak, insanın kurucu ve yapılandırıcı

olması için insanın yaşamı ile oldukça fazla bağlantılıdır. Yani yaşamın dinamiklerinden etkilenmektedir. Ayrıca toplumda planlanmamış olan ahlaki sözleşmelerin ayrıntılı içeriği değişmez ya da değiştirilemez değildir. Ahlaki sözleşmeler, onu benimseyen kişilerin ihtiyaçları ve koşullarına göre genellikle yavaş ve neredeyse algılanamaz bir şekilde değişir. Hayek'in kabulüne göre ahlaki sözleşmeler gelişen toplumsal düzenin kendisinin bir parçası olarak görülmelidir. (Gray 2013: 54) Hayek, ahlakın doğal olarak, kendiliğindenliğine değinerek, ahlakın insan yaşamıyla bağlantılı olması üzerinde durur. Böylece ahlak, insan ve onun ekonomik yaşamı dışında hiçbir unsura bağlı olamaz. Yani ahlak ekonomik ve siyasal hayatın insani durumuyla da iç içedir. Bu iç içelikten ise doğal ahlaki haklar gelişir.

Hayek ahlaki hakları ortaya koymak için dört etik konumdan bahsetmektedir. Hayek'in onayladığı dört etik konum görecelik, sosyal Darwinizm, faydacılık ve sosyal sözleşme teorisi'dir. (Diamond 1980: 359) Bu etik konumlardan rölativizm ve faydacılık genel itibariyle ahlakın birey temelli içeriğine dayalı ele alınırken Darwinist ve sözleşmecî içeriği toplumsal temelli bir biçimde ele alınmaktadır.

Hayek, rölativist ahlak anlayışına geçmeden önce rölativist geleneği neden tercih ettiğine dair epistemolojiden hareket eden deliller ortaya koymaya çalışır. Hayek yorumcularına göre Hayek'in bilgi teorisinin yani epistemolojisinin temel unsuru, insan bilgisinin sınırlı olması ve farklılıkları içermesidir. Gick, Hayek'in bu düşüncesini aşağıdaki gibi açıklamaktadır.

İnsanın sinir sisteminin ve pazarın karmaşık olgular olmasından kaynaklı, bireyler çevreleri hakkında sınırlı bilgiye sahiptir ve bu bilginin de sadece küçük bir kısmına başvurarak hareket ederler. Bunun yanında zaten beyinin de algılama ve işleme kapasitesi sınırlıdır. Diğer bir deyişle zihne ulaşan tüm bilgiler bireysel kategorilere ve bireysel eğilimlere bağlı olduğundan bilgi daima öznel bir niteliğe sahip olacaktır. Bilgi toplumda da büyük ölçüde dağılmıştır. Her birey, dünyada, kendi yorumu ve eylemleri için ihtiyaç duyduğu kadar bilgi edinir. (Gick 2003: 152) Buradan ortaya çıkan bilgiler ise farklılıkları içerir. Dolayısıyla ahlakta da rölativist bir bakış buradaki epistemolojik sebeplere dayalı olarak ortaya çıkar. Çünkü akılda sınırlıdır ve bu durumda etik görecelilik olağan bir durumdur.

Hayek için ‐ahlaki görecelilik‐ tartişılması gereken önemli bir konudur. Çünkü bireylerin yaşadığı sosyal düzen kendine özgüdür. Bu sebeple mutlak bir ahlak sistemi olamaz. (Hayek 1995: 49) Bu durumda Hayek en baştan itibaren ortak, değişmez bir ahlak kuralının olamayacağı anlayişını savunmuş ve ahlaki kuralların evrensel olarak kabul edilmesinin önünü en baştan itibaren kapatmıştır.

Hayek ‐Sosyal Adalet Serabı‐ adlı kitabında, ahlaki kuralların eleştiriye açık olması gerektiğini, ele aldığımız herhangi bir durumun başka kurallarla da desteklenebileceğini, anlaşılabilirliğini veya sorgulanabileceğini öne sürer. Bu anlamda kabul gören büyük kurallar sorgulanabilir, eleştirilebilir, restore edilebilir. İlk başta geleneğin ürünü olan bir şeyin eleştirisinin olabilmesi şaşırtıcı görülebilir. Fakat bir kültürün belirli yönleri ancak o kültür bağlamında eleştirel olarak incelenebilir. (Hayek 1995: 47) Bu bağlamda Hayek ahlak ilkelerinin neden göreceli olması gerektiğine dair savunmasının temelini sosyal düzeni, toplumu ve yaşama farklılıklarını koymaktadır. Hayek buradan hareketle sözü edilen ahlaki ilkelerin toplumsal işlevinden de söz eder.

Hayek zaman zaman ahlaki göreceliğe ek olarak farklı bir etik durumu, faydacılığı onaylar. Burada kurallar ve kurumlar kültürlere göre yargılanmamakta, toplum üyeleri için faydalı olmaları açısından değerlendirilmektedir. (Dinamond 1980: 360-361) Ahlaki kurallarla ilgili teorilerin en iyi bilinenlerinden biri faydacılıktır. Faydacılık, ahlaki kurallar oluşturmak için Hume'nin çalışmasında ilk ve meşru biçiminde ortaya çıkar. Her insan kendine bir amaç belirlemelidir. İnsanların toplumdaki amaçlarının başarılı bir şekilde yerine getirilmesi için bu fayda anlayişı gereklidir. (Hayek 1965: 5) O halde bize fayda sağlayan kurallara, ilkelere uymalıyız.

Tüm hayatımız her zaman yeni ve öngörülemeyen koşullarla karşı karşıya kaldığı için yapacağımız tüm özel eylemleri önceden kararlaştırarak düzenli hale getiremeyiz. Aslında hayatımıza bir düzen verebilmemizin tek yolu, rehberlik için belirli soyut kuralları veya ilkeleri benimsemek ve daha sonra ortaya çıkan yeni durumlarla başa çıkmamızda, bize faydalı olan, benimsediğimiz kurallara kesinlikle uymaktır. (Hayek 1965: 8) Burada Hayek tarafından söz edilen, bize faydalı olan birçok kural ise neoliberal düşünceyi içeren amaçlardan oluşmaktadır. Bu fayda durumu da ancak bireyin varlık kazandığı neoliberal toplumda, Hayek'e göre ‐Büyük Toplumda‐ ve piyasa içinde gerçekelecektir.

İşlevsel tarzda olsa da belirli bir iyi ve yarar fikrine güvenen Hayek'in Büyük Toplumunda ahlak anlayışı, bir nevi neoliberalizmin politik ve ahlaki ekonomisine dayanan, bireylerin paylaşmak zorunda olduğu ortak amaçlardır. Neoliberal bir piyasa içerisinde, piyasa alanında kâr elde eden girişimci, tarafsız, egemenlik, dürüstlük, bilgellik sergilemesi gereken erdemli politikacı, ahlaki olarak motive edilmiş entelektüel ya da siyasetin sınırlarını ve pazar alanı dışındaki toplu eylemin durumunu analiz edebilen ve anlayan vatandaş, Büyük Toplumun hayatta kalması için çok önemlidir. Hayek, ahlaki ekonominin ana sonuçları açısından pazarların toplumsal erdemleri beslemesini, pazarların bu yöndeki işlevselliğini ve faydasını önemli görür. (Rodrigues 2013a: 1012) Böylece Hayek felsefesinde piyasanın işlevselliğine de önem veren bir ahlak anlayışı öne çıkar. Dolayısıyla Hayek, pazarın işleyişi için ahlakın işlevsel ve faydacı rolünü temellendirmeye çalışmaktadır. Hayek'e göre bu durum faydacı tutum, öncelikli olarak bireyden ve onun düşünme şeklinden başlar. Yani birey gerektiğinde kendi hayatı için daha işlevsel ahlaki kurallar benimseyebilir. Ancak sonrasında bu işlevsel ahlaki kurallar, toplumsal hayatın devamlılığı için de bir geçerliliğe sahip olmalıdır. Bu durumda ahlaki kuralları olan birey, hem piyasa içinde kendi faydası için hem de toplum için kurallar belirleyebilir. Ancak Hayek'e göre bu aklın düzenli ve zorunlu sonuçları değil, ekonominin ve belirli koşullardaki piyasanın gereklilikleridir. Çünkü o, aklın her insanın bilgisinin kendi çevresiyle, deneyimleriyle ve koşullarıyla sınırlı olduğunu baştan itibaren ortaya koymaktadır.

Hayek'e göre bu farkındalık ise Hume'nin "ahlak kurallarının aklımızın sonuçları olmadığı" anlayışıyla gelmiştir. Bu, elbette aklın hizmet ettiği ancak aklın belirleyemediği son değerlere kadar olan tüm değerlerimiz için geçerlidir. Ancak hiçbir şey bu bağlamda aklın sınırlı rolünü, bu tür çatışmalara nasıl karar verdiğimizize dair ayrıntılı bir analizden daha iyisini gösteremez. Akıl sadece önümüzdeki alternatifleri, çatışan değerleri veya neyin gerçek nihai değer olduğunu görmemize yardımcı olabilir. (Hayek 1965: 5-6) Bu durumda ahlaki kurallarla ilgili teorilerin en iyi bilineni hangisidir?

Hayek'e göre faydacılık, ahlaki değerlerin tartışılmasında aklın meşru kullanımı ile aklın güçlerine çizilen sınırlamaları göz ardı eden "yapılandırmacı" akılcılık arasındaki farkı en iyi şekilde gösteren biçimde gerçekleşir. Çünkü insan zekâsı karmaşık insan toplumunun tüm detaylarını anlamak için yetersizdir. İnsan zekâsı en

uygun soyut kuralları icat edemez. Aynı zamanda toplum sürekli bir evrim süreci içindedir. (Hayek 1965: 6) Bu durumda birey kendi amaçları çerçevesinde yaşamak için faydalı olan ahlaki kuralları takip edebilir. Bu kurallar ortak fayda da sağlayabilir. Ancak bunun en iyi kural olduğu tartışılır. Rawls da Hayek ile ortak bir payda da buluşarak ahlaki ilkelerin sadece akla dayalı olamayacağını, özellikle siyaset felsefesinin temeline yerleştirdiği adalet ilkesinin hem siyasal hem ahlaki yönünün bireyin yaşamıyla ilişkili olduğunu öne sürmektedir.

Rawls'a göre de ahlak felsefesiyle ilgili birçok şey apriori değildir. Çünkü adalet ilkeleri türetilmiştir ve yaşamın içindedir. Burada en önemli unsur kişilerin hemfikir oldukları adalet ilkelerinin, iyinin tanımını ve ahlaki değerler daha büyük sorunları için daha geniş ve kapsayıcı olmasını sağlamaktır. (Rawls 2018: 468) Rawls adaletin yanında, “doğru ve iyinin” etiğin iki ana kavramı olduğunu, ahlaktaki değerli kişi kavramının bunlardan türetildiğini öne sürer. (Rawls 2018: 53) Burada Rawls iyi ve adil olmanın tüm olguları kapsama çabası içerisine girer. Bu sayede biz iyi ve adil olmayan bireyleri tanıyabiliriz. Böylece Rawls'ın felsefesinde iyi kavramıyla adalet kavramı ahlaki alanda bir araya gelmekte hatta birbirlerinin yerine geçebilmektedir. Ancak bu kavramlar metafizik bir içeriğe sahip olmamaktadır.

Rawls, “adalet olarak adalet” anlayışının metafizik değil, politik olduğunu belirtmektedir. Adalet olarak adalet, mevcut iyiliğin farklı kavramları arasında “örtüşen bir fikir birliği” belirlemeye çalışır. Dahası, bireyler bu politik adalet anlayışına “doğru nedenlerle”, derin ahlaki ilkenin nedenleri, paylaşmasalar bile rıza göstereceklerdir. (Lachapelle 2005: 623) Hill'e göre Rawls'ın ahlaki olarak adalet üzerinde sıkça durması, öncelikle etik teori için makul ve uygulanabilir bir model sunmaktadır. Daha özel olarak Kantçı yapılandırmacılığın (constructivism) kendine özgü versiyonu, Rawls için temel politik ve ekonomik kurumların adaletiyle ilgili sorular etik teorisinin geniş amaçlarına hizmet edebilir. (Hill 1989: 753) Bu amaçlar ortak yargılar üzerinde yoğunlaşabilir.

Weber'e göre de Rawls'ın güçlü Kantçı anlayışına rağmen, Rawls, insanların ahlaki ilkeler arasında yargılar ortaya koymak için sahip oldukları çeşitli ortaklıkları hesaba katmak ister. (Weber 2010: 20) Bununla birlikte son yıllarda, adalet kavramı, “Sosyal Adalet Teorisi ve Siyasi Liberalizm” çalışmalarında geliştirilen ahlaki ve politik tarzdaki yeni söylemler ve ortaya çıkan yeni bakış açıları filozof Rawls ile

ilişkilendirilmiştir. Rawls, Bentham ve Mill'in faydacı ilkelerinden, Locke'nin sosyal sözleşme fikirlerinden ve Kant'ın kategorik zorunluluğundan yararlanmaktadır. (Ancak Rawls'ın sosyal adalet anlayışı Kantçı ahlak geleneğini takip etse de adalet görüşü onunki gibi evrensel değildir.) (Zajda, Majhanovich ve Rust 2007: 11) Bu bilgiler ışığında düşünüldüğünde Rawls'ın ahlakının en temelinde Kant'ın yapılandırmacı anlayışının olduğuna dair ortak bir fikir görülmektedir. Ancak Rawls'ın ahlak anlayışı evrensellik bağlamında Kant'ın düşüncesinden farklı ele alınmaktadır. Bu durumda genel olarak Rawls'ın ahlak anlayışını daha çok bireysel temelli ele almak yanlış olmayacaktır. Fakat bireysel temelli olan bu ahlakın toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlara etkilerinin de olması, diğer bireylerle ortak yerlerde buluşabilmesi, sözleşme oluşturabilmesi kaçınılmaz görülmektedir. Çünkü bu ahlak anlayışı bireylerin özellikle piyasaya yönelik sosyal gerçekliğinden bağımsız değildir.

Rawls'ın siyasi adalet anlayışı; sosyal içeriği olan, gerçekliği takip eden ve ondan bağımsız olmayan, gerçekten de ahlaki bir anlayıştır. Bunun yanında bu adalet anlayışı, makul bir şekilde haklı ve kamu tarafından onaylanmış bir ahlak kaynağı anlamına gelir. (Li 2016: 16) Çünkü burada belirgin bir sözleşme anlayışı öne çıkartılmaya çalışılmaktadır.

Rawls ahlak alanında siyasal liberalizmin dengesi için kişiyi temele alan ve bireyler arasında yapılan anlaşma veya uzlaşma fikrini öne çıkartır. Bu anlaşma veya uzlaşma sayesinde bireyin özgür ve eşit ahlaki kişiliğinin karakterize edilmesi gerçekleştirilmektedir. (Weber 2010: 83) Bu da ancak adaletin hem siyasi kabulü hem de ahlaki içeriğinin kabulü sayesinde gerçekleşebilir.

Li'e göre Rawls'ın siyasi adalet anlayışına baktığımızda ilk olarak ahlaki bir içerikten söz edildiği açıkça görülmektedir. Çünkü onun siyasi adalet anlayışının içeriği belirli ahlaki idealler, ilkeler ve standartlar anlamına gelmektedir. Bu durumda ona göre liberal bir toplumdaki insanların ahlak anlayışı, onların adalet anlayışından etkilenmektedir. (Li 2016: 4) Dolayısıyla neoliberal bir toplumdaki ahlak ve adalet ilişkisi iç içe görülmelidir. Bu durum kapsamlı bir ahlaki içerik ortaya koymaktadır. Böylece liberal toplumlarda vatandaşlık kriteri ve bu vatandaşlar arasındaki ilişkilerin temeli ortaya çıkmaktadır.

Rawls'a göre her bireyin daima kapsamlı bir ahlaki öğretiyile uzlaşan doğruluk anlayışının olduğu varsayılmalıdır. Bu duruma bağlı olarak vatandaşların vatandaşlık bilincine sahip olmalarını ve yurttaşlık özerkliklerine sahip çıkmaları sağlanabilir. Burada korunan bu özerklik durumu, adalet ilkesinin liberal anayasada yer almasına bağlıdır. (Rawls 2003: 100) Aslında her insan, ahlaki ve siyasi olarak bir dokunulmazlığa yani özerkliğe sahiptir. Bu durum adalet ilkesinin evrensel tanımında da savunulmaktadır. Bireyler mantıksal olarak toplumdan öncedir. Karşılıklı yararları için işbirliğine katılmak durumundadır ancak bu bireyin özerkliğinden hiçbir şey eksiltmez. (Lachapelle 2005: 621) Bu özerklik durumu ise bireyin her türlü gelişimi için gerekli olmaktadır.

Neoliberal düşüncede özerklik gereklidir, Blomm'a göre neoliberal bir etiğin ortaya çıkması ve uygulanması için önemli olan kavramlardan birisi bireyin özdenetimidir (self-regulation). Bunun gerçekleşebilmesi için ise neoliberal sistemde bireye sağlanan özerklik önemli görülmelidir. (Blomm 2017: 11) Bu aynı zamanda ortaya konulan özerk bir kişilik ve kimlik anlayışıdır. Böylece burada, neoliberal tarzda ideal bir dünyanın da unsurları Rawls tarafından ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu durumda özerklik hatta tam özerklik ahlaki bir idealdir ve iyi düzenlenmiş bir toplumun daha kapsamlı idealinin bir parçasıdır. (Rawls 1980: 534) Hal böyle olduğunda eğer kişi anlayışı veya özerk birey anlayışı gelişmez ise neoliberal bir toplumda birey tam olarak kendi kontrolünü sağlayamayacaktır. O halde neoliberal birey, kendi doğası ve rasyonalitesi çerçevesinde özerk olabilmelidir.

Rawls'a göre kişi, "eyleminin prensipleri onun tarafından özgür ve eşit rasyonel varlık olarak, doğasının mümkün olan en yeterli ifadesi olarak belirlendiğinde" özerk davranır. Rawls kendi düşüncelerinin Kant'ın özerklik kavramının ve kategorik zorunluluk kavramının farklı bir yorumu olarak ele alınabileceğini söyler. Ancak Rawls'ın düşüncesinde kategorik zorunluluk, Kant'ta olduğu gibi a priori bir çıkarımla değil, bireylerin "seçim" prosedüründen kaynaklanır. (Grcic 1983: 238) Dolayısıyla burada uyulması gereken kuralların temellinde özerk bireyin realitesine özgü olan ölçütleri, değerleri ve kuralları söz konusu olacaktır.

Kant'ın ahlak felsefesinde çok açık bir şekilde rasyonaliteye sahip, ortak bir kurallar bütünü söz konusudur. Noddings'e göre Kant'ın ahlak felsefesinde ortaya koyduğu ortak kuralların kaynakları bireyin evrensel gücünden ve Kant'ın

Aydınlanmaya olan inancından kaynaklanmaktadır. (Noddings ve Slote 2003: 342) Ancak Rawls'ın felsefesinde ise bu içerik görülmemektedir. Böylece Rawls, politik liberalizmde özerk kişilik anlayışının ahlaki boyutuna yeni eklemeler yapmış olmaktadır.

Neufeld'e göre Rawls siyasi ve etik anlamda sağlanan özerklik durumunu oldukça önemli görmektedir. Çünkü Rawls, bireylerin bağımsız bir biçimde yaşayabilmelerini önemsemektedir. Birey bu bağımsızlık ve özerklik sayesinde kendi kaderini tayin edebilmektedir. (Neufeld 2013: 783) Rawls burada özerk olmayı amaçlamaktadır. Bu durumda etik anlamda da özerk olabilen birey, ahlaki olarak kendi ilkelerini seçme ve yaşama hakkına da sahip olacaktır. Bu birey bir nevi Rawls'ın ortaya koymaya çalıştığı bir ideali de yaşamış olacaktır. Aynı zamanda burada Rawls'ın bahsettiği özerklik biçimi, neoliberal bireyin ontolojik ve etik bağlamındaki varoluş biçimini ortaya koymasını da gerçekleştirecektir. Ancak bu özerklik durumunun toplumsal boyutunun da olması önemlidir.

Hayek, Rawls'ın öne sürdüğü bu ahlaki idealin toplumsal boyutunun da gözden kaçmaması gerektiği üzerinde durarak insana uygun ve yararlı olan her türlü ilkenin uygulanmasının bireysel ve toplumsal ilerlemeyi gerçekleştireceğini iddia eder. O, ekonomik olarak verimli yasaların, kuralların, ahlakların ve uygulamaların insan toplumunun ilerlemesinin evrimsel bir durumu olduğunu öne sürer. (Ebenstein 2003: 5) Hayek'in burada ahlakın evriminden bahsetmesi doğrultusunda onun Darwinist anlayışı ortaya çıkmış olur.

Hayek'in sözü edilen bu Sosyal Darwinist anlayışı ahlakın evrimsel boyutu için önemlidir. Hayek Sosyal Darwinizm'inde, kurumların ve uygulamaların yerine bireylerin seçimine ve bireyin kültürel olarak aktarılan değerlerine ve kapasitelerine yoğunlaşır. (Diamond 1980: 360) Ancak Hayek değerlerin doğuştan gelmediğini, gelemeyeceği ve tüm değerlerin doğuştan olmayan ama öğrenen bireyler arasındaki karşılıklı ilişkileri yönlendiren kurallar şeklinde özellikler olduğunu öne sürer. Bu bağlamda kültürel evrim biyolojik evrimden daha hızlı ve kapsamlıdır. Bu durumda kültürel evrime dayalı değişimlerde çeşitlilik kaçınılmazdır. (Hayek 1988: 25) Dolayısıyla sosyal anlamdaki evrim de rekabet ve hayatta kalma iç içe bağlantılı bir şekilde ele alınmaktadır.

Hayek sosyal Darwinizm diye adlandırılan düşüncelerinin temelini aşağıdaki cümlelerle açıklar: “Davranış kuralları bilinen bir amaca ulaşmak için kabul edilmiş koşullar olarak gelişmemiştir ancak bunları uygulayan gruplar daha başarılı ve yerinden edilmiş kişiler olduğu için gelişmiştir. Bunlar, insanın içinde yaşadığı ortam göz önüne alındığında daha fazla sayıda grubun veya bireyin hayatta kalacağını garanti eden kurallardır. Burada bu kurallar bağlamında kısmen insan tarafından bilinen bir dünyada başarıya ulaşma sorunu, ona iyi hizmet eden, ancak Kartezyen anlamda doğru olup olmadığını bilemediği ve bilemeyeceği kurallara bağlı kalarak çözülmektedir.” (Hayek 1996: 30) Burada Hayek belirgin davranış kurallarını tespit ederek hayatta kalmada başarılı olan grupların, özgürlüğe dayalı liberal yasalara sahip medeni toplumlar olduğunu ileri sürmektedir. Aynı zamanda Hayek söz ettiği hayatta kalma ve piyasada güçlü olmayı içeren başarı sorununu da Darwinist duruşuyla çözüme ulaştırmış gibi durmaktadır. Fakat yine de liberaller özgürlüğün doğasını daha da sınırlı hale getirdiklerinin farkında olmadan hayatta kalma ve piyasa içinde başarılı olma durumunu bir zorunluluk olarak ortaya koymaktadır.

Buradaki açıklamalara dayalı olarak, tam anlamıyla cevabı olmasa dahi Darwinist Hayek’e şu soruları sorma gereği doğmaktadır: Burada bahsedildiği gibi özgür olduğu düşünülen her toplum Hayek’in öne sürdüğü gibi hayatta kalabilir mi? Liberal geleneğin önemli gördüğü özgürlük bireyin ve toplumun devamlılığı için tek koşul olarak kabul edilebilir mi?

Diamond’a göre özgür, medeni toplumların kurumlarının özgür barbar olanlardan daha fazla hayatta kalma değerine sahip olduğu gösterilebilseydi Hayek’in göreceliliği de belki de daha kapsamlı olurdu. Ancak tarihe baktığımızda öyle olmadığını açıkça görmekteyiz. Dolayısıyla Hayek’in Kurumsal Sosyal Darwinizm anlayışının bir etik öğretisi olarak sınıflandırılıp sınıflandırılmayacağı sorgulanmalıdır. Çünkü Hayek açık bir şekilde, toplum içindeki ve piyasadaki davranış kurallarının tek bir açıklaması olarak ve kuralcı bir etik biliminin temeli olarak evrim kavramını kullanmak için yapılan sık teşebbüslerin de meşru bir temelinin olmadığını farkındadır. Ancak evrim teorisi, sadece “evrim kanunları” olarak gözlenen eğilimlerin tahminlerine aittir. (Diamond 1980: 360-361) Fakat Hayek’e göre evrim, daha önce de bahsettiğimiz kendiliğinden düzen ile sonuçlanabilir. Burada evrim kendiliğinden büyümenin ürünü

olabilir. Ancak bu büyümenin nasıl gerçekleşeceği ve o toplumda yaşayan insanın yaşamı için nasıl bir anlam oluşturacağı tam olarak bilinmemektedir.

Hayek'in davranış kurallarını “daha fazla sayıda grubun veya bireyin hayatta kalacağını garanti eden kurallar” olarak tanımlaması, sosyal Darwinist yorumların çıkış noktasıdır. Yani bu şu anlama gelmektedir. Bazıları (özellikle pazarda) hayatta kalamayacak yani elenecektir.

Hayek'in evrimci ahlak anlayışı pazarın, bir piyasa toplumunun gereksinimlerine göre ayarlanmasını, bu gereksinimleri benimseyen grupların ve toplumların gelişmesini sağlayacak davranış kurallarını ve bireysel tutumları beslemesini önemli görür. Yine de Hayek, “özgür bir toplumun güçlü ahlaki inançlara dayanması” gerektiği ve “uygun ahlaki inançları yaymak için elimizden geleni yapmalıyız” fikrini sürekli vurgulamaktadır. Çünkü Hayek'e göre büyük toplum, belirli ahlaki kurallar ve gelenekler paylaşıldığında hayatta kalabilir. Hayek'in ahlaka yaklaşımı, pazarlarla birlikte kendiliğinden evrimi vurgulayan bir perspektif ile sosyal müzakere ve iktidarın altını çizen bir bakış açısı arasında salınır. (Rodrigues 2013b: 576) Görüldüğü gibi yine açık bir biçimde bireyin özgürlük sorunu karşımıza çıkmaktadır. Burada birey özgür olmasına rağmen neden ortak kurallarda uzlaşmak durumunda kalacak? Bu sadece bireye verilenler üzerinde uzlaşmaysa ve birey buna mecbursa bireyin özgürlüğünden bahsetmek mümkün mü?

Bu açıklamalardan hareket ettiğimizde, Hayek ahlakın değişmez ve kalıcı olduğu fikrini reddeder ve ahlakın, bir davranış kuralları sistemi olarak düşünülen, pazarların ihtiyaçları boyunca gelişmeyi, değişmeyi asla bırakamayacağı konusunda ısrar eder. Bu çerçevede ahlaki kuralların gönüllü olarak kabul edilmesi esneklik, çeşitlilik ve hatta rekabetin gerçekleşmesi için fırsatlar sağlayan bilinç süreçlerini de içermelidir. (Rodrigues 2013b: 578) Dolayısıyla burada Hayek'in üzerinde ısrarla durduğu bir bilinç durumundan söz edilmektedir.

Hayek'in biliş teorisi bizi doğrudan kültürel (sosyal) evrim teorisine götürmüştür. Hayek, görünmez zihinsel süreçleri toplumsal düzeyde görünür sonuçlarla birleştirir. Bireyler soyut eylem kurallarına, eğilimlere atıfta bulunarak hareket ederler. Eğilimler hakkında sadece algı ve eylem kuralları anlamında konuşmak yeterli değildir. Hayek özellikle eğilimleri vurgular. Bu eğilimler ahlaki kurallara sahiptir çünkü bunlar

toplumsal düzenin en önemli yapı taşlarıdır. Ahlaki kurallar, bir bireyin “ahlaki” davranırken izlediği soyut kurallar veya eğilimlerdir. Toplumsal bir düzenden ancak çok sayıda kişi belirli eğilimlere yani belirli bir ahlaki kurala uyduysa konuşabiliriz. Hayek ahlakı, ahlaki kurallar, belirli yasal kurallar ve geleneklerden oluşan bireysel eylem için bir rehber olarak kabul eder. Sadece bu kuralların kombinasyonu, tüm toplum için faydalı sonuçlar doğurabilir. (Gick 2003: 153) Bu fayda durumu ise daha önce de vurgulandığı gibi toplumsal ilerleme ve gelişme için önemlidir.

Toplumun gelişimi aslında bireysel düzeyde başlar. İlk evrim süreci, mevcut olanlardan biraz farklı olan ve yeni kuralların yaratılmasına yol açan kuralların algılanmasına atıfta bulunan bireysel seçimdir. Bu seçim, Hayek’in bilişsel çerçevesinde, bireysel bir düzlemde işleyen bir süreçtir. Belli bir eğilime göre hareket etme kararı, bireysel bir yargılama ve yanılma sürecinin sonucudur; bireyin grup davranışını yansıtan eğilimlere atıfta bulunarak dışarıdan gelen bir uyarıcıya yanıt verdiği bir süreçtir. Birey, daha iyi bir kural bilinci veya artan öznel bilgisi nedeniyle “ortak” eylem kurallarından saparsa ve onun ortak hareket ettiği zamandan daha başarılı olduğu gösterilirse toplumun diğer üyeleri tarafından taklit edilecektir. Bu problem çözme sürecini ne kadar çok kişi takip ederse kural, grubun eğilimlerinin o kadar hızlı bir parçası olur; yeni bir gelenek ortaya çıkar. (Gick 2003: 155) Hayek bu duruma dayalı olarak ortak kararlar, çıkarlar çerçevesinde birlikte yaşamaktan kaynaklı, ortak planlarımıza göre hareket edebilme durumundan söz eder.

Toplumun üyeleri zorlama olmaksızın ahlaki ilkelerin ve bu ilkelerden doğan geleneklerin neticesinde birtakım ortaklıklar belirleme durumundan bahseder. Bireyler kendi iradelerini kullanarak bu ortak kurallara uymadığı sürece toplumsal anlamda özgürlükten ve özgürlüğün faydalarından yararlanmak güç olacaktır. (Hayek 1978: 63) Hayek aynı zamanda bir sözleşme durumuna da değinir ve sadece sözleşmeye dayalı bir toplumda adil olunabileceğini savunur.

Diamond’a göre sözleşmeciler Hayek’in “Kanun, Yasama ve Özgürlük” kitabının ikinci cildinde onayladığı bu durum, sosyal sözleşme teorisinin Rawlsçı versiyonudur. (Diamond 1980: 363) Hayek için iyi toplum, sözleşmeye dayalı toplum, rastgele seçilen herhangi birinin şansının mümkün olduğunca büyük olduğu bir toplumdur. Dolayısıyla burada çoğunluğa daha iyi umutlar sunan bu tür endüstriyel toplum önemli görülecek ve seçilecektir. (Hayek 1995: 176) Gray bütün bu eğilimleri bir araya getirdiğimizde,

Hayek'in ahlaki teorisinin bir evrimci-faydacı eğilime sahip olduğu tezini öne sürer. Hayek'in özgürlük için faydacı argümanın, ahlaki görünümünün faydacı bir bakış açısı içerdiği inkâr edilemez. (Gray 1981: 77) Burada fayda sağlayan en önemli ahlak ilkesi ise özgürlük olarak düşünülmektedir.

Hayek'e göre bireysel eylemlerde olduğu kadar, toplumsal eylemler ve ahlaki kararlarda birbirini takip eden sözleşme fikri, uyumluluk çerçevesinde hem gelişmeyi sağlayacak hem de yararlı olacaktır. Bu ahlaki ilkeler arasında bireysel özgürlük öne çıkacak ve en önemli ilke olarak yerini alacaktır. Ahlaki ilkelerin içinde özellikle özgürlük kendi başına en önemli ilkedir. Özgürlüğü en temel ahlaki ilke olarak kabul ettiğimizde istediğimiz her türlü sonuca ulaşabiliriz. (Hayek 1978: 68) Dolayısıyla Hayek için bir ahlaki ilke olarak özgürlük, liberal bir devletin en önemli değeri ve ahlaki inancı olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada bireyin özgürlüğü ile ilgili birçok problem de vardır. Çünkü burada birey ahlaki ilkeleri seçmede özgürmüş gibi görülsede sürekli bir hayatta kalma korkusu, pazara dahil olma, pazara göre kimlik oluşturma gereksinimi, pazara göre yaşama ihtiyacı, uzlaşma zorunluluğu ve kaygısının bireyin özgürlüğünün, özgürce tercih yapabilmesinin önüne geçmektedir. Birey burada kendi varoluşunu anlamlandırmak, kendini tanımak ve hayatına kendi istediği gibi devam etmek için değil de sadece yaşamak, öncelikli hale gelen ekonomik ihtiyaçlarını giderebilmek ve piyasanın varlığını devam ettirmek için özgürlüğü kullanabilmekte ve bu sınırları çizilmiş özgürlükle ahlaki tercihler yapabilmektedir. Dolayısıyla özgürlüğü ahlaki bir ilke olarak temel alan toplumlar güçlü toplumlar olarak kabul görmektedir.

Hayek'in ahlak anlayışında üzerinde durduğu en önemli şey, "özgür bir toplumun güçlü ahlaki inançlara dayanması" gerektiğine dair olan düşüncesidir. (Rodrigues 2013b: 576) Hayek özgür olmanın özgürce hareket etme hakkına sahip olduğunu savunur ve arkasından o, özgürlüğü ahlaki bir kavram olarak öne sürer. Hayek'in savunduğu bu özgürlük anlayışında ise sonuçlar önemlidir. (Gray 1981: 81) Bu bakımdan da sözü edilen bu özgürlük piyasa toplumu ile de ilişkili hale getirilmeye çalışılmaktadır. Hayek bir piyasa toplumunun "belirli türden ahlaki standartlar" gerektirdiğini savunur. Piyasanın meşruiyetinin sağlanması ve çalışması için kasıtlı olarak teşvik edilmesi gereken bu ahlaki görüşün altını çizer. (Rodrigues 2013b: 583) Ancak daha önce de ifade edildiği gibi neoliberalizmin özgürlük ile ilgili sınırlandırmaları etik alanda da sorunlu olarak karşımızdadır. Burada üzerinde durulan

ahlaki özgürlük de sadece piyasayla ilişkilendirilerek özgürlük kavramının doğasına yönelik ciddi bir sınırlama görülmektedir. Aynı zamanda liberal geleneğin özgürlüğü 20. yüzyıl itibarıyla nasıl bir araç durumuna getirdiği, birey ve bireyin özgürlüğü anlayışını değiştirdiği, onu doğasından uzaklaştırdığı ve yeni özgürlük problemlerinin ortaya çıkmasına sebep olduğu da açıkça görülmektedir. Buna ek olarak son zamanlarda neoliberalistler özgürlüğü organize etme gücüne değinerek özgürlüğü ve özgürlüğe sahip olması gereken bireyi piyasada amaçları için hareket eden, mekanik, işlevselliği olan, yaşamak için güçlü olmayı hedefleyen, güçlü olamayanları görmezden gelen varlıklar haline getirmeye çalışmaktadır.

Neoliberalizmin etik temellerinin oluşumunu etkileyen Hayek ve onun özgürlüğü içeren “serbest piyasa” düşüncesi, ekonomiyi ve toplumu en verimli şekilde nasıl organize edeceğimizin bilimsel bir açıklaması olarak çerçevelenmiştir. Burada aynı zamanda piyasaların verimli bir şekilde işlemesi ve gelişmesi için bireylerin ve kuruluşların doğal olarak faydalarını en üst düzeye çıkarmaya çalışacakları inancı da önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla karşımızda bu amaçların peşine düştüğünü bildiren açık bir enstrümantal rasyonalite ahlakı vardır. (Bloom 2017: 8) Bu bağlamda Hayek’in felsefesinde ahlaki ilkelerin göreceli, faydacı, evrimci ve sözleşmeci olarak temellendirilmesinin en önemli sebebinin serbest piyasanın varlığının korunması amacı taşıdığı göze çarpmaktadır.

Rawls da Hayek gibi ahlaki olarak sözleşme fikrine vurgu yapmak için bir toplumun, adalet ilkesi üzerinde, yaygın bir ahlaki fikir birliğine nasıl ulaşabileceğini yani onun sözleşmeye nasıl ikna olacağını göstermeyi amaçlar. Bunun yanında da Rawls; vatandaşların, ideal adalet teorisinin istikrarını sağlayan adalet ilkeleri üzerinde uzlaşabileceği anlayışını, ideal fikir birliği olarak ortaya koymaya çalışır. Böylece liberal adalet fikri aynı zamanda iyi bir yaşam için, bir nevi sözleşme için önemlidir.

Rawls gibi liberal adalet teorisyenleri iyi bir yaşam için çeşitli, makul ahlaki ilkelerin geniş bir din, kültür ve dünya görüşü çeşitliliği olduğu varsayımından yola çıkarlar. (Mandle 2000: 127) Rawls’ın vurguladığı ahlaki ilkelerin içinde (a) adalet duygusu ve (b) iyilik anlayışı yer alır. Bunlardan ilki, sadece kurallara veya ilkelere göre anlama ve hareket etme kapasitesini içerirken ikincisi kişinin hayatını yapılandıran düzenli bir dizi hedef ve değer oluşturma, takip etme ve belki de gözden geçirme kapasitesini içerir. Her vatandaşın az ya da çok iyi ifade edilmiş ahlaki, dini ya da

felsefi bir öğretiyle ilişkili olabileceği peşinde olduğu iyiye dair özel bir kavrayışa sahip olması beklenir. (Costa 2011: 27)

Bu adalet ve iyi fikrinden yola çıkan Rawls ahlak felsefesinde sezgisellik, faydacılık ve Kantçı görüşlerin her birinden yararlanarak kendine uygun bir kimlik kriteri oluşturmaya çalışır. Çeşitli ahlaki teoriler kişinin farklı anlayışlarını ve ideallerini içerir. Sonuç olarak her birinin bir kimlik kriteri için biraz farklı bir kullanımı olabilir. Ayrıca bu ölçütler arasında farklılıklar olabilir. Bu farklı görüşler kişinin bazı özelliklerini diğerlerinden daha önemli saymaktadır. Vurgudaki farklılıklar, bir kimlik ölçütünün belirli bir ahlaki görüşün gerekliliklerine uyarlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Farklılıklar ahlaki teoriye öncülük etmekle kalmaz, onun tarafından açıklanır. Dolayısıyla ahlaki kavrayışların imkânı ve uygulanabilirliği büyük ölçüde psikolojik ve sosyal teoriye karşılık gelen iyi düzenlenmiş toplum teorisi ile çözülür. (Rawls 1975: 15) Böylece iyi, adil, ahlaklı, özgür ve eşit vatandaşlar yetiştirebilen toplum iyi düzenlenmiş toplumlardaki örnek ilişki biçimlerini belirler.

Adalet olarak adaletin amacı, düzenli ve ahlaki bir toplumda özgür ve eşit vatandaşlar olarak ilişkimizin temel yönlerini belirlemektir. Böylece sosyal ilişkilerin nasıl gelişeceği ortaya çıkar. Bu durumda burada bir model gelişmektedir. Ahlaki ilişkilerdeki bu model anlayışı ile iyi düzenlenmiş bir toplumun model anlayışındaki vatandaşların ilişkilerini karakterize eden adalet ilkeleri arasındaki bağlantıyı kurmaktır. Ahlaki bir kişi olarak görülen, düzenli bir toplumdaki vatandaşların toplumları için adaletin ilk ilkelerini ideal olarak nasıl seçeceklerini modelleyerek bu role hizmet eder. (Rawls 1980: 521) Bu durumda Rawls bu modele göre hareket eden toplumları, iyi düzenlenmiş toplumlar olarak görmektedir. Çünkü bu toplumlarda adalet ilkesine dayalı ölçütler ve kimlikler ortaya çıkar.

Rawls'a göre eğer ahlaki tercihlerde doğru bir anlayış uygulanabilirse iyi düzenlenmiş bir toplumda daha güçlü bir kimlik ölçütü geliştirilebilir. Dolayısıyla asıl mesele, ahlaki bir kavrama karşılık gelen iyi düzenlenmiş toplumun üyelerinde kendisini korumak için gerekli süreklilikleri ve amaç duygusunu üretip üretmediğidir. Dolayısıyla ahlakta belirleyici olan, ahlaki görüşün içeriği ve insan duyarlılığındaki kökleridir. (Rawls 1975: 21) Bu da ancak adalet ilkesinin toplumun üyeleri tarafından önemli bir ilke olarak kabul edilmesi sonucunda gerçekleşebilir. Ancak bu adalet ortak

bir ilke olarak nasıl, hangi nedene dayandırılarak kabul edilecek? Bu adalet fikri ne kadar yaygınlaşacaktır?

Adalet ilkesine göre iyi düzenlenmiş bir toplum, halkın adalet anlayışı ile etkin bir şekilde düzenlenir. Yani o, herkesin aynı hak ve adalet ilkelerini kabul ettiği ve bildiği bir toplumdur. İyi düzenlenmiş bir toplumun üyeleri özgür, eşit, ahlaklı kişiler olarak, siyasi ve sosyal ilişkilerinde adaleti önemli bir ahlaki ilke olarak görürler. İyi düzenlenmiş bir toplumun üyeleri, iyi bir adalet ölçütünün anlaşılması bakımından ahlaklı kişilerdir. (Rawls 1980: 521-522) Stein ve Harper'e göre Rawls'ın iyi düzenlenmiş toplumu "kamu adalet anlayışı tarafından düzenlenen" bir toplum olarak tanımlanmaktadır. Bu durum tüm vatandaşların aynı kamu adalet anlayışını ve aynı adalet ilkelerini karşılıklı olarak kabul etmesini gerektirir. Aynı zamanda sosyal kurumların temel yapısının ve bir işbirliği sistemiyle çalışma biçimlerinin bu ilkeleri kamuoyunun bildiğinin, vatandaşların bu ilkeleri anlamaları ve uygulayabilmelerinin ortaklıklara dayalı olduğunun savunulması anlamına gelir. Böylece iyi düzenlenmiş bir toplumda halkın adalet anlayışı, vatandaşların siyasi hak iddialarını karara bağlayabilecekleri karşılıklı, tanınan ve bilinen bir bakış açısı ve ahlaki bir ilke sağlamaktadır. (Stein ve Harper 2005: 152) İyi düzenlenmiş toplumlarda, karşılıklı olarak ilkeleri kabul etmiş topluluklarda vatandaşların kabul ettiği ve tanıdığı bu ilkeleri çok iyi anlamaları önemlidir. Çünkü burada eğer vatandaşlar özellikle adalet gibi ilkeleri anlamaz ise bireyin rasyonelitesini ve özerk varlığını ortaya koyması için imkânlar gelişemez. Böylece birey özerk olamaz ve ahlaki varlığını ortaya koyamaz. Görüldüğü gibi burada da daha önce vurgulanan özgürlük sorunlarına benzer sorunlar adaletin ortaklığı anlayışında da karşımıza çıkmaktadır. Burada vurgulanan bu adalet duygusu herkes tarafından aynı mı anlaşılacak ve uygulanacak? Uygulamadaki sorunlar nasıl ve kim tarafından çözülecek?

İyi düzenlenmiş bir toplumdaki ahlaki insanların özgür ve eşit olarak kavranması, rasyonellik ve tam özerklik arasındaki ayrım tanımına uygun şekilde yansıtılmalıdır. İyi düzenlenmiş bir toplumun vatandaşları tamamen özerk kılınır ve kılınmalıdır. Adalet olarak adalet, demokratik bir toplumun temel yapısı için en uygun adalet anlayışının vatandaşların aralarında adil, özgür ve eşit ahlaklı kişiler olarak temsil edildikleri bir durumda benimseyeceği bir fikir olduğu gerçeğinden başlar. (Rawls 1980: 522) Bu çerçevede burada ortak duygular üzerinde durulduğu için adaleti

benimseyen vatandaşlar sorunlarını çözebilecektir. Peki, bu adaleti kim, nasıl, hangi kriterlere göre işletecek?

Rawls adaleti, korunmaya değer olası ideal dünyanın kurucu kapsayıcı ögesi olarak öne çıkartır. Bu durumun ardında neyin korunmaya layık olduğuna dair bir soruşturma, böylesi bir sorgunun ardında ise bir şeyleri korumak gerektiği ancak iyi yaşamın iyiliğin korunup-kollanması ile mümkün kılınabileceğine yönelik bir tespit vardır. Sonuç olarak söylenebilir ki Rawls'ın siyaset felsefesi sağcı bir etiğin uzantısıdır. Bazı değerleri koruyarak, onları koruyacak en doğru yolun ne olduğunu bularak, iyiliğin ve iyilikçi yaşamın korunabileceği tanısı Rawls'ın hareket ettiği yeri özetler. Burada sözü edilen yer yalnızca Rawls'ı değil, aynı zamanda tüm idealist-sağcı etik politik söylencelerin de başlangıç çizgisini ifade eder. Rawls'ın adalet tanıtlaması tüm insanlar için iyi olanın ortak ve değişmez reçetesi şeklindedir. (Öztürk 2007: 69) Böylece Rawls'ın felsefesinde ortak bir sözleşme tarzında içeriği olan, insanların kabul ettiği, onayladığı etik gerekçelendirmeler öne sürülmektedir.

Rawls, Kant'ın ahlaki bir eylemin değerini, elde edilen herhangi bir sonuçtan ziyade eylemi motive eden irade ilkesinden türettiği görüşünden etkilenir. Kantçı bakış açısı, Rawls'ın ahlaki analizini Kant'ın sosyal sözleşme teorisinde geliştirilen rasyonel onay kavramı etrafında odaklamaya yönlendirir. Kant'ın Rawls üzerindeki ilerici etkisinin kategorik zorunlu prosedürün yorumundan değil, doğrudan Kant'ın sosyal sözleşme teorisinin yorumundan evirildiğini göstermektedir. Kantçı sosyal sözleşme argümanı, Rawls'ın etik gerekçelendirme açıklamasının genişletilmesi için bir temel sağlar. (Kaufman 2012: 231) Ancak Rawls'ın bu sosyal sözleşme anlayışı ve gerekçelendirmesi Rawls'ın ahlak anlayışını ele alan birçok yorumcu için varsayımsal olmaktan öteye gidememektedir.

Grcic'e göre Rawls ortak bir adalet anlayışı ve buna bağlı ahlaki ilkeler yerleştirmeye çalışmaz. Ancak ona göre temel kurumların ilk biçimi üzerinde temel bir anlaşma-sözleşme yapmak ister. Modern şartlar altında demokratik bir toplumda bu yapılabilir. Umudumuz, ortak bir anlaşma arzusunun yanı sıra belirli temel kavramların ve dolaylı olarak tutulan ilkelerin yeterli bir şekilde paylaşılmasıdır. (Grcic 1983: 240) Öyleyse burada ortak ahlaki kavramlar bağlamında, rasyonel bir fikir birliği durumu söz konusudur. Böylece Rawls kamusal kültüre dayalı adaletin bir ahlaki değer olarak da kabul gördüğü ortak bir sözleşmeden de bahsetmektedir.

Rawls, burada tüm toplumlar için geçerli olabilen ve üzerinde uzlaşılabilir aynı zamanda ortak bir sözleşme durumunu temsil eden adalet anlayışından ısrarla uzlaşma kaynağı şeklinde bahsetmektedir. Ancak bu uzlaşma nasıl sağlanacak, her birey bu anlaşmaya dahil olmak isteyecek mi? Uzlaşmayı kabul etmeyenlerin durumu ne olacak? Bu sorulara tam olarak bir yanıt verememektedir.

Adaletin işlediği demokratik bir toplumda, Kantçı kavrayışı haklı çıkarmak, sadece verilen ilkelerden hatta kamuya açık ve karşılıklı olarak tanınan ilkelerden doğru bir şekilde gerekçelendirme yapmak değildir. Asıl görev, bir kişinin sağduyuya dahil olduğu daha derin bir anlaşma temellerini keşfetmek ve formüle etmek, hatta tarihsel gelenekte bulunan inançları birleştirerek yeni bir biçimde ifade ederek ortak anlayış için başlangıç noktalarını oluşturmak ve şekillendirmektir. Kantçı doktrin adaletin içeriğine kişinin belli bir anlayışıyla katılır; bu kavrayış, insanları hem özgür hem de eşit hem makul hem de rasyonel bir şekilde hareket edebilecek ve bu nedenle bu şekilde düşünülmüş kişiler arasında sosyal işbirliğine katılabilecek şekilde işler. (Rawls 1980: 518) Dolayısıyla Rawls'a göre ortaya çıkan bu sosyal işbirliği sayesinde ortak liberal ilkeler, liberal gelenekten ayrılmadan gelişir.

Rawls, liberal devletlerin arasındaki uluslararası ilkeleri ortaya koyarken Kant ve diğer liberalleri takip eder. Rawls için de liberal devletlere liberal ahlak anlayışları ve eşit vatandaşlık ve ahlaki kurumla ilgili benzer varsayımlar rehberlik eder. Kendini savunma dışında savaş yasaktır, halklar kendi anlaşmalarına eşit taraflardır, müdahale yasaktır, antlaşmalar dikkate alınmalıdır ve savaş yasaları geçerlidir (devletler kendini savunmada hareket ettiklerinde). Liberal devletler zengin, liberal anlamda insan hakları ile (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde tanınanlar gibi) onurlandırılır. (Teson 1995: 80) Bu ilkeler, Kant'ın evrensel barış anlayışında savunduğu ilkelerle hemen hemen aynıdır. Çünkü burada da hem siyasal hem de ahlaki ideallerden bahsedilmektedir. Ancak Rawls özellikle ortaya çıkan ilkelerin siyasal ya da ahlaki yaşamdan ve bunların gerçekliklerinden de uzak bir yerde olmaması gerektiğini önemle vurgulamaktadır.

Li'e ye göre de Rawls'ın ortaya koymaya çalıştığı ahlaki talepler siyasal ve ekonomik yaşamın realitesinden bağımsız olmadığı için nesneldir çünkü bu talepler önce kamusal anlamda ahlaki olabilmek için makul gerekçelendirme testinden geçmektedir. Ahlaki talebi dile getiren "ben" olsa da bu talebe gücünü veren gerçekten haklı ve dolayısıyla "biz" objektifdir. Siyasi adalet anlayışı, kamu ahlakı anlayışından

farklı gibi görünse de gücünü kamusal gerekçelendirmenin ortak yapısından alır. Rawls bu kaynağı liberal meşruiyet ilkesi olarak adlandırır. Başka bir deyişle yalnızca tüm vatandaşların makul bir şekilde onaylaması beklenebilecek siyasi bir adalet anlayışı, kamu aklının ve gerekçesinin temelini oluşturabilir. (Li 2016: 16-17) Li'ye göre Rawls'ın politik adalet anlayışı ahlaki bir anlayış şeklinde de ele alınmaktadır. Böylece kişilerin adalet anlayışı, siyasi adalet anlayışını hem tanımlar hem de savunur. Hal böyle olduğunda Rawls'ın siyasal sorunları ahlaki temele dayandırarak çözmeye çalışması bir nevi sosyal bir sözleşme veya uzlaşma imkânı oluşturması, neoliberal geleneğin Kant'tan miras kalan önemli bir argümanı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak yine de Rawls ile aralarında sözleşme fikri bağlamında farklılıklar ortadadır.

Rawls, bu farklılık çerçevesinde politik ahlakımızı temel almak için saf akla dayanmak yerine sosyal bir sözleşme fikrinden yararlanır. Ancak onun öngördüğü rasyonalite, özerklik ve evrenselliğin özellikleri Kantçıların bu kavramları anlamalarına benzerdir. Burada Kant'ın insan onuruna saygısının bir benzeri, adil bir sosyal sözleşmede ve siyasi ilkelerde de benzer bir şekilde somutlaştırılmıştır. (Noddings ve Slote 2003: 342) Politik Liberalizmde Rawls; hoşgörü, adalet, nezaket gibi karakter özelliklerini göz önünde bulundurarak temelde Yeni Kantçı bir ahlaki yaşam anlayışı bağlamında açıkça dile getirilmiş ahlaki erdemler ve ilkeler dizisinin sistematik ve tutarlı bir açıklamasını verir. Böylece Rawls, sivil veya politik erdemleri -liberal-demokratik politikanın etkili işleyişini öngörenleri- daha özel dini, ahlaki veya felsefi bağlılık erdemlerinden ayırır. Bu durumda bunlar hem kişisel ve kültürel oluşumda önemli bir rol oynayabilirken hem de adalet ilkelerinin gerektirdiği sosyal işbirliği için vazgeçilmezdir. (Steutel ve Carr 1999: 6)

Grcic'in yaptığı yoruma göre ise Rawls'ın teorisini, deontolojik ve teleolojik etiğin bir sentezi olarak düşünebiliriz, bir teleoloji (bireysel seçim durumunun kısıtlamaları ile sınırlıdır, rasyonel-özgür-eşit birey) tamamen deontolojik üstyapıyı, adaletin iki ilkesini destekleyen temel altyapı olarak kabul edebilir. (Grcic 1983: 240) Rawls'ın Kantçı yapılandırma anlayışı, belirli bir siyasi kültüre gömülmüş vatandaşlar olarak ahlaki akıl yürütücüler sunar. Rawls'ın yapılandırmacılığı daha dar odaklanmaya sahiptir. Rawls felsefesinde etik kaygının kapsamını liberal bir toplumla ve adalet ilkesiyle sınırlar. (Kaufman 2012: 250) Dolayısıyla Kant'ın ahlaki teorisi kozmopolit

iken Rawls'ın ahlak teorisi adalet ilkesine dayandırılmış bir biçimde tamamen siyasal içerikli ve sosyal sözleşme temellidir.

Burada bu adalet ilkesini, özerkliğini kabul ettiğimiz bireye, bir değer olarak nasıl ve neden kazandıracağımıza dair önemli bir soru karşımıza çıkmaktadır. Peki, bu durumda ahlaki adalet ilkesi nasıl ortak bir değer olarak kabul edilecek? Bu uzlaşma nasıl sağlanacak? Bu soruların cevapları önemli hale gelmektedir.

2.4.2. Neoliberal Etik

Neoliberal düşüncede ahlaki adalet ilkesi, ortak bir ahlaki ilke olarak kabul edilmekte ve bireyler arası bir uzlaşma aracı olarak ekonomik ilişkilerimizde etkin olmalıdır. Zaten neoliberal düşüncede tüm insani öğelerin üstünde insanın ekonomik hayattaki etkinliği bulunmaktadır.

Brown, ekonomik, siyasi, ahlaki ve etik hayatın üstünde homo-economicusun etkinliğinin artmasının tehlikeli bir duruma geldiğini öne sürmektedir. Neoliberalizmde her birey homo-economicus konumundadır. Böylece ne yazık ki insan, insan sermayesi biçiminde inşa edilmektedir. Aynı zamanda burada homo-economicusun çıkarları en önemli çıkar haline gelmektedir. (Brown 2018: 41) Bundan dolayı homo-economicus kendi çıkarına dayalı olan düzeni koruma ve devam ettirme çabasına girişerek hem piyasaya güven duymakta hem de bir piyasa ahlakı geliştirmeye çalışmaktadır.

Bloom'a göre neoliberalizm, piyasanın ahlakına olan inanç ve üyelerinin iddialı ideallerine kadar yaşamalarının etik sorumluluğu ile beslenen etik kökenlere sahiptir. Bu tamamen kapitalist düzenin "özgür bir toplumu" optimize etmek için, faydalarını en üst düzeye çıkarmak için insan doğasının altında yatan varsayımlarını içselleştirme ve kapsayıcı özel rekabet gücü ahlakını benimsetmeye çalışması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu etik kökenlerden neoliberalizmin pazarlanmış bir kamu etiği ortaya çıkacaktır. Hal böyle olduğunda bu tarzdaki bir etik anlayışta, kişisel kazanç ve kâr peşinde koşmak, diğer tüm etik hususların üzerinde dinamik ve sürekli genişleyen bir toplum yaratmak ve sürdürmek için çok önemli hale gelmektedir. (Bloom 2017: 9) Bu durumda neoliberalizm ortaya koyduğu bu yeni etik anlayış sayesinde yeni tarzda kişilikler ve kimliklerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Sugarman'a göre neoliberalizm yeni argümanlarıyla kişiliği, kimliği, psikolojik hayatı, ahlaki ve etik sorumluluğu ve benlik sahibi olmanın ne anlama geldiğini yeniden biçimlendirmektedir. (Sugarman 2015: 104) Buna ek olarak Bloom'a göre ise neoliberalizm sırasıyla piyasadaki özgür bireyin varlığı, öz-denetim ve kişisel sorumluluk ahlakı ile de ilişkilidir. (Bloom 2017: 6) Burada sözü edilen ahlak ise tamamen yeni bir toplum inşa etmek için öne sürülmektedir.

Neoliberalizmin görünür hedefi, tamamen hiper-kapitalist bir toplum inşa etmektir. Bu durum dünyanın her köşesini tamamen pazarlanabilir ve pazarlanmış bir varlığa dönüştürme ve küresel hedefin ötesine uzanma anlamını da taşımaktadır. Bu nedenle neoliberalizm, ekonomik olduğu kadar bir etik-politik projedir. (Bloom 2017: 5) Böylece neoliberalizmin etik boyutuna da önem verilmesi gereklidir. Ancak son dönemde neoliberal düşüncenin piyasaya dayalı ortaya koyduğu etik, piyasa etiği, belirgin bir toplumsal muhafazakârlıkla eşleştirilmeye çalışılmaktadır.

Neo-muhafazakârlık, kendisini potansiyel olarak kaybolan bir geçmişin ve şimdinin koruyucusu, savunucusu ve kayıplara karşı haklı bir siper olarak tanımlar. Bunun yanında neo-muhafazakârlığın serbest pazarlara karşı hiçbir reddi yoktur. (Brown 2006: 700) Bu bağlamda Brown'a göre neoliberalizmde ve bu yeni-muhafazakârlıkta sahip olduğumuz şeyler pazar-politik rasyonellik ve ahlaki-politik rasyonellik şeklinde sıralanmıştır. (Brown 2006: 699) Bu pazarı ve serbest piyasayı, politik ve ahlaki rasyonelliği destekleyen Hayek'e göre güçlü, liberal bir toplumda yalnızca güçlü ahlaki standartlar değil, "belirli" bir türden ahlaki standartlar olmalıdır. Piyasanın varlığını sağlamak için bu durum önemlidir. Bunlardan birisi piyasanın içindeki bireyin kişisel sorumluluk bilincine sahip olması diğeri ise piyasanın bütünlüğüne aykırı davranmamak için gerçekleşen pragmatik eylemler şeklinde sıralanabilir. (Rodrigues 2013b: 584) Dolayısıyla burada neo-muhafazakâr özne öne çıkmaktadır.

Neoliberalizmin içinde yetişen ahlaki ve kendini feda eden neo-muhafazakâr özne, özgeciliğe karşı tamamen kendi menfaatine yöneliktir. Neoliberalizm; kültürel ve ulusal sınırların büyük ölçüde silindiği, tüm ilişkilerin, bağlılıkların ve çabaların parasal bir bağlantıya sunulduğu bir geleceğe işaret ederken neo-muhafazakâr kültürel ve ulusal sınırları, kutsal olanı kendine göre yeniden ifade etmek için mücadele eder. Bunlar tekillik, vatanseverlik, dindarlık duygularını da sisteme ekleyerek piyasaya yönelik

ortak paydalarda buluşur. (Brown 2006: 699) Bloom'a göre de son dönemlerde neoliberalizmin radikal değişimi ve dönüşümü kararlı bir şekilde muhafazakâr bir pazar politikasını meşrulaştırmaya kadar gelmektedir. Burada yeni ve siyasallaştırılmış neoliberal kişisel sorumluluk etiği öne çıkmaktadır. Bu sorumluluk ahlaki son zamanlarda neoliberalizmin politik sorununu söylemsel olarak yeniden şekillendirmeye çalışmaktadır. Kişilerin pazar gibi önemli olan konularda etik davranmasını sağlamak için çaba göstermektedir. (Bloom 2017: 57) Dolayısıyla burada bir sorumluluk ahlaki geliştirme amacı da görülmektedir.

Wrenn ve Waller'e göre neoliberalizmin bu etik boyutu, neoliberal tarzdaki bir özerkliği ve kişisel çıkarı, sorumluluk bilincini ve neoliberal öznenin kişisel ahlakını değerlendirme, kullanma durumunu da bize göstermektedir. (Wrenn ve Waller 2017: 500). Pazar içindeki kişisel çıkar ve kişisel sorumluluk neoliberal özerkliğin bireylere kazandırdığı haklardır. Bir ideoloji olarak neoliberalizm özerkliği, varoluşsal bir etik durum olarak değerlendirir. (Wrenn ve Waller 2017: 499) Böylece burada ekonomik hayatla ve piyasa ekonomisiyle iç içe geçmiş bir etik anlayış öne çıkmaktadır. Harvey'e göre de neoliberalizm, "piyasa durumunu; insanın eylemlerine rehberlik edebilen, önceki etik inançlar yerine geçen bir etik" olarak değerlendirir. (Harvey 2015: 11)

Piyasa içerisinde birey hem özerktir hem kendi sorumluluğunu taşıyacak ve kararlarını kendisi verecek kadar bağımsız ve özgürdür. (Wrenn ve Waller 2017: 500) Bu birey aynı zamanda adil bir hukuksal düzene bağlıdır. Dolayısıyla pazarın, piyasanın içerisinde var olmak için çabalayan birey eylemlerinin siyasi ve etik her tür sorumluluğunu almak zorundadır. Hal böyle olduğunda neoliberalizm toplumsal yaşamın yani piyasanın ve pazarın içinde her bireyin kendine karşı sorumlu olması gerektiğini de öğretmektedir.

Neoliberalizm altında her şey piyasa değeri açısından değerlendirilir. Her şeyin mümkün olabilmesi için öncelikle mali olarak uygulanabilir olması gerekir. Başarı, profesyonel olarak sürekli yukarı doğru ilerleme meselesidir. Her şey potansiyel bir pazar fırsatıdır. Neoliberalizmde girişimcilik artık diğer tüm değerleri gölgede bırakır. Etik değer kesin ve neredeyse tamamen çağın baskın finansal değerleri tarafından belirlenir. (Bloom 2017: 2) Dolayısıyla neoliberalizmin ahlaki değerle örtüşen kavramlarının amacını piyasa rasyonalitesini, girişimciliği ve istihdam edilebilirliği doğası gereği etik olarak değerli kılmak şeklinde özetleyebiliriz. (Bloom 2017: 13) Bu

çerçevede neoliberalizm burada sözü edilen etik anlayışı kazandırmak ve yaygınlaştırmak için en çok okuldan yararlanmaktadır. Yani okullar bir nevi neoliberal düşüncenin politik ve etik anlayışının bireye kazandırıldığı yerler olarak kabul edilmektedir. Fakat her birey aynı eğitim imkânına sahip olmadığı için onların çoğu neoliberalizme özgü etik değerleri kazanamayabilir, muhafazakârlıktan uzak bir etik duruşa sahip olabilir. Ancak böyle bireylerin piyasa da yeri de olmayabilir.

Neoliberalizmle ilgili yukarıdaki açıklamaları da dikkate aldığımızda İllich'in belirttiği gibi: "Okul sonsuz tüketim mitinin başlatıcısıdır". (İllich 2006: 56) Burada okullar aracılığıyla günümüzün ticarileşmiş, tüketimi destekleyen, standartlaşmış bir eğitim biçimi inşa edilmeye alışılır. Bu durumda neoliberalizmin içinde aynı zamanda muhafazakârlık da desteklenmektedir. Bu muhafazakârlık ise güçlü standartlaşmayı gerekli görmektedir.

Neoliberalizm ve ahlaki ardılı olan neo-muhafazakârlık, güçlü biçimde standartlaştırılmış müfredatı destekler. Yeni muhafazakâr eğitim gündeminin açıklamasında bir kriz dili körüklenirken, öğretmenlerin çalışmaları, belirlenmiş, düzenlenmiş bir özerkliğe geçerken profesyonel otorite ve saygı kaybına yol açan bir şekilde giderek daha fazla standartlaştırılmaktadır. Neoliberal vizyon, daha geniş bir küresel rekabet çerçevesinde eğitim ve ekonomi arasındaki yakın ilişkiyi önemli görür. Bu ilişki daha yüksek eğitim standartlarına yönelmeyi ve pazara girmeye hazırlık olarak öğrenci testini arttırmayı önemli görür. Okullar arasındaki şiddetli rekabeti de desteklemektedir. Piyasanın kamu hizmetlerine sokulması, mali ve ahlaki sorumluluğun daha fazlasını hükümetlerden bireylere ve ailelere kaydırır. (Daniel 2007: 14)

Mandle, Rawls'ın neoliberal sürecin piyasa düzeni bağlamında bu aşamalara geleceğini önceden fark ettiğini iddia eder. Dolayısıyla Rawls ortak adalet konusunda endişeli olunmaması gerektiğini belirtir. Adalet ilkeleri, ahlaki içeriği de dikkate alınarak ortaya çıkan çatışmaları adil bir şekilde çözecek kurumsal mekanizmaların değerlendirilmesinde kullanılacak standartlardır. Sadece bireyler, haklarından vazgeçmek yerine daha özel hedeflerini daha iyi yapmalarına izin verebilecek olsa bile adil yargılama mekanizmalarını sürdürmek ve takip etmek için motive olacaktır. Liberal adalet teorileri bu nedenle amaçlarımızın yapısındaki belirli bir karmaşıklığı tanır. (Mandle 2000: 127) Neoliberal etik bu bağlamda hem bireyseldir hem de burada birey her türlü eyleminden kendisi sorumludur. Neoliberalizm bunun nedenini ise bireyin

doğasına dayandırır. Birey bu koşulları bilerek piyasa ekonomisine, pazara ve ekonomik hayata dahil olmalıdır. Bu da ancak vatandaşlık bilincini öne çıkartan, demokratik, özgür, insan doğasına yönelik ahlaki içeriği olan bir eğitim anlayışına dahil olmakla gerçekleşecektir. Ancak neoliberal eğitim bunların çoğunu karşılayamamaktadır. Fakat bunun yanında neoliberal eğitim anlayışın ahlak eğitimi ile ilgili söylemleri de incelenmeye değer bir konu olarak önemini korumaktadır. Bu yüzden neoliberal eğitimin ahlak eğitimine yönelik söylemlerinin nasıl ve kimler tarafından temellendirildiği üzerinde durmak gerekli görülmektedir.

2.4.3. Ahlak Eğitimi ve Eğitim Ahlakı

Genel anlamıyla ahlak, yaşantımızın temelini almamız ve yaşantımızda uymamız gereken değerlerden bahsetmektedir. Eğitimde ahlak eğitimiyle kastedilen şey ise öğrencilerin ahlaki düşünme tarzını, karakterini ve dolayısıyla ahlaki davranışlarını doğrudan şekillendirmeye veya dolaylı olsa da etkilemeye yönelik olan eğitsel faaliyetlerdir. (Cevizci 2011: 286) Bu faaliyetler öğrenenlerin olgusallığından bağımsız değildir. Bu çerçevede eğitimde veya eğitim etkinliğinde ahlaki olanın ve ahlak olgusunun önemi göz ardı edilemez. Bireylerin ahlakla ilgili fikirlerinin olması için ise her eğitim ortamında ahlak eğitimi gerekli görülür.

Ahlak eğitimi okulların, gençlerin ahlaki düşünce ve eylemde etik olarak olgun yetişkinler olmasına yardımcı olmak için yaptığı şeydir. Gençler ahlaki eğitim sayesinde iyi bir insan olmanın ne anlama geldiğini kavrarlar. Onlar, gruba ve daha geniş topluma karşı (varsa) yükümlülüklerinin ne olduğunu öğrenirler. Bireyler olarak hakları konusunda bir fikir edinirler. (Ryan 1986: 228) Başka bir deyişle, son zamanlarda ahlak eğitimi herhangi bir eğitim ortamında kaçınılmaz olarak düşünülür.

Ahlak eğitimi meselesi son yüzyılda eğitim felsefesi bağlamında önemli bir konudur. Bu çerçevede ahlak eğitimi konusuna kısaca değinmek önemlidir. Haydon'a göre bir yandan ahlak eğitimi, eğitimin önemli bir parçasıdır ya da öte yandan tüm eğitim bir anlamda ahlaki eğitimidir. (Haydon 2003: 320) Ancak üzerinde durulan bu ahlak eğitimi gelişigüzel olamaz. Bu eğitim anlayışı mutlaka içinde bir amaç barındırmak zorundadır.

“Ahlaki eğitim”, ahlak eğitimi, eğitimin amaçlarının bütünü içinde bir çeşitlilik üzerine seçimler yapma şeklinde anlaşılabilir. Eğitim bireylerin rasyonalitesini geliştirmek, kendi amaçları için belirli konularda bilgi sahibi olmak, toplumun ekonomik gelişmesine katkıda bulunmak gibi birçok amaca sahip olabilir. Fakat ahlaki eğitimin kendisi tek bir amaç (ya da bir amaç kümesi) olacaktır. Buna ek olarak “ahlaki eğitim” öğretme ve öğrenmenin bütünlüğü içinde bir dizi içerik veya süreç biçimi olarak anlaşılabilir. Bu nedenle okul müfredatındaki bazı dersler ahlaki eğitimin bir parçasıdır veya ahlaki eğitime katkıda bulunur. (Haydon 2003: 321) Neoliberal eğitimde temel alınan ahlak eğitimi anlayışında ise Rawls’ın düşüncelerine bakmak gerekli görülmektedir.

Neoliberal düşüncenin önemli temsilcilerinden Rawls; ahlak eğitiminin genel olarak neyi yapmanın doğru, neyi yapmamanın yanlış olduğuna yönelik bir sorgulama ve araştırma üzerinde başlamasını gerekli görür. (Rawls 2018: 488) Burada: “Nasıl davranmalıyız?” gibi bir soru önemli durmaktadır. Dolayısıyla Rawls, ahlak eğitiminde mutlaka bir sorgulamanın olması gerektiğinin üzerinde durur. Bu sorgulama sonucunda ise ortaya çıkan cevap bağlamında vatandaşlık eğitiminin içeriği doldurulmaya çalışılır.

Birçok çağdaş neoliberalist teorisyen tarafından benimsenen ahlak eğitimi yaklaşımı, ahlaki eğitimin ortak olarak okullarda üstlenilebildiği sürece sivil eğitim veya vatandaşlık eğitimi olarak adlandırılabilir şey arasında önemli bir örtüşmeyi temsil eder. Bunun yanında ahlaki eğitimin genel amacının erdemlerin gelişmesi olduğunu kabul etmek için iyi bir neden var gibidir. Erdem ahlakının etik yaşamın en kapsamlı açıklamasını vermesi, okulları finanse eden ve yöneten kişiler tarafından kabul edilmelidir. (Haydon 2003: 327) Bu çerçevede okullarda erdem ahlakı üzerinde durulmalı ve bu bir amaç olarak eğitim hedeflerine yansımalıdır. Çünkü bireylerde görülmek istenen erdemlerin birçoğu, verilen ahlak eğitimi sayesinde kazandırılabilir.

Ahlaki erdemlerin birçoğu eğitimle kazandırılmalıdır. Bu erdemler, bizim belirli doğru ilkelere göre hareket etmemize önderlik eden duygu ve davranışlardır. Dolayısıyla ahlaki duyguları doğal varlıklardan ayırmak önemli görülmelidir. (Rawls 2018: 466) Rawls ise bireylere kazandırılması gereken erdemlerin en önemlisi olarak adaleti ve adalet duygusunu temele alır.

Costa'ya göre Rawls'ın Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg'in çalışmalarından esinlenen bireyin ahlaki gelişim öyküsü, Rawls'ın adalet duygusu gelişimi ele alınmadan onun ahlak eğitimiyle ilgili önerileri tam olarak anlaşılabilir. Rawls, bireyin ahlaki gelişim öyküsünün birkaç aşamadan oluştuğunu öne sürer. Bunlardan biri otoritenin ahlakıdır. Burada çocuk, ailesinin sevgisini deneyimlediği ve sevdiği adil bir ailede büyür. Diğer ise örgüt ahlakı olarak kabul edilir. Çocuk olgunlaştıkça sosyal işbirliğinin yer aldığı farklı derneklere katılır. Diğer derneklerin yanı sıra aile ve okul merkezdedir ve içinde çok sayıda birliktelik tarafından düzenlenen faaliyetler yer alır. Bu ilkede ergen ya da genç yetişkin, kendisinin ve önemseydiği kişilerin sadece sosyal kurumlardan yararlandığını anlamaya başlar ve adalet ilkelerine kendiliğinden bir bağ geliştirir. Adalet ilkelerinin onu ve ona yakın olan başkalarının iyiliğini desteklediğini anladıktan sonra adil işbirliği idealini takdir eder ve ilkelerinde kendi genellerine göre hareket etme arzusunu oluşturur. Bu aşama adalet duygusunun geliştirilmesini içerir. (Costa 2011: 29-30) Rawls, bu adalet duygusunun ahlak eğitimi aracılığıyla geliştirilebilmesi için özellikle Kohlberg'in bilişselci ahlak eğitimi anlayışını benimser. Önce bu adalet duygusu gelişecek, sonrasında ise yaşadığımız içinde genele göre hareket etme kriterini oluşturacaktır.

Rawls'ın ve neoliberal eğitim anlayışının ahlak eğitimiyle ilgili ayrıntılı analizini yapabilmek için Rawls ile aynı dönemde yaşayan ve aynı akademik ortamda yer alarak onunla akademik etkileşime giren Kohlberg'in bilişselci ahlak gelişimi ve ahlak eğitimi anlayışlarına kısaca göz atmak önemli durmaktadır.

Kohlberg'in ahlaki gelişim anlayışı bilişselci bir ekolü temsil eder. Kohlberg'in bilişsel-gelişimselliği büyük ölçüde Jean Piaget'in çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Hem Piaget hem de Kohlberg ahlakın öğretilmesini ve öğrenilmesini, temelde Kantçı çizgileri de taşıyarak esasen bilişsel bir süreç olarak görürler. (Slote 2010: 129) Bu bilişselci tutum ise rasyonel bir duruşu temsil etmektedir.

Rawls ise öncelikli olarak Kant'tan, sonrasında ise Kohlberg'in bilişselciliğinden etkilenecek etik bir rasyonel tavır sergilemektedir. Onun "Bir Adalet Teorisi" adlı kitabındaki ahlak eğitimi için ortaya koyduğu tüm öneriler büyük ölçüde rasyonel içeriğiyle ele alınmaktadır. Kohlberg gibi Rawls da bireylerin ahlaki, politik ilke veya kuralları açısından düşünmeyi ve bunlara uymayı öğrenmelerinin önemi (eğer adil bir toplumun varlığını devam ettirmesi gerekiyorsa) üzerinde durmaktadır. Ama aynı

zamanda çocukların veya ergenlerin sevgi yokluğunda bu şekilde gelişemediklerini de ince bir ayrıntı olarak ortaya koymaktadır. Bu bağlamda sağlıklı bir ahlak gelişimi sağlanacak bir çocuğun ebeveynlerinin onu sevdiğini fark etmesi önemlidir. (Slote 2010: 130) Burada başlangıç itibariyle ahlak eğitimi sadece okulda verilen bir biçimde ele alınmamaktadır. Çocuğun ahlak gelişimi ve eğitimi bağlamında çevresinden sevgi görmesinin önemine değinilmektedir. Dolayısıyla çocukta bir değer oluşabilmesi için onun davranış boyutunu da içeren bir değer anlayışıyla karşılaşması önemlidir. Rawls, burada duyguların ve bu duyguların gösterilmesinin ahlaki eğilimlerin gelişiminde önemli olduğunu öne sürmektedir. Bu duyguları eğitimde yönlendirecek olan kişi ise öğretmendir.

Ryan'a göre 20. yüzyıl itibariyle akademik topluluk ahlak eğitimine yeni yaklaşım sunarak ahlak eğitimcilerine yardımcı olmaya çalışmaktadır. Bunlardan biri de Kohlberg'in ahlak anlayışıdır. Kohlberg, ahlak eğitiminde öğretmenlerin büyük ölçüde ahlaki ikilemlerin tartışılması yoluyla çocukların ahlaki düşüncenin daha yüksek bilişsel aşamalarına ulaşmalarına yardımcı olabileceğine dair inancını öne sürer. Öğretmenler bu ortamda nispeten tarafsız bir rol oynar, sadece ikilemleri sunar ve öğrencilerin tartışmalarına yardımcı olur. Öğretmen, öğrencilerin söylediklerinin haklı veya haksız olması, yanlış olması durumu ya da ulaştıkları kararlarla ilgilenmez; burada aynı zamanda bu tarz bilişsel aktivitenin öğrencileri ahlaki gelişim aşamalarında ilerletmesi beklenmektedir. (Ryan 1986: 230) Bu programlar bağlamında ele alındığında ahlak eğitimi ile ilgili en popüler olan yaklaşımlardan biri Kohlberg'in kuramı olmuştur. Böylece ahlaki eğitim terimi 20. yüzyılla birlikte en çok yapılandırmacı psikolojik çerçeveye ilişkilendirilmiştir. İlk önce Piaget tarafından ve daha güçlü bir şekilde Kohlberg tarafından popüler hale getirilen ahlaki eğitim, çocukların ve ergenlerin ahlaki bilişsel yapılarının (ahlaki akıl yürütme aşamalarının) okul ortamlarında gelişimini teşvik etme girişimidir. (Althof ve Berkowitz 2006: 496) Kohlberg tarafından geliştirilen bu ahlak eğitimi anlayışı ise altı aşamaya ayrılmaktadır.

Kohlberg ahlak eğitimini temellendirirken adalet duygusunun altı aşamalı sıralı yapı serisini tanımlar ve bu aşamaların doğası ve sırası bakımından evrensel olduğunu ileri sürer. Burada üzerinde durulan ahlak eğitimi özellikle demokratik kurumlarda adaleti ve adil toplumu desteklemeye odaklanmaktadır. Bu pedagojik bir stratejidir. Bu pedagojik stratejilerin önemli özellikleri psikolojiden büyük ölçüde etkilenmesi, ahlaki

akıl yürütme aşamalarının gelişiminin teşvik edilmesi ve iyi araştırılmış olmasıdır. (Althof ve Berkowitz 2006: 497) Bu ölçütlerin hepsini bir araya topladığımızda, Heynes ahlak eğitiminde çağdaş yaklaşımın üç geleneğe ayrıldığını savunur. O, bunlardan birincisinin davranışçı (Watson, Skinner), ikincisinin saygı-önemseme-alaka ya da ilgi (Noddings) etiği ve üçüncüsünün ise bilişselci (Piaget, Kohlberg) etik görüş olduğunu ifade eder. (Heynes 2002: 17) Ancak neoliberal eğitim anlayışında bunlardan en çok öne çıkan ise Piaget ve Kohlberg'in temsilcisi olduğu bilişselci ahlak ve bilişselci ahlak eğitimi olmaktadır.

Kohlberg "The Cognitive-Developmental Approach to Moral Education" adlı yazısında bilişsel gelişimsel yaklaşımın ilk kez Dewey tarafından ortaya atıldığını ve Dewey'in entelektüel eğitim gibi ahlaki eğitimin çocuğun ahlaki meseleler ve kararlar hakkında aktif düşünmesini teşvik etme temeline sahip olduğunu ifade eder. Dewey'e göre eğitimin amacı hem entelektüel hem de ahlaki büyüme veya gelişmedir. Özgür ve güçlü bir kişiliğin inşası için bu önemlidir. Dewey üç ahlaki gelişim düzeyi ileri sürer: 1-Biyolojik ve sosyal dürtülerle ifade edilen gelenek öncesi düzey. 2- Bireyin kendi grubunun standartlarını çok az eleştirel olarak kabul ettiği geleneksel davranış düzeyi. 3- Davranışın bireysel düşünce tarafından yönlendirildiği otonom (özerk) düzey. (Kohlberg 1975: 670) Kohlberg'e göre Dewey'in bu aşamaları tamamen teoriktir. Piaget ise Dewey'in aşamalarını; ahlak öncesi evre, dışa bağımlı ahlaki dönem ve ahlaki özerklik şeklinde ele alır.

Kohlberg ise Dewey'den farklı olarak ahlaki gelişim çerçevesinde altı aşamayı gösterir. *I- Gelenek Öncesi Dönem:* Aşama 1: Ceza- İtaat Yönelimi. Aşama 2: Enstrümantal (çıkarıcı)-Rölativist Yönelim. *II-Geleneksel Düzey:* Aşama 3: Kişilerarası Uyum. Aşama 4: Yasa ve Düzen Yönelimi. *III-Gelenek Sonrası Dönem (Konvansiyonel, özerk veya ilkeli dönem)* Aşama 5: Sosyal-Sözleşme ve Yasalci Yönelim. Aşama 6: Evrensel-Etik-İlke Yönelimi. Bunlar kategorik zorunluluklar çerçevesinde düşünülmelidir. Bunlar evrensel adalet ilkeleri, insan haklarının karşılıklılığı, eşitliği ve insanların bireysel kişiler olarak saygınlığına saygı gösterilmesidir. (Kohlberg 1975: 671) Kohlberg burada olması gereken evrensel ahlak yasası gelişiminden bahseder. Kohlberg'e göre özerk bireyin sosyal sözleşme anlayışı, evrensel adalet ilkesinin anlaşılması ve uygulanması önemli görülür. Burada önemli unsurlardan biri de evrenselliği sağlayacak olan adalet ve bu adaletin anlaşılmasıdır.

Dolayısıyla bireyler bilinçli bir şekilde karar verirler ve bu kararlarını uygularlar. Ancak bu kararların ve değerlerin evrensel adalet değerleriyle uyuşması da önemlidir. Burada Kohlberg ile Rawls'ın ahlaki bağlamda özerklik hassasiyeti, sözleşme anlayışı ve ortak ahlaki değer olarak adalet kavramı üzerinde uzlaşmaları açıkça görülmektedir. Bunun sonucu ise önerilen ahlak eğitiminde insanların ortak bir şekilde karmaşık olan unsurlar üzerine düşünmesi ve ahlaki sorunları çözmesi önemli hale gelmektedir.

Kohlberg'in ahlaki eğitiminin genel amacı, insanların düşünme yeteneğini zaman içinde ahlaki sorunları çözmek için daha yeterli ve karmaşık akıl yürütme kalıpları kullanmalarını sağlayacak şekilde teşvik etmek şeklinde temellendirilmektedir. Ahlaki yargılama aşamalarının gelişiminde merkezi ilke yani ahlaki eğitim önerileri adalet ile başlamaktadır. Adalet, tüm insanların değeri ve eşitliği ile insan ilişkilerinde karşılıklılık ilkesi, temel ve evrensel standartların temelidir. Burada adaleti, ahlaki eğitimin örgütlenme ilkesi olarak kullanmak oldukça uygundur. Adaletin ahlak eğitiminin temeline alınması, psikolojik insani gelişmenin gerçeklerine dayalı, uygulamaya ilişkin teori azaltma kriterlerini karşılar, inanç özgürlüğünü garanti eder, felsefi olarak savunulabilir bir ahlak kavramı kullanımını gerekçelendirir. (Kohlberg ve Hersh 1977: 56) Böylece Kohlberg'in de ahlaki eğitimin temeline adalet dayalı bir bilinç geliştirme amacını koyduğu görülmektedir. Bu çerçevede ahlak eğitiminde standartlar ve uzlaşmalara dayalı adımlarda atılmaktadır. Burada bireyin özerk, bilişsel ahlaki yargılamaları sonucunda yani kişinin kendi ahlaki yargılarını bilişsel ahlaki eğitim aracılığıyla geliştirmesi sayesinde ahlaki uzlaşmanın ve sözleşmenin yaygınlaştırılmasına hatta bir gelenek haline gelmesine dayalı öneriler ve bu önerilerin yaşantımıza, davranışa aktarılması ortaya çıkmaktadır. Ancak her bireyin eşit koşullarda, benzer imkânlarda eğitim alamadığı bir eğitim ortamında bu ilkenin evrensel bir unsur haline gelmesinin imkânı var mıdır? Bu durum da temenniden fazlası nasıl gerçekleşebilir?

Kohlberg'in teorisinde Rawls ile ortak olarak adalet kavramı ve onun üzerinde ortak düşünme unsurları oluşturması, bireyin ahlaki gelişimini sağlamak çerçevesinde önemli görülmektedir. Bu durumda bireyin ahlaki gelişimi için ahlak eğitimi önemlidir. Hal böyle olduğunda gerçekleştirilecek olan ahlak eğitiminde (bireyin özerkliğini zedelemeyen) uzlaşma, anlaşma veya sözleşme durumu öne çıkar. (Formosa 2012: 171) Dolayısıyla Kohlberg'in ve Rawls'ın düşüncelerinin temelinde neoliberal düşüncenin

özerk bireyi sayesinde ortak, uzlaşmacı bir ahlak yasası oluşturmaya yönelik etki açıkça görülmektedir. Bu durumda burada sözü edilen ahlak eğitiminde ortak olarak kişinin özerklik, rasyonalite ve evrensellik bilinci geliştirmesi sağlanarak hak, görev, vatandaşlık, adil toplum vurgusu yapılmaya çalışılmaktadır. Burada Rawls ve Kohlberg'in bilişselci bir ahlakı öne çıkartma çabası, ahlaki ilkelerin temeline evrensel adalet bilgisini koyması, bu ilkelerin kazanımı ve gelişimi için eğitimi yönlendirici bir pozisyonda görmesi, ahlaki bilişsel gelişimin “pratik” olarak her zaman özerk bireyin karakterini/kişiliğini biçimlendirme aşamasında etkin olması, bu düşünürlerin ahlak eğitimi ile ilgili anlayışlarında ortak ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların hepsini bir araya getirdiğimizde, neoliberallerin ahlaki eğitimin liberal ve rasyonel bir açıklamasını inşa etme girişimlerinin çoğunun ahlaki bilgi ve anlayış çerçevesinde geniş bir felsefi temele dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Noddings ve Slote'ye göre ise ahlaki eğitimin tarihine sadece Batı kültürlerinde ya da liberal-neoliberal ideolojilerin içinde değil, çoğu Doğu kültüründe de rastlanmaktadır. Ancak biz genel olarak daha önceki dönemlerde eğitimde ahlak eğitimi yerine karakter (kişilik) eğitiminin hâkim olduğunu görmekteyiz. (Noddings ve Slote 2003: 350) Dolayısıyla burada kısada olsa ahlak eğitimi ve karakter eğitimi ayrımının yapılmasının gerekliliği ortadadır.

Althof ve Berkowitz'e göre bu kavramları ele alacak olursak ahlak eğitimi ile karakter eğitiminin bazı özelliklerinin birbirinden ayrıldığı görülebilir. Ahlaki eğitim çoğu zaman teori temellidir. Ahlaki eğitim, ahlaki muhakemenin gelişim aşamalarının bilişsel-yapısal modellerinden büyük ölçüde etkilenir ve bunlardan türetilir. Ahlaki eğitim, şu anki içeriği ile 1960'lara dayanmakta ve zaman içinde nispeten sabit kalmaktadır. Karakter (kişilik) eğitimi ise yüzyıllardır süregelen bir içeriği temsil eder. Ahlaki eğitim tipik olarak dar bir odağa sahiptir. Karakter eğitimi ise çok kapsamlı ve çeşitli hedeflenmiş sonuçlar kümesini içine alır. Ahlaki eğitim çok dar bir pedagojik stratejilere dayanmaktadır. Buna karşın karakter eğitimi çok geniş ve değişken bir strateji yelpazesini içerir. Ahlaki eğitim, kavramlar üzerine (adalet, özgürlük, eşitlik gibi) akıl yürütmenin geliştirilmesine odaklanır. Karakter eğitimi, çok geniş bir yaklaşım gerektirdiğinden çoğu zaman ahlaki kavramlar ile diğer ahlaki olmayan ancak ilgili kavramlar arasındaki çizgiyi bulanıklaştırabilir. Ahlaki eğitim liberal gelenekten ve son yüzyılın (pozitivist)sosyal bilim geleneğinden gelir. Karakter eğitimi ağırlıklı

olarak klasik, geleneksel felsefi gelenekten gelir. (Althof ve Berkowitz 2006: 499) Ahlak eğitimi dar ve daha teorik bir içeriğe sahipken karakter eğitimi ahlak eğitimini de içine alan daha geniş bir içeriği temsil etmektedir. Ahlaki eğitim ve yöntemleri liberal, demokratik biçimlere eğilimlidir. Dolayısıyla Piaget, Kohlberg gibi ahlak eğitimi teorisyenlerinin de bu gelenekten beslendiği, Rawls gibi düşünürlerden etkilendiği ve onları etkilediği göze çarpmaktadır. Böylece ahlak eğitimi ne kadar kavramlar üzerine akıl yürütme teorisi üzerinde dursa da bu durumun epistemolojik ve ontolojik boyutları da hatırlandığında, neoliberal düşünceye göre yapılandırılan ahlak eğitiminin empirik temellere verdiği önem de gözden kaçmamalıdır.

Rawls gibi neoliberal felsefeyi etkileyen düşünürler temellendirmeye çalıştıkları eğitim anlayışında daha çok ahlak eğitimi üzerinde durmuşlardır. Aynı zamanda onlar eğitimde ahlak eğitiminin özellikle adalet ve onun uygulamadaki (empirik) karşılığına da önem vermişlerdir. Rawls vatandaşlık eğitimi anlayışını da bu şekilde çeşitlendirmeye çalışmıştır.

Rawls ve ondan etkilenen düşünürlerin çalışmalarında örneklendiği gibi, Rawls'ın vatandaşlık eğitiminde de görüldüğü gibi, yakın zamana kadar ahlak ve siyaset felsefesinde Kant etiği baskın eğilim olmuştur. Bu bağlamda Kohlberg'in ahlaki gelişim aşamaları üzerine olan yeni teorisi, bakış açısını Kantçı/Rawlsçı birey anlayışını ve bu anlayışın gelişim psikolojilerini dikkate alarak oluşturur. Aynı zamanda ortaya çıkan bu yeni bakış açısı aile içinde ve okullarda ahlaki eğitim için pratik bir temel sağlamak amacı güder. (Noddings ve Slote 2003: 341) Bu bilgiler temelinde Kant'ın, Piaget'in, Kohlberg'in ve Rawls'ın temsilcisi olduğu bireyin ahlak gelişimi ve eğitimine yönelik içerik, neoliberal eğitim anlayışının etik temelini önemli ilkeleri olarak karşımıza çıkarmaktadır. Özellikle Rawls neoliberal tarzda bir eğitim anlayışı önerirken ahlaki eğitimin temeline bilişselci geleneğe dayalı politik bir içeriği olan adalet anlayışını koymuştur. Bu durum aynı zamanda neoliberal bir vatandaşlık bilincinin geliştiği demokratik bir toplumun da geleneği haline getirilmeye çalışılmaktadır. Fakat toplumun demokratikleşme yapısındaki sorunlar çözülmeden ortak bilinç ve gelenek oluşabilir mi? Bu ortaklık piyasanın mı yoksa halkın mı olacaktır? Neoliberal vatandaşlığın ve değerlerin geliştirilmeye çalışıldığı sınırlı bir ahlak eğitimi insan için yeterli midir?

Herhangi demokratik bir toplum, vatandaşlarının sosyalleşmesi ve bilinçlenmesi ile ilgilenmelidir. Bu ilgi çocuklukta başlar ve okullar bu süreç için kritik öneme

sahiptir. Bu çerçevede karakter eğitimi, ahlaki eğitim ve vatandaşlık için eğitim bu sürece dahil edilmelidir. Demokratik toplumlarda okulların, vatandaşların ahlaki gelişimini artırmadaki rolünün ahlaki karaktere odaklanması gerektiği düşüncesi önemle savunulmaktadır. (Althof ve Berkowitz 2006: 495) Dolayısıyla demokrasinin, özgürlüğün, adalet ilkesinin tam olarak gelişmediği, erdemli bir karakter anlayışını önemsemeyen, ahlak eğitimi sadece müfredat içinde sınırlandırılmış, yetersiz, sıradan bir ders içeriği şeklinde kalmaktadır. Ancak yine de neoliberal Rawls'ın eğitimi adalet ilkesine yönelik, ahlaki duyunun oluşmasından sorumlu bir sosyal kurum olarak alması adalet üzerine yapılan politik ve ahlaki düşüncenin bir bileşenidir. Neoliberal anlayışta ise bu adalet eğitimi birey için ideal olandır ve onun bilinçli yetişmesi için yeterlidir.

Rawls, eğitimin adalet ilkesi üzerine kurulmuş bir toplumdaki bir bireyin ahlaki gelişimini çizmesi ve yönlendirmesi gerektiğine inanır. (Johnston 2005: 205) Bu eğitim, “öğrenme teorisi” açısından psikoloji ve sosyolojinin hâkim ilkelerine dayanmaktadır. Bu eğitim aynı zamanda bireylere rehberlik ederek adalet duygusu geliştirmeyi amaçlamaktadır. Buna dayalı olarak Rawls ilişkisel ve çevresel mekanizmaları, bilişsel ve rasyonel mekanizmalarda olduğu kadar ahlaki bir duyunun oluşmasını da vurgulamakta ve en önemlisi eğitimi bir adalet durumu için çok önemli görmektedir. Rawlsçı eğitimin önemli özelliği, çocuğun ahlaki duyununun adil bir şekilde uygulanan bir dizi sosyal kurumda geliştirilebilmesi gerektiğidir. Böylece (totolojik olarak) adalet ilkeleri kendileri çocuğun oluşturduğu adalet duygusunu yönlendirmeye ve kolaylaştırmaya hizmet ederler. Bu eğitim anlayışında adalet ve ahlak şarta bağlanmıştır. (Johnston 2005: 206) Ancak bunun rasyonel bağlamda tam olarak içeriğinden ve birey tarafından kabul edilebilirliğinden bahsedilmemekte, piyasa ortamında nasıl bir uzlaşma alanı bulacağına dair herhangi bir açıklama yapılmamaktadır. “Ayrıca piyasa bireye bu tercih hakkını verecek midir?” gibi bir sorunun cevabı bulunmamaktadır.

Rawls, ahlaki gelişimin resminin Rousseau ve Kant'tan Piaget ve Kohlberg'e uzanan bir “akılcı düşünce” geleneğinden kaynaklandığı konusunda ısrar eder. Rawls, bu “rasyonalist” geleneği şimdiye kadar ele alınmamış bir şekilde ele alır. O, “ahlaki duyguları sosyal doğamızın tam olarak takdir edilmesinin doğal bir sonucu olarak” görür. (Rawls 2018: 490) Bu sosyal doğamız ise insanlardan ve olgulardan bağımsız şekillenmemektedir.

Diğer insanlara karşı doğal bir duyarlılığımız var ve bunlar, ortaklarımızla ilişkilerimizi uygun bir genel bakış açısıyla net bir şekilde kavradığımızda ahlaki duyguların duygusal temelini sağlar. Ahlaki gelişim, ilk önce arkadaşlar ve aile için hissettiklerimizden kaynaklanır. “Dostlarımızla adil olmak ve önemseydiğimiz kişilere adalet vermek istemek, bu duyguların onlarla birlikte olma ve kayıplarına üzülme arzusu kadar önemli ve değerli bir parçasıdır.” Bunu genişletirken adalet duygusu gelişir. Tüm toplumu belki de tüm insanlığı ilgilendirir ve küçük yakınlık alanımızın ötesinde duygusal bağların gelişmesiyle desteklenebilir. (Frazer 2007: 767) Böylece duygusal bağların hem kişilere hem de sosyal biçimlere yayıldığı bir toplumda adalet duygusu gelişir. Gelişen bu adalet duygusunun ise korunması gereklidir.

Rawls’a göre kişinin adalet duygusunu korumak için güçlü gerekçeleri vardır. Çünkü gelişmiş liberal toplumlarda bireylerin adil davranmasının garantisi olarak bu duygunun gelişimi üzerinde durulur. Her birey ahlaki olan bu adalet ilkesine bağlı olmalıdır. (Frazer 2007: 767) Böylece insani duygulardan ve deneyimlerden ayrılamaz bir biçimde ele alınan ahlaki duyguların gelişim açıklaması aslında doğal bir süreç ve doğal bir durumu içerir. Bu bağlamda adalet ilkesine dayalı ahlaki gelişim, bizim en doğal haliyle insanlığımızın bir bölümü ve parçası olmalıdır. Fakat çoğu zaman piyasanın değerlerine sabitlenmiş bir eğitim ortamında insani değerden söz etmek mümkün müdür? Eğer bunun imkânı varsa bile bu değeri kim belirleyecektir?

Ahlaki ilkelere dayalı davranışlar doğru ve adalet ilkelerine dayalı ise bizim insanlığımızın bir parçasıdır. Bu yüzden etik anlayışın kabul edilebilirliğinin altında yatan gerekli bir şart, ahlaki duyguların bizim doğamıza uygunluğunun üzerine gelişen ortak rızadır. İşte bu rıza durumu, bu ilkeler ahlak eğitimi ve ahlaki onaylamaları düzenleme de bizim için önemli görülmelidir. (Rawls 2018: 520) Rawls’ın bu düşüncesi sonucunda ise ortak insani değer anlayışını geliştirme üzerinde yaptığı vurgu öne çıkar. Bu ortak değer ise ahlaki ilkelere dayalı bir şekilde verilmeye ve temellendirilmeye çalışılmaktadır. Bu temellendirme ise iyi düzenlenmiş bir toplumda karşımıza çıkabilir.

Rawls, iyi düzenlenmiş bir toplumda bireye adalet duygusunun gelişmesinin gerekli yönleri ve ahlak ilkelerinin nasıl anlaşılması gerektiğine dair bilginin ahlak eğitimi aracılığıyla verilebileceğini iddia eder. Zaten onun dahil olduğu ahlak eğitimi, adalet ve hak ilkeleri tarafından düzenlenmiştir. Bu yüzden bu ahlak eğitime yönelik bir ihtiyaç eğitim süreci boyunca doğacaktır. (Rawls 2018: 545) Costa’ya göre Rawls’ın

felsefesinde çocukların ahlaki ve politik kapasitelerini geliştirmeye başladığı ilk yer “adalet okulu” olarak isimlendirilen eğitim kurumları olmalıdır. Bu çerçevede makul vatandaşların gelişimindeki rollerinin okullar tarafından desteklenmesi gerekir. (Costa 2011: 5) Fakat burada ahlak eğitiminin planlanmasına yönelik birçok sorun ve eksiklik karşımıza çıkmaktadır.

Bireylerin eşit imkânlarda eğitim alamadığı, eğitimin özelleştiği bir ortamda her bireyin aynı tarzda adalet bilinci geliştirmesinin olanağı nedir? Her birey aynı adalet anlayışına sahip olmaz ise ortak bir adalet anlayışından bahsedilebilir mi? Ortalama bir vatandaşın gelişebilmesi için adalet okulu nasıl düzenlenmeli? Ortak adalet duygusuna, etiğine sahip olmayan bireyler piyasa için ne anlama gelir?

Rawls ahlaki “adalet olarak adalet” idealini doğal haklar geleneğiyle ilişkilendirir. Adalet olarak adaletin ahlaki ideali, etik teorinin ilk ilkelerine daha derinden gömülüdür. Çünkü insanlar ortak akıl yürütebilir. (Weber 2010: 23) Dolayısıyla bu ortak akıl sayesinde ortak adalet duygusu gelişebilir. Bu adalet ise genel bir etik ilke haline gelebilir.

Rawls için adaletin etik temeli, kişi veya vasiyetnamelere değil, belirli bir yola, yönetime, akıl yürütmeye veya usule dayanır. (Weber 2010: 99) Bu bağlamda da ahlak eğitimi gelişigüzel değil, belirli bir dünya görüşüne, düşünceye ve sisteme dayandırılarak verilmelidir. Burada amaçlar önceden belirlendiğinde ise insanlar ister vatandaşlık bilinci çerçevesinde olsun ister adalet, özgürlük gibi kavramların gelişimi çerçevesinde olsun bu eğitim sayesinde ortak bir akla ve değere ulaşılabilir. Ancak yine de bu durum neoliberal düzende bir temenniden öteye geçmemektedir.

Neoliberal düşünce okullarda ahlak eğitiminin de üzerinde durarak aslında ortak bir etik anlayışın gelişmesine yönelik bir çabaya girişir. Fakat bu çabanın kendi içinde birçok sorununun olduğu açıktır. Aslında eğitim doğası gereği ahlaki bir girişimdir. Ancak bunun ayrıntılı bir şekilde temellendirilmesi önemlidir. Burada ahlak eğitiminin bilişsel bir temel üzerine oturtulması; tartışmaya, gelişime, değişime açık olması oldukça olumlu bir durumdur. Fakat neoliberal eğitimde ahlak eğitiminin tam olarak uygulamayı dikkate alacak şekilde planlanmadığı ve kendi içinde birtakım çıkmazları olduğu görülmektedir. Bunlardan en önemlisi ise adalet ilkesinin ortak bir ahlak ilkesi olarak öne çıkartılmaya çalışılması ancak tam olarak bu ortamda demokrasi ve özgürlük

yoksunluğunun giderilememesidir. Bu bağlamda eğitim başlı başına ahlaki bir girişim olmasına rağmen neoliberal düşüncenin eğitim etiğini temellendirmesinde hem teorik alanda hem de uygulamada birtakım sınırlılıklar karşımıza çıkmakta neoliberal etiğin ele alınması, kabulü, temellendirilmesi ve uygulanmasında bazı sorunlar açıkça görülmektedir. Bu sorunlar ise daha önce değindiğimiz özgürlük ve demokrasi sorunu üzerinden de yani teorik temeller üzerinden ele alınabilir.

Demokrasinin tam olarak işlemediği, her bireyin aynı özürlük imkânına sahip olmadığı, okulların sosyal adalet ilkesine göre düzenlenmediği bir toplumda, ortak akıl yürütmelerden yola çıkılarak, ortak adalet ilkesine ulaşılmasının imkânı ve adaletin, genel ahlaki ilke olarak kabul edilmesinin (teorik) kolaylığı sorgulanmak zorundadır. Aynı zamanda neoliberal bir toplumda demokratik haklar tam anlamıyla kullanılamazken, özgürlükler sadece piyasaya indirgenirken adaletin birleştirici, ortak bir değer olmasının imkânı mutlaka gözden geçirilmeli ve teorik sınırlılığı görülmelidir. Bunun yanında neoliberal devletin içinde eğitimin özelleşmesi, piyasasının oluşması yüzünden eğitime dahil olmayan ve devam edemeyen bireylerin, piyasaya dahil olduğunda, eğitim alamadığı ve adalet üzerine akıl yürütmeye sahip olmadığı için adalet bilinci piyasanın işleyişini nasıl etkileyecektir? Bu bireyler piyasada nasıl bir değer dünyası inşa edecektir? Piyasada kimin değeri daha baskın hale gelecektir? Neoliberal anlayıştaki ahlak eğitimi bunun gibi birçok soruya tam olarak cevap verememektedir. Çünkü ortak bir bilinç ve ortaklıklarla bu değerleri her bireye ulaştıracak bir organizasyon yoksa ortak bir adalet etiğinin kabulü de zor gibi görülmektedir. Dolayısıyla bireyin neye göre ahlaklı olduğu veya olmadığı burada tam olarak açıklığa kavuşamaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMELLERİN SORGULANMASI

Neoliberal eğitim anlayışının incelenmesinde üç temel öge dikkate alınmaktadır. Bunlar epistemolojik, ontolojik ve etik temellerdir. Bu temeller oluşturulurken öncelikle neoliberal felsefeye katkıları olan düşünürler üzerinde uzun uzadıya durulmuştur. Bunun yanında onların temellere nasıl katkıda buldukları ele alınmış, ortaya koydukları söylemlerde neoliberalizmin doğasından kaynaklı ortaya çıkan sorunlar üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ise neoliberal eğitim anlayışının oluşturduğu onun temellerine yönelik eleştirel bir gözle bakış söz konusu olacaktır. Neoliberal eğitimin alternatiflerinden biri olan eleştirel pedagoji çerçevesinde, neoliberal eğitime yönelik öğelerin ayrıntılı bir eleştirisi yapılarak eleştirel pedagojinin neoliberal eğitimin karşısına insani unsurları ön plana çıkartan yeni bir eğitim önerisi getirebileceğine yönelik tespitler yapılmaya çalışılacaktır.

3.1. Eleştirel Pedagoji Açısından Neoliberalist Eğitim Anlayışının Sorgulanması

20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başıyla birlikte neoliberal düşüncenin eğitime yönelik epistemolojik, ontolojik ve etik temellerinin etkisi çevremizdeki eğitim kurumlarında etkin bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Elbette yine de günümüzde neoliberal eğitim anlayışının yanında natüralist, varoluşçu, postmodern, neo- Marksist gibi felsefelerin eğitim önerilerinin ve eleştirel pedagoji gibi eğitim akımı alternatiflerinin de olduğu görülmektedir. Ancak bunların içerisinde neoliberal eğitim özellikle son dönemlerde küreselleşmeyle birlikte eğitim programlarında baskın bir biçimde öne çıkmaktadır. Fakat neoliberal eğitimin temellerine olan alternatif yaklaşımlar ve eleştirilerde görmezden gelinmemelidir. Bu bağlamda neoliberal eğitim, alternatif ve eleştirisi olmayan bir eğitim anlayışı yani çağın tek eğitim felsefesi anlayışı ve seçeneği değildir.

Eğitim felsefesi içerisinde neoliberal eğitimin hem felsefi temellerini eleştiren hem de geliştirdiği eleştirilerin bir eğitim alternatifi olması için yeni bir felsefi bakış açısı ortaya koymaya çalışan en önemli eğitim anlayışlarından biri eleştirel pedagoji akımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda eleştirel pedagoji, bu çağın seçeneği olarak yeni bir eğitim felsefesi anlayışını da içinde barındırmaktadır. Eleştirel pedagoji neoliberal eğitim felsefesini eleştirel bir gözle ele alıp bu eleştirilerin bir araya gelmesi sonucunda yeni bir okul akımı başlatma çabasına da girişmektedir. Özellikle 21. yüzyılla beraber yükselen bu neoliberal eğitim anlayışına en güçlü eleştirinin de eleştirel pedagoji içinden gelmesi doğaldır, öyle de olmuştur. Kaldı ki diğer yandan neoliberal eğitim anlayışını olduğu gibi kabul etmek geldiğimiz noktada çok da rasyonel durmamaktadır. Çünkü neoliberal eğitim uygulandığı birçok yerde eğitimi zelleştirmekte, eğitimde zgr seçime dayalı öğrenme alanlarını sınırlamakta, farklılıkları yok sayarak demokrasinin kullanılmasını ve gelişimini engellemekte ve eğitimde eşitlik ilkesini tamamen ortadan kaldırmaktadır. Hal böyle olduğunda neoliberal eğitimi dikkate alacaksak dahi onun eleştirel bir gözle ele alınıp incelenmesi de önemli görülmelidir.

Bu bölümde ise genel olarak eleştirel pedagojiyi temsil eden, savunan, neoliberal eğitim anlayışına bir alternatif olarak eleştirel pedagojinin eğitim anlayışını ne çıkartmaya çalışan, eğitim filozoflarının ve dřnrlерlerinin neoliberal eğitimi neden ve nasıl eleştirdiklerini, onların özgürleştirici eğitime yönelik kendi önerilerini ele almak uygun olacaktır. Böylece bu bölüm eleştirel pedagojiyi ayrıntılarıyla ele alarak hem neoliberal eğitim felsefesinin temellerine yönelik eleştirileri içerecek hem de eğitime yönelik yeni bir alternatifi içinde barındıracaktır. Ortaya konan bu sorgulamalara ve önerilere baktığımızda ise eğitim felsefesi içerisinde önemli bir eleştiri yöntemi kendini göstermektedir. Yani eleştirel pedagojinin neoliberal eğitim eleştirisi eğitim felsefesi içerisinde kabul görmeyen ve alternatifi oluşturulmak istenen bir eğitim anlayışının nasıl eleştirileceğine dair önemli, sorgulayıcı yeni bir bakış açısını, yeni bir örneğini, yöntemi ve alternatifini ortaya koyma biçimini temsil etmektedir. Bu bakımdan öncelikle eleştirel pedagojinin neliğini, temelindeki felsefeyi, ilk temsilcilerini ve eleştirel tutumlarını ele almak önemlidir.

Eleştirel pedagoji, “dünyayı iyileştirmek, onarmak ve dönüştürmek” anlamına gelen, eski, “tikun” *deyiminden esinlenerek yola çıkar. Bu felsefe, eğitim camiasının

içinde hala umudunu yitirmemiş bireyleri tarihsel, kültürel, siyasi ve etik açıdan yönlendirmektedir. Dolayısıyla bu anlayış eğitimde devrim niteliğinde bir bakış açısına sahiptir denilebilir. (McLaren 2011: 274) Aslında eğitim felsefesi tarihinde eleştiri sadece bu pedagoji anlayışıyla sınırlı değildir. Eğitim üzerine tam bilinçli biçimde düşünölmeye başlandığı dönemlerde ortaya konan yeni düşünceler, mevcut eğitim anlayışlarının eleştirisiyle başlamıştır.

Yıldırım'a göre eleştirel yaklaşımın gelişmesine neden olan temel düşünce insan özgürlüğünün doğal hâliyle dile getirildiği, özgürlüğün insan olmayla aynı anlama geldiği, aklın her türlü mitleştirilmesine karşın farklı bir anlayışın geliştirildiği bir eğitim anlayışını ortaya koyan Rousseau'nun eğitim felsefesi olmuştur. (Yıldırım 2011: 43) Rousseau'nun "Emile" adlı eseri, bireyi toplumun ve kurumların baskısından korumak istediği için bu felsefenin temeli olarak görölmektedir.

Rousseau'nun etkisiyle gelişen radikal eğitim anlayışı, bireyden başlayarak toplumsal sistemlere doğru yönelir. "Eleştirel pedagoji de birey özgürlüğü ekseninde birey-kurum, birey-sermaye, birey-toplum, birey-eğitim ilişkileri üzerinde durmaktadır. Bunun yanında günümüzde 'Eleştirel Teorinin' etkisiyle eleştirel pedagoji, toplumsal problemlere karşı getirilen eleştirel yaklaşımlardan da faydalanmıştır." (Yıldırım 2011: 48-49) Bu tespitlere dayalı olarak, eleştirel pedagojinin sistematik olarak 1970'lerde ortaya çıkmasıyla beraber bu fikirlere kaynaklık eden aktörler de günümüzde yaşayan eğitim filozoflarıdır.

Diğer taraftan günümüze doğru yaklaştığımızda eleştirel pedagojinin tarihsel köklerindeki en güçlü geleneklerden birisinin de "Marksist eğitim kuramı" olduğu öne sürölür. Ancak eleştirel pedagoji, her ne kadar Marksist etiketle anılsa da bu etiketin altında oldukça değişik gelenek ve yaklaşımlardan da etkilenmiştir. Örneğin "eleştirel" adı altında Hegelci (Frankfurt Okulu) ve Mertongil (Bourdieu) yaklaşımları kullanan kültürelci ve işlevselci değerlendirmelerin yanı sıra yeniden üretim (reproduction) yaklaşımını kullanan Bourdieu ve Passeron gibi "Marksist olmayan" kültürelci -

* Tikkun: İbranice kökene sahip olan bu sözcük; dünyayı tamir etmek, onarmak ya da iyileştirmek anlamını taşımaktadır (Yazarın notu).

sosyologlarıda görmekteyiz. Eleştirel pedagojinin 20 yüzyıl Marksist kaynaklı yezilenlerin pedagojisini “problem tanımlayıcı eğitim” olarak formüle eden Freire, Amerika’da eğitim reformunu ve ekonomik yaşamın çelişkilerini analiz eden Bowles ve Gintis müfredat, ders kitabı ve eğitim içi pratiklerini iktidar ilişkileri çerçevesinde değerlendiren (İnal 2009: 2) eleştirel pedagoji içerisinde Marksist olmayan ve bu gelenekten gelmeyen düşünürleri temsil eder. Dolayısıyla Friere, Giroux, Torres, McLaren, Apple gibi eleştirel eğitim düşünürlerinin eleştirel pedagojiye yönelik söylemleri, genel olarak Marksist söylemle tam anlamıyla sınırlı değildir. Onların eğitim ile ilgili eleştirileri ve önerileri Marksist söylemin yanında kendine özgü daha farklı kültürel bağlamlara da dayanmaktadır. Ancak bu eğitim felsefecilerinin bilinen ortak yönü ise hepsinin neoliberal ideolojiye ve neoliberal ideolojinin eğitim anlayışlarına ortak bir karşı duruş sergilemeleridir.

Eleştirel pedagoji kaynaklarından biri Eleştirel Kuram’ın temel referansı olan Hegelcilik ve Marksizm gibi öğretiler eleştirel pedagojinin ana kaynağını oluşturmaktadır. (Bu kaynak bir nevi Frankfurt Okulu olarak görülür.) Eleştirel Kuram doğrudan eğitim kurumuna yönelik bir çalışma yürütmemiştir. Bu okulun Eleştirel Kuramı, sosyal ve kültürel sorunları çözümlenmeye çalışırken ortaya koyduğu tespitleri birçok yönüyle eğitimi de ilgilendirmiştir. Frankfurt Okulunun klasik eleştirel kuramına göre incelenmesi gereken alanlar araçsal akıl denilen ve özel olarak modern sanayi toplumunun gelişme sürecinde gözlemledikleri totaliter baskı biçimidir. Araçsal akıl insanlara nasıl sömürüleceği temelinde bakmakta, olgu ile değeri birbirinden ayırmakta ve değerleri bilgi ve yaşam açısından önemsiz bir hale getirmektedir. Eleştirel kuramın başlıca ilkeleri pozitvizmin bazı ilkelerinin zıttı bir temelde ele alınır. Bilginin kaynağının duyumlarımız-deneyimlerimiz olduğu görüşüne karşı çıkan Eleştirel Kuram, rasyonalizmin bir biçimidir. Eleştirel Kuram, bilgilerimizin ve ortak insani yönlerimizin akılcı varlıklar olmamızdan kaynaklı olduğunu savunurlar. Eleştirel kuramın da Hegel gibi “gerçek olanın akılcı olması gerektiği”ni düşündüğü söylenebilir. (Yıldırım 2011: 61-62) Dolayısıyla burada daha sonraki süreçlerde eleştirel pedagojiyi etkileyecek diyalektik düşünmenin de önemli olarak kabul edildiği görülmektedir. Aynı zamanda eleştirel kuram bir mücadelenin, çatışmanın getirdiği değişimin doğal bir sonucu olarak düşünülmektedir.

Eleştirel pedagojinin önemli temsilcilerinden Giroux'a göre eleştirel pedagoji eğitimde mücadelelerin doğal sonucu olarak görülür. Bu mücadele bağlamında eleştirel pedagoji hangi bilgilerin ve kimliklerin belli sosyal ilişkiler aracılığıyla nasıl üretileceğini etkilemek için üstlendiği kasıtlı girişim rolünün eleştirel biçimde olmasa da öz bilinçle kavranmasını sağlayarak iktidar, bilgi ve ideoloji arasındaki ilişkileri açığa çıkarır. Ona göre, aynı zamanda bu pedagoji, siyasal ilişkilerle ve yapılanmayla iç içe düşünülmelidir. Pedagojiyi politikadan soyutlamamak, öğrencileri nitelikli diyaloglara yönlendirmek, edinilen bilgilerle eleştirel düşünmeyi sağlamak, bireylerin düşünsel güçlerini keşfetmelerine yardımcı olmak için gereken kamusal alanın yaratılması anlamına gelmektedir. (Giroux 2007: 28-29) Dolayısıyla burada sözü edilen pedagojik anlayış politik ve ekonomik yaşamla içi içe olmayı ima etmektedir.

Eleştirel pedagoji; muhafazakâr ve liberal gelenekten gelen eleştirmenlerin eğitim ile ilgili savundukları pozitivist, tarihten kopuk, politikadan arınmış açıklamalarına karşı önemli karşı tezleri öne süren bir anlayışı içerir. Eleştirel kuramcılar okulların nasıl işlediğini anlamamıza temel olarak, güç ve politika merkezli bir bakış açısı benimser. Onlar, okullaşma, devletin ve eğitimin siyasal ekonomisi, metinlerin neyi temsil ettikleri, öğrenci özneliği gibi konulara eleştirel açıdan yaklaşarak çeşitli çalışmalar ve bakış açıları üretirler. (McLaren 2011: 273) Eleştirel pedagojinin ortaya çıkması pedagojinin mevcut uygulamaları, toplumsal etkileri ve ideolojik düşüncenin yansımalarının insanları sömürü ve nesne haline getirmesinin etkisiyle olmuştur. Eleştirel pedagojinin üzerinde durduğu temel faktör kurum olarak okul, onun fonksiyonları, okulun kurumsal değeri, sosyal kurumlarla ilişkisi ve finansal arka planıdır. Okul, küçük ve sistematik bir toplum olarak düşünüldüğünde eleştirel pedagojinin dayandığı kaynaklar ve ilham aldığı teoriler de sosyal problemlerle ilgili olarak değerlendirilmelidir. (Yıldırım 2011: 60-61) Bu sosyal problemler ise geniş ve çok yönlü düşünülmelidir.

Giroux'a göre bu pedagoji politika, temsil, bilgi-iktidar, özneye dair konum ve değer, öğrenme ve sosyal yaşama dair her şeyi ve onun değişimini de ayrıntılarıyla konu edinmektedir. (Giroux 2007: 31) Bu değişim anlayışı ise hem bu teoride ilerlemeyi sağlar hem de eğitimde farklı bakış açılarının oluşmasına vesile olur.

Eleştirel pedagoji, bir taraftan radikal bir kuram ve okullaşma analizi ortaya koyarken, diğer taraftan yeni sosyal teori alanlarında ilerleme kaydederek, bu

alanlardaki araştırma ve sınıflandırmaları yöntem geliştirmek için kullanmaktadır. Bu durumda eleştirel pedagoji homojen bir fikir birliği ve sistemi oluşturmaktan uzaktır. Ancak yine de hem Marksist kanattan hem de kültürel kuramcılarının içinden teoriyi geliştirmeye ve yaygınlaştırmaya çalışanlar, ortak birtakım hedefler üzerinde uzlaşmaktadırlar. Bu hedefler temel olarak güçsüzleri güçlendirmek, var olan sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak, sorgulayıcı bir şekilde bunları yapmak şeklinde özetlenebilir. (McLaren 2011: 274) Burada oluşan ortak hedeflere katkısı olan eğitim filozoflarından en önemlisi “Freire” olarak karşımıza çıkar.

20. yüzyılla birlikte yeni bir pedagoji üzerine en fazla düşünenlerin başında Freire gelmektedir. Freire ve (eleştirel) okuryazarlık Freire’in “ezilenlerin pedagojisi”, bir biçimiyle eleştirel bir pedagojidir. Çünkü Freire de diğer eleştirel pedagoğlar gibi eğitimle ve eğitimde (pedagojide) dönüşüme sadece ezilenlerin bilinçlendirilmesiyle ulaşabileceğine inanır. Bazı yorumculara göre Freire için mesele, ezilenlerle birlikte ve ezilenler için radikal bir pedagoji oluşturmaktır: “Freire’nin öncüsü olduğu bu pedagoji ezilme olgusunu ve nedenlerini, ezilenlerin hakkında düşüneceği nesnelere haline getirir ve bu düşünme sürecinden de onların özgürleşme mücadelesine katılımlarını sağlar.” (İnal 2009: 3)

Freire ortak hümanist bakışa, evrensel tarih anlayışına, aydınlanma aklına sahip sınırları zorlayan sosyal eleştiri ve kültürel politika biçimleri kullanmaya özen gösterir. Üstün ahlaki, epistemolojik kurumsallığı, politik teleolojiyi reddederek tarih, iktidar oyununa geçici bir etik ve politik içerik kazandırır. Bir sınır entelektüeli olarak o, ne tür kimliklerin yeni tarihsel, sosyal ve politik sınırlar dahilinde yeniden üretildiği ve ortaya konduğu, bu tür geçişlerin pedagojik uygulamayı tanımlamada ne gibi etkilere sahip olduğu sorunları ele alır ve analiz eder. Bu bağlamda Freire için pedagoji, sadece okullarda değil, tüm kültürel çevrelerde işleyen kültürel bir uygulama ve politikadır. (Giroux 2007: 298) Giroux ise özellikle eleştirel pedagojinin kültürel içeriğine vurgu yaparak bilgi, kimlik ve arzu üretimi ile uğraşmakta, bu bağlamda onun da kültürel çalışmaları pedagojiye bir temel oluşturmaktadır. Eleştirel politika ve kültürel çalışmalar, felsefi bakış açısını da içine alan yeni pedagojik bir dil üretmek için yola çıkar. Böylece epistemolojik olarak sınırlar değişir. (Giroux 2008: 142) Eleştirel pedagojinin bu anlayışı sayesinde eğitimin içerisine yeni bir kültür felsefesi anlayışını da içeren, yeni bir dil durumu ve bakış açısı girmiş olur.

Eleştirel eğitimcilerin kimlik, topluluk ve pedagoji politikası bağlamında, kültürü gelişmek için hayati bir kaynak olarak ele almaları önemlidir. Bu bakış açısıyla kültür yekpare veya değişmeyen olarak değil, çoklu ve heterojen bir yer olarak görülür. Burada farklı tarihlerin, dillerin, deneyimlerin ve seslerin ortasında karıştığı sınırlar farklı güç ilişkileri de ele alınıp incelenmeye çalışılır. Baskın kültürel formların ve uygulamaların homojen sınırları genişletilmeye çalışılır. (Giroux 2008: 145) Bunlar müfredata, içeriğe, okul, öğretmen, öğrenci ilişkisine ve eğitimde temele alınan değerlere ve tutumlara uygulamalı olarak da yansıtılmaya çalışılır.

Freire, ezilenlerin pedagojisinde neoliberal eğitim anlayışını değerlendirir. O, neoliberalizmin önerileri bağlamında dönüşüme uğrayan eğitim programlarında eleştirel düşünmenin yer almadığını, öncelikle öğretmenin kullandığı eğitim programlarının öğrencilerin eleştirel düşünmesine, sorgulamalar yapmasına yardımcı olacak biçimde yapılandırılmasını önemli görür. Aynı zamanda o, kazandırılacak olan eleştirel düşünme becerisinin öğretmenlerin ve öğrencilerin etrafındaki dünyayı yapılandırabilecek sosyal, politik ve ekonomik gerçekleri anlama, analiz etme, değerlendirme, soru sorma, bilinçli eleştirel ve etik kararlar alabilecek entelektüel ve profesyonel olmaları gerekliliğini savunur ve neoliberal eğitimde bu öğelerin olmadığını vurgular. (Freire 1995: 52-53) Çünkü neoliberal eğitimde bireyin varoluşsal, estetik ve ahlaki değeri olan bir bilme etkinliğine sahip olması olanaksızdır. Neoliberalizmde eğitim reformlarının en temelinde dünya pazarına dahil olma, rekabetçi bir ekonomiye sahip olma ve bu ekonomi için yarışan ve performans sergileyen bireyler ön plandadır. Dolayısıyla bu ortamda bireyin varoluşu için önemli olan özgürlükten bahsetmek ve onun özgür olduğuna dair iddiada bulunmak olanaksızdır.

P. Freire'nin "Ezilenlerin Pedagojisi" adlı kitabında öncelikle özgürlüğün birey için neden önemli olduğundan yola çıkılır. Ona göre özgürlük verilen, bağışlanan bir şey değildir. Özgürlük fethedilir, armağan olarak alınamaz. Özgürlüğün izini, sürekli ve sorumlulukla sürmek gerekir. Özgürlük insanın dışında bir ideal değildir; mit haline gelen bir fikir de değildir. İnsanın yetkinleşme arayışının olmazsa olmaz bir koşuludur. (Freire 1995: 27) Birey sözü edilen özgürlüğü elde edebilmek için eleştirel bakmayı ve eleştirel düşünmeyi bilmelidir. Yani eleştirel eğitimin önerdiği özgürleşme yöntemi sayesinde özgürleşme sağlanabilir. Aslında bu bir mücadele etme durumudur ve her

birey bu mücadele durumuna dahil olmak istemeyebilir. Dolayısıyla burada aklımıza: “Eğitimde birey neden özgür kılınmalıdır?” sorusu gelir.

Freire'nin sözü edilen eserinin ön sözünde eleştirel bir eğitimci olan Shaul: “Tarafsız, özgür eğitim süreci diye bir şey yoktur. Eğitim ya genç kuşağın bugünkü sistemin mantığına entegrasyonunu kolaylaştırmakta, sisteme uymasını sağlamakta kullanılan bir araç olarak işler ya da erkeklerin ve kadınların gerçekliği eleştirel ve yaratıcı olarak ele aldıkları, dünyalarının dönüştürülmesine nasıl katılacaklarını keşfettikleri bir araç, ‘bir özgürlük pratiği’ haline gelir.” Bu özgürlük pratiği bağlamında süreci kolaylaştıran bir eğitim yönteminin gelişmesi, bizim toplumumuz için kaçınılmaz olarak bir gerilime ve çatışmaya yol açacaktır, düşüncesini vurgular. Eğitimin neden özgür ve yaratıcı bir şekilde devam etmesi gerektiğini, bir nevi Freire'nin bakış açısıyla cevaplamış olur. (Freire 1995: 16) Böylece Freire özellikle neoliberal eğitim anlayışını da içine alan yetersiz ve eksik gördüğü eğitim anlayışlarına karşı yeni bir eğitim eleştirisi ve önerisi ortaya koymaya çalışmış olur. Bu bağlamda eleştirel pedagoji; eleştirel düşünmeyi kazandırmaya çalışan, özgürleştirici ve özgürlüğü savunan, dönüşüme açık bir eğitim anlayışı olarak adlandırılan bir çeşit eğitim yaklaşımını kapsamaktadır. (Grioux 2007: 291-292) Eleştirel pedagojinin bu özgürlük anlayışı, daha önce üzerinde durulan neoliberal düşüncenin özgürlük problemine bir alternatif veya bir çözüm olarak düşünülebilir. Bu çerçevede farklı önerileriyle eleştirel pedagoji çağın en önemli eğitim alternatifi olarak kabul edilmektedir.

Felsefeyle yoğun ilişkisi olan bu eleştirel pedagoji anlayışının diğer eğitim felsefesi anlayışlarına göre en önemli avantajı, somut ve önemli sonuçları bulunan bir eğitim felsefesine sahip olması, kendine özgü bir eğitim anlayışı ve kuramıyla alternatif olabilmek için ortaya çıkmasıdır. (Cevizci 2011: 203) Bireyin içerisine dahil olduğu mücadelede bu pedagoji birey tarafından tekrar tekrar oluşturulacak ve yeniden oluşturulacaktır. Bu yeni pedagojiyi oluşturma süreci sadece “bankacı eğitim modeli” denilen kapitalist modelin aşılmasıyla gerçekleşecektir. (İnal 2009: 3) Böylelikle sözü edilen “bankacı eğitim modeli”nde eğitim bir “tasarruf yatırımı” edimi haline gelir. Öğrenciler “yatırım nesnelere”, öğretmen ise “yatırımcı”dır. Öğretmen iletişim kurmak yerine tahviller çıkarır ve öğrencilerin sabırla aldığı, ezberlediği ve tekrarladığı yatırımlar yapar. Bu, öğrencilere tanınan hareket alanının yatırılanı kabul ve tasnif edip yığmaktan ibaret olduğu “bankacı” eğitim modelidir. Freire bankacı eğitim modelini

eleştirir. Onun düşüncesine göre bilgi ancak ve ancak buluş ve yeniden-buluş yoluyla, dünya içindeki dünya ile ve birbirleriyle olan insanların sabırsız, durmak bilmeyen, sürekli, umut dolu araştırmalarıyla ve bu araştırmanın peşinden koşmalarıyla meydana gelir. (Freire 1995: 51) Bu bağlamda eleştirel pedagojiye göre neoliberal eğitim anlayışını eleştirebilmek ve ona karşı alternatif geliştirmek için bilginin, okulun ve öğretmenin rolünün yeniden ele alınıp çok iyi anlaşılması gerektiği üzerinde durulur.

Eleştirel eğitim kuramcılarının göre öğretmenlerin pazara dayalı bir toplumda emeğin değer haline erişmesi için bilgi ve gücün birleştirilmesinde okulun rolünü anlamaları zorunludur. Öğretmenler eleştirel düşünebilen aktif vatandaşlar yetiştirmek için uğraşmalıdır. Bu bağlamda eleştirel kuramcılar eğitimde sosyal, kültürel, politik ve ekonomik alana da önem verirler. (McLaren 2011: 276) Böylece bireysel bilincin ve farkındalığın geliştiği bir ortam oluşur.

Eleştirel pedagoji hem kendi kendini eleştirme pratiğine hem de öğretimi ve eleştirel öz bilinci öğreten sınıflarda karşılaştıkları değerler bağlamında bilgiyi analitik becerilerle donatmayı savunur. Dahası böyle bir pedagoji, sadece öğrencilerin metinleri ve bu metinlerin farklı anlama biçimlerini ele almalarını sağlamak değil, aynı zamanda daha iyi yargılarda bulunmaları için yeni yollar açar. (Giroux 2010a: 193) Bu durumda eğitimde farklı dünya görüşlerinin de dikkate alındığı demokratik ve zengin bir ortam oluşmaya başlar.

Eleştirel pedagoji, demokrasinin eğitimsel değişimini ve dönüşümünü önemseyen ve bu değişimi gerekli gören bir akım olarak düşünülmelidir. Bu akımın genel ve en bilindik amacı demokrasiyi sağlamak, demokrasi kültürünü zenginleştirmek ve derinleştirmek şeklinde sıralanabilir. Ayrıca burada kazandırılan bu demokrasi bilinci yanında aktif bir yurttaşlık bilincini kazandırmak önemlidir. Dolayısıyla eleştirel pedagoji anlayışında kültürel ve sosyal politikaları izleyen, iyi okuyan ve eleştiren bir toplum oluşturmak gibi bir çaba oldukça önemlidir. (Yıldırım 2011: 63) Bu çerçevede neoliberal anlayışın ilkelerinin yerine daha demokratik, eleştirel düşünmeyi ve hayal gücünü destekleyen bir alternatif karşımıza çıkar.

Giroux, eleştirel eğitim anlayışında, neoliberalizmin serbest piyasa köktenciligi tehdidine karşı, pedagojinin eleştirel düşünceyi ve radikal hayal gücünü şekillendirici bağlamda rol aldığı, kültürel politikalar ve demokrasi yönünde eleştirel bir dil ve

olasılıklar yaratarak eğitimciler, öğrenciler ve kültürel çalışma yandaşları için değerli görüldüğü bir bakış açısının öneminden söz eder. (Giroux 2007: 13-14) Böylece eleştirel pedagoji, neoliberal eğitim anlayışının temelinde serbest piyasa ekonomisine dayalı, sadece sığ bir hizmet verme anlayışıyla biçimlenmiş eğitim yerine daha özgür, öğrencinin kendisini ifade edebileceği, uygulama alanlarına da sahip, diyaloga dayalı bir eğitim anlayışından söz eder.

Freire serbest piyasaya, pazara dayalı, sadece hizmet verme anlayışı olan eğitimi yani neoliberal eğitim anlayışını kabul etmez. O, bu model yerine problem tanımlayıcı eğitim modelinin konulabilmesi için eğitimin bir özgürleşme, praksis olarak yeniden kurulması gerektiğini ve bunun da öğretmen ile öğrenci arasında yeni bir diyalog biçimiyle gerçekleşebileceğini öne sürer. Freire, kurulacak yeni bir diyalog veya bilme sürecinin yanı sıra eğitim ile gerçeklik arasındaki ilişkinin de yeniden tanımlanması gerektiğini savunur. Ona göre, insanlar ilgilendiği konuların araştırılmasında ne kadar aktif olurlarsa gerçekliği eleştirel algılamakta o denli derine inerler ve kendi konularını ifade ederken gerçekliği o denli sahiplenirler. Bu durumda Freire, ezilenlerin pedagojisinin gerçekte bir özgürleşme eğitimi olduğunu öne sürer. (İnal 2009: 3) Eleştirel pedagojinin genel olarak dili bu özgürleşme sayesinde okulları demokratik kamusal alanlar olarak inşa etme şeklinde gelişmektedir. Buna dayalı olarak eğitimde özgürleşmeye yönelik bir değişim gerçekleşebilir. Bu da eğitimde entelektüel bir dönüşümün temeli olarak kabul görmektedir.

Eleştirel bir pedagojide öğrenciler okullarda gençlerin ve yetişkinlerin yaşadığı dünya için yeni fikirler, kavramlar ve kritik anlayış yolları üretirler. Bu öncelikli olarak bir entelektüel uygulamadır. O öğrenci ayrıca bilgiyi yaşama bağlayan daha geniş bir öğrenme vizyonuna da sahiptir. Öğrenciler eleştirel pedagojinin etkin olduğu okullarda kendini tanımlamanın gücüne ve bunu gerçekleştirmek için demokrasinin sağladığı her türlü özgürlüğe sahiptirler. Hal böyle olduğunda eleştirel pedagoji, tüm vatandaşların diyalog ve özgür düşünce için eşit şekilde önemsendiği ve yetkilendirildiği bir toplumu yaşatmak için çaba sarf eder. (Giroux 2014: 47) Friere'ye göre her bireye eşit biçimde tanınan "özgürleşme" aslında bir doğumdur hem de acılı bir doğum. Ortaya çıkan insan yeni bir insandır ve varoluşu ancak ezen-ezilen çelişkisi, tüm insanların insanlaşmasıyla alt edildiğinde mümkündür. Ya da başka bir deyişle bu çelişkinin çözümü, bu yeni insanı dünyaya getirme çabasından doğar: Artık ezen de yoktur ezilen de sadece

özgürlüğe ulaşma sürecindeki insan vardır. (Freire 1995: 29) Freire, kitabında bu ezilen ezen kavramının temelindeki felsefenin Hegel'in köle efendi ilişkisinden kaynaklı ortaya konulmaya çalışıldığını ancak kendisinin eğitimde bu köle efendi ilişkisine farklı bir boyut kazandırdığını ifade eder. Aynı zamanda Freire'nin özgürlüğe dair düşünceleri daha önceki bölümlerde vurgulanan, neoliberal felsefenin ortaya koyduğu özgürlük anlayışının sorunlarının bir kısmını çözmek için bir öneri olarak da düşünülebilir.

Eleştirel pedagoji sınıfsal ilişkiler üzerine kurulu, sınırlı özgürlüğün olduğu, farklı kimlikler ve toplumsal cinsiyetler tarafından oluşturulan hâkimiyet ilişkileri üzerine kurulmuş bir dünya olduğunu kabul eder. Bu yüzden önerdiği eğitimde bu hâkimiyet ilişkilerinin mevcut yapısıyla korunup yeniden üretilmeye hizmet ettiğini savunur. Başka bir deyişle eleştirel pedagoji, önce mevcut yapıyı ve hâkimiyet ilişkilerini gözler önüne sermeyi amaçlar, özgürlük sorunlarına vurgu yapar, sonrasında ise gerçek demokrasiye ve adalete dönüşü sağlayan, "eleştiri dilinin" "imkân dili" haline gelmesi için çaba gösterir. (Cevizci 2011: 204) Eleştirel pedagojinin geliştirdiği bu imkân dili, günümüz eğitim sorunlarını anlamakta, ele almakta ve yorumlamakta bize yardımcı olma amacı taşımaktadır.

Eleştirel pedagoji günümüz eğitim sorunlarını sistematik ve kapsamlı bir biçimde tartışan bir eğitim yorumu içerir. Bu yorum çerçevesinde eğitim ile sosyal kurumlar arasındaki ilişki, öğrenci, eğitim ve okul ilişkisi, eğitim kurumları-sanayi-sermaye-ticaret ilişkisi, birey-okul ilişkisi, öğretmen-öğrenci-aile ilişkisi, müfredat-içerik-ideoloji ilişkisi, okul-otorite ilişkisi, eğitim ile siyasal politikalar arasındaki ilişki, felsefi öğretiler ile toplumsal zihniyet arasındaki ilişkiler ele alınır. Bu bağlamda eleştirel pedagoji eğitim ile toplumsal kurumlar arasındaki ilişkileri ve ortaya çıkan sorunları felsefi, sosyolojik, ideolojik ve politik boyutlarıyla analiz eder. Eleştirel pedagojinin bu nitelikte olması eğitimle bağlantılı olan her şeyi, açık ya da örtük olarak politik ve ideolojik bir yöne doğru sürükler. (Yıldırım 2011: 5) Buna dayalı olarak da eğitime ve eğitim içeriğine çok yönlü bir bakışı ve değerlendirmeyi içerir.

Önerilmekte olan eleştirel eğitimbilim yaklaşımı, asıl olarak öğrenci yaşantısı ile ilgilidir; öğrencilerin kendi sorunlarını ve gereksinimlerini başlangıç noktası olarak alır. Bu durum, öğrencilerin yaşamlarına anlam verecek olan bilgi ve yaşanılanı hem onaylamayı hem de yasallaştırmayı öngörür. En açık olarak bu, dayatmanın ve öğrenileni ezberden okumanın yetkeci söylemi yerine kişinin kendi terimleriyle

konuşma yeterliğindeki bir sesi yani dinleme, yeniden anlatma, erkin asıl temellerine bilgi ile meydan okumak ve yeterlik kazanma şeklinde ifade edilmektedir. Burada önemli olan şey, ortaya çıkan seslerin temsil ettikleri çeşitli ontolojik, epistemolojik, etik ve siyasal çıkarlar yönünden her zaman sorgulanması gerektiğinin bilincinde olmaktır. (Grioux 1998: 61-62) Bu bağlamda eleştirel pedagoji kuramcıları, günümüzde okulların eşit ve adil olmayan bir ortama doğru gittiği yönündeki önermede hemfikir olmalarına rağmen birçok noktada da farklılık gösterebilirler. Son zamanlarda eleştirel gelenek içerisinde üretilen çalışmalar ikiye ayrılabilir: “Kapitalizmin, çalışan sınıfın menfaatleri doğrultusunda yeniden şekillendirilebileceğine inananlar (çoğu kişi bunu savunur) veya sosyal adaletin sadece sınıflı toplumun terk edilmesi ve sosyalist bir alternatifin hayat bulmasına inananlar, burada Marksistler bulunmaktadır.” (McLaren 2011: 276) Freire ise kültürel kavramları öne çıkartma anlayışı bağlamında ilk kategoriye temsil etmektedir.

Kincheloe’ye göre eleştirel pedagoji içerisinde, eğitim eleştirisi bağlamında, birtakım farklılıklar olsa da bu pedagojide birçok benzer ilkeler üzerinde de uzlaşıldığı görülmektedir. Öncelikle eleştirel pedagoji sosyal ve eğitimsel bir adalet ve eşitlik vizyonuna dayanır, eğitimin doğası gereği politik olduğu inancı üzerine inşa edilmeye çalışılır. Sınıf ayrımından ve ekonomik eşitsizliklerden dolayı insanların çektiği acıların hafifletilmesine adanmış bir anlayış vardır. Okul müfredatının öğrencilerin yaşamlarının merkezinde yer alan sorunların üzerine kurulduğu, diyaloga ve özgürleşmeye dayalı, öğrencilerin problemleri ve dünyayı anlaması, bu anlama üzerine üretken temalar kurması üzerine bir eğitim anlayışı inşa edilmek için uğraşılır. Aynı zamanda burada demokrasiyi daimî bir değer haline getirmek de önemli görülür. (Kincheloe 2008: 10) Buradaki özellikleri bağlamında ele alındığında aslında eleştirel pedagojinin bilgi, müfredat ve eğitim ortamı anlayışının neoliberal eğitim anlayışından daha farklı bir içeriğe sahip olduğu da anlaşılmaktadır. Eğitimde öğretmen ve öğrenci sorumluluğunun belirlenmesinde de bu farklılık açıkça görülür.

Eleştirel pedagoji, öğretmenlerin araştırmacı olması gerektiği fikrine odaklanır. Diğer yandan burada öğretmenler öğrencilere kendi bilgilerini üretme ve öğrenme şansı da vermelidir. Dolayısıyla bu tür okullarda planlamalar buna göre yapılmaktadır. Ayrıca burada, sosyal değişim ile zekâyı geliştirmek arasında hassas bir denge kurmakla ilgilenilir. Bireylerin deneyimleri ve ihtiyaçları bilimin düzenleme ve kontrol etmek için

bir güç olarak kullanılabilceğinin bilincine dayanarak oluşturulmuştur. Aynı zamanda bu eğitim anlayışı neoliberalizmin (neo-sömürge) eğitimi ve bilgiyi şekillendirmesini analiz ederek bu yapıların derin etkilerini anlamaya odaklanmıştır. (Kincheloe 2008: 10-11) Böylece eleştirel pedagojinin önemli bir boyutu, bilginin anlaşılmasını ve kullanımını içermektedir.

Eleştirel pedagoji anlayışının en güçlü öncüsü, daha önce de ifade edildiği gibi “Freire” olarak bilinmektedir. Freire ve onun eleştirel pedagoji anlayışı günümüzde radikal eğitimcileri yani Giroux, McLaren, Apple, Torres, Brown gibi birçok eğitimciyi, eğitim filozofunu da etkilemiş görülmektedir.

Bu bölümden sonraki eleştirilerin de temeline Freire'nin özgürleşmeye, demokrasiye, diyaloga, yorumlamaya, kültürel gelişime dayalı pedagojisi çıkış noktası olarak kabul edilecektir. Günümüzde onun eleştirel bakışını destekleyen eğitim düşünürlerinin neoliberal anlayışın eğitimi piyasaya, pazara teslim etmesi bireyselleşmeyi, rekabeti fazlaca öne çıkarması ve teknik bilimlerin diyaloga, yorumlamaya, sorgulamaya dayalı içeriğin önüne geçmesine yönelik analizleri, özgürlüğe ve demokrasiye yönelik değerlendirmeleri, eleştirileri aynı zamanda önerileri de ele alınmaya çalışılacaktır.

3.2. Teorik Açıdan Neoliberalizmin Eğitim Anlayışının Sorgulanması

Eleştirel pedagojinin ortaya çıkış sürecine, bu görüşün neoliberal eğitim anlayışına olan genel karşı çıkış argümanlarına, gerekçelerine ve karşı tezlerine değindikten sonra yine eleştirel pedagoji bağlamında neoliberal eğitim anlayışının temellerine yönelik eleştirileri daha derin ele almak gerekir. Bu, ortaya konulanların daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Sözü edilen eleştirilerin teorik ve pratik olmak üzere, iki açıdan yapılması uygun olacaktır. Çünkü eğitim hem teorik hem pratik süreci kapsamaktadır. Başka bir deyişle bir eğitim sistemi ve süreci önce bir tasarım, teori veya istek-temenni olarak ortaya çıkmaktadır. Bir eğitim sistemi veya felsefesi önce düşünülür, tasarlanır, yazılır, çizilir, öneri olarak sunulur. Belki hayal edilir belki de bilinçlice talep edilir, ona ihtiyaç duyulur, bir amaç halini alır ve bu amaçlar için ayrıntılı bir biçimde felsefe ile bağlantı kurulur. Bu aşamalar teorik etkinliği temsil eder. Arkasından ise pratik aşama gelir ve bu pratik aşama teorinin hayata, uygulamaya, okullaşmaya geçme aşamasıdır. Dolayısıyla bu bölümde neoliberal eğitimin teorik

temellerinin eleştirel pedagoji tarafından nasıl ele alındığının, eleştirildiğinin ve bu eleştirinin haklı yönleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya ve tartışılmaya çalışılacaktır.

3.2.1. Hedefleri Bakımından

Eğitimde hedef, ulaşılmak istenen amaçları işaret etmektedir. Bu hedefler öncelikli olarak epistemolojik, arkasından ise ontolojik temellerden bağımsız düşünülemez. Yani bilgi, beceri, kişilik, değer, ilgi, tutum, kimlik gibi unsurlar eğitimde hedefleri ifade etmektedir. Burada bir isteme, talep etme ve planlama durumu söz konusudur. Bu bağlamda eğitimde hangi bilgi, beceri, kişilik özelliği, tutum, değer biçimi hedefleri işaret eder? Burada vurgulanması gereken en önemli unsur ise eğitim hedeflerinin her çağda ve yüzyılda hatta her toplumda aynı olmayacağıdır. Bir eğitim anlayışının ortaya koymaya çalıştığı hedefler o eğitim anlayışının temeline aldığı felsefeye göre değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla her eğitim hedefi temeline aldığı felsefi bakış açısı bağlamında belirlenmekte ve çoğu zaman kullanılan o eğitim anlayışına özgü olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda idealist felsefeyi temele alan bir eğitim anlayışının ortaya koyduğu eğitim hedefleriyle realist, natüralist veya pragmatist felsefeyi temeline alan bir eğitim anlayışının hedefleri, yetiştirmek istediği insan özellikleri ve nitelikleri, teorik temellerine aldığı kavramlar ve bu kavramları tanımlama biçimleri dahi aynı değildir.

Neoliberalizmin felsefi bakış açısını temele alan eğitim anlayışı için de aynı durum geçerlidir. Çünkü neoliberal düşüncenin temelindeki felsefe, bu felsefenin insana, topluma, bilgiye, değerlere ve kurumlara bakışı diğer eğitim anlayışlarıyla aynı olmayacaktır. Dolayısıyla neoliberal eğitim anlayışının da hedefleri, temeline aldığı felsefi ilkeler doğrultusunda kendisine özgü bir şekilde ele alınmalıdır. Aslında bu durum sorgulamaya açık olan diğer tüm unsurlar için de geçerlidir. Bu bağlamda burada yapacağımız sorgulama neoliberal eğitim ve bu eğitim anlayışının eleştirel pedagoji çerçevesinde yani neoliberal eğitimin teorik temellerine yöneliktir. Yapılacak olan sorgulama hem eleştirel pedagojinin hem de neoliberal eğitimin farklı olan eğitim felsefelerinin eğitimde hedef, bilgi, müfredat, içerik, kimlik, kişilik, değer gibi unsurları konusundaki düşüncelerini kapsamaktadır.

Eleştirel pedagojinin günümüz temsilcilerinden Giroux’a göre: “Eğitim hangi hedeflere dayandırılmalı?” sorusu önemlidir. Ona göre politik ve ahlaki bir uygulama olarak eğitim her zaman geleceğin vizyonunu, belirli sosyal yaşam biçimlerinin hazırlanması ve meşrulaştırılmasını planlamak ister ve bunun için hedefler geliştirir. (Giroux 2010a: 191) Bu çerçevede neoliberal eğitim, piyasaya yönelik ve piyasa için çeşitli hedefler ortaya koyar. Neoliberalizm, neoliberalin sadece piyasaya dayalı potansiyelini ortaya çıkarmakla, özgürleştirmekle ve rasyonel tarzda ekonomik karar alma sürecine girmesinde etkilidir. Neoliberal özne piyasaların mantığına karşı sorumludur. (Robert 2016: 5-6) Okul ile neoliberal reformlar, pazar temelli bir ekonomiye yönelmeye başlar. Böylece pazar ve piyasa odaklı eğitim ortaya çıkar.

Apple’e göre ise eğitim, çoğu zaman tarafsız bilginin öğrencilere verilmesi olarak anlaşılmaktadır. Burada okulun temel rolü, öğrencileri günümüzün değişen dünyasında rekabet edebilmeleri için donatma tavsiyesi barındırmaktadır. Buna ek olarak bütün bunları düşük maliyetle ve verimli bir biçimde halletmemizi söyleyen bir hükümde eşlik etmektedir. Zira bunlarda başarılı olup olamayacağımızın göstergesi ise öğrencilerin başarı sınavlarındaki genel ortalamaları ve dereceleri olacaktır. Bu sistem düzgün işlediğinde bu bağlantıların hak ettiği ödülü garanti altına alacağı düşünülür. (Apple 2004: 51) Neoliberal eğitim bağlamında bu bilgileri ele aldığımızda Apple, “iyi” öğrencilerin “iyi” iş bulacağı düşüncesinin eğitimin neoliberal düşünceye uygun hedeflerinden birisi olduğunu öne sürer.

Günümüzde ortaya çıkan ve neoliberal özellikler taşıyan bu eğitim anlayışı eğitimi, çok geniş bir ideolojik ağına sokmaktadır. Bu eğitim anlayışının hedefleri özellikle bireyi ekonomik ve toplumsal refaha yönlendirmesi, serbest piyasa anlayışının yayılması, toplumsal gereksinimlerin karşılanmasında devletin sorumluluğunun azaltılması, okul içinde ve dışında aşırı rekabetçi anlayışlara vurgu yapılması, insanların ekonomik güvenlik beklentilerinin düşürülmesi, kültürün ve bedeninin neoliberal “disipline sokulması”, toplumsal Darwinci düşünme biçiminin yaygınlaştırılması şeklinde sıralanabilir. (Apple 2004: 145) Burada sözü edilen hedefler birbirini destekler şekilde planlanmakta ve günlük hayatımıza yavaş yavaş girmektedir.

Eleştirel eğitim felsefesi, her şeyden önce insan yetiştirme ve eğitim işinin zor ve karmaşık bir iş olduğunu, kendi içinde karmaşık olan bu faaliyetin 20. yüzyılla beraber yaşanan küresel ölçekli pek çok olay ve politik gelişmenin sonucunda derin bir krize

girdiğini kabul eder. Eleştirel pedagoji günümüzde eğitimde siyasi, politik ve ekonomik kaygılarla neredeyse sadece meslek eğitiminin anlaşılmasının üzerinde durur. Bu eğitim anlayışında bilinçli bir sömürü üzerinden gelişen kapitalizme, pazara, piyasaya özgü üretim biçimi ve tekniğinin bulunduğunu öne sürer. (Cevizci 2011: 203) Neoliberal eğitim anlayışında pazar ve piyasa odaklı eğitim hedefleri karşısında eleştirel pedagoji, öğrencinin kendi yaşamına dair deneyimlerini önemsemeyi, farklı metinleri, kavramları sorgulamayı; öğrenme ortamlarını çeşitlendirmeyi, bireyleri güçlendirmeyi, özgürleştirmeyi sistem analizini, sıradan olan bakış açılarını ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu sorgulama sonucunda ise sorumlu, özverili, beceri sahibi, sosyal aktivitelerde etkin bireyler öne çıkmaktadır. Bu durumda sadece ders kitaplarındaki konular değil, gündelik yaşam aktivitesi de eğitimde yer almalıdır. (McLaren 2011: 281) Böylece eğitim ortamı piyasa odaklı anlayıştan uzaklaşacak ve bireyler sorgulayarak kendilerine özgü vizyon sahibi olacaktır. Ancak bu neoliberalizmin pedagojik görüşüne ters düşme anlamına gelmektedir.

Giroux neoliberalizmin piyasa odaklı söyleminden hareket ederek oluşan yeni pedagojik görüşe “halk pedagojisi” (public pedagogy) ismini vermektedir. Ona göre neoliberalizmin piyasa odaklı söyleminde, kurumsal güç yeni bir tür kamu pedagojisi ve fikirlerin üretilmesi, yayılması ve dağıtılması daha büyük kültürün eğitim gücünden doğar. Kamu pedagojisinin bu anlamda bir amacı rekabetçi, kişisel çıkarlar üretmek olan ideolojik ve kurumsal güçlerin, güçlü olan topluluğu bireylerin kendi maddi ve ideolojik kazançları için yarışır. Kurumsal kamu pedagojisi; kültür, mevcut cinsiyet, sınıfa özgü ve ırksal adaletsizlikleri büyük ölçüde iptal eder veya değersizleştirir. Sivil toplumun demokratik dürtülerini ve uygulamalarını daraltarak toplumsal düzen ve ekonomik ilişkiler öne çıkar. Kurumsal halk pedagojisi, her şeyi kapsayan bir kültürel ufuk haline gelir. Böylece piyasa kimlikleri, değerleri ve mega-kurumsal holdingler üretmek için sosyal uygulamalar şeklini alır. Politika gittikçe daha özelleştirilir, ticarileşir ve bu nedenle halk pedagojisi tamamen sıradanlaşır. (Giroux 2004: 497) Burada halk pedagojisi adı neoliberal eğitim içerisindeki karşıtlığı vurgulamak için de kullanılmaktadır. Çünkü neoliberal eğitim bireyi, insanı önemseyen değil; sadece işgücü sağlayan bir etkinlik olması bakımından halk için değil pazar; sermaye ve onu savunanları memnun etmek için var olmaktadır.

Brown'a göre de neoliberal eğitim anlayışı tarzında planlanan birçok eğitim kurumunda yatırım ve yatırımcıları memnun etmeye yönelik içerik öne çıkmaktadır. Bu bağlamda iş eğitimi ve pazarlanabilir içeriğe sahip eğitim anlayışının önemli hale gelmesi, piyasa normlarıyla uyuşmayan, piyasa akışının önüne geçtiği düşünülen akademik akışın ortadan kaldırılmasa bile bir kenara sıkıştırılmaya çalışıldığı bir durum göze çarpmaktadır. (Brown 2018: 213) Bunların içinde en çok göze çarpan ise bireyin nitelikli okuryazar olmasını ve eleştirel düşünmesini sağlayan disiplinler öne çıkmaktadır. Dolayısıyla neoliberal eğitimde daha çok şirket kültürünü ve iktidarını ön plana çıkartan eğilimler görülmektedir. Bu yüzden burada sorgulayan ve bireysel derinliği olan kişisel özellikler yerine girişimci ve menfaatleri için çabalayan bireyler önemli görülür.

Neoliberalizmin piyasa eksenli düzeninde şirket iktidarı yeni bir halk pedagojisi alanı yaratmaktadır. Burada baskın kültürün, eğitici güçlerin fikirleri üretilir ve yaygınlaştırılmaya çalışılır. Bu bağlamda halk pedagojisinin amaçları, rekabetçi ve kendi menfaatini gözetten bireyler yaratmak olan, ideolojik ve kurumsal güçlerin birleşmesinden ortaya çıkar ve gelişir. (Giroux 2007: 19) Giroux'a göre tüm eğitim kurumlarının hedefleri kamuya hizmet etmeli, dar ekonomik ve siyasi çıkarlar ve ideolojiler frekansından çıkmalıdır. Eğitim kurumlarının pazar ilkeleri etrafında toplanması, demokrasi bilincini piyasa ilişkileri ile karıştırması, demokrasiyi destekleyen derin bir kültürün ve yaşama biçiminin ortadan kalkmasına da neden olmaktadır. (Giroux 2010a: 188) Fakat eğitimin amacı demokratik işleyişe ters düşmemeli ve eğitim toplumun refah hakkını engellememelidir.

Eğitim açık bir toplumun temelidir ve birleşen bilgi ekonomisinde eğitimin sosyal refah hakkını getiren unsurlardan en önemlisidir. Ancak neoliberalizm bu sosyal refah hakkını engellemektedir. (Peters 2012: 136) Peki, neoliberal eğitimde açık toplum hedeflemiyor mu? Nedir bu sosyal refah?

Neoliberal dünya ekonomik açıdan son derece rekabetçidir. Bu sistem içinde öğrencilere -gelecekteki işçiler olarak- etkin ve verimli bir şekilde rekabet edebilmek için gerekli beceri ve tasarruflar gereklidir. Bu nedenle tüm okullar çocukları gelecekteki işçiler olarak yetiştirme çabasına girişmektedir. Neoliberaler için dünya özünde bir süpermarketi andırmaktadır. Böyle bir ortamda "tüketici seçimi" demokrasinin garantörüdür. Aslında eğitim ekme, araba ve televizyon gibi bir ürün

olarak görülür. Kendi kendini düzenleyen bir pazara dönüştürülmektedir. Bu yüzden demokrasi tüketim uygulamalarına dönüştürülmektedir. Bu bağlamda Apple neoliberal eğitim bağlamında ele alındığında demokrasinin politik bir kavram olmaktan ziyade tamamen ekonomik bir kavram haline getirildiğini savunmaktadır. (Apple 1999: 9-10) Dolayısıyla burada birey tüketici olarak düşünülür. Bu düşünceye bağlı olarak da eğitim hedefleri oluşturulmaya çalışılır.

Neoliberalizm 21. yüzyılda dünyayı ve dünya ekonomisini yönetmek, kendine uygun elit ve düşük ücretli pozisyonlar için öğrenciler eğitmeye çalışmaktadır. Böylece bu eğitim uygulanan yerlerde sosyal sınıflar arasında derin bölünmelere neden olmaya başlamaktadır. (Giroux 2010a: 187) Bu durum ise insan doğasına yönelik farklı bir durumu ve şekli ortaya koymaktadır.

Her alanda rekabetçi pazarları öne çıkartan neoliberalizm; bireyi, toplumu, kurumları ve doğayı ekonomik büyümeye katkısı açısından değerlendirir. Eğitim politikalarının temelini üretimin sonucu üzerine kurar. Böylece eğitim politikaları eğitimin özelleştirilmesi, eğitim pazarlarının geliştirilmesi, öğrenciler arasındaki rekabetin teşviki, rakip okullar arasında seçim yapmayı, pazar odaklı ulusal hedefler, pedagojik eğilimler ve müfredat geliştirmeyi önemli hedefler olarak görmektedir. (Henderson ve Hursh 2014: 169) Bu çerçevede ise neoliberal eğitim hedefleri bağlamında ele alındığında insani bir değer içermemektedir.

Pazar odaklı bir şekilde yapılan neoliberal eğitim, amaçları bakımından değerlendirildiğinde yüksek/manevi/kültürel değer içermez ve bunun için planlamalar yapmaz. O sadece piyasa ekonomisine dayalı, piyasanın varlığını devam ettirecek, piyasayı çeşitlendirecek teknik elemanlar yetiştirmek için planlamalar yapar. Oysa başta eleştirel pedagoji olmak üzere diğer eğitim felsefeleri eğitimi değer yüklü bir şekilde ele alır ve planlar. Eleştirel pedagoji; eğitimin öncelikle amaç ve değer yüklü bir faaliyet olmasını çok önemli görür. Eğitimin baskıcı yapıları ve mevcut baskıcı durumu devam ettirme amacı olduğu gibi onu değiştirme amacının da olabileceği öne sürülür. Eleştirel pedagoji, öncelikle statükoya karşı çıkar. Eleştirel pedagoji, insanları ve toplumları statükoya karşı özgürleştirici, dönüştürücü bir eğitim anlayışının da savunuculuğunu yapar. Bu bağlamda da eğitim; öğrencide bilinç değişimine yol açan, sorun tanımlayıcı bir hedefler dizisine sahiptir. (Cevizci 2011: 217) Bu durumda eleştirel pedagoji zihinsel ve üst bilince dayalı bir özgürleşme ve eleştirme hedefini içermekte ve kendine

ait epistemolojik içerik ortaya koymaya çalışmaktadır. Freire de önceki sayfalarda belirtildiği gibi eğitimin bir özgürleşme aracı olduğunu, eğitimde özgür, adil bir toplum yaratmak için özgürleşmenin kullanılacağını savunmaktadır. Ancak neoliberal eğitim anlayışında bilince dayalı zihinsel herhangi bir özgürleşmeden bahsedilmemektedir. Neoliberal düşüncenin liberal gelenekten gelen özgürlük anlayışına yönelik birtakım önermeleri mevcuttur ancak burada zihinsel ve bilince dayalı bir özgürleşme yer almaz. Liberallerin özgürlük anlayışının temelinde daha çok ekonomik bir amaç vardır. Bireyin özgürleşmesinin amacı, ekonomik faaliyetlere ve bu faaliyetlerin sürdürülebilirliğine dayandırılmaktadır. Burada bireyin özgürleşmesi ortadan kaldırılır.

Eğitim özgürleştirici bir amaca sahip olmalıdır. Bu da ancak eleştirel bir okuryazarlıkla mümkün olabilir. Bunu eğitimde gerçekleştirecek olan ise radikal okuryazarlıktır. Bu durum da radikal bir okuma-yazma anlam üretiminin insan öznelliği ile nesnel dünya arasındaki diyalektik ilişkiyi oluşturan karşılıklı diyalog ve etkileşimle gerçekleştiği, edimci bir görüşü içeren eleştirel-ideolojiyle birleşmeye gereksinim duyar. (Giroux 1998: 49) Kincheloe'ye göre eleştirel eğitim pedagojisi için bilginin ortaya çıkması, üretilmesi bağlamında diyalektik yöntem önemlidir. Bilgi, bilen (özne) ile dünya arasındaki diyalektik bir ilişkiden bilinenden (nesne) ortaya çıkar. (Kincheloe 2008: 29) Bilginin ortaya çıkma sürecinde bireyin bilinçli bir okuryazar olması, okuduklarını eleştirel bir bakışla irdelemesi, üzerinde ayrıntılı bir biçimde düşünmesi, ilişkiler kurması, dünyayla etkileşime girmesi, çelişkileri fark etmesi ve bu çelişkiler üzerine özgürleşme çabasına yönelik her türlü etkinlik bireyin diyalektik yöntemi işlettiğini göstermektedir. Bu durumda eleştirel pedagojide diyalektik yöntem önemli bir bilme yöntemi olarak kabul görmektedir. Böylece bilgi özne tarafından, kültürel bağlamlarıyla üretilmiş olmaktadır. Dolayısıyla sosyal ve fiziksel dünyaya, kişiler kendileri için epistemolojik yorumlar sonucunda, bilgi üretmek için yönelirler. Aynı zamanda okuma ve yazmada eğitilmiş bir kişi kendi anlamını oluşturmaya başlar, kendi yorumlama stratejileri, kendi üretme kriterlerini oluşturur ve böylece dünyanın ve sözcüklerin eleştirel okumasını yapar.

Okuma yazmayı Freire'nin anladığı anlamda dünyanın ve sözcüklerin eleştirel bir okuması olarak tanımlamak; bilginin nasıl üretildiğini, öğretmenlerin ve öğrencilerin öznelliklerinin kendilerini kendi dünyalarının etkin yazarları olarak var kılmaya çalıştığı etkileşim ilişkileri içerisinde nasıl yapılandığını tam olarak çözümlemenin kuramsal

temellerini de ortaya koymaktır. (Giroux 1998: 57) Dünyanın canlı parçaları olarak dünyayı, dünyanın içinden anlamak. Yani dünyayı istediğimiz gibi inşa etmekte özgürüz. (Kincheloe 2008: 29) Ancak görüldüğü gibi neoliberal düşünce özgürlüğü dünyayı anlamak ve dünyaya yönelik anlamlar üretmek için veya bireyin dünyayı kendi inşa etmesi için değil, piyasa ekonomisine yönelik bir düzen kurmak ve bireyi bu piyasa içinde girişimci ve güçlü kılmak için istemektedir. Bu durum özgürlüğü ve bireysel özgürlükleri epey sığlaştırmakta, bunları piyasa ve sermaye için sadece araç haline getirmektedir. Dolayısıyla neoliberalizmin ve eleştirel pedagojinin özgürlüğe dair temellendirmeleri birbirinden farklıdır. Bu iki düşünce hiçbir noktada uzlaşmamaktadır.

3.2.2. Bilginin Kapsamı ve İmkânları Bakımından

Neoliberal eğitimin epistemolojik temelini oluşturan Hayek ve Rawls gibi düşünürler, epistemolojik olarak daha çok piyasa için piyasası olan, pazarı şekillendirecek ve pazarın ekonomik işleyişinin devamını sağlayacak, pozitivist geleneği önemli görerek, teknik bilgiyi ve onun sürekli değişimini öne çıkartır.

Neoliberal eğitimin epistemolojik temelini etkileyen Hayek'in epistemolojisi, duyusal deneyimin olağanüstü bir bakış açısına dayanır. Epistemolojik olarak Hayek esasen Kant'ı benimser. Gerçeklik, beynin yaptığı şeydir. Beynin yaptığı şeyden başka nihai bir gerçeklik olmadığından bilgi nihai özlerden ibaret değildir, burada bu açıklama bireysel olayların düzenli olarak asla sahip olamayacağımız birçok somut koşullara bağlı olduğunun kanıtı gibi görünmektedir. Bu durumda sosyal dünyanın karmaşıklığı planlamayı veya kontrol etmeyi imkânsız kılar. (Ebenstein 2003: 131-132) Hayek, sosyal fenomenlerin karmaşıklığını anlar ve sosyal olguların bilgisinin o kadar karmaşık olmasından dolayı sadece "örüntü tahmini" şeklinde mümkün olabileceğini düşünür. Bu anlamda sosyal olguları temele alan sosyal bilimler, doğa bilimlerine nazaran daha karmaşıktır ve burada doğa bilimleri gibi uygulamaya yönelebileceğimiz sürekli bir üretime ya da piyasa oluşturabilecek bilgiye ulaşamaz.

Hayek'in Kant'tan aldığı gelenek bağlamında insanların dış uyaranları sınıflandırdığı gerçeği, belirli bir şekilde önemli bir deneyim olgusu haline gelir. (Hayek 1955: 29) Bu epistemolojik duruş Hayek'in bilim anlayışını da temellendirir. Ona göre, bilimin ilgilendiği dünyanın amacı, dış dünyadaki tüm deneyimlerimizin yeni bir organizasyonunu üretmektir. O, bunu yaparken de tüm kavramlarımızı yeniden

şekillendirir ve sınıflandırmalar yapar. (Hayek 1955: 23) Hayek, burada bilgi edinmenin nasıl bir etkinlik olduğunu da ifade eder.

Gray'ın yorumunda Hayek özellikle şüpheci bir epistemoloji benimser; bilginin gerekli sınırları, bilgi edinmenin nasıl bir şey olduğunun açıklanmasıyla gösterilmektedir. Yöntem Kantçıdır: Şeyleri oldukları gibi bilemeyiz ancak aktif bir zihin tarafından sınıflandırma süreci yoluyla biliriz. Gray'ın dediği gibi: “Dünyada bulduğumuz düzen insan aklının yaratıcı aktivitesinin bir ürünüdür.” Dünyanın zihnin doğrudan algıladığı nesnel bir düzenlilik sergilediği deneysel dogmaya karşı Hayek, farkında olabileceğimiz bu düzenliliğin kendisinin zihnin örgütlenme kapasitesinin bir ürünü olduğunu savunur. Dahası “şeyleri” bütünüyle bildiğimizi varsaymak akılcı bir yanıştır. Bilgimiz, esasen düzenlerin veya olay kalıplarının bilgisiyle sınırlı olmalıdır. Bu nedenle tahmin yeteneğimiz ayrı olayların tahminine kadar genişletilemez. Bu, doğrudan Hayek'in ekonomi metodolojisine de yansıtılır: Ekonomist bireyler serbestçe ticarete bırakılırsa fiyatların bir konfigürasyonunun gerçekleşeceğini tahmin edebilir ancak belirli emtiaların veya faktörlerin fiyatlarını tahmin edemez. Bilgi, verilerin sınıflandırılması ve yeniden sınıflandırılması yoluyla evrimsel bir şekilde büyür. (Gray 1986: 591) Hayek burada öncelikle epistemoloji ile liberal politika ve piyasa arasındaki ilişkinin önemli olduğunu kabul eder. Hayek, piyasa fiyatlarının bilginin “kullanılmasına” izin verdiğini savunur. Ancak her alıcı ve satıcı bir ürünün fiyatına, küçük bir bilgiye, başkalarına ne sağlayabileceğine ya da ne yapmaya istekli olduğuna dair bilgiye katkıda bulunur.

Hayek'in önerilerini ele aldığımızda neoliberal eğitimde bilimsel çalışmaların temelini, uygulamayı ve piyasa ihtiyaçlarına uygun şekilde gerçekleşecek olan üretimi destekleyen ekonomik yarış yerleştirilmiştir. Neoliberal ekonominin rekabet ekonomisi haline gelmesi, neoliberal öğeleri içeren eğitim anlayışında rekabet kültürünün öne çıkması, küçük yaştan itibaren bireylerin bu yarışın içinde olması, kişilerin eğitim olanaklarını da dikkate aldığımızda eleştiriye açık hale gelmektedir. Bu eleştirel bakış ise öncelikle eğitim programları üzerinden yapılmalıdır.

Apple, bir eğitim programının üzerinde durulması gereken üç yönünü vurgular. Bunlardan ilki kurum olarak okul, ikincisi bilgi formları ve üçüncüsü eğitimcinin kendisidir; öğretmendir. Bunların her biri eğitim programının kurucu bir parçası olduğu daha büyük ilişkiler bağımlı göstermektedir. Okullarda öğretilen bilgi, sınıflara egemen

olan sosyal ilişkiler, kültürel ve ekonomik koruma ve dağıtım mekanizması olarak okul ve son olarak, kendimizi bu kurumlarda çalışan insanlar, öğretmenler olarak, hepsinin içinde bulunduğu bağlama bakarak karmaşık olan durumu görebiliriz. (Apple 2019: 4) Dolayısıyla neoliberal tarzda ekonomik temele dayanan bir eğitim epistemolojisi, bilgi anlayışı, bir kurumda çok fazla mekanik ve standart bir işleyişin gerçekleşeceğini gösterir. Bu epistemolojik içeriğin öğrenciye kazandırılmasını sağlayan ise sınıftaki öğretmen olmaktadır. Ancak öğretmen eğitim programına ve eğitime farklı bir şekilde yaklaşarak daha eleştirel ve yaşamla iç içeliği olan bir eğitim uygulaması gerçekleştirilebilir.

Eleştirel pedagojiyi temsil eden öğretmenler, öğrencilerin kim olduklarını ve onları neyin şekillendirdiğini öğrenme sürecinde etraflarındaki dünyayı incelemeleri gerektiğini savunurlar. Bu bağlamda öğrenciler, kulağa tuhaf gelse de epistemolojik olarak bilgin olur. Bu nedenle verileri analiz etme ve yorumlama, araştırma yapma ve dünya halkının refahı için önemli olan şeyleri inceleyen bir öğrenme, araştırma sevgisi geliştirmek önemli hale gelir. Bu bağlamdaki eleştirel okul matematik öğretmenleri; hedeflerini matematik sevgisi geliştirmek, öğrencilerin ilgisini çekmek ve geliştirmek olarak görürler. Öğrencilerin hayatlarında matematik için giderek daha fazla kullanım alanı keşfetmek, ezilen insanların yaşamlarını iyileştiren uygulamalar oluşturmak ve konu hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için bir tutku üretmek gerekli hale gelir. Bu durum Dewey'in İlerlemeci eğitim anlayışı ile de benzerlik göstermektedir. Bu yüzden Freire gibi eğitim filozofları bunları dikkatle ele alır. (Kincheloe 2008: 11) Böylece hem öğretmen piyasaya hizmet etmemiş ve standartlaşmamış olur hem de okullarda bilginin öğrenci tarafından kendi yetenek ve öğrenme becerisine göre elde edildiği bir süreç ortaya çıkar. Hal böyle olduğunda burada neoliberal eğitim anlayışından farklı bir uygulama biçimi görülmektedir.

Neoliberal eğitim anlayışındaki okullar öyle bir örgütlenmektedir ki piyasaları genişletmek, üretimi emeği, insanı kontrol etmek, sanayinin ihtiyaç duyduğu temel ve uygulamalı araştırmayla uğraşmak, nüfus içerisinde yaygın yapay ihtiyaçlar yaratmak gibi pek çok şeyin yanında, teknik-işletme odaklı bilginin öne çıkmasına ve üretilmesine yardımcı olmaktadır. Bu işletme odaklı bilgi biriktirilmekte, bir sermaye biçimi olarak hareket etmekte, güçlü sınıflar tarafından kontrol edilerek onların çıkarlarını karşılama eğilimi içine girmektedir. Burada ekonomik ve kültürel sermaye iç

içe geçmektedir. Böylece okulda en meşru görülen bilgi türleri, sosyal ve özel ihtiyaçlarımıza göre belirlenmeye çalışılmaktadır. (Apple 2006b: 64-65) Böylece neoliberal tarzda işletilen okullar, bilginin sınıflandırılmasına ve standartlaştırılmasına neden olmaktadır.

Neoliberal tarzda açılan ve işleyen birçok okul içindeki bilginin yani içeriğin artan standardizasyonu ve mekanikleştirilmesi öne çıkmaktadır. Buna karşın eleştirel düşünmeyi geliştirmeyi amaçlayan dersler tahliye edilmeye çalışılmaktadır. (Apple 2005: 15) Aslında burada üzerinde durulacak en önemli durum, bazı bilgi formlarının diğerlerine göre daha fazla güç ve meşruluk sahibi olmasının sebeplerinin analiz edilme zorunluluğudur. Okullarda fen ve matematik ne için öncelikli olarak kabul edilmektedir? Dünya piyasalarıyla rekabet etmek için büyük işletmelerin gereksinimleri ve yeni reform hareketlerinin mükemmeliyetçi anlayışının bu alanlara dayandırılması cevap olarak düşünülebilir mi? (McLaren 2011: 291-292) Bu bağlamda bu tarz bilgi türlerinin eğitimde ön plana çıkması, birtakım dünya görüşlerinin de meşrulaşması anlamına gelmektedir. Okullarda sermayenin ideolojik ihtiyaçları başarılı bir şekilde bu bilgi anlayışlarının yayılması sonucunda yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır.

Giroux'a göre liberal düzenlerde beşeri bilimler ve sanatlar küçültülür, özelleştirilir ve metalaştırılır. Burada eleştirel soruşturma, insani adalet üzerine tartışma, ortak eylemler üzerinde düşünme yok denecek kadar azdır. Bu durumda böyle bir eğitim anlayışında çok az entelektüel, onlarda kendi çabalarıyla, ortaya çıkar. (Giroux 2010a: 187) Brown'a göre bu durumun en anlamlı açıklaması beşeri (insan ve toplum bilimleri)bilimlerin yaygın kültürel ve akademik pozitivizm, teknik ve uygulamalı bilimler kadar doğrudan verimli, uygulanabilir, danışmanlıklara veya kâra dönüştürülebilir bir içeriğe sahip olmamasından kaynaklıdır. (Brown 2011: 117) Aynı zamanda insan ve toplum bilimleri gibi alanlarda piyasaya yönelik düşük beklentiler vardır ve bazıları için piyasa anlayışı gelişmeyebilir.

Kumar ise neoliberal eğitimde öğrenen kişinin kendini tanımasını, yaratıcı olmasını ve geniş hayal gücü geliştirmesini sağlayacak birçok epistemolojik etkinliğin yok gibi olduğunu vurgular. (Kumar 2019: 56) Neoliberal eğitim genel olarak birtakım teknik ve işletme odaklı bilgi ve buna öncülük eden ideoloji ile ilerlemektedir. Okullar, bu bilginin “sermaye” biçimi olarak üretimine yardımcı olmakta, bu bilgi işyerlerinde bir kontrol biçimi olarak bulunmaktadır. Bu durumda bilginin sürekliliği de korunmuş

olmaktadır. Buna ek olarak teknik-işletme odaklı bilgi, ekonomi, devlet ve okul çevresinde bir dolaşıma da sahip olmaktadır. (Apple 2006b: 78) Dolayısıyla bir dizi karmaşık bağlantıları olan bu teknik-işletme odaklı bilgi eğitiminin sermaye tarafından kontrolü doğal hale gelmektedir. Ancak burada sosyal ve insan bilimlerine, sanata, felsefeye yönelik eksiklikler göze çarpar.

Eleştirel pedagojiyi temsil eden okullar ve öğretmenler sayesinde eğitimde öğrencilerin deneyimlerini sorgulamalarına; bu deneyimlerin daha büyük epistemolojik bağlamı sayesinde sosyal, politik, bilimsel, felsefi, estetik aynı zamanda edebi kaygıların ve üretim olanaklarının ortaya çıkmasına yol açar. (Kincheloe 2008: 11) Dolayısıyla çoğu zaman neoliberal bir eğitim, burada sıralanan içeriğe sahip olmadığı için sadece piyasa bağlamında işlevsel içeriği temsil etmekte ve her şeyi standart hale getirmektedir.

Hursh'a göre de neoliberal devletler; oluşan standartların, standart değerlendirmelerin ve hesap verebilirliğin kullanılması yoluyla eğitimcileri ekonomik olarak üretken bireyler yetiştirmek açısından, eğitimi kavramsallaştıran düşünce biçimlerini belirli düşünce türleri ile sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Eğitim artık siyasi, etik ve estetik vatandaşların gelişimindeki rolüyle değerlendirilmemektedir. Bunun yerine amaç, ekonomik üretkenliğe katkıda bulunan bilgiyi teşvik etmek, uyumlu ve üretken öğrenciler yetiştirmektir. (Hursh 2000: 8) Dolayısıyla eğitim epistemolojik olarak sadece piyasa ihtiyaçlarıyla sınırlandırılmaktadır.

Brown da buna benzer eleştirilerde bulunur. Brown'a göre neoliberal bir eğitim anlayışında temele alınan bilgi, düşünme şekli ve öğretim biçimi neredeyse sadece sermayenin gelişimine katkıda buldukları ölçüde değer görür ve talep edilir. Çoğu zaman eğitimde bilme teknik bilgi ve beceriye indirgenir. Fakat günümüzde birçok meslek -hukuk, mühendislik, tıp, mimarlık, öğretmenlik gibi- analiz kabiliyeti, iletişim becerileri, sanatsal yaratıcılık, icat yeteneği, hatta eleştirel okuryazarlık gibi becerileri gerektirmektedir. Ancak neoliberal bilgi arayışının tek amacı; insan, şirket ve finans sermayesinin değerinin artması şekline gelmiştir. Burada amaç, yurttaşların kapasite ve yeteneklerinin geliştirilmesi, kültürün ayakta tutulması, dünyanın tanınması farklı ve ortak yaşamların oluşturulması değil; bilginin pozitif yatırım getirisi olarak belirlenmesidir. (Brown 2018: 205) Bu da neoliberal eğitimin epistemolojik kaygıları ile eleştirel pedagojinin kaygılarının çok farklı olduğunu göstermektedir.

Giroux'a göre eleştirel pedagojinin önerilerine baktığımızda öğrenciler hem okul hayatına hem de günlük yaşamın işleyişine, kaygılarına, politikasına sahip olmalıdır. Hal böyle olduğunda öğrenci kimlikleri, kültürleri ve bunlarla ilişkili deneyimleri öğrenmeli, yaşama dair öğelerin bütünlüğünü kavrayabilmeli, bu şekilde öznelliklerini de geliştirebilmelidir. (Giroux 2008: 159) Dolayısıyla birey yaşama ve yaptığı işe dair anlamlarını, değerlerini kendi üretebilmeli ve kendi dünya görüşünü geliştirebilmelidir. Öğrencinin eğitim sayesinde kazandığı vizyon, yaptığı her işte onun daha özgür, yaratıcı ve özgün olmasını sağlayabilir. Ancak neoliberal anlayışta her şey standartlara ve nicel sonuçlara bağlı hale gelir. Bu durumda eğitimde hesap verilebilirlik amacı gerçekleşmiş olur. Hursh ve Wall'e göre eğitimde her şeyin standartlara bağlanması sanat, müzik, sosyal bilimler ve bazen de bilimin marjinalleşmesini veya özünün ortadan kalkmasına neden olabilir. (Hursh ve Wall 2011: 563)

Patrick neoliberal eğitimdeki bilginin ve öğrenmenin amacının daha bireysel ve pazara yönelik tarzda ekonomik hale getirilmesiyle, öğrenme mutluluğunu yok ettiğini öğretimin yaratıcılığı engellediğini, bundan dolayı neoliberal eğitimin güçlü halkın ve özgün halk aydınlarının ortaya çıkmasında engeller oluşturduğunu öne sürer. Eğitim kurumlarının tüm gerçekliği, kendi kendini şekillendiren ekonomik değer sistemi olmuştur. (Patrick 2013: 4) Bu durumda eğitim kurumlarında kâr amaçlı eğilimler öne çıkmaktadır. Eğitim kurumları öğrenciler için çok para kazanma gücünü arttıran bir işleve sahip olmaktadır. Ancak Brown'a göre yukarıdaki amaçlarla eğitim kurumlarını yapılandıran neoliberalleşme fikri bireyin bilinç olarak derinleşmesini engellemektedir. Onların insani duyarlılıklarını azaltmaktadır. Hermeneutik, yorumlama gücü, eleştirel düşünme, edebi yazma, sorgulama, politik düşünme, demokratik ruha sahip olma gibi birçok unsur gereksiz görülerek ve anlamsızlaştırılarak ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. (Brown 2011: 124) Buradaki öğrenme ortamlarında hermeneutik (anlamacı ve yorumlamacı) yöntemi temele alan bir süreç açıkça göze çarpmaktadır.

Nygreen, neoliberal eğitimde hermeneutik yönetime karşı olan olumsuz tutumun sebebini, neoliberalizmin epistemolojik bir duruş olarak ezilen, sıradan alt sınıfını temsil eden insanların değerli ve gerekli bilgiye sahip oldukları daha adil, insancıl, demokratik bir toplumsal düzeni inşa etmek için uğraşmamasından kaynaklı olarak görür. Bu yüzden o, neoliberalizmin bu olumsuz tutumuna karşı bilgi üzerinde yapılması gereken önemli bir düzenlemenin gerekliliğini öne sürer. (Nygreen 2016:

210) Zira bu duruma ek olarak burada ortaya çıkacak öğrenme esaslarının da insan ve toplum hayatını dikkate alan bir şekilde oluşturulması önemli görülmektedir. Dolayısıyla öğrenmenin temelinde sadece teknik bilimler değil, insan bilimleri ve onlara uygun yöntemlerde eklenmelidir.

Brown neoliberal ideolojinin insan ve toplum bilimlerinin uygulamalı teknik bilimler kadar bilimselliğe sahip olmamasını ve girişimciliği içermemesini olağan bulmaktadır. Ancak o, bu bilim alanlarının daha fazla yaratıcı ve eleştirel içeriğe sahip olduğunu da savunur. (Brown 2011: 125) Dolayısıyla burada sözü geçen insan ve toplum bilimleri neoliberal birey yetiştirme amacı taşıyamaz. Teknoloji araştırmaları gibi bize bir gelecek sunmaz. Direkt öngörülen faydalar içermeyebilir. Ancak birçok neoliberal düşünce eleştirisini dikkatle okuduğumuzda insan ve toplum bilimlerinin içeriğinin neoliberal düşüncenin rekabet, pazar ekonomisi gibi yarışçı değerlere ve tek boyutlu düşünme ve yaşama biçimlerine antitezler üretebildiği de görülmektedir.

Bilginin sürekli bir biçimde sosyal olarak inşa edildiğini vurgulayan eleştirel pedagoji, bilgi türleri arasında bir ayırım yapar ve eğitimde doğal olarak insanın özgürleşmesine katkısı olacak bilim alanlarını ilk sıraya yerleştirir. Bu bağlamda öne çıkan bilimler beşeri ve sosyal bilimlerdir. Bunların içinde ise eleştirel yönelimi olan bilgiler her zaman her eğitim kademesinde önemli görülür. (Cevizci 2011: 217) Giroux'a göre neoliberal eğitim anlayışını temsil eden, şirket eksenli bir şekilde ortaya çıkan halk pedagojisinde bilgi, ekonomik yatırımlar için sermaye haline gelir. Burada sözü edilen bilgi ve onun içeriği iktidarla, öz bilinçle ya da özgürlük ve adalet mücadelesiyle ilişkili değildir. (Giroux 2004: 19) Bu anlamda neoliberal eğitim anlayışı epistemolojik olarak eksik ve yetersiz görülebilir. Burada insanı temele almayan ve içinde insanın olmadığı bir epistemolojik anlayış ortaya çıkmaktadır.

Eleştirel pedagoji düşünürleri ise halk pedagojisinden farklı olarak sadece öğrencileri öğrenmeye motive etmekle değil, öğrencilerin tarihte kendilerini bulmalarını ve sorgulamalarını gerçekleştiren özgür öğrenme koşulları sağlamak için çabalar. Bu, eleştirel pedagojinin hem pedagojik hem de politik olarak yeterli olmak istemiyle de ilgili durumunu ifade eder. Böylece bu pedagojik anlayış; bastırılmış, standart bilgi formlarının da dışına çıkmış olur. (Giroux 2008: 159) Böyle bir pedagoji öğrenen kişilerin hem duyuşsal (tutum ve değer) hem de bilişsel (düşünme) alanlarına hitap etmektedir.

McLaren'e göre eleştirel kuramcılar bilginin sosyal bir şekilde oluştuğunu iddia etmekte, bilginin belli sosyal ilişkileri yaşayan bireylerle zaman içerisinde belli alanlarda yaşayan bireyler arasındaki anlaşma ve rızanın ürünü olduğunu ima etmektedir. (McLaren 2011: 291) Oysa neoliberal eğitim anlayışında bilgi anlaşma veya rıza ürünü değildir. Bilgi belli bir statükonun, düşüncenin ürünüdür. Her birey bu bilgiyi hem kendi hem de piyasanın geleceği için sorgulamadan kabul etmeli ve bir an önce piyasa için bu bilgiye yönelik teknik içeriği olan üretime geçmeli ve piyasayı çeşitlendirmelidir. Bu durum çoğu zaman sosyal yapı ve kültürel bağlarla ilişkilendirilmeden ele alınır.

Bilginin sosyal oluşuma, belli bir kültürel bakışa sahip olduğunu ima etmek; içinde yaşadığımız dünyanın diğer varlıklarla sosyal etkileşim yoluyla beyin tarafından simgesel olarak oluşturulduğunu; büyük ölçüde kültürel, bağlamsal, geleneksel ve tarihi özelliklere dayandığını iddia etmek anlamına gelir. Bizim sosyal yapımıza karşılık gelen; ideal, özerk, saf bir dünya yoktur. Çoğu zaman simgelerin bulunduğu atıfsal bir alan bulunmaktadır. Bu alan simgelerin anlamının oluşumunu etkiler. Dolayısıyla saf, öznel bir sezgi de yoktur. Sosyal dünyanın içinde yaşarız. Olayların anlamını ararken aslında sosyal dünyanın anlamını ararız. (McLaren 2011: 291) Neoliberal eğitim anlayışında ise kültür ve geleneksel bağlam önemli değildir. Neoliberal eğitimin temelinde sadece pazara yönelik olan önemlidir. Bilginin pazarı, piyasası, ekonomik bir karşılığı yoksa ne kültürel ne de bireysel bir anlama sahip değildir.

3.2.3. Müfredat Bakımından

Müfredat veya öğretim programı, eğitimin bir programa bağlanma şeklini ve planlanmasını ifade eder. Burada hangi konunun öğretileceği, ne kadar öğretileceği, hangi sıralamalarla öğretileceği planlanmaya çalışılır. Aslında eğitim için bu teknik bir durum ve süreçtir. Müfredatın içeriği oluşturulurken mutlaka felsefi bir ideal, düşünce, ideoloji temele alınmaktadır.

Neoliberal eğitimde müfredatın temeline konulan bilgi biçimleri farklı ekonomik ve pratik değerlere sahip olmalıdır. Piyasayı çeşitlendirmelidir. Bu bağlamda bu bilgi ile birlikte uygulamalı bilimlerde varsayılan teknolojiler, ekonomik faydaya odaklandığı için öne çıkar ve önemli görülür. Ancak sanat ve beşeri bilimler eğer piyasa ekonomisini çeşitlendirmiyor ve hizmet etmiyorsa önemli görülmez. (Patrick 2013: 3)

Brown'a göre eğitim ortamlarında hem araştırmacılar hem de eğitim faaliyetini yürüten kişiler: "Ne çalışabiliriz? Bu satacak mı?" sorularını sormadan eğitim müfredatını oluşturamamaktadır. Bu yeni bakış açısından dolayı eğitimde klasik metinlerin incelenmesi de dahil olmak üzere insan ve toplum bilimlerinde felsefi sorular, tarihsel problemler ve eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik çalışmalar pek rağbet görmemektedir. (Brown 2011: 122) Dolayısıyla neoliberal anlayışın etkin olduğu eğitim ortamlarında müfredat içinde bu tarz derslere çok fazla yer açılmamakta, açılrsa dahi ayrıntılı bir analize girilmemektedir. Aslında bu durum, neoliberal eğitim ve gereği olarak öne sürülen programın daha çok uygulanabilirlik özelliğinin öne çıkmasının, dolayısıyla eğitim sürecinin içeriği ile ilgili teorik cephenin çok önemsenmemesinin nedeni şeklinde açıklanabilir. Bu bağlamda neoliberal eğitim anlayışında okuma, yorumlama, hayal gücüne dayalı bir gelişim çok da önemli bir yere sahip olmamıştır. Brown bu durumun akademik özgürlüğü, bilimsel hayal gücünü epistemolojiye dayalı yeniliklerin, bulguları yorumlama yeteneğinin doğasını sınırlandırdığını hatta kısırlaştırdığını öne sürmektedir. (Brown 2011: 123) Hal böyle olduğunda neoliberal eğitim anlayışının müfredat bölümünde daha çok teknik bilimlere ve neoliberal vatandaşlık anlayışına dayalı standartlaşmış bir durum, uygulama ağırlıklı eğitim programı ve bu eğitim programının pazara hizmeti öne çıkmaktadır. Bu müfredat ve pazar ilişkisinin ise en çok yükseköğretimi etkilediği öne sürülmektedir.

Torres eğitimde neoliberalizmin, pazarın devlet üzerindeki ve özellikle de yönetim anlayışı üzerindeki etkisi ve bunun müfredata yansıma biçiminin en çok yükseköğretimi etkilediğini iddia etmektedir. Kültürel olarak üniversitenin öne çıkartılmasının en büyük faydası, piyasa güçlerinin yükselişe geçmesi olmuştur. (Torres 2013: 85) Giroux ise müfredat ile ilgili tespitlerini, neoliberalizmin yükseköğretim müfredatı ile ilgili görüşlerini aşağıdaki gibi sıralamaktadır. Kamu ve yükseköğretimin neoliberal çerçevesini şekillendirmek müfredatı standartlaştırmayı, yukarıdan aşağıya yönetimi desteklemeyi, iş değerlerini teşvik eden daha fazla uygulamayı ve tüm eğitim seviyelerini iş eğitim sitelerine indirmeyi içeren kurumsal tabanlı bir düşüncedir. Serbest piyasa köktencilğini yönlendiren anti-demokratik değerler, şimdi tüm dünyada özellikle yükseköğretim seviyelerini şekillendirmeye çalışan çeşitli politikalarda somutlaşmaya başlamaktadır. (Giroux 2010b: 3) Böylece neoliberal eğitimde tercih edilen ve standartlaştırılmaya çalışılan müfredat bağlamında dayatılan vatandaşlık eğitimi çerçevesinde okullardaki demokrasi ve akademik özgürlük de açık bir şekilde

ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla okullarda girişimcilik ve rekabet her şeyin önüne geçmektedir. Ancak bu durumun tam tersi olarak eleştirel pedagoji okullarda öğrenenleri yeni rollere ve aktif görevlere hazırlar. Apple ve Beane ise burada karşılaşılan demokrasi sorununun eleştirel eğitim anlayışı ile çözüleceğine inanır.

Apple okullardaki demokrasi anlayışının önemine vurgu yaparak, demokratik bir eğitim programında, gençleri, öğrencileri bilginin müşterileri şeklindeki pasif rolünden, “anlam yaratıcıları” olarak aktif hale getirmeye ve onlara yeni bir rol vermeye dayalı bir eğitimin önemine vurgu yapar. Dolayısıyla okullarda demokratik yaşam biçiminin değerini genişletmek ve geliştirmek için yollar aranmalı ve okullar, eğitim programları sayesinde yaratıcı bir süreci geliştirmelidir. Demokratik bir eğitim programı, basitçe yapılmış katılımcı bir diyalogu aşar ve ortak yaşamın akışında ortaya çıkan problem, olay ve konular üzerinde düşünmeye dayalı bir fırsat sunar. Okullarda düşünmeye, problem çözmeye yönelik bir hava gelişir. (Apple ve Beane 2011: 48) Böylece okullar için oluşturulan eğitim programlarında demokrasinin değeri ve önemi anlaşılmalı ve tüm unsurlar demokratik değerlere göre planlanmalı ve çeşitlilik önemli görülmelidir. Bu sayede ise sözü edilen demokrasi sorununun bir nevi üstesinden gelinebilir.

Okullardaki demokrasi insanların bilgiye, öğrenmeye ve yapılan programlara karşı rızalarını da içerdiği için demokratik bir eğitim programı, çeşitli bilgilere ulaşmayı ve farklı düşüncelere sahip kişilerin görüşlerinin önemsenmesini önemli ve gerekli görür. Böyle bir eğitim ortamında farklı görüşlerin araştırılması ve birbirine benzemeyenlerin ifade edilebilmesi bir sorumluluk haline dönüşür. (Apple ve Beane 2011: 44) Dolayısıyla demokratik öğelere göre planlanmış bir okul programında neoliberal anlayıştan farklı olarak bilginin kesin kaynaktan gelen doğrularmış gibi kabul edilmesinden söz edilemez. Böylece bir dikte, otorite anlayışı yoktur. Burada neoliberal düşünceden farklı olarak demokratik, katılımcı, bilginin sorgulanabildiği bir değer dünyası öne çıkmaktadır. Demokrasinin eksikliği bir nevi aşılmaya çalışılmaktadır.

Giroux’a göre eğitim kurumları, demokrasi savaşının yapıldığı en önemli alanı temsil eder. Dolayısıyla okullar, daha iyi bir gelecek vaadinin, umut ve ahlakı birleştiren pedagojik uygulamaların ortaya çıktığı yerdir. Akademisyenler, öğretmenler, sanatçılar, kültürel çalışanlar ve ilerici sosyal hareketler; politik ve etik sorumluluk olmasa da öğrenmeyi bir disiplinin, bilimsel yöntemin veya araştırma uzmanlığının gereklilikleriyle ilgili bir hale getirmek için belirgin ve benzersiz bir yükümlülüğe

sahiptir. Onlar, demokrasi için pedagojik içeriği olan, bilgi, tutku, değerler ve umut aktivasyonunu daha da ileriye götürebilirler. Demokrasiye dayalı biçimlendirici bir kültür gerektiren yaşam biçimi için ise eğitimciler gençlerin eleştirel düşüncelerini, derin ruhlu tartışmalara girmelerini önemli görür. Bu durumda önerilen demokrasi, kamusal alanlarda “pedagoji ve araştırma biçimleri oluşturmada” çok önemli bir rol oynar. (Groux 2010b: 16) Bu çerçevede okullar birbirinden farklı olan epistemolojik ve ontolojik unsurları da dikkate almaya başlar.

Apple’e göre neoliberal okullar, rekabete dayalı işgücü üretmek amacıyla planlamalar yaptığı için farklı olan yeteneklere fazla odaklanamamakta ve bu konuda esneklik sağlayamamaktadır. Bu çerçevede okul üretici insan anlayışına bağlı olarak “insan sermayesi”ni önemli bir gündem haline getirir. Çünkü burada bireylere her zaman kendi çıkarlarını en üst düzeye çıkaracak şekilde hareket etmeleri durumunda yaşayacağına ve kazanacağına dair bir bakış açısı kazandırmaya çalışırlar. (Apple 2006a: 24) Bu durum ise eleştirel pedagojinin eğitim anlayışına tamamen zıt bir durumdur ve neoliberal eğitim müfredatı pazara ve ekonomiye odaklamakta, neoliberal vatandaşlıkla sınırlamakta, bunlara dayalı bilgi ve beceriler sunmaktadır.

Neoliberalizme göre adil bir eğitim sistemi öğrenciye, iş gücü piyasasına göre değerli bilgiler ve beceriler kazandırmayı amaçlar. Ayrıca gelecekteki bilgi çalışanı olarak öğrenci; iş piyasasında iş arama, kendinden emin, başarılı, sorumlu vatandaşlar ve etkili katılımcılar olmaları için sorumluluk almalıdır. Böylece neoliberal politikada bilgi ve bilgiyi artıracak ürünler, bireysel veya kolektif insan sermayesi, ekonomik büyüme ve gelişmeyi her türlü şekilde etkiler. (Patrick 2013: 3-4) McLaren’e göre burada sözü edilen başarı anlayışı eksik ve kusurludur. Çünkü burada başarı; bireyin erdeme, sorgulayan bir kişiliğe sahip olmasından ziyade onun piyasada, para ve artan sosyal statüye sahip olmasının öneminden bahsetmektedir. (McLaren 2011: 280) Bu durum ise neoliberal eğitimi temel alan birçok eğitim müfredatında standart bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Neoliberalizm bir yandan piyasa güçlerinin düzenlenmesi ve bunun vatandaşlık sorumluluğu, performans standardizasyonu, durum testi ve standartlaştırılmış müfredat ile karşımıza çıkmaktadır.

Neoliberal eğitim anlayışının eğitimi şekillendirmesiyle beraber müfredatı standartlaştırmayı benimseyen ve destekleyen kurumsal tabanlı bir eğitim ideolojisi ön plana çıkmıştır. Eğitimdeki bilgi ve pedagojik alt yapı maddi ve beşeri sermaye

üretimiyle ilişkilendirilmeye başlanmıştır. (Giroux 2010a: 185) Böylece müfredat pazarın ihtiyaçlarına ve ihtiyaçların değişimine göre de sürekli yenilenmeye çalışılır. Bilgideki bu hareketlilik sayesinde büyüme ve bilginin dağılımı kolaylaşabilir.

Okullardaki endüstriye dayalı büyüme, teknik ve işletme odaklı bilginin dağılımını kolaylaştırma çabasıdır. Öğrenciler de bu bilgiyi öğrendikçe edindikleri beceri ve uzmanlığı, “yatırım” olarak kullanıp daha iyi meslekler için basamakları tırmanmaya çalışır. Okullar hareketlilik sağlar ve büyüyen ekonominin ihtiyaç duyduğu yetişmiş insanların yetiştirilmesini garanti eder. Bilinçli insan gücü planlaması, bilimsel, teknik ve kariyer odaklı müfredatın teşvik edilmesi önemli hale gelir. (Apple 2006b: 86) Neoliberal eğitimde teknik uzmanlık alanlarının öne çıkması, ölçümler ve kontroller için hesap verilebilirlik, pazarlamanın ve neo-muhafazakâr vatandaşlık politikaların desteklenmesi, verimlilik dinamik işleyişin önemli unsurlarıdır. Böylece eğitimde neoliberal yönetim anlayışı test edilebilir verimlilik ve hesap verebilirlik sağlamak için teknik uzmanlık alanları oluşturmak ister. (Apple 2005: 20) Ancak bu alanlar tek başına bireyin özgürleşmesi ve vizyon sahibi olması için yeterli değildir. Bunların yanında bireyin özgürleşmesini ve özgürce sorgulamasını sağlayan beşeri bilimlerinde müfredatta, özgürleştirme aracı olarak yer alması gereklidir. Böylece müfredat ve içerdiği bilgide belirli çıkara ve ideolojik oluşumlara hizmet etmemiş olur.

Burada neoliberal eğitim ve eleştirel eğitim anlayışlarının eğitim hedefi, temele aldığı bilgi, müfredat ve eğitim programı bağlamında karşılaştırmasını yaptığımızda eğitimi önemseme, kendi dünya görüşünü eğitim ile yaygınlaştırma ve bireylere kazandırma, bilgiyi önemseme ve bir ilerleme ve gelişme aracı görme dışında hiçbir ortak yönünün olmadığı açıkça görülmektedir. En azından teorik temeller çerçevesinden baktığımızda hem temellerine aldıkları felsefi gelenek bağlamında hem de epistemolojik ve ontolojik unsurlar bağlamında neoliberal eğitim ile eleştirel eğitim anlayışların hiçbir ortak eğitim temelini olmadığı göze çarpmaktadır. Çünkü neoliberal eğitim anlayışında özellikle tercih edilen bilgi, müfredat ve kullanılan yöntemlere bakıldığında bireylere ne bir özgürlük alanı açmakta ne de onların kendilerine has özgün bireyler olmasına izin vermektedir. Burada sözü edilen okul anlayışında çoğu zaman tek tip bireyler yetiştirme daha önemli bir değer haline gelmektedir. Bu durumda da farklılıkların demokratik tercihleri kısıtlanmakta ve birey tam anlamıyla özgür, demokratik ve adil bir eğitim ortamıyla karşılaşmamaktadır.

3.3. Pratik Açıdan Neoliberalizmin Eğitim Anlayışının Sorgulanması

Bir eğitim anlayışının, felsefesinin teorik temellerini sistematik olarak ortaya koyduktan sonraki aşama ise bu teorinin hayata, uygulamaya ve okullaşmaya geçme durumudur. Bu aşamada sahaya inilir. Artık zaman, mekân, birey, toplum, okul, öğretmen, öğrenci, kimlik ve benzeri somut unsurlar bir araya getirilerek gerçek dünyada uygulama süreci başlar. Eğitim için uygulama önemlidir. Çünkü eğitimin karakteristiği onun uygulamalı bir disiplin olmasıdır. Dolayısıyla diğer bölümlerde teorik olarak yaptığımız gibi eğitimin uygulamaya dayalı içeriği de sorgulanmaya dahil edilmelidir. Bu hem bir gereksinim hem de bir zorunluluk gibi görülmektedir.

Eğitim felsefesi çalışmasında eğitime yönelik kıstasların ele alınmasında teorik ölçütün yanında pratik, uygulamaya yönelik ölçütü içeren bir değerlendirmeye de gerek duyulmuştur. Çünkü eğitim aynı zamanda somut bir zeminde ve somut unsurlarla yapılan bir etkinliktir. Bu bağlamda burada ilk olarak insan doğası ele alınacaktır. Çünkü eğitimde insanın yetiştirilmesi, şekillendirilmesi, değiştirilmesi önemli görülür. Bunun yanında insanın içinde yaşadığı sosyal yapı da önemli görülmüştür. Eğitimde de sosyal boyutu olan bir etkinlik olarak değerler ele alınmıştır. Eğitimde insan yetiştirme söz konusu olduğu için iyi, kötü, doğru gibi değerler önemli olmalıdır.

Burada sözü edilmeye çalışılan uygulanabilirlik durumunun kıstasları ise okulların fiziksel altyapı bakımından işleyişi, genel olarak özel okul-devlet okulu ayrımı ve imkânları, bu tarzda sunulan eğitimin insan doğası bakımından ele alınışı yani rekabetçi, özerk birey ve işbirlikçi birey karşılaştırmasıdır. Bunların sosyal yapı bakımından ele alınışı ise genel olarak toplumsal sınıfların eğitime ulaşabilmesini, değerler bakımından ele alınışı ise neoliberal değerlerin hayattaki yaşanabilirlik durumunu ifade eder.

Bu bölümde de önceki bölümde yapıldığı gibi neoliberal eğitim anlayışına hem eleştirel pedagoji açısından hem de başka bakış açılarından yöneltilen eleştiriler ve eleştiri biçimleri ele alınmaya ve açıklanmaya çalışılacaktır. Başka bir deyişle neoliberalist düşüncenin eğitime ilişkin temel kabullerinin ve tezlerinin, genel eğitim anlayışı ve pratiği göz önüne alınınca gerçekten uygulanabilir olup olmadığı, uygulama sürecinde herhangi bir sorun içerip içermediği değerlendirilmeye çalışılacak ve

neoliberal eğitimin özgürlüğe ve demokratik öğelere dayalı olarak pratik açıdan göze çarpan yetersizlikleri ve eksiklikleri üzerinde eleştirel bir tavırla durulacaktır.

3.3.1. Fiziksel Altyapı İmkânları Bakımından

Giroux'a göre okullar ve eğitim bir dizi ekonomik, ideolojik ve politik saldırı altındadır. En ciddi saldırılar kapsamlı testlere, geleneksel metinlere ve ezberleme tatbikatlarına odaklanan neoliberalizmin savunucuları tarafından gerçekleştirilmektedir. Eğitimin piyasa güdümlü kuvvetler tarafından organize edilmesini ve yönetilmesini sağlamak için devlet okullarına yatırım yapmak, onları özel okullarla değiştirmek devletleri halk eğitiminin organizasyonundan tamamen uzaklaştırmak için agresif bir girişim bulunmaktadır. Bu durum okulları, açık piyasadaki döviz ve bunun ticaret değeri açısından değerli olan “sadece kredi borçlarına dayalı takasıyla paketlenmiş bir kurumsal varlık” haline getirir. (Giroux 2013: 137) Neoliberal düşüncenin de etkisiyle son yıllarda devlet, okullardan tamamen elini çekmeye başlamakta ve okullar kendi giderini bir işyeri gibi kendisi, belki de borçlanarak karşılamaya çalışmaktadır. Böylece okulun birçok ihtiyacı çocuğunu okula göndermek isteyen ebeveynler tarafından karşılanmak zorundadır. Ancak burada özel okullara giden çocuklar, ekonomik imkânlarından kaynaklı olarak her zaman daha avantajlı görülmektedir. Fakat buradaki sorun aslında özel okulların varlığıyla ilgili değildir. Her ne olursa olsun yaşantımızda sosyal ve ekonomik olarak özel okullara dair gerçeklik görmezden gelinemez. Buradaki asıl sorun devletin kurumsal olarak devlet okullarından desteğini ve yardımını kesmesidir. Bu çerçevede birçok ebeveyn, okullarda kaynak eksikliğinden dolayı mağdur duruma düşmekte ve çocuğu için gerekli olan birçok eğitim araç gereci alamamaktadır. Bu durumda bırakın tekniğe, teknolojiye dayalı eğitim hedefleri oluşturmak, birçok aile çocuğunun günlük eğitim ihtiyaçlarını da karşılamakta zorlanmaktadır. Çoğu zaman burada teknik bilginin ve teknolojiye dayalı öğrenme ortamlarının sorunları birikmektedir.

Thomas ve Yang'e göre son zamanlarda tüm dünyada neoliberal varoluşu destekleyen ve neoliberal ekonomiye hizmet eden eğitim planlamaları ve uygulamaları yapılmaktadır. Burada öne çıkan neoliberalizmin hâkim olduğu, dünya çapında yaygınlaşan bir eğitimden bahsedilmektedir. Böylece eğitimde makineler ve teknoloji, eğitim için öğrenme araçları haline gelmektedir. Eğitimde tekniğin, teknik bilginin yani

bir nevi teknolojinin kullanımı genel olarak neoliberal ilkeler tarafından kontrol edilmektedir. Makineler insanlara “daha hızlı ve daha ucuza” sağlanan öğretim anlayışı için kullanılmaktadır. İnsanların bu süreçlerden geçmesi eğitimde, mümkün olduğunca, verimliliği arttırmak için planlanmaktadır. Bu teknolojiler sayesinde eğitimde hesap verebilirlik, değerlendirme, etkili sıralama için çaba gösterilmektedir. (Thomas ve Yang 2013: 113) Bu yüzden okullarda bilinçli şekilde teknoloji kullanımı ve üretimi yerine neoliberal dürtülerden ve ideolojiden kaynaklı bir teknoloji kullanımı öne çıkmaktadır. Ancak bu eğitimin doğasını değiştirmekte ve eğitim ortamındaki önemli görülen birçok öğenin değersizleşmesine sebep olmaktadır. Bu durumda okullar piyasa şartlarına göre neoliberal yönetim anlayışına dayalı olarak neoliberal düşüncenin birçok ögesi çerçevesinde, tekrar güncellenmeye çalışılmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi okullar bir nevi bankalar, süpermarketler, işyerleri gibi düşünülmektedir. Neoliberalizm, son zamanlarda her türlü imkânları kullanarak eğitim sisteminin bütününe nüfuz etmeye çalışmaktadır. Özellikle yükseköğrenim sistemi de bunun dışında değildir. Bu bağlamda yükseköğretim, bir sektör haline gelerek okullar, neoliberal politikalara göre düzenlenmektedir. Yükseköğretimde eğitim verimliliğini yeniden tanımlayarak pazarlama ve piyasa şartlarında hesap verebilirlik, program geliştirme süreci ve öğrenci-öğretmen ilişkileri tekrar şekillenmektedir.

Neoliberal eğitim reformu ve bununla ilgili olgular, hükümetin yükseköğrenim kurumlarına mali desteğini azaltmak, üniversitelere eğitimlerini pazara sunmalarını sağlamak için baskı yapar ve sırayla birçok eğitim kurumu “bilgi çağı” ve “bilgi ekonomisi” anlayışına hitap eder. Bu eğitim kurumları hayatta kalmak için üretkenliklerini arttırmaya çalışırlar. Bu kurumlar, derin ve entelektüel işleyişe sahip olmak yerine, sadece bilgi teknolojileri kullanarak düşük maliyetle daha çok temel işlevi piyasaya hizmet etmek olan bir şirket gibi kâr elde etmek amacıyla işlemeye başlar. (Kumar 2019: 247) Böylece birçok eğitim kurumu elindeki imkânlarla sanayiye geliştirmek, kâr elde etmek gibi insani değerleri ve ihtiyaçları dikkate almayan yaratıcılığı ikinci plana atan, sınırlı hedeflere ve ekonomiye katkı sağlama amacına sıkışmış kalmış durumdadır.

Neoliberal eğitim kurumlarına baktığımızda, eğitim bir üretim fonksiyonu olarak ölçülecek bir meta haline getirilmeye çalışılmaktadır. Aynı zamanda eğitim hızlanmış verimlilik mantığına dayalı bir işgücünün yetiştirilmesinde etkin olmaktadır. Özellikle

okullar endüstriyel üretim çerçevesinde öğrencileri, yükseköğretimde öğrenim gören bireysel girişimci tüketicilerden oluşan “bilgili tüketiciler” olmaları için iyi yetiştirme amacı taşır. (Henderson ve Hursh 2014: 565) Dolayısıyla burada insan modern ekonomiye katkı sağlayan bir sermaye şeklinde düşünülmekte ve bu doğrultuda eğitim almaktadır. Aslında eğitimin beşeri sermayeye katkı sağlaması ve bu sermayeyi geliştirmesi, büyütmesi oldukça doğal olmalıdır. Ancak bu durum öğrenciyi, öğretmeni ve okulu karmaşık bir sürece sokmadan nesneleştirmeden, piyasalaştırmadan, zorunlu standartlar oluşturmadan, okulu sadece ekonomiye hizmet eden bir hale getirmeden de yapılabilmelidir.

Giroux’a göre son on yılda özellikle üniversitelerden başlayan hızlı bir piyasalaşma, piyasaya hizmet etme anlayışı gelişmiş üniversiteler, kolejler fiziksel olarak da bu piyasalaşmaya göre tekrar yapılandırılmıştır. Üniversitelerden başlayarak birçok eğitim kurumunda pedagoji (eğitim ve öğretim etkinliği) gittikçe artan bir şekilde neoliberal ideolojiye göre yeniden yapılandırılmış, okulların farklı yeteneğe sahip bireyleri kaybetmesine de neden olmuştur. Bu pedagojide eleştirel olarak yetişenlerin, sorgulayanların yetiştirilmesine ahlaki ve entelektüel bir uygulama olarak eğitimin çeşitlendirilmesine yönelmekten uzaklaşmıştır. Bu indirgemeci pedagoji kavrayışı tarafından tarih, edebiyat, felsefe, mantık, sosyoloji, antropoloji, azınlık çalışmaları, cinsiyet çalışmaları ve dil programları gibi birçok içerik basitleştirilmiş veya kaldırılmaya çalışılmıştır. Yükseköğretimin liberal tarzda yönetildiği ve demokratik olduğu hiçbir altın çağ olmamış olsa da muhafazakârların, neoliberal kapitalizmin havarilerinin mevcut yükseköğrenim saldırısı, benzeri görülmemiş bir saldırıdır. Bu saldırıdan dolayı okullar özellikle üniversiteler kamuya yönelik misyonunu kaybetmiş, sermayeye yönelik verimliliği içeren piyasaya dayalı, yeni görevini üstlenmiştir. (Giroux 2014: 40) Bu bağlamda birçok eğitim kademesinde piyasaya dayalı eğitim anlayışı, tüm insan girişimlerini sayısal olarak ifade etmeye, ölçeklendirilebilir veya ülke çapında seri üretime geçilebilir bir anlayışı yaygınlaştırmaya başlamıştır. Bu çerçevede bakıldığında eğitim kurumlarındaki akademik konular, piyasaya göre hatta piyasadaki değişime göre kendini tekrar tekrar güncellemek zorunda kalır. Görüldüğü gibi mesele özel okulların, özelleşmiş üniversitelerin ortaya çıkması değil, okulların vizyonlarının, toplumsal görevlerinin köklü değişimidir. Hal böyle olduğunda asıl sorunun okullarda piyasaya ya da piyasa ihtiyacına hitap etmeyen bir görüşün bu ortamda ne değerinin ne de yerinin olmasıdır.

Apple'e göre de okulların günümüzde işleyişi farklılaşmaktadır. Okullar artık günümüzde işgücünün seçilip sertifikalandırılması, yeniden üretimi, iktidar sahibi grupların kültür ve bilgisinin biçim ve içeriğinin bireylere iletilmesi, bu bilginin kültürel yoldan devamı gibi birçok unsurun ampirik olarak hayata geçirilmesini sağlamaktadır. (Apple 2006b: 85) Böylece okullar sayesinde hem ekonomik hem de kültürel olarak neoliberal düşüncenin devamı ve pazar anlayışı sağlanmış, okullardaki her türlü fiziksel unsur buna göre biçimlendirilmiştir. Dolayısıyla burada eşitlik ve adalet problemine benzer birçok problemin ortaya çıkması, buradaki neoliberal eğitim sürecinin teorik doğasından kaynaklı gibi durmaktadır.

Apple birçok ülkede neoliberal eğitimin, fiziksel altyapısının tam olarak eşitlik ve sosyal devlet ilkesine bağlı olarak inşa edilemeyeceğini savunur. Çünkü neoliberal eğitimde şanslı olan orta sınıf ve üst sınıftır. Eğitim kurumları özelleşse de sadece bu iki sınıf ebeveyn olarak ortalama bir hizmet alma şansına sahiptir. Hatta bu hizmete ek olarak çocuklarına bir sürü kültürel kaynak, materyal ve imkân da sağlayabilirler. Genellikle bu durumda ekonomik ve sosyal sermayenin, bir nevi alım gücünün, somut imkânların, kültürel sermayeye dönüştüğü görülür. Ancak ekonomik olarak alt sınıfa temsil eden ebeveynlerin, çocuklarına bu imkânları sağlaması olanaksızdır. (Apple 2001: 515) Bu bağlamda Apple'ın da ifade ettiği gibi eğitimin sınıflar arası geçişi sağlayan bir unsur olma durumu ortadan kalkar. Böylece birey ne kadar özgürlüğe ve özerkliğe sahip olursa olsun pazarın içinde var olma şansı epey azalır ve çoğu zaman eğitimde de başarısız kabul edilir. Onun kendi imkânlarını ve yaşam koşullarını değiştirme şansı sınırlandırılmış olur. Çünkü en başta alması gereken hizmeti parası olmadığı için alamaz. Elde etmesi gereken sıradan hiçbir eğitim ve öğretim imkânına ulaşamaz. Bunun en önemli sebebi ise eğitimin her aşamasının ticarileştirilmesidir.

Giroux'a göre çevremizi ayrıntılı gözlemlediğimizde hayat giderek pazar ilkeleri etrafında örgütlenmektedir. Ancak en derin kökleri felsefi olan yükseköğrenim mirası, demokratik olmalı ve ticarileştirilmemelidir. Zira ünlü yaşam tarzlarının yüceltilmesi ve hiper-tüketici toplumu yaratmaya çalışmak, güçlü bir cahilliği ve sığılığı desteklemek ile aynı gözükmektedir. Bu yüzden kültüre dayalı, kültürel ve demokratik olan değerler eğitimde önemli görülmelidir. (Giroux 2014: 44) Bu çerçevede hem eğitimin özelleştirilmesi, okulun bir kâr alanı haline gelmesi ve piyasa için piyasa yararına şekillendirilmeye çalışılması, son zamanlarda liberal geleneği takip eden birçok ülkede

karşılaşılan bir durum haline gelmektedir. Ancak bu ülkeler incelendiğinde, özellikle eğitimin özel bir hizmet haline gelmesi, farklı yetenek ve becerileri olan öğrencilerin hayata katılmasında geri planda kaldığı ve yeteneklerini geliştiremediği, eğitimin bir sınıf atlama aracı olmasının ortadan kalktığı, her bireyin ihtiyaç duyduğu eğitim imkânından yararlanamadığı, hatta bir ailenin çocuklarına eşit imkânlar sağlayamadığı görülür.

Diğer taraftan burada incelenmesi gereken bir başka konu ise özelleştirilen ya da özel okul haline getirilen okullarda çalışan öğretmenin durumudur. Eğitimde okulların özelleşmesi sürecinde öğretmen ve eğitimci kavramının içeriğinin boşaltılması da ayrı sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Öğretmenin durumu ve fonksiyonu değişir; öğretmen sadece bir çalışan, hizmet veren durumuna düşürülür, toplumsal bilince olan katkısı ortadan kaldırılmaya çalışılır. Bunun yanında öğretmenin ekonomik olarak verdiği hizmetin karşılığını alma, iş garantisi, sosyal haklardan yararlanma durumu tehlikeye düşmektedir. Ancak yine de birçok eleştiriye rağmen neoliberal eğitim anlayışının pek çok okulda ve eğitim kademesinde uygulanması yaygınlaşmaya başlamıştır. Fakat bu düşünce içinde ortaya çıkan ve herkesin fark ettiği sorunlar ya görmemezlikten gelinmekte ya da neoliberalistler bu durumu sorun olarak görmemektedir. Dolayısıyla neoliberal düşünce teorik zeminde iddia ettiği demokratik ilkelerin hiçbirini pratik alana aktaramamaktadır. Aynı zamanda neoliberal düşünce, Hayek felsefesinden miras aldığı Darwinist bakış açısını öne çıkartarak bireylerin pazarda sürekli güçlü kalmasına yönelik bir algı durumu da geliştirmeye çalışmaktadır.

Günümüzde gerek bireylerin gerekse bazı sivil toplum kuruluşlarının çabaları sonucu, yukarıda ifade edilen eğitim ortamlarının aksine eleştirel pedagojinin eğitim önerilerinden de etkilenecek farklı eğitim imkânları geliştiren pek çok eğitim kurumu da görülmektedir. Bu okullar genel olarak demokratik okullar olarak adlandırılmaktadır. Bunlardan birisi ise Amerika Wisconsin'de açılan aslında devlet okulu olan ve bölgesel özelliklerinden dolayı proje okulu olarak kabul edilen Fratney Okuludur.

Fratney Okulu eleştirel pedagojinin önerdiği eğitim ilkelerinin uygulandığı okullardan biri olarak eğitim felsefesi içinde önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu okul Wisconsin'in çok fazla göç alan ya da ekonomik olarak düşük gelirli bireylerin yaşadığı bölgedeki anaokulu ve ilkokul kademesini kapsayan bir okuldur. Fratney Okulu iki dilli eğitim, çokkültürlü eğitim ortamı, anti-ırkçı eğitim programı ve işbirliğine, tartışmaya,

sorgulamaya dayalı yöntem ile bütüncül dil okur-yazarlığına dayalı bir eğitim programı uygulamaktadır. (Peterson 2011: 66) Bu okul anlayışında velilerin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve okul yönetiminin bir arada olduğu, okulun programının uygulanmasında ve yönetiminde herkesin birtakım görevlere sahip olduğu demokratik bir işleyiş göze çarpmaktadır. Dolayısıyla neoliberal eğitim anlayışının eksiklerini görerek bunları uygulamada telafi eden ve neoliberal eğitim karşısına bir alternatif olarak kurulan okullardan biri olan Fratney Okulu eleştirel pedagojinin eğitim önerilerini uygulaması ile alternatif eğitim bağlamında önemli bir örnek teşkil etmektedir.

3.3.2. İnsan Doğasına Uygunluk Bakımından

Neoliberal eğitimin fiziksel altyapı imkânları bağlamında göze çarpan sorunlarının analizinden sonra, üzerinde durulması gereken diğer bir konuda ortaya çıkan bu okul ve eğitim anlayışının insan doğasına yönelik etkileridir. Eğitim insan yetiştirmeyi hedeflediğine göre insan denen varlığın o varlık olmak bakımından sahip olduğu özsel nitelikleri bir kenara bırakılamaz. Şayet değiştirilmek istenen özellik insanın özsel varoluşuyla çelişiyor ise veya özsel doğasında olmayan bir yeti kazandırılmak istenirse, bu sürecin problem içermesi kaçınılmaz olur. Eğitime sürecinin başarısı, amaç ve uygulamaların özsel varoluşla çelişip çelişmeme durumundan bağımsız değildir. İkincisi ise gizil bir durum olarak mevcut özsel niteliklerin, eğitim sürecinde herhangi bir yöne evrilmesi sağlanabilir. Bu durum, olumlu veya olumsuz da olabilir. Bunların da düşünülüp taşınması gerekir. Burada kastedilen özsel nitelik ise insanın yeti ve beceri sınırları içinde olan, onun doğasına-özüne ait olan, kazandırıldığında da onu “olduğundan daha iyi” duruma taşıyan niteliklerdir.

Daha önce belirtildiği üzere neoliberalizmin temelindeki ilkelerden en önemlisi bireycilik idi. Neoliberal düşüncenin eğitim anlayışı bireyi temel almaktaydı. Peters’a göre ise neoliberalizm ilkel bir bireysellik, bireycilik biçimine geri dönmeyi içerir. Burada “rekabetçi” ve “sahiplik” anlayışı olan ve “tüketici egemenliği” doktrini açısından sık sık yorumlanan bir bireysellik ön plana çıkartılmaya çalışılır. (Peters 2012: 136) Torres bu bireyciliğin neoliberalizm tarafından, çok iyi şekilde kullanıldığını vurgular ve neoliberalizmin bireycilik teorisini çok iyi ele geçirdiğini ve çıkarı için kullandığını savunur. Bu teori; bireylerin farklı beceriye sahip olduğunu öne sürer ve bireylerin bu becerilerden dolayı topluma hiçbir şey borçlu olmadıklarını vurgular. Aynı zamanda bu beceriler pazarda satılıp alınacak mallardır. Bu nedenle sahiplenici bireyler,

tüketici pazarında rasyonel aktörler gibi davranır. Dolayısıyla pazarda bencilce davranmak bireyler için doğal hale getirilmeye çalışılır. (Torres 2013: 86) Neoliberaler bireyin bireyselliğinin toplum içindeki değerinin gerçek kıstası olarak piyasaya yönelik olmasının, eğitim ve sosyal hayata ilişkin kararlarımızda, politikayı ve us dışılığı ortadan kaldıracığını iddia etmektedir. Bu koşullarda verimlik, maliyet ve fayda analizi, toplumsal ve eğitimsel dönüşümün motorları haline gelecektir. (Apple 2004: 107) Bu durum aynı zamanda bireyin ekonomikleşmesi, okulların resmi olarak da pazara uygun hale gelmesi anlamına da gelmektedir.

Neoliberalizm neoliberal ilkelere dayalı olan okulların, pazara uygun bir şekilde yapılandırılmasını önemli görür. Buna dayalı olarak da okullar ve okullara benzer kurumların içindeki bireylerin doğasını, özgür yaşayan birey ve özerk birey şeklinde inşa eder. Böylece bireyin yaşadığı neoliberal devletin içinde, girişimci ve rekabetçi bir birey yaratmak amaç haline getirilmeye çalışılmaktadır. (Apple 2001: 414) Bu durumda neoliberal bir sistemde neoliberal düşüncenin yeni ilkeleri doğrultusunda, bireyin doğası rekabetçi ve girişimci özellikler bağlamında tekrar yapılandırılmış olmaktadır. Aslında burada özgürlük ve özerklik pazarlanabilir bir biçime dönüştürülmeye çalışılmaktadır.

Neoliberal eğitim reformları 21. yüzyılda ülkelerin ve aynı zamanda bireylerin rekabetçi kalmasını sağlamak için önemli bir yol olarak düşünülmektedir. Neoliberal düşünceye göre öğrencilerimize dünyada rekabet etmek için gerekli becerileri vermezsek yaşadığımız ülkenin piyasa mekanizmalarına önem veren politik ve rasyonel değerler oluşturmak imkânsızlaşacaktır. Böylece okullar ve çocuklar rekabetçi bir piyasanın içinde olmalıdır. (Hursh ve Wall 2011: 562) Bu açıklamalar bağlamda neoliberalizmin durumu; son zamanlarda insan ve onun bireyselliği için olumlu görülmemektedir.

Kumar neoliberal eğitimde rekabetçiliği öne çıkartan, insan doğasına aykırı işleyen, standartlar oluşturan ve hesap verilebilirlik kaygısı güden okullar için, standartlaşmayı sağlamak için temel koşul haline gelen testlerdeki performansı merkezileştirerek derin, özgün bir müfredat ve öğrenme yerine piyasanın istediği öğrenme müfredatının öne çıktığını iddia eder. Bu yüzden de rekabetçi ve girişimci olmak üzerine temellendirilmiş neoliberal eğitim hem eğitimin hem de insanın gerçek varoluş amacından uzaklaştığını göstermektedir. (Kumar 2019: 243) Bu durumda insanın özgürlüğü de tehlikeye düşmektedir.

Henderson ve Hursh'a göre burada sözü edilen özellikleri bağlamında düşünüldüğünde neoliberalizm, insanların hayatlarını şekillendiren kararları almada onları daha az özgür kılar. (Henderson ve Hursh 2014: 177) Dolayısıyla neoliberal düşünce özgürlüğü temel bir unsur olarak çok önemli görmesine rağmen eğitim ortamında bu özgürlüğü insanlardan esirgemektedir. Bu yüzden insan doğasına yönelik bir bakış açısının ötesinde, daha çok piyasa ekonomisinin yarattığı pedagojik değerler doğrultusunda insana yönelir ve hareket eder. Temel aldığı bu değerleri ise yaygınlaştırmaya, her yerde ortak standartlaşmış değerler olarak geçerli kılmaya çalışır. Bu standartlaşmış değerler bireyin özgürlüğünü sınırlandırmış olur. Neoliberal eğitim anlayışında insan doğasına uygunluğun ötesinde, özellikle okullarda rekabetçi birey yetiştirme anlayışıyla, insan doğasının özünden uzaklaşma görülür. Çünkü birey, sürekli bir rekabet ortamında yaşamak zorunda bırakılmaktadır. Bu durum okulda, işyerinde, pazarda onun hayatına normal ve sıradanmış gibi yansıtılmaktadır. Burada birey, artık bunun üzerine kendi insani değerlerinden bazen fark ederek bazen de sadece ekonomik refah için belki de ekonomik güç ve daha fazlasına sahip olmak için uzaklaşmaktadır. Burada varlığını mekanik-teknolojik olanla özdeşleştiren, mekanik olana bağımlı, duygudan yoksun, sadece sahip olmaya odaklanmış, pazar ve pazara yönelik ilişkileri önemseyen, insan ilişkilerinde sığ bir birey ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda bu bireyin kendini ifade etme yetilerinde de sorunlar görülebilmektedir. Aslında bu en başta bilinçli bir tercih gibi durmaktadır. Ancak bireyin tercih şansı ve tercih hakkı yoksa veya birey henüz bunu tercih edecek bilince sahip değilse; zira neoliberal eğitim ortamında bu bilinç verilmemekte ya da az verilmektedir, birey rekabetçi olmayı normalleştirmektedir. Bir başkasının piyasadaki varlığını ortadan kaldırmayı da sıradanlaştırmaktadır.

Torres'e göre eğer herhangi bir kurumda ortak bir dayanışma durumu ortaya çıkmaz ve her şey rekabet çerçevesinde biçimlendirilirse vatandaşlar arasında işbirliği olmuyorsa, örgütlü sosyal dayanışma ve sağlıklı iletişim gelişmiyorsa orada standartlar, hiyerarşiler ve hatta "birinci sınıf" gibi yeni ve güçlü kavramların ortaya çıkması doğal karşılanır. (Torres 2013: 87) Dolayısıyla işbirliğinin olmadığı her yerde rekabetçi bir kişiliğin ortaya çıkması normal olarak görülmektedir. Hatta çoğu yerde neoliberal düşünürler bu rekabetçi bireyin durumunu da destekleyen bir bakış açısına sahip olmaktadır.

Bu ortak unsurları düşündüğümüzde neoliberalizmde, insan doğasını şekillendiren rekabetçi ve girişimci olma öğelerinin yaygınlaşması ve bu öğelerin ortak pedagojik değer haline gelmesi önemli görülmektedir. Au ve Apple'e göre okullar son zamanlarda küreselleşme ve neoliberal ideolojinin yollarının kesişmesi sonucunda, ideolojik bir eğitim yapılanmasına doğru gider ve neoliberal eğitim anlayışında, serbest piyasa hegemonyasının yarattığı pedagojik normlar öne çıkar ve bunlar yaygınlaştırılmaya çalışılır. Böylece okullar insan doğasına uygunluktan uzaklaşır. (Au ve Apple 2004: 787) Burada serbest piyasa anlayışı öne çıkar ve serbest piyasanın içinde güçlü bir biçimde yaşayacak ve varlığını devam ettirecek ve kıyasıya mücadeleye girecek güçlü, girişimci, rekabetçi ve bilgiyi piyasanın devamı için kullanan, bilgi ekonomisi anlayışı geliştiren hedefler oldukça önemli hale gelir.

Patrick'e göre son zamanlarda; neoliberalizmin söylemler kümesi küreselleşme olgusu ve bilgi ekonomisi kavramlarıyla da birlikte anılmaktadır. Son zamanlarda özellikle eğitimde uygulamalı bilimler çerçevesinde bu ilkelerin yerleştiği göze çarpmaktadır. Bu yüzden neoliberalizm eğitimde derinliğe inmeden, eğitimin ve bireyin metalaştırılmasına yönelerek derin bir benlik ve kişilik eğitiminden öte, piyasaya işçiler yetiştirmek için uğraşmaktadır. (Patrick 2013: 1) Böylece bu özellikleri bağlamında neoliberalizmin eğitim politikalarının içerisinde standartlara uygun ve standartlara göre işçi birey anlayışı öne çıkmaktadır.

Hursh üreten birey yetiştirmede ve insan doğasından kaynaklı farklı becerileri desteklemede, bireyi işini iyi yapmaya yönlendirmede, hayatı daha dinamik hale getirmede, eğilimleri ve üretimleri çeşitlendirmede neoliberal eğitimin olumsuz yönlerinin yanında olumlu olarak algılanabilecek yönlerinin de olduğuna vurgu yapar. Eğitimde standartların ortaya çıkması ve standartların yükselmesi, testler ve hesap verebilirlik küreselleşmiş neoliberal ekonomi politikalarının hegemonyası, ekonomiye katkısı açısından eğitimin yeniden tanımlanmasına katkıda bulunmuştur. (Hursh 2000: 4) Bu bağlamda neoliberal ideoloji içinde ortaya çıkan birçok okul üretim ve işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılama görevini üstlenmiş gibi durmaktadır. Ancak bu durumun okullardaki olumlu ve olumsuz yönü, uzun bir süre daha tartışılmaya devam edilecek gibi durmaktadır.

Vurgulandığı gibi okullarda aslında öğrencilerin liberal bağlamda eğitilmiş vatandaşlar olup olmadıkları değil; ekonomik olarak üretken, rekabet eden işçiler olup

olmadıkları konusunda değerlendirme yapılmaktadır. Neoliberalizmde maksimum büyümenin ve dolayısıyla verimlilik ve rekabet gücünün insan eylemlerinin nihai ve tek hedefi olduğu kabul edilmektedir; ya da neoliberal düşünce ekonomik güçlere karşı koyamayacağımızı önemle vurgulamaktadır. (Hurh 2000: 2) Neoliberalizmde diğer eğitim anlayışları gibi kişi ve kişilik eğitimi doğrudan öne çıkmasa da ekonomik ve piyasa odaklı amaçlar, doğal olarak bunları etkiler. Bireyin kişiliği, kimliği, tutumları neoliberal ideoloji bağlamında, piyasaya uygun bir şekilde biçimlenir ve neoliberal dönüşüm tarafından etkilenir.

Neoliberal eğitim anlayışında, alternatif okullarda olduğu gibi bireylerin doğalarına, farklılıklarına, yatkınlıklarına, ya da özel yeteneklerine çok fazla önem verilmemektedir. Neoliberal eğitim, özellikle pedagojik bağlamda aşırı uzmanlaşmayı ön plana çıkartarak neoliberal yönetim tarafından üretilen “kimlikler” oluşturmaya odaklanmıştır. (Singh, Kenway ve Apple 2005: 25) Burada ortaya çıkan yeni kimlikler neoliberal içeriğe sahip bir pazar sisteminde bir vatandaşın kişilik ve kimlik özelliklerinin nasıl olması ve hangi özelliklere sahip olması gerektiğini de içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla birçok eleştirmene göre ortaya çıkan bu yeni vatandaşlık ve kimlik anlayışı, insan için kabul edilen insan olmaya uygun niteliklerle tamamen terstir ve onlarla çatışmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan girişimci, rekabetçi ve pazar için ve pazara göre yaşayan sadece ekonomik alanda bir anlam kazanabilen homo-economicus ortaya çıkmakta veya çıkartılmaktadır. Bu birey ise kendi varoluş şekline, doğasına aykırı yaşamakta, neoliberal durum insanı mekanikleştirmekle onu derin, üretken, sorgulayıcı varoluşundan uzaklaştırmakta ve bilinçli bir şekilde kendi doğasından koparmaktadır. Hal böyle olduğunda bireyin doğasından uzaklaştırılması, onun sadece rekabetçi ve girişimci sınırlarla çevrilmesi, üstelik bu ilkelerin neoliberalizmin eğitim amaçları haline getirilip yaygınlaştırılmaya çalışılması, piyasaya hizmet eden bilgi ekonomisi anlayışıyla fakirleştirilmiş bir olgu gibi görünmektedir. Bireylere sağlanan refah onun sadece istek ve tercihlerini tatmin etmekle sınırlı ele alınamaz. Birey daha karmaşık bir varlık olarak ele alınmalı, eğitim bireylerin doğalarına aykırı düşmeyecek şekilde onlara daha anlamlı varoluş bilinci kazandırabilmelidir.

Neoliberalizmin tezleri doğrultusunda insan doğasına yönelik birçok önerme eleştiriye açıktır. Burada özellikle eleştirel pedagojinin eleştirileri çerçevesinde,

neoliberal düşüncenin insan doğasına yönelik aykırı yargıları tartışılmaya çalışılmıştır. Çünkü neoliberalizm girişimci olan bireyin girişimlerini, çabalarını sadece ekonomik etkinliğe dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Ancak 21. yüzyılın ortalarına gelirken yaşamın realitesi de ortadadır. Günümüzde çoğu olgu, ekonomiye ve ekonomik içeriğe bağlanmaktadır. Fakat başka bir yandan da devletçi anlayış girişimci ruhu pek onaylamaz. Girişimci bireylerin olmadığı yerde ekonomik gelişme nasıl sağlanacak? Bu soru aslında iki farklı tezi de öne süren anlayışların tekrar sorgulaması gereken bir sorudur. Girişimci bireyin yetiştirilmesine dayalı, insan doğasını da dikkate alan bir denge unsuru geliştirilebilir mi? Bireyin hem girişimci etkinliğe hem de derin sorgulama bilincine sahip olduğu nitelikli ve iyi yaşamayı estetik varoluşuna uygun üretmeyi öne çıkartan bir anlayış sentezlenebilir mi?

Neoliberal düzende birey bir başka bireyi sürekli rakip olarak görmekte ve bir süre sonra göreceli bir düşmanlık başlamaktadır. Herkes her koşulda kendi çıkarlarını öne çıkartmakta, kendisini her şeyin sahibi olarak algılayabilmekte ve karşılıklı bir çıkar çatışması doğal görülmeye başlanmaktadır. Peki, insanın sahip olmak istediği şeyler için bir başkasını düşman olarak görmesi doğal bir durum mudur? Neoliberalistler Hobbes'e geri mi dönmektedir? Bireyin kendisinin veya ailesinin kullanacağından daha fazlasına sahip olmasının gereği var mıdır? İnsanın piyasadaki varlığı sürekli bir mücadele içinde mi olacaktır? İnsan bu mücadeledeki sürekliliği sorgulayamaz mı? Eğitim hedeflerinde sorgulamayı, yaratıcılığı, diyalogu, estetik kaygıyı, anlamayı ve yorumlamayı, hermeneutik geleneği bu yüzden mi önemsememektedir?

Neoliberal anlayışa göre insan doğası sahip olmak isteyeceği ve rekabete katılacağı için diğer bireyi düşman olarak görmese de rakip olarak kabul eder. Hayatta kalmak ve daha da güçlü olmak için bu rekabete gerek duyulur. Birey her zaman daha güçlü olmak ve yaşantısına devam edebilmek için daha fazlasına ihtiyaç duyabilir. Bu onun için adil bir durumdur. Bu yüzden o, sürekli bir girişim etkinliği, piyasada varolma ve piyasayı çeşitlendirme mücadelesi içinde olmaktadır. İnsan bu mücadeleden doğası gereği haz almakta, mutlu olmakta ve bireyselliğinin gücünü ortaya koymaktadır. Bu durumda bireyin neoliberal öğelere uygun bir şekilde gerekeni yapması yeterlidir. Bireyin analizler yapması, istatistikler tutması, neden-sonuç ilişkisine başvurması önemlidir. Ancak bunun dışında piyasa harici özgün olmaya çabalama, estetik değer geliştirme, yorumlama, anlam üretme, değerlendirme ve demokrasi ihtiyacı duymasına

çok da gerek yoktur. Hal böyle olduğunda neoliberal düşüncenin içinde görülen demokrasi sorunu, eleştirel eğitimcilerin önerileriyle eğitim sayesinde, eğitim ortamlarında verilen bilinç ile çözüme ulaştırılmaya çalışılmaktadır.

3.3.3. Sosyal Yapının Nitelikleri Bakımından

Eğitim toplum içinde ve toplumsal temelli bir etkinlik olduğuna göre herhangi bir eğitim teorisinin tezlerinin uygulanmasında, eğitimin icra edildiği toplumdaki yapısal durum, varsa sınıf anlayışı göz önüne alınmalı, bu tezlerin değerlendirilmesinde de bu unsurlar üzerinde durulmalıdır. Neoliberal düşünceye göre biçimlendirilen bir toplumdaki birey temel özgürlüklerini, haklarını, fırsatlarını, demokrasiyi, sosyal imkânlarını yani alması gereken hizmetleri, tamamen kendi olanakları çerçevesinde elde edebilmektedir. Dolayısıyla burada fırsat eşitliğine yönelik bir tartışma ortaya çıkmaktadır.

Liberalizm gibi bir rejimde istikrarı sağlayacak olan; öğretim ve eğitimde hakları yöneten bir fırsat eşitliği, düzgün gelir ve refah dağılımı, temel özgürlüklerden yararlanabilmek için sosyal ve ekonomik alanda olanakların sağlanması, toplumsal ve ekonomik politikalar aracılığıyla iş sağlama, temel sağlık hizmeti gibi öğelerdir. (Rawls 2003: 52-53) Bu düşünceler elbette örgütlü bir toplumda devamlılığı sağlayacak unsurları işaret ve ifade etmektedir. Ancak asıl sorun, bunun nasıl sağlanabileceği hususudur.

Apple ise Rawls'ın bu düşüncelerini eleştirel bir bakış açısıyla ele alır ve bu düşüncenin eğitimin içinde bulunduğu sosyal bağlamla derinden ilişkili olduğuna işaret eder. Bu yüzden de günümüzde eğitim kurumunu, egemenlik ve itaat ilişkilerinin yeniden üretilmesi ve tartışılmasında ima edildiği gibi mutlaka tarafsız olmayan bir dizi kurum olarak görmek yanlış değildir. (Apple 2014: 51) Daha önceki sayfalarda belirtildiği gibi eleştirel pedagojinin etkilediği Fratney Okulu gibi örneklerde bir egemenlik ve itaat ilişkisi bulunmamaktadır. Okul için alınacak tüm kararlar velilerden oluşan bir kurul ve öğretmenlerin karşılıklı fikir alışverişi sonucunda alınmaktadır. Hatta bu durum bir okul kültürü haline getirilerek örnek bir uygulama teşkil etmektedir. (Peterson 2011: 93) Çünkü eğitim kurumu, onun içinde yaşayan bireylerden ve onların realitelerinden bağımsız değildir. Eğitim toplumun bir parçasıdır ve her türlü kültür ve kültürel bilinç durumundan etkilenmektedir.

Bir ülkenin eğitimde, bilimde sosyal ve ekonomik alanda başarılı olmasındaki en büyük etken o ülkenin siyasal kültürü, üyelerinin siyasal vatandaşlık bilinçleridir. (Rawls 2003: 127) Fakat kazanılan bu bilinç sayesinde birey bir değer dünyası ortaya koymaya uğraşmalıdır. Böylece bireyin hem yaratıcılığı hem de hayal gücü çalışmış olur.

Neoliberalizm okullarda hem vatandaşlık eğitimini hem de kamusal ve sosyal değerler ile ilgili eğitimi karıştırır; radikal hayal gücü ile bir savaşa girer. Öğrenciler kendilerini yükselen bir dünyada bulurlar. Bazen sadece hayatta kalmak için mücadele ederler. Onların hayal gücüne büyük bir saldırı ortaya çıkar. Gençlerin neoliberal bir sosyal hayatın içinde en genç, en enerjik, en yaratıcı, en neşeli dönemlerinde hayal güçleri baskılanmaktadır. (Giroux 2014: 42) Onlar sadece ekonomiye, piyasaya dayalı bir hayatın içinde bilinçsizce, sorgulamadan var olma mücadelesine, standartlaşma çabasına maruz kalmaktadır. Aynı zamanda bu çabaların bir toplumda devam edebilmesi için de sürekli ünlü ceoların, iş insanlarının, milyarderlerin hayatı öne çıkartılır ve herkesin böyle olabileceğine dair motivasyon oluşturulmaya çalışılır. Böylece bireyler okullara dahil olmakla, sosyal ve ekonomik yaşamda piyasaya dahil olmuş sayılır. Bu durum okulun değişimi olarak kabul edilmektedir.

Torres eğitimin tasarlanma ve uygulanma biçiminde paradigmatik bir değişimin 21. yüzyılda neoliberal eğitim ile gerçekleştiğini belirtir. Torres neoliberal eğitimin durumunu aşağıdaki gibi maddelere ayırır. İlk olarak neoliberalizmin, yeni bir tarihsel blok olarak eğitimdeki toplumsal sağduyuyu ortadan kaldırdığını söyleyebiliriz. Neoliberalizm İlerlemeci eğitimin yerini alan, bir çok yerde kullanılan yeni paradigma veya mantıktır. Son otuz yıl boyunca baskın ideoloji olarak neoliberalizmin artan varlığı, kamu politikası ve yönetişimde radikal bir değişim yarattı. Neoliberal küreselleşmenin olgusal varlığıyla birleştiğinde; bu paradigmlar tüm kamu ve özel sektörleri içine alan yeni bir sağduyuyu geliştirdi. Neoliberal hükümetler tüm toplumu, toplumları içine alan açık pazarları, serbest ticareti, kamu sektörü ve ekonomiye devlet müdahalesinde azalma ve serbestleşme, pazarlara yer açmayı önemli gördü ve gerçekleştirdi. (Torres 2013: 83) Bu sayede okullar özelleşerek rekabetçi bir biçime büründü ve piyasaya uyum sağladı.

Giroux'a göre okulların özelleşmesiyle birlikte, bir toplumdaki her bireyin eğitime ulaşma imkânı kısıtlanmaktadır. Bu yüzden eğitim sosyal bir yatırım olmaktan

çok bireysel bir yatırıma, kaynakları sınırlı olanlar için sosyal bir kısıtlamaya dönüşmektedir. (Giroux 2007: 101) Son yıllarda neoliberalizmin eğitim politikalarının özelleşmeyi desteklemesi ve eğitimi toplumsal bir hizmet olmaktan çıkartması sonucunda eğitimin, eğitim kurumlarının sadece teknik bağlamıyla ele alınmasına neden oldu. Öğrenenlerin derin ve yaratıcılığı destekleyen bir eğitim ortamı sunmasının yerine, neoliberalizm zihinleri sınırlandırmayı tercih etti. Dolayısıyla bu çerçevede öğretmenin ve okulun sosyal yapının inşasında etkinliği değişmeye başlamıştır. Görevleri değişmiştir.

Neoliberalizmle beraber okullar bir işletme kültürüne ve pazar düzenine dönmeye başlamışlardır. Bu durum sadece okulun günlük hayattaki etkisini değiştirmekle kalmadı. Aynı zamanda tüm anlamları yani iyi bir toplum ve sorumlu bir vatandaş olarak sayılan şeyin dönüşümünü ve neoliberal tarzda değişimi de gerçekleştirdi. (Apple 2001: 414) Dolayısıyla son dönemlerde eğitimde sosyal yapıya dayalı olan değişim ve dönüşüm, burada sözü edilen neoliberal politikaların ekonomik yapısına dayalı olarak da ele alınmaya başlandı.

Eğitim ve okul, okullaşma ve okul eğitimini ekonomik yapı ve etkinliklerin dışında gören anlayışlar da vardır. Bunlardan biri eleştirel pedagojidir. Eleştirel kuramcılardan McLaren okullaşmayı kültürel politikanın bir şekli olarak görür. Okullaşma; her zaman sosyal yaşamın belirli formlarının tanıtılması ve bu formların meşrulaştırılması yoluyla öğrencilerin hazırlanma sürecini temsil etmektedir. Böylece öğretim; güç ve sosyal uygulama şekillerinin geçmiş, şimdiki zaman ve geleceğe ilişkin belli bir vizyonunu destekleyen her türlü bilme biçimini içermektedir. Dolayısıyla neoliberal düşünceye göre biçimlendirilen okulların sadece teknik içerikleri merkeze alınarak rekabetçilik ekseninde bir eğitim programına sahip olma hem eksik hem de yanlıştır. Ancak McLaren'e göre Dewey, Kilpatrick gibi eğitim filozoflarının da etkisiyle eleştirel pedagojinin pratikte belirli bir öğretim programı ve içerik projesi, neoliberalizmin programı gibi çelişkilerle dolu değildir. Tutarlıdır ve sosyal-kültürel yaşamla iç içedir. (McLaren 2011: 277) Eğitim birey ve onun toplumsal gerçekliğinden, koşullarından, ihtiyaçlarından bağımsız sadece bir düşünceye, standarda dayalı olmamalı, ekonomik yaşamın yanında sosyal yaşamın ihtiyaçlarını da dikkate almalı, bireylere yaşama dair geniş bir bakış açısı kazandırmalıdır. Böylece neoliberal eğitim anlayışının ortaya koyduğu piyasaya dayalı, rekabeti içeren bir dile sahip olan değerleri

ortadan kaldırılmalıdır. Eğitimde daha insani, demokratik değerler bireyi toplumdan ve kültürden koparmadan geliştirilebilmelidir.

Nygreen eğitimdeki neoliberal değişimin, piyasanın mantığının sadece eğitim politikalarını ve reformlarını değil aynı zamanda eğitim hedefleri ve değerleri hakkında kullanılan dili de etkilediğini ve şekillendirdiğini ifade etmektedir. Bu nedenle eğitimde giderek daha fazla rekabet, seçim, ölçüm gibi şirket sektöründen dil ve kavramlar kullanır. Burada okullardaki değerlendirme biçimleri cezalar ve ödüller, standartlar ve hesap verebilirlik, sınav puanları ve yatırımlar, yatırım getirileri ve küresel ekonomide rekabet gücü gibi sosyal yaşama dair birçok marjinal kavram hayatımızı etkiler. (Nygreen 2016: 204) Böylece bilgi ekonomik yatırımlar için sermaye haline gelir. Ancak öz bilinç, özgürlük, demokrasi, adalet mücadelesini genişletmekle ve kazandırmakla ilgilenmez. Böylece bir halk pedagojisi anlayışı ortaya çıkar ve burada sadece büyük şirket yığınlarını değil aynı zamanda pazar kimliklerini, değerleri üretmek ve bütün sosyal pratikleri ezmek için kültürel ufku çevreler. Kişisel çıkarlar için sonu gelmeyen bir pazar mücadelesi başlar. (Giroux 2007: 19-20) Dolayısıyla burada öne çıkan pedagojik anlayış neoliberal bir sosyal yapı için planlanır.

Burada halk pedagojisinin eğitimdeki rolü; neoliberal sosyal yapıya uygun öğrenci yetiştirmek ve iş eğitiminin her şeyden daha önemli olduğuna inanmaktır. Bu görüşe sahip öğrenciler artık demokratik vatandaşlık için eğitilmemektedir. Aksine şimdi öğrenciler okullarda “insan sermayesine” olan “ihtiyacı” karşılamak için eğitilmektedirler. Bu eğitim anlayışında kaybedilen şey yaratıcı ve bağımsız düşünme, sorgulama, yaratıcı bakış açısı yaratmak ve algılanan inançlara meydan okumak, yeni ufuklar keşfetmek ve “dışsal kısıtlamaları unutmak” şeklinde sıralanabilir. Aynı zamanda devlet okulları, başarısız oldukları için değil, insanların eleştirel düşünmelerine ve güç sahibi olmalarına izin vermek için gerekli bilgi ve becerileri öğrenebilecekleri az sayıda kamusal alandan biri olduğu için saldırı altındadır. Neoliberalizmin saldırısı altındaki okullarda eğitim hakkı, kamu yararından ziyade özel bir sosyal hakka dönüştürülmeye çalışmaktadır. (Giroux 2013: 138-139) Burada öğrenciler düşünen-eleştirel vatandaşlar olma yerine, tüketici olmak için eğitilmektedirler.

Torres’e göre de neoliberalizmin en büyük hatalarından biri eğitimdeki öğrencilerin tüketici olarak görülmesidir. Zira burada öğrenenler vatandaş olarak değil,

eğitimin ana faydalanıcıları, kâr sağlayanları olarak kabul edilir. (Torres 2013: 92) Dolayısıyla burada açıkça devlet okulları kâr amacı gütmeyen kuruluş olmaktan çıkartılmaya çalışılmakta, ekonomik kaygılar her şeyin önüne geçmektedir. Bu bağlamda okullar finansal bir sermaye alanı haline getirilmeye, orada kâr elde etmek için standartlar oluşturmaya çalışmaktadır. Okullar fabrikalarla eşdeğer düşünölmeye başlanmaktadır. Burada sözü edilen standartlar çerçevesinde neoliberal eğitimde ortaya konan kavramlar daha çok ekonomik faaliyeti anlattığı ve ekonomik faaliyette öne çıkan kavramlar eğitim anlayışının ruhunu oluşturduğu için insanın değer dünyası ve bu bağlamda değeri içeren kavramları gittikçe belirsizleşmekte, sosyal ortamdaki eğitim anlayışı ise buna göre anlam kazanmaktadır. Oysa sosyal yapı sadece ekonomik faaliyetler üzerine kurulabilir mi? Bu durum sosyal yapının varoluşunu çok fazla sınırlandırmıyor mu? Neoliberalizm, her türlü yapının standartlaşmasını mı amaçlar?

Hursh'a göre, neoliberal politikaların kullanıldığı yerlerdeki eğitim anlayışlarında uygulanan testler, mezuniyet sınavları, okuldan "çocukların" gittikçe karmaşıklaşan bir ekonomide başarı için gerekli bilgi becerileri kazanıp kazanmadığına dair bir ölçüm amacı taşımaktadır. (Hursh 2007: 504) Neoliberal eğitimde, standartlara dayalı okulların performansını "izlemek" amacıyla ve "hesap verebilirliği" korumak için ölçmede yüksek standartlı testlerin kullanılması önemlidir. Aynı zamanda bu testlerdeki performans sonuçları, medya raporları, derecelendirme araçları aracılığıyla herkese açık olarak görüntölenmeye çalışılır. (Kumar 2019: 243) Bu ölçüm araçları ve sonuçlarına dayalı olarak okullarda eğitimli bir insanın nasıl olması, hangi becerilere sahip olması gerektiğine dair bir standartlaşma ortaya çıkmaktadır. Böylece neoliberal eğitim bu ölçüm sayesinde toplum içinde, kendine uygun yetiştirdiği, kendi ideolojisine yönelik beceriler kazandırdığı kişileri de belirleyerek bir nevi kendi varlığının devamını sağlayacak seçkin sınıfın üreticisi durumuna geçmiştir. Bu bağlamda neoliberal eğitim anlayışında kullanılan ölçüm araçları ve ölçüm şekilleri sayesinde yeni bir sosyal yapının da temelleri biçimlendirilmiş olmaktadır. Neoliberal eğitimde kullanılan ölçüm araçları, toplumsal yapılanmanın da şekillendiricisi olarak görev yapmaktadır. Bu bağlamda bu ölçüm araçlarını kullanan eğitim kurumlarının yetiştirdiği bireyler sayesinde, piyasa ekonomisine yönelik bir sosyal etkinlik alanı sağlanmış olur. Dolayısıyla bu ölçme sayesinde hem izleme hem hesap verilebilirlik hem de standartlaşma gerçekleştirilir. Bu durumda okullar, öğrenciler, öğretmenler sıralanır ve

birbirleriyle karşılaştırılır. Toplumsal alanda okullar aracılığıyla da rekabet kültürünün devamı sağlanmış, öğrencinin öğrenmesine yönelik nesnel veriler ortaya konmuş olur.

Neoliberal eğitimde hem tüketiciye bir “kalite göstergesi” sunmanın bir yolu ve öğrenci öğrenmesinin “nesnel değerlendirmeleri” olarak standart testlere odaklanılır. Ebeveynlere standart testlerin geçerli ve güvenilir bir değerlendirme aracı olduğu, bu testlerin “nesnel bilgiler vereceği” söylenir. Ayrıca test puanları “ebeveynlere” öğrenmenin ne kadar iyi olduğunu belirtir. (Hursh 2007: 500) Böylece bu testler sayesinde okulun, öğretmenin, öğrencinin kalitesi ölçülmüş ve hiyerarşik bir biçimde ifade edilmiş olur. Bu yüzden neoliberalizmde sadece bireyler değil, okullar da bu ölçme sonuçlarına göre hiyerarşik bir biçimde sıralanmıştır. Bu durum aynı zamanda ölçmenin, derecelendirmenin, standartlaştırmanın eğitimdeki olgusal yönünü de göstermektedir.

Giroux ise neoliberal eğitim anlayışının bu ölçme ve hiyerarşik dereceleme durumunu eleştirir. O bu durumun, eğitimi ölçülebilir becerilerin ustalığı ve iş gücüne hazırlık olarak tanımlamanın, eğitimin gelecekteki vatandaşların kaderini ve demokrasi devletini etkilemede oynayabilecekleri rolü hakkında çok az şey içerdiğini ifade eder. Bu durum ise bilgili ve eleştirel vatandaşlar yetiştirmek için yeterli değildir. Burada sosyal içeriğe sahip bir demokrasi sorunu ortaya çıkar. Çünkü bireyler kendilerine özgü bir biçimde, kendini ifade edecek alanlar bulamaz. (Giroux 2010b: 8) Oysa eleştirel kuramcılara göre demokratik bir toplumda vatandaşlığın hak ve sorumluluklarını bilen, kendini ifade etme imkânına sahip bireyler yetiştirmek önemli görülmelidir. Bu da eleştirel eğitimin önerileriyle gerçekleşebilir. Dolayısıyla burada bireye kendini ifade etme imkânı sağlamayan bir eğitim ortamı ve bu ortamda derin bir demokrasi sorunu tekrar karşımıza çıkmaktadır. Çünkü öğrenme ortamları demokratik değildir.

Böylece neoliberal eğitim anlayışının içerdiği bu ölçme neticesinde entelektüel, eleştirel ve güçlendirici bir eğitim almanın ne anlama geldiği görmezden gelinir ve eğitim kurumları öğrenmeyi demokratik hale getiremez. Ancak Apple’e göre okullarda daha katılımcı, bilginin ve her türlü bilgi unsurunun sosyal olarak yapılandırıldığı hayatın gerçeğinden, bireylerin ihtiyaç ve beklentilerinden kopmayan, daha güncel, tartışma ve sorgulama içerikli bir eğitim ortamı ve anlayışı öne çıkartılmalıdır. (Apple ve Beane 2011: 45) Bu toplumsal olarak var olmanın koşullarından biridir. Çünkü her koşulda bir toplum için insana uygun eğitim için demokrasi gereklidir.

Brown bir toplumun kurumlarındaki demokrasinin, o toplumun ve kurumlarının varoluş koşulu olduğunu ifade eder. Servet ve yoksulluk yoğunlaşmalarının sınırlı uçlarda tutulması, kamu yararını gözetme, yurttaşlık bilinci ve yönelimi yurttaşların iktidar, tarih, temsil ve adaletin hangi yöne gittiğini muhakeme edebilmeleri için demokrasi önemlidir. Ancak neoliberal rasyonalite ve politikalar bu koşulları zorlaştırmaktadır. Bu durumu eğitim kurumları çerçevesinde düşündüğümüzde; neoliberal yönetişim, sosyal devletin ortadan kalkması, kamu hayatının sorunlarına yönelmiş eleştirel bireyler yetiştirmeyi imkânsız hale getirmektedir. (Brown 2018: 208) Böylece eğitim kurumları sosyal yapı bağlamında duyarsız vatandaşlar yetiştirir. Burada üretici ve hayal gücü gelişmiş vatandaş yetiştirmek için hiçbir somut adım ortada yoktur. Böylece katılımcı, eleştirel ve demokratik bir kamu anlayışı yerine sadece insan sermayesi sağlamak için eğitim veren kurumlar ön plana çıkar.

McLaren'e göre eleştirel pedagoji bağlamında buradaki eleştirileri dikkate aldığımızda bu anlayış okulların, bizim politik ve kültürel yaşamımızda oynadıkları rolü açığa çıkartarak bu rollere meydan okumaya çalışmaktır. Son yıllarda eleştirel eğitim kuramcıları eğitimi tutarlı bir şekilde politik ve kültürel bir girişim olarak görme eğilimi göstermektedir. Okulların sadece eğitim verilen yerler olarak görülmesi yerine heterojen, ideolojik ve sosyal formların dinmek bilmeyen üstünlük ve iktidar mücadelelerinin yürütüldüğü yerler olarak gösterilmesi öne çıkmaktadır. Eleştirel kuramcılar okulları iki yönlü analiz eder; ilki "seçkin öğrencilerin ırk, sınıf ve cinsiyet temelinde avantaj elde ettikleri ayrıştırıcı mekanizmalar diğeri ise bireysel ve sosyal güçlenme kuruluşları"dır. (McLaren 2011: 276) Dolayısıyla eleştirel eğitimcilere göre, sosyal yaşamı belirleyen, sosyal güçlenmeyi sağlayan en önemli unsurlardan biri okullar olarak kabul edilmektedir. İnal'a göre eğitimin ticarileşmesi, toplumsal olan eğitimin satılık bir meta haline dönüşmesinin, şirketleşen okulların taşeronlaşmasının sakıncaları üzerinde durulmalıdır. (İnal 2009: 6) Bu durumda neoliberal düşüncede eğitim sosyal yapıdan ve insanların günlük yaşayış koşullarından tamamen ayrı düşünülmektedir.

Eğitim sosyal yapının günlük yaşamından bağımsız düşünülmemesi gerektiği için alternatif okulların müfredatları da buna uygun yapılmaktadır. Örneğin Fratney Okulunda eğitim ve hayatın birlikteliği için tematik eğitim programı uygulanmaktadır. Bu temalardan birkaçı "kendimize ve dünyaya saygı duyuyoruz, dünya gezegeninde bir fark yaratabiliriz, TV sağlığımız için tehlikeli olabilir," şeklinde sırlanabilir. Bunlar için

öğrenciler projeler ve temalar geliştirebilir, çevresinde karşılaştığı problemlere çözüm önerileri ve alternatifler sunabilir. (Peterson 2011. 89) Bu durumda eleştirel okullar neoliberal anlayıştan farklı olarak daha kapsamlı ve yaşamı içine alan, eleştirel ve demokratik bir işleyiş göstermektedir.

Giroux'a göre neoliberal eğitim anlayışının sosyal yaşamla ilişkisi düşünüldüğünde, eleştirel demokrasi ruhuna sahip olan bir eğitimin önemi bireysel ve sosyal olarak görmezden gelinmemelidir. Gençleri eleştirel bir demokrasi ruhu içinde eğitmek bilgi, tutku, sivil kapasite, kamu değeri ve sosyal sorumluluk, ulusun ve yerkürenin karşılaştığı sorunların ele alınması aynı zamanda neoliberalizmin son derece uzmanlaşmış, yaşamla ilgisiz, sosyal yapının gerçekliğinden uzak, anti-demokratik, piyasadan başka bir şey düşünmeyen varlığına meydan okumak anlamına gelmektedir. (Giroux 2010a: 187) Dolayısıyla burada her adımda sürekli demokrasi vurgusu yapmak, bilinçli bir biçimde neoliberal eğitim anlayışının teorik ve uygulamalı temeline yönelik bir alternatif oluşturma amacını içermektedir. Burada neoliberal geleneğin aksine eleştirel kuramcılar tarafından, demokrasi ile ilgili eksikliklerin nasıl giderileceğine ilişkin öneriler üzerinde de durulmaktadır. Bu bağlamda neoliberal eğitim anlayışının uygulama biçimine yöneldiğimizde, sadece piyasa ve piyasaya yönelik bir işleyiş düşünülerek demokrasiden yoksun sığ bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Neoliberal düşünce sosyal yaşam ve onun gerçekliğinden, ihtiyaçlarından uzak bir şekilde varlığını piyasayı ve onun isteklerini temel alarak devam ettirmeye çalışmaktadır. Neoliberal piyasa anlayışı bireyin yaşadığı hayata dair gerçekliğini dikkate almadan ona sadece rekabetçi, girişimci olma ve hayatta kalma arzusu yüklemeye çalışmaktadır. Neoliberal eğitim hem bireyi hem de toplumu sadece ekonomik ilişkilerle ele alarak sosyal yaşamın içinde birbirinin yaşamsal gerçekliğinden haberdar olmayan, sadece kendi çıkarlarını ve zenginliğini düşünen bireylerin yetişmesine yol açmakta ve bunu piyasa için gerekli görmektedir. Bu durum neoliberal eğitim anlayışının bireyin sorgulamadan, eleştirmeden, estetik değer gelişimini sağlamadan tek tip yetiştirilmeye çalışıldığı bir eğitim ortamını ifade etmektedir.

Neoliberal anlayışı temel alarak planlanmış bir eğitim ortamında, eğitim giderek sıradanlaşmakta ve bireylerin eleştirel düşünmeye, sorgulamaya, yaratıcı olmasına yönelik niteliğini önemli gören gelişimini yok saymaktadır. Bu durumda neoliberal eğitim anlayışı pratik bağlamıyla da düşünüldüğünde hem bireyin hem de toplumun

kendine özgü gerçekliğinden bağımsız olarak varlığını devam ettirmeye çalışmakta, bireylerin özgünlüğünü sağlayan bilişsel ve duyuşsal becerileri kapsayan, nitelik gelişimi gibi unsurları da görmemezlikten gelmektedir. Neoliberal eğitim kendine özgü özellikler belirlemekte ve bu özelliklere sahip olan yeni bir sınıf ortaya çıkartmaya çalışmaktadır. Yani eğitim sayesinde, eğitim aracılığıyla bir nevi kendi ideolojisini devam ettirecek seçkin sınıfı yaratmak istemektedir. Bu durum da neoliberalizmin birey ve toplum üzerindeki olumsuz olarak kabul edilecek etkisini açıkça göstermektedir.

Brown'a göre son yıllarda üniversiteler dahil tüm eğitim kurumlarının misyonu neoliberal piyasa ekonomisinin yerine getirmek istediği vaatleri büyük ölçüde desteklemek için planlanmaktadır. Neoliberal yapılanmaya dayalı olan eğitim kurumları geniş ölçüde eğitimi, sosyal ve politik seçkinleri yeniden üretmek için çabalamaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan bu seçkinlere bakıldığında, toplumsal olarak eğitimde fırsat eşitliğinin ortadan kalktığı, her bireyin eşit eğitim imkânına ve koşullarına dahil olamadığının göstergesidir. (Brown 2011: 121) Hal böyle olduğunda neoliberalizm kendine ait sosyal yapının, sınıfın, bu sınıfın yaşama ve düşünme biçiminin de standart üreticisi durumuna gelmektedir.

3.3.4. Değerlerin Gerçekleştirilebilirliği Bakımından

Değer bir topluluğun veya toplumun ortak tutumlarını veya ahlaki inançlarını konu edinen sosyal, ekonomik, bilimsel ve kültürel unsurları ifade etmektedir. Bu değerler sayesinde toplumlar devamlılığını sağlama amacı taşırlar. Değerlerin olgusal olarak karşılıkları bulunmaktadır. Değerler toplumdaki bireylerin bir araya gelmesini sağlayan ilkeler barındırırlar. Değerler aynı zamanda birçok davranışı yönlendiren unsurları içerir. Değerlerin oluşumu ilk önce ailede başlar ancak sonraki süreçte karşılıklı ilişkiler, toplum ve okul gibi birçok alan değerlerin oluşumu için etkin haldedir. Değerlerin bir teorik içeriği bir de pratik içeriği mevcuttur. Dolayısıyla değerlerin uygulamaya dayalı bir durumunun da olduğu gözden kaçmamalıdır. Bu durumda değerler; davranışlarımızın temeline aldığımız ilkeleri temsil etmektedir.

Eğitim felsefesi çalışmalarına baktığımızda, tüm eğitim felsefesi çalışmaları kendine özgü bir değere dayanmaktadır. Eğitim değerlerden bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla neoliberal eğitim anlayışının da kendine özgü değerlerinin olması ve bunu eğitim ortamında bireylere kazandırması, hatta bu kazanımların uygulanabilirliğine dair

taleplerinin olması doğal bir durumdur. Neoliberal düşüncenin özellikle eğitim aracılığıyla bireylere kazandırmak ve onların davranışlarında görmek istediği, rasyonel açıdan neoliberal bir bireyde olmasını gerekli gördüğü değerlerin analiz edilmesi gerekir.

Aslında tüm okullar, uygulanabilir herhangi bir demokrasi anlayışı ve değeri için çok önemli olarak görülmelidir; hatta kullandıkları pedagojik uygulamalar iyi toplumun ideali ile tutarlı olmalıdır. Bu, geleneksel hedeflerin bilgisinden daha fazlasını öğretmek demektir. Aslında öğretmenlerin ve öğrencilerin ahlaki ve politik bir uygulama olarak pedagojinin, bilgi olarak neyin önemli olduğu konusunda da farkında olması gerekir. Devlet okullarında, okulları siyasi kurumlar olarak görüp görmememiz konusundaki durum sadece tartışmalı değil, önemsiz görünmektedir. Pedagoji, öğretmenlerin öğrencileri yalnızca işlere, mesleklere hazırlaması değil aynı zamanda siyaseti etkilemelerine izin verecek şekilde sorumluluklarının olduğuna inanan, kritik bir müdahale şeklidir. Dolayısıyla okullaşma, son derece politik ve ahlaki bir uygulamadır. Çünkü bilgi olarak kabul edilen belirli değerleri uygulayan ve belirli iletişim biçimlerini inşa eden okullardır. (Giroux 2013: 140) Bu durum aslında okullarda eleştirel tarzda reform çabalarının amaçlarından biri olarak görülmelidir. Aynı zamanda bu durum sorumluluk ve sorumluluk bilincinin değişme biçiminin temelini anlatmaktadır. Çünkü devletin de eğitimde sorumluluğu olmalıdır. Burada yeni okul ve değer dünyası karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ise neoliberal eğitimin önerdiği uygulamalardan farklıdır. Hata onlara terstir.

Okullara uygulanan yeniden tanımlama; okulları doğrudan rekabetçi pazara yerleştirme, özel firmaların yönetimi, ticarileştirilmiş medya ve materyaller ve daha geniş çaplı halkın eğitimi ideallerinin terk edilmesine yol açmıştır. Bu durumda “devlet”in “devlet okullarından” çıkarılması ortaya çıkmaktadır. Bu koşullar ise son zamanlarda dünya çapında normal bir olgu haline gelmeye başlamıştır. (Apple 2014: 49) Neoliberalizmin eğitim politikaları okulların devlet tarafından kontrolünü sınırlamakta bazen de bu kontrole olanak vermemektedir. Buna ek olarak eğitimde, özelleştirme ve pazarlamanın artırılması, öğretmenlerin gücü ve insanların karakterini yeniden inşa etmek büyük ölçüde bireysel girişimci değerlere dayanmaktadır. Bu koşullarda birçok ülkede mevcut hükümet politikalarının tümü için özel olan iyidir anlayışı popüler hale getirilmeye çalışılmaktadır. (Apple 2006a: 24) Giroux’ a göre,

okulların özelleştirilmesi öğretmenlerin öğrencilere sorumluluk bilinci ve sorumlu yurttaşlık bilinci verme gücü görmezden gelinerek kamu yararını içeren okullaşma anlayışını zayıflatmaya başlar. Okulların özelleşmesiyle birlikte standart basmakalıp biçimlere öncelik verilerek öğretmen değersizleşmekte, onun temel görevi sınıf yöneticiliğine indirgenmekte, seçilmiş dersler ve pedagojik uygulamalarla öğrencilerin bilgi tüketicisi olarak, istenen piyasa eksenli konuma gelmesi amaçlanmaktadır. Böylece eğitim özel bir girişim olarak görülmekte, öğrenci ise eğitim tüketicisi olarak kabul edilmektedir. (Giroux 2007: 102) Bu bağlamda okulların özelleşmesi sonucunda ise yaşama dair sorunların demokratik yollarla çözüme kavuşması olanaksız hale gelmektedir.

Bir toplumda neoliberal düşünce çerçevesinde her şey ticarileştiğinde ve özelleştiğinde yani kamusal alanlar ortadan kalktığında piyasa eksenli toplumun sınırları ve toplumun demokratik gelişimini sağlayacak, kamusal kurumların kendi geleceği için ne anlama geldiğiyle ilgili eleştirel bakış açısı ortaya koyabilecek, sosyal temsilcilerin eğitilmesi demokratik, rasyonel bir dil oluşturmak tehlikeye girmektedir. (Giroux 2007: 21) Giroux'a göre günümüzde eğitim kurumları rasyonalite, karşılıklı anlayış, diyalog ve eleştirel katılımın tüm alanlarda yaygınlaşması için ve bu unsurların bir değer haline gelmesi için uğraşmalıdır. Önemli insani değerler olarak eşitlik, özgürlük ve adaletin demokratik bir yaşama yol açması; bu değerlerin hayatımıza yansımaları sağlanmalıdır. Böylece bu demokrasi bilinci sayesinde, tüm insanlığın özgürleşme girişimi daha nitelikli hale gelmektedir. (Giroux 2010a: 190) Günümüzde üniversiteler ve benzer kurumlar sorgulayamayan, tüketici vatandaşı kutsayan, dar değerleri olan insanlar yetiştirmek için uğraşmaktadır. Ancak üniversitenin eğitim kurumu olarak önemi eleştirel düşünmeyi öğrenme, diyalog ve sosyal adalet savunuculuğunu gerçekleştirdiği sürece devam edecektir. Böylece eğitim kurumları her ne olursa olsun eşitlik ve demokrasi söyleminin ve değerinin bir parçası olmaya devam edecektir. (Giroux 2014: 53) Bu demokrasi söylemi sayesinde okullar, neoliberal anlayıştan farklı olarak pedagojik kaygılara sahip bir biçimde daha öğretici ve eğitici bir misyona sahip olabilirler.

Giroux eğitim politikalarının eğitici olmasının yanında öğretici olması gerektiğini de önemle vurgular. Pedagoji, öznellik ve bilinç, siyasi ve ahlaki kaygılar akademisyenlerin, öğretmenlerin hayatında hep olmalıdır. Eğitim ortamlarında

demokrasi tamamıyla varlığını göstermelidir. Öğreticilerde sözü edilen bu demokrasiye dayalı bir değer dünyasını içeren bilince sahip olmalıdır. Buna dayalı olarak eleştirel düşünme, öz yönetim, liderlik, katılım eleştirel bir eğitim kültürü sayesinde öğrencilere ve tüm akademik dünyaya kazandırılmalıdır. (Giroux 2014: 44) Demokrasi herkesin eşit şekilde katılımı aracılığıyla varlığını devam ettirir. Bu yüzden eğitimde de demokrasi kültürü bozulduğunda bireyin bireyselliğinden hiçbir şey kalmayacaktır. Bireyin sorumluluk duygusu ve bilinçli bir vatandaş anlayışı, değerleri ve sosyal yaşamda demokratik tavrı ortadan kalkacaktır. Bu çerçevede eğitim ortamlarında her bireyin demokrasi uygulamalarına mümkün olduğunca katılması ve eşit imkânlarla sahip olması, statükoyu esnetme hem empirik alanda hem de insani varoluş alanında daha yaratıcı bir toplum için gerekli görülmelidir. Ancak bunlar neoliberal eğitimde görülmemektedir.

Patrick'e göre tüm iyi temennilere rağmen neoliberalizm öğrenme sevincini ortadan kaldırmış görünmekte; öğretimin yaratıcılığını, özgür içeriğini, güçlü aydın halkın oluşumunu engellemiş gibi durmaktadır. Çünkü neoliberalizmin değer sistemi ekonomik bir değer sistemi haline gelerek bu değer sistemi içinde bilgi, "nesneleştirilebilir, ölçülebilir ve devredilebilir hale" getirilmeye çalışılmaktadır. Böylece bireyin kişisel nitelikleri ve yetenekleri yerine sertifikaları, dereceleri, ekonominin içindeki empirik işlevi öne çıkar. (Patrick 2013: 4) Apple bu durumda işletme ideolojisinin ve pratiğinin eğitimin merkezine nüfus ettiğini vurgular. Burada neoliberalizmin yarattığı eğitim durumunun bireyi, eğitimi, öğretmeni, müfredatı "vasıfsızlaştırma" ve "yeniden vasıfsızlaştırma" süreci olduğu öne sürülür. (Apple 2006: 19) Böylece eğitimin, öğrencinin, öğretmenin ve müfredatın kontrolü kolayca sağlanır. Her türlü araştırma ve araştırma sonucunda ortaya çıkan ürünün düzenlenmesi gerçekleşir.

Buradaki eleştirilere ek olarak Brown'a göre neoliberal eğitim görüşü, eğitimcileri kavrayışlı yurttaşlar yetiştirmek ve sorun çözme odaklı araştırmalar yapmaya dayalı eğitimden uzaklaştırdılar. Onlar sadece sürdürülebilirliği olan sanayi ürünlerini ve pazar anlayışını ön plana çıkardılar. Akademik başarı normlarını ve ölçüm sistemlerini buna uygun hale getirdiler. Öğrencilerin profesyonelleşmesini, pazara çıktığında pazarlayabilen ve paranın peşinden koşabilen değere sahip insan sermayesi yetiştirmek için dönüştürdüler. (Brown 2018: 229) Bu sayede pazarlar girişimci ve iyi yatırımcı bireyler kazanmış olur. Ancak bu bireyin standartlara bağlanması sonucunda,

aslında bireyin kendine ait bir değer dünyası gelişmemiş olur. Kumar ise okullarda kullanılan bu standart testlerin, puanların ve derecelerin takip edilmesi derecelerin halka gösterilmesinin, neoliberal eğitimde gerekli olan bir disiplin örneği olduğunu savunur. Okulları, öğretmenleri ve öğrencileri sıralamak, onları kontrol etmek ve birbiriyle karşılaştırmak için neoliberal ahlakta “hesap verebilirlik” ve “standartlaşma” gibi kavramlar korku yaratmak için kullanılır. (Kumar 2019: 243) Böylece halkın kontrolü de eğitim kurumlarının kontrolü sayesinde gerçekleşecektir.

Burada anlatılanlar çerçevesinde neoliberal anlayışta artan özerklik ve profesyonellik; daha önce de belirtildiği gibi okulların standart müfredata bağlı kalması ve standart ders içeriği oluşturması, pazarı öne çıkartması, sınıf öğretim yöntemini belli standartlara bağlaması yani her şeyin hâkim düşünce çerçevesinde standartlaştırılmasını ve onların kolayca yönetimini sağlar. Bu durumda ise okulların neoliberal vizyonlarında, yönetim anlayışlarında, eleştiri ve sorgulama bilinci kazandırılmadığı için genellikle neo-muhafazakâr bir düşünme biçiminin de ortaya çıkmasına neden olur. (Apple 2001: 516) Sing ve arkadaşları ise neoliberal yönetim anlayışındaki yöneticilerin bir görev olarak birçok öğrenci, öğretmen ve velinin günlük yaşamlarına özel kazanç sağlamak için eğitim konusunda neoliberal ve neo-muhafazakâr pozisyonlar oluşturmaya yardımcı olduğunu vurgular. (Singh, Kenway ve Apple 2005: 14)

Hursh ve Henderson’a göre ise neoliberal eğitimin bu yönetim anlayışı ve muhafazakâr tavrına rağmen okulların insanların sağlıklı, sürdürülebilir bir çevre veya topluluklar geliştirmek, ekonomiye katkılarında çok kim olduklarını sorguladığı ve bildiğine yönelik bilinç durumu geliştirdiği için değerli olması gerektiğini önerir. Bu durumda biz burada ne tür ilişkileri beslemek istediğimizi ne tür ilişkiler istediğimizi sormalıyız. Sosyal ilişkiler bağlamında ne tür işler yapmak ne tür kültür ve teknoloji yaratmak isteriz. Bu sorular okulları yeniden düşünmemizi gerektirir. Öğretmenlerin ve öğrencilerin cevap vereceği gerçek soruları düşünmeye yöneldiklerinde bu durum, yaşam kalitemizde bir fark yaratmaktadır. Bu sorular aynı zamanda ilişkimizi, aslında niteliği olmayan bir tür “serbest” pazarla yeniden düşünmek için kaçınılmaz hale gelir. (Hursh ve Henderson 2011: 182) Neoliberal ideologlar aslında kurumları yönetme yeteneğini altüst eder. Neoliberaler özgürlüğü, pazar değişiminin dar sınırlarıyla ele almayı daha makul görür. İnsani gelişimi göz ardı eder ve pazarın gelişiminin öne çıkmasını sağlar. Buna dayalı olarak da bireysel farklılıkları, tutumları ve değerleri

görmezden gelir. (Henderson ve Hursh 2014: 178) Ancak ne olursa olsun okullar, bu neoliberal eğitim ve yönetim anlayışına alternatif üretmekle de sorumlu olmalıdır. Okullar zamanın sorunlarını görmezden gelmemelidir. Adaleti, özgürlüğü, demokrasiyi tekrar tekrar sorgulamaya yönelmelidir. Birçok eleştirel kuramcıya göre; belli bir amaçla oluşmuş eğitim programları tarafsız olamaz yani eğitim özü itibariyle de politik ve ekonomik bir faaliyet olmaktan alıkonulamaz. Ancak yine de eğitim demokrasiye bağlı olmalı ve demokratik öğelerden, farklılıkların sesini duyurmaktan, farklılıklara saygı duymaktan, bireylere düşünme, sorgulama, eleştirme ve üretme becerisi kazandırmaktan da uzaklaşmamalıdır.

Tarihsel, metinsel, siyasal olana ilişkin üretimin bir biçimi olarak öğrenci hem demokratik ve hoşgörülü hem de eleştirel diyalogun bir parçasını temsil etmelidir. Bu durum dayanışma biçimlerinin gelişmesinin, insanın yaşam kalitesinin yükselmesinin temel koşuludur. Burada sözü edilen koşullar, insan yaşamının kalitesini iyileştirme vaadi olarak öğrencinin konuşmasına ve farklılığın doğasını değerlendirmesine izin veren bir eğitimbilimi ile de köklendirilmelidir. Böylesi bir eğitimbilimi, derslikteki tüm seslerin kendi farklılıkları içinde, insan ıstırabının anlamını, anımsama ve tanımlama ayrıca bu ıstırabı sürekli kılan koşullarının üstesinden gelme çabasında birleşecekleri yeni toplumsal ilişkileri kurma yoluyla, çoğulcu bir değer anlayışına yönelik ortaya çıkan bir toplum modelinin üretilmesini önemli görür. (Giroux 1998: 61-62) Bu bakış açısı eleştirel pedagojinin ontolojik, toplumsal varoluş karşısındaki tavrını da ortaya koymaktadır.

Okullarda bu eğitimbilimi sayesinde, öğretmenler öğrencilere farklı dilleri ya da ideolojik söylemleri soruşturma fırsatını vermelidirler. Bunu yaparken, öğrenciler kendi siyasal konumlarının soruşturmasının kuramsal ve uygulamalı görevine katılmaya özendirilmektedir. Bundan sonra böyle bir eğitimbilimin, öğrencilerin kendi dünya görüşlerini oluşturmada kullandıkları dünyaya bakışın birden çok ve çelişkili biçimlerini tanımlamak ve sorunsal durumunu tespit etmek için gerekli derslik koşullarını yaratması gerekir. Buradaki amaç öğrencilerin, gerek okullarda gerekse toplumda erişebildikleri metinlerde kendilerine sunulan belirli konumlara uyum sağlamak ya da hak istemiyle tavır almak üzere belirli ideolojik işlemleri nasıl yerine getirdiklerini soruşturup öğrenmek ve bunu daha da geliştirmek için çabalamalarıdır. (Giroux 1998: 63) Böylece bu ortamda hem demokrasi güçlenir hem de entelektüel bakış özgürce ortaya çıkabilir.

Büyük ölçüde enstrümantal amaçlara ve ölçülebilir paradigmalara bağlı olan birçok neoliberal öğretim kurumu artık tamamen ekonomik büyümeye, enstrümantal rasyonelliğe ve öğrencileri iş gücüne hazırlamaya adanmıştır. Böylece eğitim kurumlarında demokrasinin çöküşünü, eleştirel entelektüellerin ortadan kalktığını ve “eleştirel ajans ve sosyal hayal gücü hissi veren kamu alanlarının çöküşünü” görmekteyiz. Öğrencilerin bilgilendirilmesi ve aktif vatandaşlar haline gelmesi artık ortadan kalkmış bulunmaktadır. (Giroux 2010b: 2) Ancak Apple’e göre, okulların genel amaçları ne olursa olsun her şeyden önce okullarda toplumu dinamik tutmak amacı için eleştirel olmaya dayalı özellikleri kazandırmak en başta gelmeli, okullar öğrencilere eleştirel olmayı ve düşünmeyi öğretebilmelidir. (Apple 2006b: 57) Ancak neoliberal eğitim anlayışında her şey piyasaya dayalı düşünüldüğü için çoğu entelektüel kazanım ve değer dikkate alınmaz. Neoliberal eğitim ortamında eleştirel düşünme ve entelektüelite değerli görülmez. Neoliberal eğitimin entelektüel gelişimi değerli görmemesi eğitim için bir kayıptır.

Giroux’a göre burada neoliberalizmin üzerinde eleştirel olarak durulacak olursa; neoliberal rasyonalite piyasaların tüm sorunları çözme kabiliyetine inanmakla kalmaz, aynı zamanda ekonomiyi ve piyasaları etik düşüncelerden arındırmaya çalışır. Bu söylemde ekonomi siyaseti harekete geçirir; vatandaşları tüketiciye ve sosyal sorumluluğu küçümseme nesnesine dönüştürür. Uzun vadeli yatırımların yerini artık kısa vadeli kazançlar ve karlar alırken merhamet zayıflık olarak görülür ve demokratik kamu değerleri, piyasa düşüncelerini ortak faydaya tabi tuttıkları için değer görür. Bu durumda birey, diğerine karşı herhangi bir yükümlülükten arındırılır. Özelleştirme, kısıtlamaların azaltılması ve metalaştırma dili kamu malının söyleminin yerini aldığından devlet okulları, kütüphaneler ve ulaşım gibi halka açık her şey piyasada bir tüketim aracı olarak görülür. (Giroux 2010b: 1-2) Eğitimin özelleştirilmesinden, militarize edilmesinden ve metalaştırılmasından ziyade onun sivil, eleştirel ve demokratik olması için eğitimciler; Dewey’in demokrasinin sürekli olarak beslenmesi ve savunulması gereken bir değer ve “yaşam biçimi” olduğu fikrini ciddiye almalıdırlar. Çünkü demokrasi pazarlanabilir bir meta değildir, olmamalıdır. (Giroux 2010b: 14) O halde eğitim pazarlanan bir meta haline gelmemelidir. Dolayısıyla okullardaki demokrasi ve eleştirel eğitim sayesinde, halkın varoluşu önemli bir değer haline gelmelidir.

Neoliberalizmin eğitim anlayışının temel alındığı halk pedagojisi sadece şirket yığınlarını değil aynı zamanda kimlikleri, değerleri kendine özgü öğelerle üretmek için bütün kültürel hayatı çerçevelemek ve biçimlendirmek de ister. (Giroux 2007: 20) Böylece bize ait olduğunu düşündüğümüz değerlerin temelinde artık neoliberal değerler yer alır. Giroux'a göre her şeye rağmen okullaşmanın ve okulun önemini göz ardı etmektense eğitimin temelinde alınan pedagojiler çeşitlendirilmeli, bu sayede halk pedagojisinin de anlamı ve önemi de genişletilmelidir. Böylece halk pedagojisinde popüler işleyişin aksine halkı yanlış eğiten ticari anlayışlardan esinlenen, bireylere eleştirel yeterlilik, yazın yeteneği, dünyaya eleştirel gözle bakmasını sağlayacak bilgiler, yetiler ve değer dünyası kazandırmak için çaba gösterilmelidir. (Giroux 2007: 23)

Neoliberal eğitimin en temelinde Locke, Mill ve Dewey gibi klasik eğitim filozoflarının derin eğitim felsefelerine sahip olmasına rağmen, neoliberal eğitimde Locke'nin, Mill'in ve Dewey'in önemle üzerinde durduğu kişisel yatkınlıklar, önemsenmesi gereken yetenekler, gelişmesi gereken bireysel değer dünyası ve erdem, kazandırılması gereken deneyimler gibi öğrenmenin hayati unsurları genellikle okul ve öğrenme süreçlerinde açıkça göz ardı edilmektedir ve bu unsurlardan çoğu zaman uzaklaşmaktadır. Neoliberal anlayışta ekonomik büyüme paradigması öne sürülerek bireysel fayda ekonomik faydaya dönüştürülmektedir. Bilimsel çalışmaların teşvik edileceği öne sürülerek piyasa için doğal kaynakların ve doğanın tüketimine dayanan bir yol izlenmeye başlanır. Teknolojik yenilikler ve gelişmeler insani olarak değer ve anlam kayıplarına yol açmaya başlar. Öğrencilere kendini geliştirme alanı ve fırsatı sağlayabilecek programlar kaldırılarak, öğrencilerin eleştirel düşünme yolları daraltılmaktadır. Böylece okul ve iş ortaklıkları ekonomik değerler öncelik kazanır. Rekabete adanmış bireyler daha önemli hale gelir. Okullarda fen öğretimi, matematiksel düşünme vurgusu, bilim ve teknolojik yenilikler, birçok yönde küreselleşmecilerin çıkarları için dönüştürülerek kullanılır. Bireyler gelecekteki işgücü ve pazar avantajlarını arttırmak için, toplumun bilimsel ve teknolojik yeniliklerin gelişmesi için dar teknik-bilimsel terimlerle yetiştirilmeye çalışılır. Ekonomik değeri olmadığı için sosyal adalet, demokrasi bilinci, sanat, felsefe toplum refahı ve nesiller arası eşitlik de ele alınan konular arasında yer almaz.

Burada aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma anlayışı pedagojik ve insani temelden yoksun ve eksik olarak ele alınır. Böylece insan sadece ekonomik olgusallığı ile sınırlandırılmaktadır.

SONUÇ

Liberalizm bireyin doğasını önemli göyerek onun varoluşunu özgürlükler üzerine temellendiren bir sistem olarak özetlenebilir. Neoliberalizm ise buna ek olarak pazar ve piyasa temelli sosyal, siyasal, toplumsal ilişkilerin evrenselleşmesi gerektiğini savunan hayatımızın her yönüyle ilgili söyleme sahip olan bir ideoloji, siyasal ve sosyal nitelikli bir düşüncedir. Neoliberalizm özellikle ekonomik işleyişi öne çıkartır ve devletin tüm kurumlarının bu işleyiş doğrultusunda sürekli düzenlenmesini önerir. Bunun için liberal gelenekten aldığı kavramları tekrar tanımlar ve onlara farklı boyutlar kazandırır.

Neoliberallerin ortak söylemlerinde sosyal yaşamın “ekonomikleşmesi” ve yeni öz yönetim ve girişimcilik gibi ilkeler öne çıkar. Neoliberalizmin bireyin özgürlüklerine önem vermesi, girişimi ve girişimciliği desteklemesi, her ne olursa olsun bilimsel eğitimden ve teknolojik gelişmelerden ödün vermemesi gözden kaçırılmaması gereken önemli niteliklerdir. Bunlar belki olumlu olarak değerlendirilebilir. Ancak bu düşüncenin eleştiriye açık olan çok fazla önermesinin olduğu da ortadadır.

Başta neoliberalizmin her şeyi ekonomikleştirmesi, bireylerin değerini sadece piyasa ortamına göre ele alması, özgürlüğü, demokrasiyi, adaleti ve eşitliği piyasada anlamlı kılması, bireyin yaşantısının devamını piyasaya indirgemesi, doğayı sadece bir tüketim alanı olarak düşünmesi, sorgulamayı-eleştiri-yorumlamayı ikinci plana atması, yaratıcılığı sınırlaması, her kurumu özelleştirme gibi bir çabaya girişmesi, sadece uygulamalı-teknik bilimleri öne çıkartması, her bir ögenin niceliğini önemsemesi, farklılıkları ve özel yetenekleri standartlara indirgemesi gibi birçok olumsuz yönü de göze çarpmaktadır. Bu olumsuzlukların temeli ise neoliberalleşen devletin varlığı olarak kabul edilebilir.

Neoliberalizm getirdiği yeni bakış açısıyla, (klasik gelenekten farklı olarak) devletin kurumlarını değiştirmiştir. Bu bağlamda neoliberal düşüncenin kendine özgü felsefi bakış açısına dayalı ortaya çıkan bir eğitim felsefesinin olduğu gözden kaçmamalıdır. Dahası da iddia edilebilir ki bu eğitim felsefesinin çoğu önerisi, bizim de aralarında bulunduğumuz birçok ülkede 21. yüzyılın başıyla beraber etkin olan, kullanılan bir eğitim felsefesi anlayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etkilerin

örnekleri ise çok fazla özel okulun açılması ve devletin ebeveynleri özel okullara teşvik etmesi, eğitimin kamusal bir hizmet olmaktan, milli ve ortak kültürel içeriğe sahip olmaktan çıkarılmaya başlaması, öğretmenliği değersizleştirme çabası, devlet okullarının kalabalık olması, ödeneklerin yetersizliği, öğrencinin eğitim imkânının ailenin ekonomik olanaklarına göre şekillenmesi, eğitimde fırsat eşitliği ilkesinin ortadan kalkması, teknik bilimlerin daha önemli olması, doğayı insanın hizmetine sunma anlayışı, insani ve sosyal bilimlerin değerinin düşürülmesi, yaratıcı-sorgulayan-eleştiren birey yetiştirme amacının ortadan kalkması, özel yeteneği ve becerisi olan bireylerin devlet tarafından görmezlikten gelinerek onların eğitim ihtiyaçlarının kendi ekonomik imkânlarına bırakılması şeklinde sıralanabilir.

Burada ifade edilen düşünceleri özetlediğimizde neoliberal eğitim neoliberal bireyin potansiyelini ortaya çıkarmakla, bireyi piyasalar için hazırlamakta, onu kendine göre özgürleştirmekle ve bireyi ekonomik karar alma sürecine dahil etmek için eğitim vermektedir. Bu durumda neoliberal birey piyasanın ekonomik, teknik işleyişine bağlıdır. Bu yüzden birey doğaya ve doğal olana saygı duymaz, doğayı sadece bir tüketim alanı olarak görür. Böylece birey çevresine duyarlı olmak zorunda kalmadan, piyasaların mantığına ters düşmeden, piyasa için kendi kendini yönetir. Kendi kendini yöneten, piyasaların mantığına karşı da sorumludur. Neoliberal düşünce nedeniyle okullar, pazar temelli bir ekonomiye yönelmeye başlamakta bu çerçevede pazar odaklı eğitim ortaya çıkmaktadır. Buradaki bilgiler doğrultusunda neoliberal eğitimin müfredat ve içerik durumuna baktığımızda yaratıcılık ve üretkenlikten bahsetmediği görülmektedir. Kendini yaratıcı, üretici, özgün değerler ortaya koyabilen bir insan olarak düşünmek, diğer insanlarla olan ilişkilerde iyi bir vatandaş olmak, eleştirebilmek, sorgulayabilmek, farklı yöntemler kullanmak ve insani öğelere uygun bir yaşam sürmek; böyle bir yaşamsal göreve sahip olmak için müzik, edebiyat, resim yani sanat, yabancı dil, matematik, mühendislik, tıp, genetik, felsefe, din ve daha birçok bilme etkinliği tarafından kapsanan bir eğitim programı ve bunların bireyler tarafından, yetenekleri ve eğilimleri doğrultusunda özgürce ve herhangi bir dayatma olmadan seçilmesi önemlidir. Neoliberal tarzdaki bu eğitim programının hem içerik hem de insani değerler bakımından eksik olduğu ortadadır. Böylelikle burada bireyin eğitime yönelik argümanların da değişikliğe uğradığı göze çarpmaktadır.

Son yıllarda okulların ve üniversitelerin bireyin eğitimi ile ilişkisi önemli ölçüde değişmektedir. Neoliberalizm eğitim sayesinde bilgi çalışanlarını yaratmış ve eğitimi bu doğrultuda standartlaşmaya doğru sürüklemiştir. Bu eğitim anlayışında farklı eğilim ve becerileri olan bireylerin şansı azalmaktadır. Aynı zamanda burada insani değerlerden uzaklaşıldığı açıkça görülmektedir. Hatta insani değerler, piyasanın işleyişi için hırs ile tahribe uğramaktadır. Çünkü neoliberalizm bireyi ve onun geleceğini düşünmemektedir. Bu durumda neoliberal düşüncede piyasa sadece kendi varlığını devam ettirme gibi bir çaba içindedir. Bu yüzden eğitim bir propaganda aracı haline getirilmeye çalışılmaktadır. Böyle bir sistem uygulandığında ise bireyler bu sistemden çok fazla zarar görmektedir. Burada öğrenme gücüne olan veya çeşitli şekillerde engelleri olan bir bireyin eğer ebeveynleri yeterli ekonomik imkâna sahip değilse, eğitim içinde hiç şansı olmayacaktır. Kaldı ki ekonomik şansa sahip olsa da birtakım etkinliklerden geri kalacaktır. Bu duruma ek olarak, üstün yetenekli çocukların da eğer ekonomik imkânları az ise üst düzey potansiyelinin olmasına rağmen piyasaya ve ekonomik işleyişe dahil olmadığı ve piyasayı çeşitlendirmedeği sürece eğitimde gelişme ve ilerleme şansı olmayacaktır. Çünkü bu birey kendi eğilimleri doğrultusunda belki sanatla, felsefeyle veya beşeri bilimlerle daha fazla ilgilenecek, teknik bilimlerde veya piyasaya hizmet eden alanlarda herhangi bir çalışma yapmayacaktır. Dolayısıyla bu birey ekonomik imkâna sahip olsa dahi belki girişimci ve rekabetçi olmayı reddettiği özellikle doğaya saygı duymayı, tüketmemeyi tercih ettiği için sistem içerisinde, sistemin popülist akışı içinde hiçbir değere sahip olamayacaktır. Kaldı ki her bireyin aynı ekonomik imkâna sahip olma olanağı olmadığı ve devletin bu bireyin eğitim masraflarını karşılamadığı için çok büyük potansiyele sahip olan bireyler piyasanın içinde ya başarısız sıradan kişiler olarak görülecek ya da uyumsuz olarak adlandırılıp yaşamın dışına itilerek, farklı beceri ve potansiyele sahip bireyler toplumda, okulda, eğitim ortamında bir sorunmuş gibi algılanıp bir tehlike haline dönüşecektir. Ortalama beceriye sahip olan bireyler ise sadece verilenlerle yetinecektir. Dolayısıyla böyle sorunların ortadan kalkmasını sağlayan en önemli çözümlerden biri de ne olursa olsun, özel okulların varlığı devam etse de, bir devletin kendi halkına karşı olan -milli- eğitim imkânı, sağlık gibi hizmetlerin bireye sağladığı fırsatların, adalet ve eşitlik ilkesine uygun bir biçimde her bireye sunulabilmesi ve onları özgürlük ve demokrasi değerine dayalı bir şekilde kapsamasıdır. Özel okulların varlığı görmemezlikten gelinemez ancak burada birey bir tercih olarak özel okula gitmelidir, zorunlu bırakıldığı için değil.

Yukarıdaki tespitlere ek olarak burada üzerinde durulması gereken diğer bir durum da neoliberal düşüncenin kabul ettiği özgürlük anlayışına yönelik yapılması gereken sorgulamadır.

Neoliberalizm okumalarında özgürlüğün çok önemli olduğu, onun geliştirilebileceği algısı öne çıksa da özgürlüğün problemleri dikkati çekmektedir. Bu sistemde bireyin özgürlüğü piyasa ve bu piyasanın devamı için kullanılmakta, her şey ekonomik değeriyle anlam bulmaya başlamaktadır. Neoliberalizmde bireylerin tercihleri, seçimleri yani özgürlüğün değerinin piyasaya bağlanması sonucunda ise bireyin hiçbir dayatma olmadan seçimler yapması, kendi kimliğini ortaya koyabilmesi, farklılıklarıyla yaşayabilmesi, bu farklılıklarıyla beraber bir halk olabilmesi ve bu farklılığın söz hakkının olması tehlikeye düşmekte, dolayısıyla ekonomik işleyişe dayalı bir tektipleştirme öne çıkmaktadır. Bu da neoliberalizmin içinde özgürlük sorununun arkasından bir demokrasi sorununun da ortaya çıkacağını veya çıktığını gösterir. Özgürlük ve demokrasi sorununun ortaya çıktığı böyle bir sistemde adalet ve fırsat eşitliği konusunda da tam bir işleyişin olması olanaksız hale gelmektedir. Çünkü adalet ve adaletin işleyişi de sadece piyasalar için temellendirilmekte, eşitlik sadece yasalar içinde geçmektedir. Ancak asıl sorun bireye iddia edilen bu özgürlüğün verilememesi ve özgürlüğün olmadığı bir ortamda demokrasinin ve ona bağlı olan diğer unsurların tam anlamıyla işleyemeyeceği sorunudur. Neoliberal düşüncenin önemli teorisyenleri, hem bu sistemin teorisini ortaya koyarken hem de uygulama aşamasında verdikleri desteklerde bu problemi görmezden gelmişlerdir. Dolayısıyla neoliberal bir devletin içinde bireye vaat edilen özgürlük ve demokrasi teorik temeliyle birlikte sorunlu durmaktadır. Burada göze çarpan özgürlük ve demokrasi sorunu ise neoliberal eğitimin işleyişinde de kendini açıkça göstermektedir. Bu bağlamda üzerinde durulan özgürlük ve demokrasi eleştirisiyle ilgili kısaca şunlar söylenebilir. Bir devlet neoliberal ideolojiyi temsil etse bile her birey için eğitimde adalet ve eşitlik ilkesi sağlanarak, bireyin özgür, demokratik, adil ve eşit yaşadığı, ortak birtakım imkânlarla sahip olduğu daha insani bir sistem oluşturulabilir.

Yukarıdaki açıklamalara baktığımızda neoliberal düşüncenin özgürlük, demokrasi, adalet ve eşitlik kavramlarındaki problemleri yansıdığı en önemli kurumlardan birinin eğitim kurumu olduğu da açıkça görülmektedir. Çünkü özgürlüğe, demokrasiye, adalet ve eşitlik ilkesine en çok ihtiyaç duyduğumuz kurum eğitim

kurumudur. Öncelikle bir birey özgürlüğün ve demokrasinin bilincini okulda yani eğitim kurumunda kazanır, öğrenir, örneklerini görür ve bunu bir kişilik özelliği haline getirir. Aynı zamanda bu eğitim kurumları aracılığıyla özgür, demokratik, adil ve eşit bir toplumun içinde yaşar ve birey olmayı öğrenir. Hatta bireysel gelişimi sayesinde sınıf atlar. Böylece o, birey olmayı bencil olmaktan ayırır. Çoğu zaman farklı olan beceri ve yeteneklerine tanınan imkânlarla koşullarını değiştirir ve toplumsal anlamda iyi bir örnek teşkil eder. Eğitimin ona sağladığı olanaklarla hem kendisinin hem de başkalarının hayatını değiştirebilir. Fakat özgürlüğün ve demokrasinin tam olarak işlemediği bir ortamda birey olmak bencil olmakla, sadece piyasanın değerleriyle, piyasanın kişiye sağladığı bireysel faydayla sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla neoliberalizmin ve onun ortaya koyduğu eğitim anlayışındaki temel problem özgürlük ve demokrasi problemidir. Çünkü neoliberal eğitim anlayışının felsefi temellerinde de görüldüğü gibi birey ve onun farklılığı, ihtiyaçları, istekleri, yatkınlıkları, becerisi dikkate alınmamakta ve her olgu piyasayla zorunlu bir ilişki içine sürüklenmekte, ekonomikleştirilmektedir. Bu piyasalaştırma ve ekonomikleştirme durumu insanlar arasındaki ekonomik, sosyal, sınıfsal ayrımların bir nevi eşitsizliğin ve adaletsizliğin, demokrasiden yoksunluğun nedeni haline gelmektedir. Bu problem neoliberalizm içinde bilinçli bir biçimde aşılmadığı sürece bu sistemin özgürlüğe dayalı, adil ve eşit bir yaşam biçimini ortaya koyacağı inancı boş bir inanç gibi görünmektedir. Bu eleştirileri aşağıda üzerinde durulan sorularda, bu sorulara aranan cevaplarda daha açık ve anlaşılır hale getirebiliriz.

Neoliberal eğitim anlayışı eğitim hedeflerinde sorgulamayı, yaratıcılığı, diyalogu, estetik kaygıyı, felsefi anlamayı ve yorumlamayı, yaratıcı düşünmeyi, hermeneutik yöntemi, insanın zihinsel gelişimini neden önemsemez?

Burada sözü edilen yöntemlerin kullanımı sorgulama, estetik kaygı, yaratıcılık ve felsefi anlama gibi etkinlikler, bireyin yaşamına karşı elde ettiği bilinç ve anlam durumunu geliştirmektedir. İnsan dünyası anlamların dünyasıdır. Geliştirilen bu bilinç ve anlam dünyası sayesinde birey sosyal, siyasal, ekonomik ve benzeri alanlara daha duyarlı ve sorgulayıcı olarak yaklaşır. Dolayısıyla birey ona dayatılan hiçbir koşulu tek seçenek olarak algılamaz ve kendi nitelikleri, beklentileri doğrultusunda özgürce seçimler yapmak ister. Çünkü analiz etme ve değerlendirme becerisi gelişmiştir. Ayrıntıları görebilir ve sonucu olasılıklarıyla tahmin edebilir. Kendine özgü anlam

dünyası oluşturabilir. Bu yüzden burada birey hiçbir şeyi tek seçenek olarak görmez, sorgulamadan ve seçenekleri düşünmeden, tek şıkla yaşantısını sürdürmez. Bu bağlamda bu bireyin tavrı neoliberal anlayışla çelişebilir. Bu durum neoliberal eğitimin temellerinde de fazla yer almaz.

Neoliberal eğitim anlayışının epistemolojik, ontolojik ve etik temellerine değinmek, özgürlük ve demokrasi bilincine dair teorik temelli sorunları kısaca ele almak, sonrasında ise neoliberal eğitimin özellikle eleştirel pedagoji çerçevesinde eleştirilen yönlerine ve neoliberal eğitim anlayışına karşı ortaya çıkan alternatif önerileri incelemek, tartışmak bu yüzden önemlidir. Bu bağlamda üzerinde durulan eleştirel pedagoji neoliberal eğitim anlayışını en kapsamlı ve ayrıntılı şekilde ele alıp inceleyen ve sorgulayan, onun önerilerinin karşısına alternatif yöntemler koyan eğitim anlayışı olmaktadır.

Neoliberalizm eleştirel pedagoji çerçevesinde ele alındığında, neoliberalizmin önemli problemi olan özgürlük ve demokrasi sorunu nasıl çözülebilir?

Eleştirel yaklaşım sahibi eğitim filozoflarına göre bu sorun, eğitimle düzeltilme olanağına sahiptir. Bu da eğitimde bireylere kazandırılan insani değerlerle, onlara seçme şansı verilerek, hatta tüm bireylere ihtiyaçları, becerileri ve eğilimleri doğrultusunda sağlanan eğitim imkânı sayesinde gerçekleşir. Piyasanın etkinliği ve birey üzerinde kurduğu baskı azaltılarak yeni düzenlemeler yapılabilir. İnsan doğasına ters düşmeyen, onun doğasına saygı duymayı önemli bulan bir eğitim anlayışıyla sorunlar azaltılabilir. Düşünme, sorgulama, eleştirel olma, üretme, özgürce kendini ifade edebilme olanağı veren ve insan olarak, bir devletin vatandaşı olarak kendini değerli hissettiren bir eğitim sayesinde sözü edilen sorunların üstesinden gelinir.

Bireyin hem girişimci etkinliğe hem de derin sorgulama bilincine sahip olduğu; onun nitelikli ve estetik varoluşuna uygun düşünmeyi, üretmeyi öne çıkartan, özgür seçimler getiren, demokratik yaşayışı değerli gören bir eğitim anlayışının geliştirilip geliştirilemeyeceği henüz belirsizdir. Eğitimde demokrasi ve özgürlük sorunu daha önce de belirtildiği gibi, çözülmesi gereken önemli bir sorundur. Ancak neoliberal düşüncenin bu konular üzerine sorun çözücü bir eğilimi görülmemektedir.

Buradaki tespitleri ele aldığımızda neoliberalizmin ortaya koyduğu eğitim anlayışının özellikle teorik temelindeki sorunlar dikkati çekmektedir. Bu bağlamda uygulamaya dayalı sorunların nedeninin teorik temeldeki sorunlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü neoliberal eğitim anlayışı en başından itibaren bilgiyi alınıp satılır bir nesne durumuna getirmiş, eğitimi piyasa terimleriyle ele almıştır. Bu ise eğitimde hem teorik temelli sorunların hem de uygulamada ortaya çıkan sorunların yaşanmasına neden olmuştur ve olmaktadır. Fakat eğitim piyasanın kavramlarıyla ele alınmayacak kadar insani ve derin anlamları içermektedir. Neoliberal eğitimin derin ve insani anlamları içerecek epistemolojik, ontolojik ve etik açıdan derin bir temelinin ve geniş bir çerçevesinin olmadığı görülmektedir.

Başka bir açıdan bakıldığında bilgiye ve bilginin kullanımına, bilginin niteliğine bakınca neoliberal eğitim felsefesinin, adeta Sofistlere geri dönüş gibi görüldüğü sonucuna varılabilir. İlkçağ'da Sofistler verdikleri paralı derslerde, mantık, hitabet gibi kişiyi toplum nezdinde etkin kılacak bilgileri ve becerileri öğretmekteydiler. Yani onlar da, o çağın piyasa koşullarına uygun bir eğitim yöntemi izlemekteydiler. Neoliberalist anlayış da, pratikte işe yarar bilgileri eğitim içeriği ve hedefi olarak belirlemekle, piyasa koşullarına uygun eğitimi hedeflemiştir. Ancak Sofistlerin verdikleri eğitimi yönlendiren, bilfiil mevcut sosyal ve ekonomik ortam ile koşullar olduğu halde, neoliberalizmin önce mevcut ortam ve koşulları düzenlediği, sonra buna uygun eğitim anlayışı ortaya koyduğu ve etkin olduğu görülmektedir. Bu noktada düşünülmesi gereken husus, insanı esas alan, insan doğasına uygun olan bir eğitim anlayışının nasıl geliştirileceği ve nasıl uygulama alanı bulabileceğidir.

KAYNAKLAR

- Albertini J. M. (1990). Ekonomik Sistemler: Uygulamada Kapitalizm ve Sosyalizm, (Çev. Cafer Unay), Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa.
- Althof, W. ve Berkowitz, M. W. (2006). Moral Education and Character Education: Their Relationship and Roles in Citizenship Education, *Journal of Moral Education*,35(4), s. 495-518.
- Aktan, C. T. (1995). Klasik Liberalizm, Neoliberalizm, Libertarianizm, *Amme İdaresi Dergisi*, 28(1), s. 1-32.
- Aktaş, S. (2001). Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi, Birinci Basım, Liberte Yayınları, Ankara.
- Anderson, E. (2006). "The Epistemology of Democracy", *Episteme: A Journal of Social Epistemology*, 3(1), s. 8-22.
- Apple, M. W. (1999). Freire, Neo-Liberalism and Education, *Discourse, Studies in the Cultural Politics of Education*, 20(1), s. 5-20.
- Apple, M. W. (2001). Comparing Neo-liberal Projects and Inequality in Education, *Comparative Education*, 37(4) s. 409-423.
- Apple, M.W. (2002). "Küresel Tehlikeler: Eğitimdeki Eşitsizlikler ve Neo-Liberal Politikaların Bir Mukayesesi", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (1) s. 23-46.
- Apple, M.W. (2004). Neoliberalizm ve Eğitim Politikaları Üzerine Eleştirel Yazılar, (Çev: F. Gök, M. Apak, B. Can, D. Çankaya, F. Keser, H. Ala), *Eğitim Sen Yayınları*, Ankara.
- Apple, M. W. (2005). Education, Markets, and an Audit Culture, *Critical Quarterly*, 47(1-2), s. 11-29.
- Apple, M. W. (2006a). Understanding and Interrupting Neoliberalism and Neoconservatism in Education, *Pedagogies*, 1(1), s. 21-26.
- Apple, M. W. (2006b). Eğitim ve İktidar, (Çev. Ergin Bulut), Kalkedon, İstanbul.
- Apple, M. W. ve Beane, J.A. (2011). Demokratik Okullar Davası, *Demokratik Okullar* (içinde), (Çev: M. Sarı) Dipnot, Ankara.
- Apple, M. W (2011). Democratic Education in Neoliberal and Neoconservative Times, *International Studies in Sociology of Education*, 21(1), s. 21-31.
- Apple, M. W. (2014). Creating Democratic Education in Neoliberal and Neoconservative Times, *Praxis Educativa*, XVII, s. 48–55.
- Apple, M. W. (2019). *Ideology and Curriculum*, Fourth Edition, Routledge, New York.
- Arnhart, L. (2004). Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşüncenin Tarihi, (Çev: A.K Bayram), Adres Yayınları, Ankara
- Aslan, K. (2004). Küreselleşmenin Eğitim Boyutu, *Ege Eğitim Dergisi*, 5(1), s. 1-5.
- Ataay, F., ve Acar, E. (2009). Neoliberal Reformlar ve Toplumsal Muhalefet, (Edit: M. K. Coşkun) *Yapı, Pratik, Özne* (içinde), Dipnot Yayınevi, Ankara, s. 157-172.

- Au, W., ve Apple, M. W. (2004). Interrupting Globalization as an Educational Practice, *Educational Policy*, 18(5), s. 784-793.
- Baltodano, M. (2012). Neoliberalism and the demise of public education: The corporatization of schools of education, *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 25(4), s. 487-507.
- Başdemir, H. Y. (2011). *Epistemoloji: Temel Metinler*, Hititkitap Yayınevi. Ankara.
- Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, (Çev: A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Beattie, C. (1982). Rawls and the Distribution of Education, *Canadian Journal of Education*, 7(3), s. 39-50.
- Birner, J. (2012). Popper and Hayek on Reason and Tradition. *Philosophy of the Social Sciences*, 44(3), s. 263-281.
- Bloom, P. (2017). *The Ethics of Neoliberalism: The Business of Making Capitalism Moral*, Taylor & Francis. (e- book)
- Bridges, D. (1992). Enterprise and Liberal Education,. *Journal of Philosophy of Education*, 26(1), s. 91–98.
- Brink, D. O. (1987). Rawlsian Constructivism in Moral Theory, *Canadian Journal of Philosophy*, 17(1), s. 71-90.
- Brown, W. (2003). Neo-liberalism and the end of Liberal Democracy, *Theory & Event*, 7(1), s. 6-11.
- Brown, W. (2006). American Nightmare: Neoliberalism, Neoconservatism, and De-democratization, *Political theory*, 34(6), s. 690-714.
- Brown, W. (2011). Neoliberalized Knowledge, *History of the Present*, 1(1), s.113-129.
- Brown, W. (2018). *Halkın Çözülüşü: Neoliberalizmin Sinsi Devrimi*, (Çev: B. E. Aksoy), Metis Yayınları, İstanbul.
- Boudreaux, D. J. (2014). *The Essential Hayek*, Fraser Institute, Canada, (e-book)
- Bozkurt, V. (2003). “Bilgi Toplumu’nun Getirdikleri Ve Türkiye”, *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*; 5(2) s. 1-15
- Bowl, M. (2017). *Adult Education in Neoliberal Times*, Palgrave Macmillan Press, Switzerland (e-book)
- Carrig, J. (2001). Liberal Impediments to Liberal Education: The Assent to Locke, *The Review of Politics*, 63(01), s. 41-76.
- Carpentera S., Webera N. ve Schugurenskyb D. (2012). Views from the Blackboard: Neoliberal Education Reforms and the Practice of Teaching in Ontario, Canada, *Globalisation, Societies and Education*, 10 (2), s. 145-161.
- Cevizci, A. (2002). *Etîğe Giriş*. Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2010). *Eğitim Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2011). *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2013). *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, Sekizinci Baskı, İstanbul.
- Cevizci, A. (2014). *Etik-Ahlak Felsefesi*, Say Yayınları. Birinci Baskı, İstanbul.

- Chernov, A. (2004). "Global Information Society", *International Affairs* 50, s. 22–28.
- Costa, M. V. (2004). Rawlsian Civic Education: Political not Minimal, *Journal of Applied Philosophy*, 21(1), s. 1-14.
- Costa, M. V. (2011). *Rawls, Citizenship, and Education*, Routledge, New York and London.
- Conally, W. E. (2016). *Hayatın Kırılğanlığı*, (Çev. A. Çavdar), Birinci Baskı Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Connin, L. J. (1990). Hayek, Liberalism and Social Knowledge, *Canadian Journal of Political Science/Revue Canadienne de Science Politique*, 23(2), s. 297-315.
- Çiftçi, N. (2003). *Ahlak Eğitimi*, *Felsefe Ansiklopedisi (içinde)*, (Edt: Ahmet Cevizci) Cilt 1., Etik Yayınları, İstanbul.
- Dall'Alba, G., ve Barnacle, R. (2007). An Ontological Turn for Higher Education, *Studies in Higher Education*, 32(6), s. 679-691.
- Daniel, Y. (2007). Globalization and the Social Justice Agenda for Education: Moving from Critique to Possibilities, *Brock Education Journal*, 16(2), s. 12-20.
- Davies B.ve Bansel P. (2007). Neoliberalism and Education, *International Journal of Qualitative Studies in Education* 20(3), s. 247–259.
- Dewey, J. (1987). *Özgürlük ve Kültür*, Üçüncü Baskı, (Çev: V. Günyol), Remzi Yayıncılık, İstanbul.
- Dewey, J. (1976). "Okulda Ahlak Eğitimi", (Çev: A. F. Oğuzkan), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 9(1), s. 117-123.
- Dewey, J. (1996). *Demokrasi ve Eğitim*, (Çev: T. Yılmaz), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Dewey, J. (2007). *Deneyim ve Eğitim*, (Çev: S. Akıllı), ODTÜ Geliştirme Vakfı, Birinci Basım, Ankara.
- Dewey, J. (2008). *Okul ve Toplum*, (Çev: H. A. Başman ve S. Kaymakçı), Ankara.
- Dewey, J. (2010). *Pedagojik İnançlarım*, (Çev: T. Öztürk), *Günümüzde Eğitim (içinde)*, s. 1-9, Birinci Baskı, Pegem A. Yayıncılık, Ankara.
- Dewey, J. (2010). *İnsanlar ve Okullar*, (Çev: B. Alagöz), *Günümüzde Eğitim (içinde)*, s. 22-34, Birinci Baskı, Ankara.
- Dewey, J. (2010). *Eğitimde Demokrasi*, (Çev: Z. Meray), *Günümüzde Eğitim içinde*, s. 40-46, Birinci Baskı, Pegem A. Yayıncılık, Ankara.
- Diamond Jr, A. M. (1980). F.A Hayek on Cconstructivism and Ethics, *The Journal of Libertarian Studies*, 4(4), s. 353-365.
- Doğan, E. (2002). "Eğitimde Küreselleşme", *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, No 6, s. 87–98.
- Diñer A. (2007). "Neo-liberalizm Eğitim Sistemini Sermaye Lehine Yeniden Yapılandırıyor", *Küreselleşme ve Eğitim (içinde)* (Edt: E. Oğuz, A. Yakar), *Dipnot Yayınları*, Ankara.
- Duman, M. Z. (2011).The Victory of Neo-liberal Globalization, *International Journal of Human Sciences*, 8(1). s. 666-700.

- Eagleton, T. (1991). *Ideology: An introduction*, Verso, New York.
- Ebenstein, A. (2003). *Hayek's Journey: The mind of Friedrich Hayek*, Palgrave Macmillan /Springer (e-Book)
- Ercan, F. (2006). "Neo-Liberal Eğitim Politikalarının Anatomisi İçin Alternatif Bir Çerçeve", <http://www.metu.edu.tr/home/wwwoes/yaz4.html> / (indirme 10.12.2018)
- Erdoğan, M. (2006). *Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm*, Orion, Ankara.
- Illich, I. (2006). *Okulsuz Toplum*, (Çev: M. Özay), Şule Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.
- Fisk, M. (1989). *History and Reason in Rawls Moral Theory*, In *Reading Rawls: Critical Studies on Rawls A Theory of Justice* (içinde), s. 53-80 (Ed: N. Daniels), Basic Books, New York.
- Flanagan, T. J. (2000). *Liberal Education and the Criminal Justice Major*, *Journal of Criminal Justice Education*,11(1), s. 1-13.
- Formosa, P. (2012). "From Discipline to Autonomy: Kant's Theory of Moral Development," In *Kant and Education: Interpretations and Commentary* (içinde), (Edt: K. Roth and C. W. Surprenant) s. 163-176, Taylor and Francis Group. New York.
- Frazer, M. L. (2007). *John Rawls: Between two Enlightenments*, *Political Theory*, 35(6), s. 756-780.
- Freedman. J. O. (2001). *Idealism and Liberal Education*, University of Michigan, Michigan Press.
- Freire, P. (1995). *Ezilenlerin Pedagojisi*, (Çev. D. Hattatoğlu, E. Özbek), İkinci Basım, Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Friedman, M. (1988). *Kapitalizm ve Özgürlük*, (Çev: D. Erberk ve N. Himmetoğlu), Altın Kitaplar, İstanbul.
- Friedman, J. (2007). *Ignorance As A Starting Point: From Modest Epistemology To Realistic Political Theory*, *Critical Review*, 19(1) s. 1-22.
- Fox, J. (2002). *Chomsky ve Küreselleşme*, (Çev: E. Kılıç), Everest Yayınlar, İstanbul.
- Furlong, J. (2013). "Globalisation, Neoliberalism and the Reform of Teacher Education in England.", *The Educational Forum* 77 (1): s. 28–50
- Furtun, A. (2005). *Thomas Hobbes ve Doğa Kanunları*, Asil Yayın ve Dağıtım, Ankara.
- Gick, E. (2003). *Cognitive Theory and Moral Behavior: The Contribution of FA Hayek to Business Ethics*, *Journal of Business Ethics*, 45(1-2), s. 149-165.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, (Çev: O. Akınhay), Alfa, İstanbul.
- Giroux, H. A. (1998). "Giriş. Okuma-Yazma ve Siyasal Güçlenme Eğitilimi" *Okuryazarlık. Sözcükleri ve Dünyayı Okuma* (içinde) s. 33-72, (Çev. S. Ayhan), İmge Yayınları, Ankara.
- Giroux, H. A. (2004). *Public Pedagogy and the Politics of Neo-liberalism: Making the Political more Pedagogical, Policy Futures in Education*, 2(3-4), s. 494-503.
- Giroux, H. A. (2007). *Eleştirel pedagoji ve Neoliberalizm*, (Çev. B. Baysal), Kalkedon Yayınları, İstanbul.

- Giroux, H. (2008). *Border Crossings: Cultural Workers and the Politics of Education*, İkinci Basım, Taylor & Francis Group, New York.
- Giroux, H. A. (2010a). Bare Pedagogy and the Scourge of Neoliberalism: Rethinking Higher Education as a Democratic Public Sphere, *The Educational Forum*, 74(3), s. 184-196.
- Giroux, H. A. (2010b). *The University Debate: Public Values, Higher Education and the Scourge of Neoliberalism: Politics at the Limits of the Social*, November 2010. *Culture Machine*. s. 1-18.
- Giroux, H. A. (2012). "Can Democratic Education Survive in a Neoliberal Society?", *Crisis and Commonwealth: Marcuse, Marx, McLaren* (içinde), s. 137-152, (Edt: C. Reitz), Lexington Books New York.
- Giroux, H. A. (2014). *Public Intellectuals Against the Neoliberal University, Qualitative Inquiry—Past, Present, and Future: A Critical Reader* (içinde), s. 194-221, (Edt: N. K. Denzin, M. D. Giardina), Left Coast Press, (E- book)
- Gray, J. (1981). Hayek on Liberty, Rights, and Justice. *Ethics*, 92(1), s. 73-84.
- Gray, J. (2013). *Hayek on Liberty*, Third Edition, Routledge. London and New York.
- Grcic, J. M. (1983). Kant and Rawls: Constrasting Conceptions of Moral Theory, *The Journal of Value Inquiry*, 17(3), s. 235-240.
- Guttek, G. L. (2001). *Eğitimde Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*, (Çev: N. Kale), Ütopya Yayıncılık, İkinci Basım, Ankara.
- Guttek, G. L. (2006). *Eğitimde Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*, (Çev: N. Kale), Ütopya Yayıncılık, Üçüncü Basım, Ankara.
- Gül, Songül. S. (2006). *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa*, E- babil Yayınları, İstanbul.
- Hayek, F. A. (1944). *The Road to Serfdom*, University of Chicago Press, Chicago.
- Hayek, F. A. (1948). *Individualism and Economic Order*, (Edt: F. Hayek), The University of Chicago Press, Chicago.
- Hayek, F. A. (1952). *The Sensory Order: An Inquiry into the Foundations of Theoretical Psychology*. University of Chicago Press. Chicago.
- Hayek, F. A. (1955). *The Counter-Revolution of Science-Studies on the Abuse of Reason*. The Free Press of Glencoe, Collier-Macmillan Limited, London.
- Hayek, F. A. (1965). Kinds of Rationalism., *The Economic Studies Quarterly*, 15(2), s. 1-12.
- Hayek, F. A. (1988). *Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, Routledge, London.
- Hayek, F. A. (1978). *The Constitution of Liberty*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Hayek, F. A. (1995). *Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük II: "Sosyal Adalet Serabrı"*, (Çev: M. Erdoğan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hayek, F. A. (1996). *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Kurallar ve Düze.* (Çev. A. Yayla), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hayek, F. A. (1997). *Hukuk Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, (Çev. M. Öz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

- Hayek, F. A. (2014). *Kölelik Yolu*, (Çev: T Feyzioğlu, Y. Arslan, A. Yayla), Liberte Yayınları, Beşinc Baskı, Ankara.
- Harvey, D. (1990). *The condition of Postmodernity*, Cambridge, MA, Blackwell.
- Harvey, D. (2002). *Gobalization in Qquestion*. *Globalization: the External Pressures*, (Edt. P. Kirkbride), Ashridge Publish. Toronto & New York.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, Oxford.
- Haydon, G. (2003). *Moral education, A Companion to the Philosophy of Education*, (içinde), (Edt: R. Curren) s. 320-331. Blackwell Publishing, London.
- Haynes, F. (2002). *Eğitimde Etik*, (Çev. S. K. Akbaş)., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Henderson J. ve Hursh D. W. (2014). *Economics and Education for Human Flourishing: Wendell Berry and the Ekonomic Alternative to Neoliberalism*, *Educational Studies*, 50(2), s. 167-186.
- Hobbes, T. (2001). *Leviathan*, (Çev:S. Lim) Üçüncü Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hobbes, T. (2014). *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, İkinci Baskı* (Çev: D. Zarakoğlu), Bilge Yayınları, İstanbul.
- Horwitz, S. (2000). *From The Sensory Order to the Liberal Order: Hayek's non-rationalist liberalism*, *The Review of Austrian Economics*, 13(1), s. 23-40.
- Hudelson, R. (1999). *Modern Politicai Philosophy*, M.e sharpe publish, New York.
- Hursh, D. (2000). *Neoliberalism and the Control of Teachers, Students, and Learning*, *Cultural Logic: A Journal of Marxist Theory & Practice*, 7, s. 1-9.
- Hursh, D. ve Martina, C. A. (2003). *Neoliberalism and Schooling in the US: How State and Federal Government Education Policies Perpetuate İnequality*, *Journal for Critical Education Policy Studies*, 1(2), s. 1-13.
- Hursh, D. (2007). *Assessing No Child Left Behind and the Rise of Neoliberal Education Policies*, *American Educational Research Journal*, 44(3), s. 493-518.
- Hursh, D. W. ve Henderson, J. A. (2011). *Contesting Global Neoliberalism and Creating Alternative Futures*, *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 32(2), s.171-185.
- Hursh, D. ve Wall, A. F. (2011). *Repoliticizing Higher Education Assessment within Neoliberal Globalization*, *Policy Futures in Education*, 9(5), s. 560-572.
- Hill, D. (2003). "Global Neo-liberalism, the Deformation of Education and Resistance", *Journal for Critical Education Policy Studies*, 1(1), s. 1-30.
- Hill, D. (2005). *Globalisation and its Educational Discontents: Neoliberalisation and its İmpacts on Education Workers' Rights, Pay and Conditions*, *International studies in sociology of education*, 15(3), s. 257-288.
- Hill, D. (2010). "Class, Capital, and Education in this Neoliberal and Neoconservative Period", *Revolutionizing Pedagogy* (içinde), Palgrave Macmillan US. s. 119-143.
- Hill Jr, T. E. (1989) *Kantian Constructivism in Ethics*, *Ethics*, 99(4), s. 752-770.
- İnal, K. (1996). *Eğitimde İdeolojik Boyut*, Doruk Yayıncılık, Ankara.

- İnal, K. (2009). "Eleştirel Pedagoji: Ezilenler İçin Eğitim", *Eleştirel Pedagoji Politik Eğitim Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, Ocak-Şubat 2009, s. 2-10.
- İnsel, A. (2004). *Neoliberalizm: Hegomanyanın Yeni Dili*. Birikim, Eğitim ve İktidar, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- İnal, K. (2006). Neoliberal Eğitim ve Yeni İlköğretim Müfredatının Eleştirisi, *Praksis*, 14, s. 265-287.
- Jezzi, N. (2016). Rawls on Kantian Constructivism, *Journal for the History of Analytical Philosophy* 4 (8), s. 1-25.
- Johnston, J. S. (2005). Rawls's Kantian Educational Theory, *Educational Theory*, 55(2), s. 201-215.
- Kafadar, O. (2007). *Epistemoloji ve Eğitim*, *Felsefe Ansiklopedisi*, (içinde), (Edt. A. Cevizci), E-babil, Ankara.
- Karsten S. (2010). Neoliberal Education Reform in The Netherlands, *Comparative Education*, 35 (319), s. 303-317.
- Kant, I. (1995). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (Çev. Ioanna Kuçuradi), *Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Kant, I. (2013). *Eğitim Üzerine*, *Ruhun Eğitimi-Ahlak Eğitimi-Pratik Eğitim Toplu Eserleri-1*, (Çev. A. Aydoğan), *Üçüncü Baskı*, Say Yayınları, İstanbul.
- Kaufman, A. (2012). Rawls and Kantian Constructivism, *Kantian Review*, 17(2), s. 227-256.
- Kincheloe, J. L. (2008). *Knowledge and Critical Pedagogy: An Introduction* (Vol. 1), Springer Science & Business Media, Dordrecht.
- Kohlberg, L. (1975). The Cognitive-developmental Approach to Moral Education, *The Phi Delta Kappan*, 56(10), s. 670-677.
- Kohlberg, L. ve Hersh R. H. (1977). "Moral Development: A Review of the Theory", *Theory into Practice*, 16 (2) April s. 53-59.
- Kopnina, H. (2015). Neoliberalism, Pluralism and Environmental Education: The call for Radical re-Orientation, *Environmental Development*, 15, s. 120-130.
- Kumar, A. (2019). *Curriculum in International Contexts: Understanding Colonial, Ideological, and Neoliberal Influences*, Palgrava Macmillan, (E- Book)
- Kymlicka, W. (1992). Two Models of Pluralism and Tolerance, *Analyse & Kritik*, 14(1), s. 33-56.
- Lachapelle, E. (2005). Morality, Ethics, and Globalization: Lessons from Kant, Hegel, Rawls, and Habermas, *Perspectives on Global Development and Technology*, 4(3), s. 603-644.
- Lakes, R. D. & Carter, P. A. (2011). Neoliberalism and Education: An Introduction, *Educational Studies*, 47(2), s.107-110.
- Landemore, H. (2017). Beyond the fact of Disagreement? The Epistemic Turn in Deliberative Democracy, *Social Epistemology*, 31(3), s. 277-295.
- Lazaroiu, G. (2014). The Political Ontology of Rawls'S Work, *Analysis and Metaphysics*, 13, s. 73-80.
- Li, Z. (2016). The Public Conception of Morality in John Rawls Political Liberalism,

- Ethics & Global Politics, 9(1), s. 1-23.
- Lightfoot, M. (2016). *Education Technology Policies in the Middle East: Globalisation, Neoliberalism and the Knowledge Economy*, Palgrave Macmillan Press, Switzerland (e-book)
- Locke, J. (1963). "Some Thoughts Concerning Education," *The Works of Locke*, Vol. IX, London.
- Locke, J. (1999). *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, (Çev. İ. Çetin), Paradigma. İstanbul.
- Locke, J. (2004a). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, (Çev. V. Hacıkadiroğlu), İkinci Baskı, Kabalıcı, İstanbul.
- Locke, J. (2004b). *Eğitim Üzerine Düşünceler*, (Çev: H. Zengin), İkinci Baskı, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Locke, J. (2004c). *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev: F. Bakırcı), Ebabil Yayınları, Ankara.
- Locke, J. (2007). *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, (Çev: F. Bakırcı), Kırılmaç Yayinevi, Ankara.
- Locke, J. (2017). *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, Sekizinci Baskı, (Çev: M. Yürüşen), Liberte Yayınları, Ankara.
- Lukes, S. (2006). *Bireycilik*, (Çev: İ. Serin) Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Leirstyna, P. (2007). *Neoliberalism Non-sense, Critical pedagogy: Where are we now?* (içinde) (Edt. P. McLaren, ve J. L. Kincheloe), Peter Lang, New York. s. 97-123
- Levinson, M. (2002). *The Demands of Liberal Education*, Oxford Press, Oxford.
- Mandle, J. (2000). *Globalization and Justice*, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 570(1), s. 126-139.
- Martins, N. O. (2018). *Justice and the Social Ontology of the Corporation*, *Journal of Business Ethics*, 153(1), s. 17-28.
- Manteaw, B. O. (2008). *When Businesses go to School: Neoliberalism and Education for Sustainable Development*, *Journal of Education for Sustainable Development*, 2(2), s. 119-126.
- McCaul, R. L. (1958). Chapter I: *Historical and Philosophical Foundations of Education*, *Review of Educational Research*, 28(1), s. 5-15.
- McLaren, P. (2005). *Critical Pedagogy and Class struggle in the Age of Neoliberal Globalization: Notes from history's underside*, *The international Journal of Inclusive Democracy*, 2(1), s. 1-24.
- McLaren, P. (2011). *Okullarda Yaşam: Eleştirel Pedagojiye Giriş*, (içinde), "Eleştirel Pedagoji: Genel Bir Bakış" (Çev. M. Tekin), Anı Yayıncılık, Ankara. s. 271-324
- Mill, J. S. (2005). *Özgürlük Üstüne ve Seçme Yazılar*, (Çev. A. Ertan), Belge Yayınları. İstanbul.
- Mill, J. S. (2014). *Hürriyet Üstüne*, (Çev: M. Osman Dostel), Dördüncü Basım, Liberte Yayınları, Ankara.
- Morris, C. V. (2019). *Felsefe ve Eğitim*, (Çev ve Der: S. Büyükdüvenci), Felsefece Eğitim/Eğitim Felsefesi Yazıları (içinde), Ayrıntı Basımevi, Birinci Baskı,

Ankara,

- Neufeld, B. (2013). Political Liberalism and Citizenship Education, *Philosophy Compass*, 8(9), s. 781-797.
- Noddings, N. (1998). *Philosophy of Education*, by Westview Press, Oxford.
- Noddings, N. ve Slote, M. (2003). Changing Notions of the Moral and of Moral Education, (Edited by N. Blake, P. Smeyers, R. Smith, and P. Standish), *The Blackwell Guide to the Philosophy of Education* (içinde), Blackwell Publishing, Oxford. s. 341-355
- Notturmo, M. A. (2006). Economism, Freedom, and “the Epistemology and Politics of Ignorance”, Reply to Friedman, *Critical Review*, 18(4), s. 431-452.
- Nygreen, K. (2016). Competing Paradigms of Educational Justice: Parent Organizing for Educational Equity in a Neoliberal Reform Context, *Equity & Excellence in Education*, 49: (2), s. 202-214.
- O'Connor, D. J. (2016). *An Introduction to the Philosophy of Education*. Routledge London.
- Olssen, M. ve Peters, M. A. (2005). Neoliberalism, Higher Education and the Knowledge Economy: From the Free Market to Knowledge Capitalism, *Journal of Education Policy*, 20(3), s. 313-345.
- Ornstein, A. C. ve Levine, D. U. (2008). *Foundations of Education*, By Houghton Mifflin Company, New York, Boston.
- Öntaş, T. ve Atmaca, T. (2016). Eğitim ve İdeoloji Bağlamında Hesap Verebilirlik ve Neoliberalizm Bağlantısı. *Turkish Studies*, 11(3) s. 1813-1828.
- Özden, Y. (2000). *Eğitimde Dönüşüm: Eğitimde Yeni Değerler*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Öztekin, A. (2003). *Siyaset Bilimine Giriş, Dördüncü Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara*.
- Öztürk, A. (2007). Rawls'ın Adalet Toerisi ya da Biçimsel Hak Anlayışının Teorik Açmazları Üzerine, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (37), s. 57-86.
- Öztürk, F. S. M. (2007). Epistemolojinin Problemleri, *Felsefe Ansiklopedisi* (içinde), (Edt: Ahmet Cevizci) 5. Cilt, E- Babil, Ankara, s. 590-604.
- Paris, D. C. ve Kimball, B. A. (2000). Liberal Education: an Overlapping Pragmatic Consensus, *Journal of Curriculum Studies*, 32(2), s. 143–158.
- Papastephanou, M. (2005). Rawls' Theory of Justice and Citizenship Education, *Journal of Philosophy of Education*, 39(3), s. 499-518.
- Patrick, F. (2013). Neoliberalism, the Knowledge Economy, and the Learner: Challenging the Inevitability of the Commodified Self as an Outcome of Education, *International Scholarly Research Notices, ISRN Education 2013*, s. 1-8.
- Peters, M. A. (2012). Neoliberalism, Education and the Crisis of Western Capitalism, *Policy Futures in Education*, 10(2), s. 134-141.
- Peters, M., Tesar, M. ve Locke, K. (2014). *Philosophy of Education*. Oxford University Press, New York.

- Peterson, B. (2011). *Fratney Okulu: Demokrasiye Doğru Bir Yolculuk, Demokratik Okullar (içinde)*, (Çev: M. Sarı), Dipnot, Ankara.
- Pettit, P. (2005). Rawls's Political Ontology, *Politics, Philosophy & Economics*, 4(2), s. 157-174.
- Pettit, P. (2008). *Made with Words: Hobbes on Language, Mind, and Politics*, Princeton University Press.
- Pogge, T. W. (2001). Rawls on International Justice, *The Philosophical Quarterly*, 51(203), s. 246-253.
- Ravier, A. O. (2009). Globalization and Peace: A Hayekian Perspective, *Libertarian Papers*, 1(10), s. 1-18.
- Rawls, J. (1951). "Outline of a Decision Procedure for Ethics", *Philosophical Review*, 60/2, 177-97, s. 1-19.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge.
- Rawls, J. (1975). "The Independence of Moral Theory", *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 48, s. 5-22.
- Rawls, J. (1977). The Basic Structure as Subject, *American Philosophical Quarterly*, 14(2), s.159-165.
- Rawls, J. (1980). Kantian Constructivism in Moral Theory, *The Journal of Philosophy*, 77(9), s. 515-572.
- Rawls, J. (1985). "Justice as Fairness: Political not Metaphysical", *Philosophy and Public Affairs* 14(3): s. 223-251.
- Rawls, J. (1993). *Political Liberalizm*, Columbia University Press, New York.
- Rawls, J. (2000). *Lectures on the History of Moral Philosophy*, (Edt. B. Herman,) Harvard University Press, Cambridge.
- Rawls, J. (2001). *Justice As Fairness, A Restatement*, (Edt. E. Kelly,) Harvard University Press, Cambridge.
- Rawls, J. (2003). *Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması*", (Çev. G. Evrim), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Rawls, J. (2007). *Siyasal Liberalizm*, (Çev. M. F. Bilgin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Rawls, J. (2018). *Bir Adalet Teorisi*, (Çev: V. A. Coşar), Phoenix Yayınevi, Sekizinci Baskı, Ankara.
- Riley, P. ve Welcmar, J.(2003). *Rousseau, Dewey, and Democracy*, (Edt: R. Curren). *A Companion to the Philosophy of Education (içinde)*, s. 94-112 Blackwell Publishing, London.
- Robert, S. A. (2016). *Neoliberal Education Reform: Gendered Notions in Global and Local Contexts*, Routledge. Newyork.
- Rodrigues, J. (2013a). The Political and Moral Economies of Neoliberalism: Mises and Hayek. *Cambridge Journal of Economics*, 37(5), s. 1001-1017.
- Rodrigues, J. (2013b). Between Rules and Incentives: Uncovering Hayek's Moral Economy, *American Journal of Economics and Sociology*, 72(3), s. 565-592.

- Rosenthal, I. (2016). *Ontology and Political Theory: A Critical Encounter Between Rawls and Foucault*, *European Journal of Political Theory*, 18(2), s. 1-21.
- Ryan, K. (1986). *The New Moral Education*, *The Phi Delta Kappan*, 68(3), s. 228-233.
- Ryan, A. (2011). *J. S. Mill on Education*, *Oxford Review of Education*, 37(5), s. 653-667.
- Sayılan, F. (2006). *Küresel Aktörler (DB ve GATS) ve Eğitimde Neoliberal Dönüşüm*, *Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni*, 4, s. 44-51.
- Sayılan, F. (2007). “Küreselleşme ve Eğitimdeki Değişim”, (Edt. E. Oğuz, A. Yakar) *Küreselleşme ve Eğitim (içinde)*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Scheffler, S. (2003). “Rawls and Utilitarianism”, *The Cambridge Companion to Rawls*, (içinde), s. 426-460 (Edt: S. Freeman), Cambridge University Press, New York.
- Scheffler, I. (2019). “Epistemoloji ve Eğitim”, *Felsefe Eğitimi (İçinde)*, (Çev ve Der: S. Büyükdüvenci) Ayrıntı Yayıncılık, Ankara. s. 45-56
- Schmitter, A. M., Tarcov, N. ve Donner, W. (2003). *Enlightenment Liberalism*, (Edt: R. Curren). *A Companion to the Philosophy of Education (içinde)*, Blackwell Publishing, London. s. 73-93.
- Sendel, M. J. (2014). *Liberalizm ve Adaletin Sınırları*, (Çev: E. Zeybekoğlu) Dost Kitabevi, Ankara.
- Singh, M., Kenway, J., ve Apple, M. W. (2005). Chapter 1: *Globalizing Education: Perspectives from Above and Below*, *Counterpoints*, 280, s. 1-29.
- Slater, G. B. (2015). *Education as Recovery: Neoliberalism, School Reform, and the Politics of Crisis*, *Journal of Education Policy*, 30(1), s. 1-20.
- Slote, M. (2010). *Sentimentalist Moral Education*, *Theory and Research in Education*, 8(2), s. 125-143.
- Siegel, H. (2009). *Introduction: Philosophy of Education and Philosophy*, *The Oxford Handbook of Philosophy of Education*. (İçinde), (Edt: Harvey Siegel.) Oxford University Press. London.
- Smith, A. (2006). *Milletlerin Zenginliği*, (Çev. H. Derim, Sunuş: G. Kazgan), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Solomon, R. (2004). *Adalet Tutkusu: Toplum Sözleşmesinin Kökenleri ve Temellerindeki Duygular*, (Çev. E. Altınay), Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Spring, J. (1997). *Özgür Eğitim*, (Çev: E. Ekmekçi), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sugarman, J. (2015). *Neoliberalism and Psychological Ethics*, *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 35(2), s. 103-116.
- Stein, S. M. ve Harper, T. L. (2005). *Rawls’s ‘Justice as Fairness’: A Moral Basis for Contemporary Planning Theory*, *Planning Theory*, 4(2), s. 147-172.
- Steutel, J., ve Carr, D. (1999). *Virtue Ethics and the Virtue Approach to Moral Education*, *Virtue Ethics and Moral Education (içinde)*, (Edit: D. Carr and J. Steutel) s. 3-18, Routledge, London.
- Sönmez, V. (2012). *Eğitim Felsefesi*, Onbirinci Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Steger, M. B. ve Roy, R. K. (2010). *Neoliberalism “A Very Short Introduction”*, Oxford University Press Inc. New York.

- Tokathoğlu, M. Y. (2005). KreselleŐme ve Kamu Hizmetleri, Birinci Baskı, Aktel Yayınları, Bursa.
- Teson, F. R. (1995). The Rawlsian Theory of International Law, Ethics & International Affairs, 9, s. 79-99.
- Thomas, M. K. ve Yang, W. L. (2013). Neoliberalism, Globalization, and Creative Educational Destruction in Taiwan, Educational Technology Research and Development, 61(1), s. 107-129.
- Torres, C. A.(2008). Education and Neoliberal Globalization, Routledge, New York And London.
- Torres, C. A. (2013). Neoliberalism as a New Historical Bloc: a Gramscian Analysis of Neoliberalism's Common Sense in Education, International Studies in Sociology of Education, 23:(2) s. 80-106.
- Tuckness, A. (2010). Locke on Education and the Rights of Parents, Oxford Review of Education, 36(5), s. 627-638.
- Turner, R. (2008). Neo-liberal Ideology History,Cconcepts and Policies, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- nal, L. I. (2005). Öğretmen İmgesinde Neoliberal DnŐm, Eğitim Bilim Toplum, 3(11), s: 4-15.
- nal, L. I., zsoy, S., Güngör,S., Tunç, B. (2010). Eğitim Bilimlerinin Ontolojik Temeli, Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru (içinde) (Edt: I. L. nal ve S. Özsoy), Tan Kitabevi, Ankara.
- Vincent, A. (2006). Modern Politik İdeolojiler, (Çev: A. Tüfekçi) Paradigma, İstanbul.
- Vergara, F. (2006). Liberalizmin Felsefi Temelleri, (Çev. B. ArıbaŐ). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yayla, A. (2000). zgrlk Yolu: Hayek'in Ssosyal Teorisi, İkinci Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.
- Yayla, A. (2003). Liberalizm, Plato Yayıncılık, İstanbul.
- Yıldırım, A. (2011). Eleştirel Pedagoji: Paulo Freire ve Ivan Illich'in Eğitim Anlayışı zerine, İkinci Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara
- Yılmaz, A. (2001). Çağdaş Siyasal Akımlar, Vadi Yayınları, Ankara.
- Yıldız, N. (2008). "Neoliberal Küreselleşme ve Eğitim", D..Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi 11, s. 13-32.
- Zafir, C. Z. (2009). Neoliberalizmin Minimal Devlet YaklaŐımına Bir Eleştiri, Yönetim Bilimleri Dergisi, 7(2), s. 65-82.
- Zajda, J., Majhanovich, S., & Rust, V. (2007). Introduction: Education and Social Justice, International Review of Education, 52(1-2), s. 9-22.
- Watson, L. (2016). The Epistemology of Education, Philosophy Compass, 11(3), s. 146-159.
- Weber, E. T. (2010). Rawls, Dewey, and Constructivism: On the Epistemology of Justice. Continuum, London.
- Weber, M.(2017). Protestan Ahlk ve Kapitalizmin Ruhu, çnc Baskı, (Çev: M. Köktürk), Bilgesu, Ankara.

- Weede, E. (2008). Globalization and inequality, *Comparative Sociology*, 7(4), s.415-433.
- Went, R. (2001). *Küreselleşme: Neoliberal İddialar Radikal Yanıtlar*, (Çev: E. Dinç) Yazın Yayıncılık, İstanbul.
- Wrenn, M. V. ve Waller, W. (2017). Care and the neoliberal individual, *Journal of Economic Issues*, 51(2), s. 495-502.

,

ÖZGEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı :Hasret (İNCE) KÖKTEN

Doğum Yeri : AYDIN

Doğum Tarihi : 04.04.1982

E-posta :hince@pau.edu.tr- hasretincekokten@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise :

Efeler Lisesi – Aydın

Lisans :

Mersin Üniversitesi Felsefe Bölümü

Yüksek Lisans :

1- Pamukkale Üniversitesi, Ortaöğretim Öğr., Ortaöğretim Sosyal

Bilimler Eğitimi YL. Pr.

2- Pamukkale Üniversitesi, Felsefe Böl. Sistemik Felsefe ve Mantık YL. Pr.

Doktora :

Pamukkale Üniversitesi, Felsefe Bilim Dalı Dr. Prg.

Yabancı Dil ve Düzeyi: Orta

İŞ DENEYİMİ : M.E.B

: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fak. Temel Eğitim Böl. Öğrt. Görv.

ARAŞTIRMA ALANLARI: Eğitim Felsefesi, Hermeneutik, Çocuklar için Felsefe,

Bilim Tarihi ve Felsefesi